

Α.Ν. ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗ

Η ΠΙΣΤΙΣ
ΩΣ ΒΙΩΜΑ

Ε'
ΤΟΜΟΣ

*Ἡ ἀξία ἀγιο στη ζωή
Ἀπὸ τὸν ἀστερισμὸ
τῶν ἀρετῶν*

ΑΘΗΝΑΙ 1987

« ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ »

Α. Ν. ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗ

Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΒΙΩΜΑ

Ε΄
ΤΟΜΟΣ

Η ΑΞΙΑ ΑΓΙΟ ΣΤΗ ΖΩΗ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1987

«ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ»

«ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ»
Γραφεία Λυκαβητοῦ 11 – 106 72 ΑΘΗΝΑΙ
World Copyright reserved 1987

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δέν χρειάζεται να τονίσουμε σέ πόσο κρίσιμη εποχή κυκλοφορεῖ ὁ παρών Ε' Τόμος τῶν ἐκδόσεών μας «Ἡ πίστις ὡς βίωμα». Καί στὸν πιὸ κοντόφθαλμο ἔχει γίνει τώρα ὀλοφάνερο ὅτι ὁ κατήφορος ποὺ πῆρε ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἔγινε, ὅπως ἔχει γράψει ὁ αἰμίμητος Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης, κατακόρυφη πτώση. Δέν εἶναι μόνον ἡ συνειδητοποίηση τῆς δυνατότητος ποὺ ἀπέκτησε ὁ ἄνθρωπος νὰ καταστρέψει ὅ,τι ὁ ἴδιος ἐδημιούργησε χιλιετηρίδες τώρα. Εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερης σημασίας ἡ ὀλοφάνερη πτώση τῆς ἠθικῆς στάθμης, σημεῖο ἀδιάψευστο τῆς παρακμῆς τῶν πολιτισμῶν. Τί ἄδοξο ἀλήθεια τὸ τέλος αὐτὸ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ποὺ ἡ ἀνθρωπότης τὸν ὑποδέχθηκε μὲ τόσες χρυσές ἐλπίδες! Καί πόσο μεγάλη ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς ἐλπίδες καί στὴν ἀγωνία ποὺ χαρακτηρίζει τὴν προσμονή τοῦ 21ου!

Δυστυχῶς, ἡ ἀγωνία αὐτὴ φαίνεται ἀπόλυτα δικαιολογημένη. Ἡ κρίση τοῦ πολιτισμοῦ ἔχει ρίζες πολὺ βαθιές, ὥστε νὰ μὴ ἐπιδέχεται θεραπείες ἐπιφανειακές, βραχυπρόθεσμες ἢ ἔστω καί μεσοπρόθεσμες. Γιατί εἶναι συνέπεια μιᾶς ἀντιφατικῆς ἐξέλιξης ποὺ ἄρχισε πρὶν δυόμισυ περίπου αἰῶνες καί ποὺ οἱ πρωταγωνιστές της, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος προσπαθοῦσαν νὰ ἐπιβάλουν καί νὰ ἐδραιώσουν ἀξίες πολὺτιμες, ὅπως ἡ ἐλευθερία καί ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ἀπὸ τὸ ἄλλο ἔκαναν ὅ,τι μπορούσαν, γιὰ νὰ ὑπονομεύσουν τὴν ἀξία ἐκείνη ποὺ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο ποὺ στηρίζει καί τὴν ρίζα ποὺ ἐκτρέφει καί ἐνδυναμώνει ὅλες τὶς ἄλλες: τὴν ἀξία ποὺ λέγεται «ἅγιο».

Αὐτὴ τὴν ἀξία, ποὺ λόγω τῆς σημασίας της ἡ μετακαντιανὴ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ ἐτοποθέτησε στὴν κορυφὴ τῆς κλίμακος τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν, πραγματεύεται ὁ αἰμίμητος καθηγητὴς στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ παρόντος τόμου. Ἐκεῖ θὰ βρῆ ὁ ἀναγνώστης πρωτότυπες καί πολὺτιμες ἀπόψεις, σχετικὲς τόσο μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς ἐννοίας τοῦ ἀγίου, ὅσο καί μὲ τὸ θέμα τῆς στάσεώς μας καί τῶν σχέσεών μας μὲ αὐτό. Ὅμως, ἀπ' ὅλα ὅσα [σελ. 6] ἀναφέρει, ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ προβάλωμε ἐδῶ τὸν κίνδυνο ποὺ ἐπισημαίνει ὅτι διατρέχουν αὐτὲς οἱ ἐξαιρετικὰ λεπτές καί εὐαίσθητες σχέσεις ἀπὸ τὸν ἐγκεντρισμὸ μας. Ὁ ἐγκεντρισμὸς αὐτὸς διαστρέφει συχνὰ τὴν ἐννοια τοῦ ἀγίου, ἔτσι ὥστε ἀρχικὰ νὰ τὴν περιορίζει στὴν ἀπαραίτητη, ἄλλωστε, λατρεία καί σὲ μιὰ πολλὰς φορές ἀόριστη μορφή εὐσέβειας, ἀποχωρίζοντας ταυτόχρονα τὸ ἅγιο ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ζωὴ καί τὸν πολιτισμὸ, γιὰ νὰ καταστήσει τελικὰ νὰ τὸ βλέπει σὰν μιὰ δύναμη ποὺ μόνον προορισμὸ ἔχει νὰ μᾶς προστατεύει ἀπὸ κάθε κίνδυνο, ἢ σὰν Τράπεζα ποὺ μὲ ἐλάχιστες «καταθέσεις» – μερικὲς τυπικὲς πράξεις ἢ ἄλλες δῆθεν θυσίες– μᾶς ἐξασφαλίζει τὸ τεράστιο κέρδος τῆς αἰώνιας ζωῆς. Ἐτσι, ἡ τεράστια δύναμη ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ ἅγιο ἐκτρέπεται ἀπὸ

τόν προορισμό της, πού δέν εἶναι βέβαια ἡ ἐκτροφή τοῦ ἐγωῖσμοῦ μας. Γιατί ἀπό τήν ἐπικοινωνία μέ τὸ ἅγιο μόνο δύναμη γιά σκοποὺς ἀνώτερους καὶ δημιουργικοὺς ἐπιτρέπεται νὰ ἀντλοῦμε. Αὐτὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ σοφοῦ διδασκάλου, πού παρομοιάζοντας τὸ ἅγιο μέ τὸν ποταμὸ Νεῖλο, μᾶς προτρέπει νὰ μιμηθοῦμε τοὺς Ἀρχαίους Αἰγυπτίους, πού, ἐνῶ δέν μπορούσαν νὰ ἀνακαλύψουν τίς πηγές τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ, δέν ἐμποδίσθηκαν ὅμως ἀπ' αὐτὸ νὰ ἐργασθοῦν, γιὰ νὰ ἀξιοποιήσουν τήν ζωογόνο του δύναμη. Ἔτσι καὶ ἐμεῖς, ἂν καὶ δέν μπορούμε νὰ ψηλαφήσωμε τήν ἀξία ἅγιο στίς πηγές της, ἔχομε χρέος νὰ κάνωμε ὅ,τι μπορούμε, γιὰ νὰ μπῆ μέσα στή ζωὴ μας, ὥστε νὰ γίνει γῆ εὐφορῆ καὶ καρποφόρα.

Δυστυχῶς, αὐτὴ ἡ γόνιμη καὶ γνήσια ἀντίληψη τῆς ἐννοίας τοῦ ἁγίου ἐπισκιάστηκε σὲ μεγάλη κλίμακα ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ἐγωκεντρικὴ, πού ὄχι μόνο ἐμπόδισε στὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη ἐμποδίζει τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἀξίας πού λέγεται ἅγιο μέσα στή ζωὴ καὶ στὸν πολιτισμὸ. Αὐτὴ ἡ νόθη ἀντίληψη ἀπετέλεσε ἓνα μεγάλο ἐπιχείρημα στήν ἄρνηση γιὰ τὴν ἐπίθεσή της κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ –πού ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀξία «ἅγιο» στὸν δυτικὸ πολιτισμὸ– καὶ κυριολεκτικὰ ἄνοιξε τίς πύλες τοῦ ὄχυροῦ, γιὰ νὰ μπῆ μέσα ὁ ἐχθρὸς. Ἔτσι, οἱ πηγές τῶν ὑδάτων ἐστέρησαν, καὶ οἱ γόνιμες ἐκτάσεις ἔγιναν αὐχμηρὲς ἔρημοι, ὅπου φυτρώνουν μόνον ἄγονοι θάμνοι. Οἱ ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ, πού ἡ Διαφώτιση ἐπεδίωξε νὰ στερεώσῃ, καταρρέουν, καὶ ὁ παλιμπαρβαρισμὸς –ὅρος πού συχνὰ ἐχρησιμοποιοῦσε ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς– δέν βρίσκεται μόνον *ante portas*, ἀλλὰ εἰσδύει ὅλο καὶ **[σελ. 7]** βαθύτερα, ὡς τὴν καρδιὰ τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Καὶ τώρα; Ποιὸς θὰ ἀναστηλώσῃ τίς ἀξίες πού γκρεμίστηκαν, ποιὸς θὰ τίς θεμελιώσῃ ξανά, φέρνοντας καὶ πάλι τὸ ἅγιο μέσα στή ζωὴ καὶ στὸν πολιτισμὸ; Μά... ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς. Στὸν ἐσωτερικὸ μας χῶρο ἀρχίζει πάντα ἡ κατάρρευση, πολὺ πρὶν ἐκδηλωθῆ πρὸς τὰ ἔξω. Καὶ ἀπ' ἐκεῖ καὶ μόνο μπορεῖ νὰ ξαναρχίσει ἡ ἀνόρθωση. Πρέπει ἡ ὑπέρτατη αὐτὴ ἀξία πού λέγεται «ἅγιο» ὄχι μόνο νὰ ἀποκατασταθῆ μέσα μας θεωρητικὰ στή θέση πού τῆς ἀξίζει, ἀλλὰ νὰ γίνῃ πιά βίωμα τῆς χριστιανικῆς Πίστεως, πού ἡ γνησιότητά του θὰ μετριέται μέ τοὺς καρπούς του.

Σὲ τί συνίσταται τὸ βίωμα αὐτὸ καὶ πῶς μπορεῖ νὰ καλλιεργηθῆ, εἶναι τὸ κεντρικὸ θέμα τῆς σειρᾶς τῶν τόμων πού ἔχουν αὐτὸ τὸν γενικὸ τίτλο. Στὸν ἀναγνώστη πού θὰ θελήσῃ νὰ ἐνημερωθῆ περισσότερο θὰ συστήσωμε νὰ διαβάσῃ τὴν Εἰσαγωγή τοῦ πρώτου τόμου τῆς σειρᾶς αὐτῆς. Ἐκεῖ θὰ δεῖ τίς κεντρικὲς γραμμὲς πού χαρακτηρίζουν τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ὅλου προβλήματος ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Ἀλέξανδρο Τσιριντάνη, πού δέν τὸ εἶδε μόνο ἀπὸ τὴν θεωρητικὴ σκοπιά, ἀλλὰ τὸ ἔζησε σὰν καθημερινό, προσωπικὸ του ἀγῶνα. Ἄν δὲ ἐπεκταθῆ καὶ στή μελέτη τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν ἄλλων τόμων, θὰ πάρῃ μιὰ ἐναργέστερη καὶ πληρέστερη ἀντίληψη γιὰ τὴ στρατηγικὴ καὶ τὴν τακτικὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνα, πού προτείνονται σὰν καταστάλαγμα μακρόχρονης καὶ πολύτιμης πνευματικῆς πείρας, ἀγῶνα πού ἀναφέρεται καὶ στὸν συγκεκριμένον ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας, πού ζεῖ κάτω ἀπὸ ἰδιαίτερες συνθηκὲς καὶ ἀντιμετωπίζει ἰδιαίτερα προβλήματα, πολλὰς φορὲς ἀγωνιώδη. Πρόκειται γιὰ πρόσκληση σὲ ἀγῶνα δύσκολο, πού ἀπαιτεῖ

θυσίες ουσιαστικές, αλλά ταυτόχρονα ἔχει καὶ τὸ ἐξῆς σωτήριο χαρακτηριστικό: ὅτι –γιὰ νὰ ἐπαναλάβωμε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὰ λόγια τοῦ Ἀλέξανδρου Τσιριντάνη– σ’ αὐτὸ τὸν ἀγῶνα καὶ μόνο μὲ τὸ νὰ ἀγωνίζεσαι εἶσαι κι’ ὅλας νικητής, ἔχεις τὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἱκανοποίηση τῆς νίκης.

Ὅποιος ἀναλαμβάνει στὰ σοβαρὰ τὸν εὐγενικὸ αὐτὸν ἀγῶνα μεταβάλλεται σὲ ἓνα ὑγιὲς κύτταρο ποὺ προορίζεται καὶ ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ μεταδώσει τὴν πνευματικὴ ὑγεία καὶ στὸ περιβάλλον του. Καὶ μερικὰ μόνο βήματα ἂν μπορέσει νὰ κάνει ὁ πιστὸς στὸ δρόμο τοῦ χριστιανικοῦ βιώματος καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης, προσφέρει ὄχι μόνον στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ καὶ στὸν πολιτισμὸ ὑπηρεσίες θετικές. Ἀρκεῖ νὰ ἔχει ξεκάθαρο μέσα [σελ. 8] του τὸ στίβο τῶν ἀρετῶν στὶς ὁποῖες πρέπει νὰ στραφῆ ὁ ἀγῶνας του, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενο τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ παρόντος τόμου. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τίς τόσες σύγχρονες ἐπιφανειακὲς καὶ θορυβώδεις ἐκδηλώσεις, ποὺ προβάλλουν μὲν ἐναγωνίως τὸν κίνδυνο, ἀλλὰ κανένα ριζικὸ μέσο γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή του δὲν ἔχουν νὰ προτείνουν. Ἄν δὲ μερικοὶ μᾶς ποῦν ὅτι εἶναι οὐτοπία νὰ περιμένωμε τὴν ἐξυγίανση τοῦ σώματος ἀπ’ αὐτὸν τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν ὑγιῶν κυττάρων, ποὺ βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῆ μὲ τὸν ἐξαναγκασμὸ, θὰ τοὺς ἀπαντήσωμε ὅτι ἀντιθέτως οὐτοπία εἶναι νὰ περιμένωμε τὴν σωτηρία τοῦ πολιτισμοῦ χωρὶς τὴν ἐξυγιαντικὴ αὐτὴ προσπάθεια, ποὺ θὰ καταστήσει τὸν ἄνθρωπο ἱκανό, ὥστε νὰ ἀρθῆ στὸ ὕψος τῶν σημερινῶν κρισίμων περιστάσεων.

Μὲ αὐτὸ τὸ πρίσμα βλέποντας τὰ πράγματα οἱ ἐκδόσεις μας θὰ θεωρήσουν ὡς μεγάλη ἐπιτυχία, ἂν ἔστω καὶ λίγοι ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες τοῦ παρόντος καὶ τῶν ἄλλων τόμων ἀναλάβουν τὸν «ἀγῶνα τὸν καλόν» ἀξιοποιώντας τίς ὑποθήκες ποὺ μᾶς ἄφησε ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς καὶ πνευματικὸς μαχητὴς Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης.

«ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΑΞΙΑ ΑΓΙΟ ΣΤΗ ΖΩΗ

1

ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΑΓΙΟ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ*

A

Στή σειρά τῶν ἀξιῶν ποῦ ἀποτελοῦν τὰ στοιχεῖα τοῦ Πολιτισμοῦ, σύμφωνα πρὸς τὴν διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀξιῶν, πρώτη ἀξία ἔρχεται –σύμφωνα μὲ τὴν κατάταξη τῆς λεγομένης Σχολῆς τῆς Βάδης– ἡ ἀξία ποῦ λέγεται ἀληθές. Καὶ τελευταία, ὡς ἐπιστέγασμα ἢ ὡς κορύφωμα, ἔρχεται ἡ ἀξία ποῦ λέγεται ἅγιο. Γιὰ τὴ σειρά αὐτὴ τῶν ἀξιῶν δὲν ὑπάρχει διαφωνία στὴ φιλοσοφία τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀλλὰ ἐνῶ δὲν ὑπάρχει διαφωνία ὅτι τὸν πολιτισμὸ τὸν ἀποτελεῖ μία σειρά ἀξιῶν ποῦ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἀληθές, φθάνει στὸ ὠραῖο, ἔπειτα στὸ οἰκονομικό, ἔπειτα στὸ ἠθικό, ἔπειτα στὸ δίκαιο καὶ καταλήγει στὸ ἅγιο, ἐν τούτοις ὑπάρχουν δυσχέρειες γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Ἡ δυσκολία εἶναι ὅτι τὸ μὲν ἀληθές –ποῦ ἔχει ἀντίστοιχο τὴν ἐπιστήμη– ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὸ ἀπειροστὸ ἐκεῖνο τμήμα ἀπὸ τὸ ἀληθές ποῦ εἶναι ἐπιστητό, ποῦ τὸ ἀντιλαμβανόμεστε δηλαδὴ μὲ τὶς αἰσθήσεις μας, ποῦ τὸ ἐλέγχουμε, καὶ εἰδικὰ στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, μὲ τὴν παρατήρηση, τὸ πείραμα καὶ τὸ μαθηματικὸ λογισμό. Ἐνῶ τὸ ἅγιο δὲν εἶναι ἐπιστητό, καὶ πρέπει νὰ βροῦμε ποῦ θὰ τὸ τοποθετήσωμε. Ἐνομίζαμε ὅτι τὸ τοποθετοῦμε στὴ μεταφυσική, ἀλλὰ πεισθήκαμε ἀπὸ τὸν Kant ὅτι διαλύεται ἡ φιλοσοφικὴ μεταφυσική. Ἐπειτα εἶναι ὁ Bergson μὲ τὸν ὕμνο του πρὸς τὸ μυστικισμό, μὲ τὴν ἀπολογητικὴ τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τῆς ἐνοράσεως. Εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ φαινομενολογικὴ σχολὴ τοῦ Husserl μὲ τὴν ἔρευνα περὶ τῆς οὐσίας. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι τοποθέτηση, εἶναι μᾶλλον μία τακτοποίηση, ἓνα [σελ. 12] βόλεμα τῶν πραγμάτων. Στὴν ἀπλοϊκώτερη ἀντίληψη, τὸ ἅγιο συμπίπτει μὲ τὸ οὐράνιο, τὸ «οὐράνιο» ὄχι μὲ τὴν ἔννοια τῆς προελεύσεως ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια «τῆς ἔδρας ἐνεργείας», δηλαδὴ μὲ τὴν ἔννοια ἐκεῖνου ποῦ ὑπάρχει στὸν Οὐρανὸ καὶ ἐνεργεῖ. Κατ' ἀνάγκην, λοιπόν, τὸ ὑπερκόσμιο συγγέεται πρὸς τὸ ἐξωκόσμιο, καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερκόσμιο φθάνομε στὸ ἀπόκοσμο, καὶ ἀπὸ τὸ ἀπόκοσμο φθάνομε στὸ ἀκοινώνητο, καὶ ἀπὸ τὸ ἀκοινώνητο φθάνομε στὴ μορφὴ τοῦ ἁγίου ἀνθρώπου ποῦ, γιὰ νὰ εἶναι ἅγιος, πρέπει νὰ εἶναι τελείως ἀπεριποίητος στὴν ἐξωτερικὴ του ἐμφάνιση, περίπου ἀποκρουστικός.

* Ἡ εἰσήγηση αὐτὴ ἔγινε τὴν 16-2-1954 (σ.έ.).

Ἔτσι, τὸ ἅγιο φυγαδεύεται ὡς ἀξία, παύει νὰ εἶναι ὁδηγός, ἡγέτης, καὶ μοιάζει σὰν κάτι ποῦ συνήθως λέμε ὅτι «τὸ σεβόμαστε μᾶλλον παρὰ τὸ ἀντιλαμβανόμαστε», ὅτι τοῦ σεβασμοῦ μας μᾶλλον παρὰ τῆς ἐπιστήμης μας εἶναι ἀντικείμενο. Καὶ αὐτὸ λίγο διαφέρει πλέον ἀπὸ τὸ νὰ φθάσωμε στὴν ἐκδοχὴ τοῦ Max Nordau, ὅτι δὲν εἶναι παρὰ ἓνα «κατὰ συνθήκην ψεῦδος». Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ λέμε ὅτι ἀπαραίτητο κορύφωμα, ἀπαραίτητο συστατικὸ τῶν ἀξιῶν, γιὰ νὰ ὑπάρχει πολιτισμός, εἶναι τὸ ἅγιο, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὸ ἅγιο εἶναι ἐκτὸς θέσεως, καὶ δὲν ξέρομε ποῦ νὰ τὸ βάλωμε, γιὰ νὰ τὸ ἀξιοποιήσωμε στὸν πολιτισμὸ μας. Γιατί συμβαίνει αὐτό; Ποιὸς φταίει; Μά, φταίει αὐτὸ ποῦ εἶπαμε καὶ ἄλλοτε, φταίει... ὁ πόλεμος! Φταίει ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσα στὶς ἀξίες. Λυπᾶμαι πάρα πολύ, γιὰτὶ σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ὁμιλίες μιμοῦμαι τὸν Κάτωνα καὶ Κάτωνος δίκην τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνω: «Πρὸς τούτοις φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ σταματήσῃ αὐτὸς ὁ πόλεμος». Διαφέρω δὲ ἀπὸ τὸν Κάτωνα, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα, βέβαια, καὶ στὸ ὅτι ἐκεῖνος μιὰ Καρχηδόνα εἶχε ὑπ' ὄψιν του, τὴν *delendam Carthaginem*, ἐνῶ ἐμεῖς ἐδῶ ὄλο καὶ καινούργιους πολέμους ἔχομε, καὶ δὲν ὑπόσχομαι κἂν ὅτι, ἂν σταματήσῃ ἐτοῦτος, δὲν θὰ σᾶς πῶ σὲ ἄλλη ὁμιλία γιὰ ἄλλον πόλεμο, ποῦ καὶ αὐτὸς πρέπει νὰ σταματήσῃ. Ἀλλά, αὐτὸ εἶναι τὸ δρᾶμα στὸ ὁποῖο καταστήσαμε, νὰ ἔχωμε σύνολο πολέμων ποῦ πρέπει κάποτε νὰ σταματήσουν. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐσταμάτησε τὸ ἀνθρωπιστικὸ αἶτημα νὰ κάνωμε καινούργιους ἀνθρώπους ποῦ θὰ φέρουν τοὺς καινούργιους καιρούς.*)

[σελ. 13] Πρέπει νὰ βρεθῆ κάποιος τρόπος νὰ πάψῃ ὁ πόλεμος μεταξὺ τοῦ ἁγίου καὶ τοῦ ἀληθοῦς, νὰ τακτοποιηθῆ ἡ θέση τοῦ πολιτισμοῦ ἀπέναντι στὸ ἅγιο καὶ τοῦ ἁγίου ἀπέναντι στὸν πολιτισμὸ, ἐὰν πράγματι πιστεύωμε –ὄχι ὡς χριστιανοί, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς σκεπτόμενοι καὶ φιλοσοφοῦντες γύρω ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ– ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ πολιτισμὸς χωρὶς τὸ σύνολο τῶν ἀξιῶν, ποῦ κατὰ γενικὴν ὁμολογία κορωνίδα ἔχουν τὸ ἅγιο. Τὸ ἅγιο, πρέπει νὰ πάρῃ τὴ θέση τοῦ στὸν πολιτισμὸ. Ὁ πολιτισμὸς δὲν εἶναι πολιτισμὸς χωρὶς τὴν ἀξία ποῦ λέγεται ἅγιο, λένε ὁ Windelband καὶ ὁ Rickert, ἐκφέροντες τὴ γνώμη ὅλης τῆς φιλοσοφίας τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ τὸ ἅγιο δὲν εἶναι ἅγιο, ἐὰν δὲν εἶναι πολιτισμὸς, λέει ὁ Κύριος.

* Γιὰ τὸ ἀνθρωπιστικὸ αἶτημα σὲ σχέση μὲ τὸν ἀγιασμό, σὲ ἄλλη εὐκαιρία **[σελ. 13]** ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς εἶχε πῆ τὰ ἐξῆς:

«Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς ἀνθρωπισμὸς διαφέρει ἀπὸ τὸν ἐξωχριστιανικὸ ἀνθρωπισμὸ τοῦ τύπου τῶν κλασσικῶν σπουδῶν, ὄχι στὸ ὅτι ὁ χριστιανικὸς ἀνθρωπισμὸς ἀπορρίπτει τὴν περὶ ἀρετῆς εἰκόνα καὶ τὰ αἰτήματα ποῦ ἔθεσε ἡ κλασσικὴ παιδεία, ἀλλὰ στὸ ὅτι, ἀντίθετα, τὰ αἰτήματα αὐτὰ τὰ ἐκπληρώνει καὶ τὰ κάνει πραγματικότητα. Καὶ ἂν βάζει πρῶτα τὸν ἀγιασμό, ὁ ἀγιασμὸς δὲν εἶναι κάτι ποῦ ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωση τῶν αἰτημάτων αὐτῶν, ἀλλὰ εἶναι κάτι ποῦ ἐξασφαλίζει τὴν ἐκπλήρωσή τους. Αὐτὸ εἶναι ἀνθρωπισμὸς μὲ τὴν πλήρη ἔννοια τοῦ ὄρου, καὶ αὐτὸ εἶναι Χριστιανισμὸς μὲ τὴ γνήσια ἔννοια τοῦ ὄρου. Καὶ αὐτὸ θὰ ὑπερικήσῃ τὴν καταστρεπτικὴν πλάνην ὅτι ὑπάρχει δῆθεν ἀπόσταση ποῦ χωρίζει τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ εἶναι ποῦ ζητᾷ ὁ σύγχρονος ἀνθρώπος, καί, ἂς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ποῦμε, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποῦ μᾶς προστάζει ὁ Θεάνθρωπος. Αὐτὸ θὰ ὑπερικήσῃ τὸ φόβο ποῦ πιέζει τὴν ψυχὴ τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, τὴν ιδέα δηλαδὴ ὅτι ὁ Οὐρανὸς εἶναι μακριὰ καὶ ξένος ἀπ' αὐτόν. Αὐτὸ θὰ κάνει πραγματικότητα ἐκεῖνο ποῦ ἀποζητοῦν οἱ καιροὶ μας καὶ ποῦ εἶχε κι' ὄλας ζητήσῃ ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία μὲ τὸν Πλάτωνα: «εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ἀνθρώπῳ ὁμοιοῦσθαι Θεῷ».

Βλέπε καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Β', σελ. 11 ἐπ. καὶ περιοδικὸ Συζητήσεις, τόμος Α' σελ. 7 ἐπ. καὶ τόμος Γ' σελ. 162 (σ.ἐ.).

Δέν τὸ λέει βέβαια μὲ αὐτὲς τὶς λέξεις, ἀλλὰ μὲ ἄλλες λέξεις, ὅταν ζητάει ἀπὸ τὸ ἅγιο νὰ εἶναι φῶς, νὰ εἶναι «ἄλας», νὰ φέρει καρπὸ, καὶ μάλιστα καρπὸ πολὺ καὶ «πλείονα»!

B

Πῶς θὰ συναντηθοῦν, λοιπόν, ἡ ἀξία ἀληθῆς, ποὺ ἔχει περιεχόμενο τὸ ἐπιστητό, μὲ τὴν ἀξία ἅγιο; Κάπου πρέπει καὶ τὸ [σελ. 14] ἅγιο νὰ γίνῃ ἐπιστητό, κάπου πρέπει νὰ εἶναι καὶ αὐτὸ ψηλαφητό. Νὰ μποροῦμε δηλαδὴ ὄχι μόνο νὰ τὸ σεβαστοῦμε, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ μελετήσωμε καὶ νὰ τὸ ἐρευνήσωμε. Ὑπάρχει μέρος ὅπου τὸ ἅγιο μπορεῖ νὰ ἐρευνηθῆ; Ὑπάρχει τόπος συναντήσεως τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγίου; Καὶ ποῦ εἶναι αὐτὸς ὁ τόπος; Ὁ τόπος αὐτὸς εἶναι ἡ ἀνθρώπινη προσωπικότητα. Ἡ ἀνθρώπινη προσωπικότητα πρέπει νὰ εἶναι τὸ σημεῖο συναντήσεως τοῦ ἀληθοῦς μὲ τὸ ἅγιο, ὅπου τὸ ἅγιο πλέον εἶναι καὶ ἐπιστητό καὶ ἐρευνητό καὶ ψηλαφητό: «ὁ ἑώρακαμεν... καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν...». Καὶ καθὼς ὁ Ἅγιος ἐνηνθρώπησε, ἔτσι καὶ τὸ ἅγιο πρέπει νὰ προσγειωθῆ, νὰ μπῆ καὶ αὐτὸ στοὺς ἀνθρώπους, νὰ πάρῃ τὴν ἑκφανση ποὺ λέγεται ἀνθρώπινη προσωπικότητα. Ἡ ἀποκλειστικότητα ὅμως γύρω ἀπὸ τὸ ἅγιο εἶναι ἀπάρνηση τοῦ ἀγίου. Γιατί; Γιατί, «εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἡ ἀκοή;». Τὸ ἅγιο πρέπει νὰ κυβερνάει τὸ πᾶν, ἀλλὰ μόνο του δὲν εἶναι τὸ πᾶν, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου δὲν εἶναι τὸ πᾶν, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ ἡ γέφυρα τοῦ πλοίου δὲν εἶναι τὸ πᾶν στὸ πλοῖο. Κυβερνᾷ τὸ πᾶν, γιατί ἀκριβῶς ἀναγνωρίζει καὶ συνδέεται μὲ τὸ πᾶν. Καὶ ἄς πάρωμε καλλιτέρα τὴν ἄλλη εἰκόνα ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, τοῦ προζυμιοῦ μὲ τὴ ζύμη. Τὸ προζύμι δὲν εἶναι προζύμι, ἐὰν μένει μόνο του. Τὸ προζύμι εἶναι προζύμι, γιατί θὰ μπῆ στὴ ζύμη καὶ θὰ ζυμώσῃ ὅλο τὸ φύραμα. Τὸ προζύμι μόνο του δὲν εἶναι γιὰ νὰ τρώγεται, ἀλλὰ γιὰ νὰ δημιουργεῖ τὸ ψωμί.

Ἐὰν θέλετε νὰ μείνωμε σ' αὐτὴ τὴν εἰκόνα, ἄς κάνωμε, ἀπὸ ἄποψη χριστιανικὴ βέβαια, μιὰ ὀρολογικὴ διάκριση μεταξὺ χριστιανικότητος καὶ θρησκευτικότητος.* Νὰ ὀνομάσωμε ἅγιο τὴ δύναμη ἐκείνη ποὺ θὰ ἐνεργεῖ, ὥστε ὅλος ὁ πολιτισμὸς, ὅλες οἱ ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ μας νὰ διαποτίζωνται ἀπὸ τὸ Χριστιανισμό. Ὅποτε ἔχομε τὴν χριστιανικότητα, ποὺ εἶναι «τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός». Καὶ νὰ ὀνομάσωμε θρησκευτικότητα τὴν εἰδικὴ γύρω ἀπὸ τὸ ἅγιο ἀπασχόληση. Ἐὰν κάνωμε αὐτὴ τὴν ὀρολογικὴ διάκριση μεταξὺ χριστιανικότητος καὶ θρησκευτικότητος, θὰ καταλήξωμε –μένοντας στὴν εἰκόνα τῆς ζύμης καὶ τοῦ φυράματος– στὸ ἐξῆς συμπέρασμα: Ὁ Χριστιανισμὸς μὲ τὴν ἄποψη τῆς [σελ. 15] χριστιανικότητος ποτὲ δὲν εἶναι πολὺς, γιατί, ἀπλούστατα, πρέπει νὰ εἶναι ἡ δύναμη ποὺ θὰ κυβερνάει τὸ πᾶν. Πρέπει δηλαδὴ νὰ κυβερνάει ὅλη τὴ ζωὴ, ἀπὸ τὴν προσευχὴ ὡς τὸ ποδόσφαιρο. Ἀλλὰ ἐνῶ ἔτσι ὁ Χριστιανισμὸς ποτὲ δὲν εἶναι

* Βλ. Α.Ν. Τσιριντάνη, *Ἡ πίστις ὡς βίωμα*, τόμος Β', σελ. 131 (σ.ἐ.).

πολύς και ποτέ δέν είναι υπέρμετρος, ή θρησκευτικότητα, μέ τήν ειδική δηλαδή μέ τήν θρησκεία άπασχόληση, αύτή πρέπει νά είναι μέ μέτρο. Γιατί αύτή είναι δυνατόν νά είναι υπέρμετρη, δηλαδή περισσότερη άπό τό μέτρο. Καί όταν είναι παραπάνω άπό τό μέτρο, τότε είναι κακή. Όταν ή θρησκευτικότητα είναι παραπάνω άπό τό μέτρο, τότε ό Χριστιανισμός είναι άτροφικός. Καί τό άποτέλεσμα αύτῆς τῆς άμετρης θρησκευτικότητος –γιατί τό παραπάνω άπό τό μέτρο είναι παραπάνω άπό έκείνο πού πρέπει– τό άποτέλεσμα, λοιπόν, είναι μία άκαρπη θρησκευτικότητα, μία άποκρουστική θρησκευτικότητα. Βέβαια, ό χριστιανός, ό πιστός, όνειδίζεται πολλές φορές έξ αίτίας τῶν άρχῶν του. Άλλά δέν πρέπει νά νομίζει ότι, κάθε φορά πού άκούει όνειδισμό και κατάκριση, είναι μακάριος. Πολλές φορές ό όνειδισμός αύτός είναι δικαιολογημένος, γιατί μέ τήν υπέρμετρη θρησκευτικότητά του παρουσιάζει ένα σύνολο μη ίκανοποιητικό, πρόξενο τοῦ όνειδισμοῦ του.

Ἐάν συμφωνοῦμε σ' αύτό, θά προχωρήσωμε ώς έξῆς: Ὑπάρχει κριτήριο τοῦ άγίου. Καί τό κριτήριο αύτό είναι τό εὔχρηστο. Πρέπει και τό άγιο νά παράγει έργο, δηλαδή καρπούς. Είναι οί καρποί πού προέρχονται άπό τό άγιο, όταν είναι τοποθετημένο στην θέση του. Καί ποιοί είναι οί καρποί άπό τό γεγονός ότι ή άξία άγιο λειτουργεῖ σέ έναν πολιτισμό;

Γ

Καρποί τοῦ γεγονότος αύτοῦ είναι, πρῶτα, ή έλευθερία. Μόνο τό άγιο μπορεῖ νά δώσει στον πολιτισμό τήν έννοια τῆς έλευθερίας. Ὅλοι οί πόλεμοι κατά τῶν τυράννων έπεκαλοῦντο τό άγιο. Άλλά δέν είναι αύτό μόνο. Είναι και έκείνο πού ό θεατρικός συγγραφεύς βάζει στό στόμα τοῦ Διογένους στό έργο «Ὁ βασιλιάς και ό σκύλος»: «Ἀλέξανδρε, μπορεῖς νά κυριαρχήσεις σέ όλο τόν κόσμο. Ὑπάρχει ένας πού δέν μπορεῖς νά τόν νικήσεις και [σελ. 16] δέν μπορεῖς νά έλευθερωθῆς άπό αύτόν. Ποιός εἶν' αύτός; – Μά, έσύ ό ἴδιος!». Η έλευθερία είναι καρπός μόνο τοῦ άγίου. Γιατί και εάν άκόμη είναι δυνατόν νά υπάρξει έλευθερία χωρίς τό άγιο, θά είναι έλευθερία έξωτερική. Η έσωτερική έλευθερία, δηλαδή ή έλευθερία ανθρώπων πού οί ἴδιοι είναι έλεύθεροι και άρα είναι πολιτισμένοι –γιατί πολιτισμός μόνο μέ έλευθερία υπάρχει– ή έλευθερία, λοιπόν, αύτή έπιτυγχάνεται, μόνον όταν ή άξία άγιο λειτουργήσει επάνω στον πολιτισμό.

Ὁ δεύτερος καρπός είναι ό αντίθετος καρπός. Ἐλευθερία, και όμως ένότητα! Ὅπου στον πολιτισμό δέν λειτουργεῖ ή άξία άγιο, ή έλευθερία αυτοκαταστρέφεται διαλεκτικά, νομοτελικά. Η αυτοκαταστροφή τῆς έλευθερίας είναι αναγκαία συνέπεια τοῦ ότι ή έλευθερία είναι χωρίς τήν άξία πού λέγεται άγιο. Γιατί ή έλευθερία οδηγεῖ στον άτομισμό και τή μόνωση. Καί ή μόνωση είναι ή τροφή τῆς τυραννίδος. Ὅποτε ή τυραννίδα δέν έχει παρά νά κάνει άπλῶς τόν κόπο νά μάς μαζέψει στις άλυσίδες της. Ὅπου όμως υπάρχει ή άξία άγιο, εκεῖ έπιτυγχάνεται ὥστε, ένῶ υπάρχει έλευθερία, νά υπάρχει και ένότητα και κοινωνία και δεσμός. Γιατί ή πρακτική έκφανση τῆς άξίας πού λέγεται άγιο είναι ή άγάπη. Η άγάπη είναι

ή «κατηγορηματική προστακτική»(*) της αξίας που λέγεται άγιο. Και ή αγάπη έχει ως αποτέλεσμα ότι ή έλευθερία δέν αυτοκαταστρέφεται, ότι δέν διασπάει, αλλά αντίθετα τρέφει τήν ένότητα.

Πρῶτος, λοιπόν, καρπός εἶναι ή έλευθερία, δεύτερος καρπός εἶναι ή κοινωνία, ή ένότητα. Τρίτος καρπός εἶναι ή αγάπη. Εἶναι καρποί, εκφάνσεις ενός πολιτισμοῦ ὅπου τὸ άγιο ἔχει τήν θέση του.

Αὐτούς τούς καρπούς ἔχει ὁ πολιτισμός μόνο; Και πολλούς, βέβαια, άλλους, αλλά και έναν τέταρτο και τελευταῖο, που θα αναφέρω: Ὑπάρχει ὁ καρπός που λέγεται εἰρήνη και χαρά. Φαντάζεσθε πολιτισμό μεταξύ ανθρώπων που δέν εἶναι εἰρηνικοί μέσα τους; Μά, αὐτοὶ εἶναι ζήτημα εἰάν εἶναι ἄνθρωποι. Εἶναι τὸ πολὺ οἱ «gladiatores», οἱ μονομάχοι τοῦ Κολοσσαίου, οἱ morituri, οἱ μελλοθάνατοι. Γιατί μόνο ως μελλοθάνατοι εἶναι νοητοὶ οἱ ἄνθρωποι, [σελ. 17] ὅταν ἔχει φύγει ὀριστικά ἀπὸ μέσα τους ή εἰρήνη. Για τήν ὥρα, ὁ πολιτισμός μας βρίσκει ως ὑποκατάστατο τῆς εἰρήνης τὰ ἠρεμιστικά φάρμακα. Ἄλλα τὰ ἠρεμιστικά φάρμακα εἶναι μᾶλλον ὀδηγὸς για τήν εἰρήνη τοῦ... νεκροταφείου! Ἐάν ὅμως πρόκειται νὰ ἔχουμε εἰρήνη τῆς ζωῆς, αὐτή ή εἰρήνη θα ὑπάρξει μόνο σὲ έναν πολιτισμό ὅπου τὸ άγιο ἔχει βρῆ τή θέση που τοῦ ἀνήκει.

Μαζί με τήν εἰρήνη εἶναι και ή χαρά. Στὸ τέλος-τέλος, ὁ πολιτισμός εἶναι πολιτισμός, ὅταν, περιφερόμενος ἀνάμεσα στους ἄνθρώπους, βλέπεις ἄνθρώπους με χαρά. Δέν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει πολιτισμός ὅπου βλέπετε μόνο «στυγνάζοντα», σκυθρωπὰ πρόσωπα. Ἐάν δεχθοῦμε ὅτι ή χαρὰ εἶναι στοιχεῖο τοῦ πολιτισμοῦ, μόνο τὸ άγιο μπορεῖ νὰ τὴ δώσει, και χωρὶς αὐτὸ χαρὰ δέν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει. Μπορεῖ νὰ ὑπάρξει διασκέδαση, μπορεῖ νὰ ὑπάρξει γλέντι, αλλά δέν ὑπάρχει χαρά. Και τὸ γλέντι ἔχει πρὸς τὴ χαρὰ, ἐνίοτε, τὸ λόγο που ἔχει τὸ ἠρεμιστικὸ φάρμακο πρὸς τήν ἀληθινὴ ἐσωτερικὴ εἰρήνη. Γι' αὐτὸ πολλές φορές ὁ εἰρηνικὸς ἄνθρωπος δέν πολυγλεντάει, γιατί δέν αἰσθάνεται τόσο τήν ἀνάγκη τοῦ γλεντιοῦ. Αὐτὸ βέβαια – για νὰ εἴμαστε ἐξηγημένοι– δέν σημαίνει καθόλου ὅτι παραβλέπω τήν τεράστια σπουδαιότητα τοῦ παράγοντος που λέγεται ψυχαγωγία. Τόσο λίγο τήν παραβλέπω και τόσο, αντίθετα, λαμβάνω ὑπ' ὄψιν τήν τεράστια σπουδαιότητα τοῦ παράγοντος αὐτοῦ, ὥστε κάποτε θα ἀπασχοληθοῦμε εἰδικὰ με τὸν παράγοντα αὐτόν. Ἄλλα δέν μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε ὅτι και ή ψυχαγωγία και ὅλα τὰ σχετικὰ με αὐτήν εἶναι μάταια, ὅταν δέν ὑπάρχει ή βάση, ὁ πολιτισμός, που με τήν ἀξιοποίηση τοῦ άγίου προσφέρει τὴ θεμελίωση τῆς χαρᾶς και τῆς εἰρήνης στὸν ἄνθρωπο.

Και ὅταν αὐτὰ ὑπάρχουν, δέν ὑπάρχει πλέον ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ ἀληθές και τὸ άγιο. Δέν μποροῦμε τότε νὰ ρωτᾶμε τί εἶναι τὸ άγιο. Γιατί τότε τὸ άγιο τὸ βλέπομε, τὸ ψηλαφοῦμε. Μπορεῖ νὰ μὴ βλέπωμε τήν προέλευσή του. Μπορεῖ πέρα ἀπὸ τὸ ἐπιστητὸ νὰ εἶναι ή προέλευσή του. Οἱ καρποί του ὅμως εἶναι τότε ἐδῶ, ψηλαφητοί. Μήπως οἱ Αἰγύπτιοι ἐπὶ χιλιάδες χρόνια δέν χρησιμοποιοῦσαν τὸ εὐεργετικὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Νείλου, χωρὶς νὰ ξέρουν ποῦ εἶναι οἱ πηγές του; Τί σημασία ἔχει εἰάν δέν μπορῶ νὰ ψηλαφήσω τήν πηγή, ὅταν ἔχω μπροστά μου και

* Ὅρος τῆς φιλοσοφίας τοῦ E. Kant (σ.έ.).

χρησιμοποιῶ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ; Τὸ ἅγιο, καὶ ἐὰν δὲν εἶναι [σελ. 18] ψηλαφητὸ στὴν πηγὴ καὶ τὴν προέλευσή του, γίνεται ὁμως ψηλαφητὸ στὸν καρπὸ του.

Δ

Ἀλλὰ μπορεῖ νὰ γίνει αὐτό; Ἐκεῖνο ποῦ εἶπαμε ὡς τώρα θεωρητικά –γιὰ νὰ τὸ πῶ φιλοσοφικά, potentialiter, δηλαδή «δυνάμει»– μπορεῖ νὰ γίνει καὶ «ἐν ἐνεργείᾳ», δηλαδή νὰ γίνει πραγματικότητα; Γιατὶ ὅπως ἡ ἀποτυχία τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι θεωρία, ἀλλὰ πράξη, ἔτσι καὶ ἡ λύτρωση πρέπει νὰ μὴν εἶναι θεωρία, ἀλλὰ πράξη.

Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι ὅτι, ἐὰν βαδίσωμε μόνο μὲ αὐτὰ ποῦ εἶπαμε ὡς τώρα, δὲν θὰ κάνωμε τίποτε. Μπορεῖ νὰ κάνωμε τὸ πολύ-πολύ ὁμιλίες, ἀλλὰ ἔργο δὲν θὰ δημιουργήσωμε. Κάτι χρειάζεται ἀκόμη. Καὶ ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ κάτι; Ὁ ἀγῶνας! Πρέπει νὰ καταλάβωμε ὅτι αὐτὰ ὅλα ποῦ λέμε, ἡ προσωπικότητα στὴν ὁποία τὸ ἅγιο γίνεται ἐπιστητό, ἡ προσωπικότητα αὐτὴ δὲν εἶναι δέντρο ποῦ φυτρώνει μόνο του, ἀλλὰ δέντρο πού, γιὰ νὰ φυτρώσει καὶ νὰ μεγαλώσει, ἔχει ἀνάγκη πολλῆς, κοπιαστικῆς, ἀγωνιστικῆς καλλιέργειας, καλλιέργειας δηλαδή ποῦ θέλει ἀγῶνα. Μόνο μὲ ἀγῶνα ἐπιτυγχάνονται αὐτά. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἀξία ποῦ λέγεται ἅγιο τὴν καταλαβαίνει μόνο ὁ ἀγωνιστής, καὶ δὲν τὴν καταλαβαίνει ὁ τύπος τοῦ «ἀστοῦ». Γιατὶ ὁ τύπος τοῦ ἀστοῦ τὸ πολύ-πολύ νὰ ἀγωνισθῆ μιὰ στιγμή, νὰ πάει στὸν πόλεμο, ἀλλὰ σκέπτεται συνεχῶς πότε θὰ βγάλει τὸ χακί. Καὶ τὴν ἀξία ἅγιο τὸ πολὺ θὰ τὴν χρησιμοποιήσει γιὰ τὸ χουζούρι του, σὰν ἀσφαλιστικὴ τοποθέτηση. Δηλαδή, θὰ σκεφθῆ: «ἀσφαλίζομαι, μὲ τὸ νὰ προσφέρω γιὰ ἀσφάλιστρο μερικὲς τυπικὲς θρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις, γιὰ νὰ μπορέσω ἔτσι μὲ τὸ ἀσφάλιστρο αὐτὸ νὰ ἔχω στὴν παροῦσα μὲν ζωὴ τὴν ἐπίλυση κάθε προβλήματός μου, στὴ μέλλουσα δὲ ζωὴ πάλι νὰ εἶμαι μακαρίτης – ἄς εἶναι καλὰ Ἐκεῖνος ποῦ σταυρώθηκε γι' αὐτά, γιὰ νὰ ἔχω ἐγὼ τὸ χουζούρι μου!». Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἔτσι. Καὶ ἡ ἀξία ἅγιο ἔχει τὸν ἀγῶνα της. Τὸν ἀγῶνα, βέβαια, ὄχι σὰν κάτι τὸ τυχαῖο –ἄς τὸ πῶ καὶ νομικά, ὄχι ὡς *accidentale negotiae*, ἀλλὰ ὡς *essentiale*– ὄχι, λοιπόν, ὡς κάτι τυχαῖο, ἀλλὰ ὡς οὐσιῶδες στοιχεῖο τοῦ ἁγίου. Ὑπάρχει, λοιπόν, διαλεκτικὴ, διαλεκτικὴ ἀντιθετικὴ σὲ ὅλα αὐτὰ [σελ. 19] τὰ στοιχεῖα, σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς καρπούς ποῦ ἀναφέραμε. Γι' αὐτό, μὴν ἐτοιμασθῆτε νὰ τοὺς ἀρπάξετε. Ἐτοιμασθῆτε νὰ ἀγωνισθῆτε γι' αὐτούς, ἀφοῦ βέβαια πρῶτα δοῦμε τὴ διαλεκτικὴ τους, τὴν ἀντιθετικὴ τους σχέση. Γιατὶ ὑπάρχει διαλεκτικὴ στοὺς καρπούς αὐτούς. Τί εἶπαμε στὴν ἀρχή; Χρειάζεται προσγείωση τῆς ἀγιότητος. Καὶ ἡ προσγείωση αὐτὴ μᾶς ὠδήγησε στὴν ἀνάγκη τοῦ μέτρου. Δὲν εἶπαμε ὅτι ἡ θρησκευτικὴ πρέπει νὰ εἶναι «ἐν μέτρῳ»; Καὶ ἡ διαλεκτικὴ τοῦ μέτρου εἶναι ἡ ἀφιέρωση. Προσοχή, ἄλλο μέτρο, ἄλλο μετριότητα. Εἶναι τὸ μέτρο ποῦ εἶναι θεία τέχνη γιὰ νὰ τὸ βρῆς, καθένας δὲ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀποστολὴ του. Καὶ τὸ μέτρο ἐν μέτρῳ πρέπει νὰ τηρῆται. Καὶ ὑπάρχουν πρόσωπα καὶ ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου τὸ μέτρο εἶναι τὸ νὰ ὑπερβαίνεις τὸ συνηθισμένο μέτρο. Καὶ ἐὰν μπορούμε ὅλοι μας νὰ τηροῦμε τὸ

μέτρο, είναι γιατί υπάρχουν άνθρωποι που, μονομερώς εργαζόμενοι, θυσιάζονται, για να μπορούμε εμείς να έχουμε άνετο τον δρόμο μας. Ο κληρικός που ειλικρινά αφιερώνει τον εαυτό του στην αξία που λέγεται άγιο, γι' αυτόν μέτρο είναι το πᾶν! Εάν σήμερα είμαστε ελεύθεροι Έλληνες, είναι γιατί υπῆρξαν κληρικοί στη δούλη Ελλάδα που διεφύλαξαν τὰ ιερά και ὅσα τῆς φυλῆς μας. Ὅπως ἀκριβῶς, ἐὰν εἴμαστε ελεύθεροι, είναι γιατί υπῆρξαν ἄνθρωποι ἀγωνιζόμενοι χωρίς μέτρο. Αὐτοὶ δὲν ἔλεγαν: ὀκτῶ ὥρες θὰ κοιμώμαστε, ὀκτῶ ὥρες θὰ ἔχουμε ἀνάπαυση καὶ ὀκτῶ ὥρες θὰ πολεμᾶμε, καὶ ὅτι πέρασε ἡ ὥρα, καὶ γι' αὐτὸ παρατάω τὸ ὄπλο μου. Ἀλλὰ πολεμοῦσαν σὲ ὅλη τους τὴ ζωή, καὶ γι' αὐτὸ εμείς σήμερα εἴμαστε ελεύθεροι, γιὰ νὰ ἔχουμε... τὰ ὀκτάωρα, καὶ ἀργότερα, ἴσως, τὰ ἐξάωρα! Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἐπειδὴ υπῆρξαν ἄνθρωποι που ἀφιερώθηκαν ὀλοκληρωτικά, μπορούμε εμείς νὰ ἔχουμε τὴν ἔννοια τοῦ μέτρου. Μήπως ἔγινε κανεὶς ποτὲ καλὸς καὶ μεγάλος ἐπιστήμων μὲ τὸ μέτρο; Ὁ Ἄϊνστάϊν ἢ ὁ Ἔδισον ἢ ὁ Πλᾶνκ ἔγιναν αὐτοὶ που ἔγιναν μὲ τὸ μέτρο νομίζετε; Μὲ τὴν μονομέρεια ἔγιναν. Εἶναι οἱ μεγάλοι δημιουργοί.

Ἔπειτα, ὑπάρχει ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἐλευθερίας. Ἐχει καὶ ἡ ἐλευθερία τὴ διαλεκτικὴ τῆς. Ποιὰ εἶναι ἡ διαλεκτικὴ αὐτή; Ὁ ἠθικὸς κανόνας, ὁ νόμος που αἰσθανόμαστε μέσα μας. Ὁ ἐλεύθερος δὲν εἶναι ἐλεύθερος, γιατί κάνει ὅ,τι τοῦ ἀρέσει, ἀλλὰ εἶναι ἐλεύθερος, γιατί μὲ τὴ θέλησή του ὑπακούει ἀπὸ ἀνάγκη ὀργανικὴ στὸ νόμο που εἶναι μέσα του. Ὁ δοῦλος δέχεται ἀπ' ἔξω τὸ [σελ. 20] νόμο. Ὁ ἐλεύθερος ἔχει μέσα του τὸ νόμο. Καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἐλευθερίας εἶναι αὐτὸς ὁ νόμος. Καὶ μόνο ὁ ἄνθρωπος που μέσα του λειτουργεῖ αὐτὸς ὁ νόμος εἶναι ἐλεύθερος. Ἀλλιῶτικα, τὸν ἄνθρωπο αὐτὸν που νομίζει ὅτι εἶναι ἐλεύθερος, χωρίς νὰ λειτουργεῖ μέσα του αὐτὸς ὁ νόμος, τὸν παραπέμπω... στὸν Διογένη!

Ἡ μουσικὴ μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα αὐτὴ τῆς ἐλευθερίας. Εἶναι ἡ ἐλευθερία που ἔχει χαρακτηριστικὸ τὴν ἐλευθερὰ ὑποταγὴ σ' ἐκεῖνο που ἀποδεχόμαστε. Μοῦ θυμίζει αὐτὸ τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ τοῦ Β', που ἔπαιζε βιολί, καὶ τὴν ὥρα που ἔπαιζε βιολί, ἀγωνιοῦσε μήπως τὸ δοξάρι του τόσο δὰ ξεφύγει ἀπὸ τὶς νότες που ἔγραφε ἕνας ὑπῆκοός του –τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπῆκοος!– ὁ Wolfgang Amadeus Mozart! Αὐτὴ ἦταν ἡ ἐλευθερία. Αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας τὴν εἰκόνα δίνει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν λέει ὅτι εἴμαστε ἐλεύθεροι ἀπὸ τὸ νόμο, ἀλλὰ μέσα μας «ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ», πέθανε μέσα μας ἡ παρανομία, καὶ ἡ ἐλευθερία αὐτὴ εἶναι πλέον βιολογικὴ ἀνάγκη γιὰ μᾶς, εἶναι βιολογικὴ λειτουργία. Θὰ ἀναφέρω ἀκόμη καὶ ἕναν ἄλλον, ἕνα γίγαντα τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, τὸν Rudolf Laun, που σὲ ἕνα πρυτανικὸ του λόγο ἔδειξε ὅτι τὸ Δίκαιο εἶναι ὁ αὐτόνομος κανόνας δικαίου που λειτουργεῖ μέσα μας.* Αὐτὴ ὅμως ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἀποτέλεσμα ἀγῶνος. Εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ ἀγωνισθοῦμε; Μόνο τότε εἴμαστε ἐλεύθεροι νὰ δρέψουμε τὸν καρπὸ τῆς ἐλευθερίας.

Ὡς ἄλλο καρπὸ εἶπαμε τὴν ἀγάπη. Ἐχει ἡ ἀγάπη διαλεκτικὴ; Βέβαια ἔχει καὶ ἡ ἀγάπη τὴ διαλεκτικὴ τῆς. Ποιὰ εἶναι ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἀγάπης; Ἡ δύναμη. Χωρὶς τὴ

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Β', σελ. 186 (σ.ἐ.).

δύναμη, ή αγάπη είναι ἄρρωστη συναισθηματικότητα, ἀξιοδάκρυτη και καταστρεφόμενη. Πολλές φορές μοῦ δόθηκε ή εύκαιρία νά τονίσω ὅτι τὸ μεγάλο δρᾶμα τῆς ἀνθρωπότητος είναι ὁ χωρισμός τῆς αγάπης ἀπὸ τὴ δύναμη. Ὅταν, δηλαδή, οἱ ἄνθρωποι πού ἔχουν αγάπη δὲν ἔχουν δύναμη – ὄχι μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἐξωτερικά δὲν ἔχουν δύναμη, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν καλλιεργοῦν μέσα τους τὴν δυναμικότητα τοῦ χαρακτῆρα τους. Καί, ἀντίθετα, ὅταν οἱ ἄνθρωποι πού ἔχουν δύναμη δὲν ἔχουν αγάπη. Καί ὅλο τὸ ζήτημα εἶναι ἀκριβῶς **[σελ. 21]** πῶς θὰ ἐνωθοῦν αγάπη και δύναμη. Θὰ παρακαλέσω νά μοῦ ἀπαντήσετε σὲ δύο ἐρωτήματα. Ἐρώτημα πρῶτο: Μπορεῖ νά νοηθεῖ πολιτισμός ὅπου δὲν θὰ ἐνωθοῦν αγάπη και δύναμη; Καί ἐρώτημα δεύτερο: Δέχεσθε ὅτι, ἐὰν δὲν χρησιμοποιηθῆ ή ἀξία ἅγιο, δὲν ὑπάρχει πλέον ἄλλος τρόπος νά ἐνωθοῦν ή αγάπη και ή δύναμη; Ἐὰν ἕνας ἀπαντήσῃ ἀρνητικά στὸ ἕνα, ἔστω, ἀπὸ τὰ δύο ἐρωτήματα, τότε σταματάει ή συζήτηση. Ἐὰν ὅμως δὲν μπορεῖ νά ἀπαντήσῃ ἀρνητικά, τότε πρέπει νά βγάλῃ τις συνέπειες.

Ἐπάρχει ἀκόμη και μία ἄλλη διαλεκτική: ή διαλεκτική τῆς χαρᾶς. Ἀναφέραμε προηγουμένως σὰν καρπὸ τοῦ πολιτισμοῦ πού ἀξιοποιεῖ τὴν ἀξία πού λέγεται ἅγιο τὴ χαρὰ και τὴν εἰρήνη. Ναί, ἀλλὰ ὑπάρχει διαλεκτική τῆς χαρᾶς και τῆς εἰρήνης. Καί αὐτὴ εἶναι ή ἀγωνία, ή ἀγωνία τῆς Γεθσημανῆ. Εἶναι ὁ ἰδρώτας πού κατεβαίνει και πέφτει στὴ γῆ ὡς «*θρόμβοι αἵματος*». Αὐτὴ εἶναι ή ἀγωνία. Καί αὐτὴ ή ἀγωνία εἶναι προϋπόθεση τῆς χαρᾶς. Γιατί αὐτὴ ή ἀγωνία εἶναι ὁ ἀγῶνας, ὁ καλὸς ἀγῶνας. Εἶναι ή ἀνώτερη ἀγωνία, πού βρίσκει τὸ στήριγμά της και τὸ σύμβολό της στὸ Σταυρό. Ὅποιος δὲν ἔχει αὐτὴ τὴν ἀνώτερη ἀγωνία, τὴν εὐγενική ἀγωνία, ἔχει τὸ μαράζι τοῦ «ἐγώ». Εἶναι ψυχραϊμος στὰ μεγάλα ζητήματα, για νά μαραζώνει συνεχῶς μὲ τὰ μικροζητήματα πού ἀφοροῦν τὸν ἑαυτοῦλη του. Ἐκεῖνος ὅμως πού θέλει τὴ λύτρωση ἀπὸ αὐτὰ τὰ μικροζητήματα πού τὸν καταταυρανοῦν θὰ ξέρει ὅτι τὸ ἅγιο δὲν ὑπόσχεται «νιρβάνα» και φυγή, ἀλλὰ ὑπόσχεται λύτρωση μὲ τὸν ἀγῶνα και τὸ σταυρό. Ἐνας καθηγητῆς στὴ Σορβόννη, ὁ Guignebert, (*) σὲ ἕνα βιβλίο του περὶ τοῦ Ἰησοῦ εἶπε, «στὸ τέλος - τέλος, τί τὸ πρωτότυπο ἔφερε ὁ Χριστός;». Ἐλα ντέ, ξέρω κι' ἐγὼ τί τὸ πρωτότυπο ἔφερε; Μόνο πῶς δὲν ἐδιάβασε τοὺς Μακαρισμούς! Μοῦ κάνει ἐντύπωση τὸ ἐξῆς: Ἐὰν ρωτούσατε, ὄχι ἕνα βάρβαρο και ἀπολίτιστο, ἀλλὰ ἐκείνους πού ἦταν τὸ κορύφωμα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ποιὸς ἄνθρωπος εἶναι μακάριος, θὰ σᾶς ἔλεγον: μά, ὁ ὑγιής, ὁ ἐνάρετος, ἐκεῖνος πού ἔχει φίλους καλοῦς, πού ἔχει παιδιὰ καλά, και μία περιουσία ὄχι πολλή, ἀλλὰ ἀρκετή, για νά ἱκανοποιεῖ τις ἀνάγκες του. Αὐτὸς εἶναι μακάριος. Πουθενὰ δὲν θὰ βρῆτε στὴν ἀρχαία φιλοσοφία νά λέγεται ὅτι εἶναι «*μακάριοι οἱ πενθοῦντες*», «*μακάριοι οἱ [σελ. 22] πεινῶντες*», «*μακάριοι οἱ κλαίοντες*»! Για νά μὴν ὑπάρξει, λοιπόν, καμμία παρεξήγηση, και νά μὴν ὑπάρχουν αὐταπάτες, ὅποιος ἔρχεται στὸ Χριστιανισμό θὰ ἔρχεται μὲ τὴν ἰδέα ὄχι νά γλυτώσῃ τὸ σταυρό, ἀλλὰ νά ἀξιοποιήσῃ τὸ σταυρό.

* Βλ. και Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Α', σελ. 67 ἐπ. (σ.ἐ.).

Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στή Β΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή του λέει: «Ὡς λυπούμενοι ἀεὶ δὲ χαίροντες». Ποῦ σημαίνει ὅτι ἡ χριστιανικὴ ζωὴ καὶ στὸ θέμα τῆς χαρᾶς εἶναι διαλεκτικὴ. Δηλαδή, ἡ λύπη καὶ ἡ χαρὰ δὲν εἶναι ἀντίθετα, ἀλλὰ μποροῦν νὰ συνυπάρχουν. Ἐπομένως, ὁ χριστιανὸς δὲν εἶναι ὁ μὴ λυπούμενος, ἀλλὰ εἶναι ἐκεῖνος ποῦ νικᾷ τὴ λύπη μὲ τὴ χαρὰ.

Ἔτσι ἡ χαρὰ δημιουργεῖται μὲ τὴν ἀντίθεση τοῦ σταυροῦ. Ὁ σταυρὸς γίνεται ὄργανο τῆς χαρᾶς. Καὶ ὑπάρχει δύναμη μὲ αὐτόν. Γιατὶ τὸ ἅγιο δὲν εἶναι ἅγιο, ἂν δίνει μόνο ἐντολές. Ἐντολές δίνει ἡ ἠθικὴ. Ἐντολές δίνει μαζὶ μὲ ἀπειλές τὸ Δίκαιο. Ἀλλὰ τὸ ἅγιο δίνει κάτι πάρα πάνω: δίνει δύναμη, καὶ ἡ δύναμη αὐτὴ λέγεται πίστη. Καὶ ἡ πίστη εἶναι ἡ κύρια προσφορά τοῦ ἀγίου. Στὸ τέλος τῆς ἀναλύσεως, σὲ ἕναν πολιτισμὸ σύγχρονο καὶ ἄξιο τοῦ ὀνόματός του, ἐκεῖνο ποῦ προσφέρει τὸ ἅγιο εἶναι ἡ δύναμη γιὰ τὸν ἀγῶνα, τὸ ἀγωνιστικὸ στοιχεῖο. Τὸ ἅγιο θὰ τὸ δοῦμε σὰν στοιχεῖο καὶ δύναμη τοῦ ἀγῶνα. Μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ νοηθῆ καὶ μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ κερδηθῆ ἡ μάχη τοῦ πολιτισμοῦ μας(*).

Δὲν πρέπει νὰ αὐταπατώμαστε. Οἱ καλλίτερες μέρες ποῦ πρέπει νὰ ἔρθουν δὲν θὰ ἔρθουν μόνες τους. Ἐμεῖς θὰ τὶς φέρουμε! Καὶ θὰ τὶς φέρουμε μὲ τὸν ἀγῶνα μας, μὲ τὸ σταυρὸ, μὲ τὸν ἡρωισμό μας, μὲ τὴ μάχη ποῦ θὰ δίνουμε κάθε μέρα. Εἶναι αὐτὸ ἀλήθεια; Εἶναι ἀλήθεια. Ἄς γυρίσωμε τώρα πίσω στὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῆς Βάδης, στὸν Windelband, στὸν Rickert, καὶ ἄς δοῦμε ποια ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ δίνει αὐτὸν τὸν ἀγῶνα: Ἡ ἐπιστήμη; Ὁχι. Ἡ οἰκονομία; Ὁχι. Ἡ ἠθικὴ; Ὁχι. Ὁ νόμος καὶ τὸ δίκαιο; Οὔτε. Γιατὶ αὐτὲς οἱ ἀξίες ἢ κάνουν διαπιστώσεις, ἢ δίνουν ἐντολές. Δύναμη ὅμως δίνει μόνο ἡ ἀξία ποῦ λέγεται ἅγιο.

Ἴσως νὰ ἔδωσα τὴν ἐντύπωση σήμερα ὅτι, σὲ ἀντίθεση πρὸς προηγούμενες εἰσηγήσεις, ἔκανα λιγάκι τὸ συνήγορο τῶν χριστιανικῶν παραγγελμάτων. Μὲ συγχωρεῖτε ἐὰν ἔγινε αὐτὸ, ἀλλὰ ἔγινε χωρὶς νὰ τὸ θέλω. Δὲν φταίω ἐγώ. Φταῖνε... τὰ **[σελ. 23]** χριστιανικὰ παραγγέλματα. Ἐγὼ παρακολουθῶ τὴν πορεία μας πρὸς τὸν πολιτισμὸ. Ξέρετε, ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία εἶναι κάτι ποῦ πρέπει νὰ κινῆται. Μοιάζει μὲ τὸν ὄρειβάτη, ποῦ ἢ θὰ ἀνεβαίνει ἢ θὰ κατεβαίνει. Δὲν στέκει. Ἐὰν δὲν ἀνεβάσωμε τὴ στάθμη τοῦ πολιτισμοῦ μας, θὰ κατρακυλίσωμε πρὸς τὸν παλιμπαρβαρισμὸ. Καὶ ἔχομε καὶ τὸ μεγάλο προνόμιο ὅτι ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ζοῦμε χρόνια παλιμπαρβαρισμοῦ. Ἔχομε τὴν ἐνδιαφέρουσα θέση σὲ ἕνα ὠραῖο θεατρεῖο στὸ θέατρο τῆς ἱστορίας, ἀπ' ὅπου βλέπομε τὴν παλίνδρομο φορά, γιατί ἀναμφίβολα εἴμαστε περισσότερο βάρβαροι ἐμεῖς ἀπὸ ὅ,τι ἦταν οἱ πατέρες μας τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἐὰν θὰ ἀνακοπῆ ὁ παλιμπαρβαρισμὸς, θὰ ἀνακοπῆ μόνον μὲ ἀγῶνα. Καὶ γιὰ νὰ ἀρχίσει ὁ καλὸς ἀγῶνας, πρέπει νὰ σταματήσῃ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τῶν ἀξιῶν. Καὶ ὁ ἐμφύλιος αὐτὸς πόλεμος θὰ πάψῃ, ὅταν ὑπάρξουν ἄνθρωποι ποῦ, ἅμα τοὺς βλέπετε, θὰ βλέπετε τὸ ἅγιο στὸ ὄρατό καὶ ἐπιστητό του μέρος. Τὸ ἅγιο δὲν εἶναι ἅγιο, ἐὰν δὲν εἶναι πολιτιστικό, ἐὰν δὲν κατανοεῖ τὶς ἀνάγκες τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πολιτισμὸς, πάλι, δὲν εἶναι πολιτισμὸς, ἐὰν δὲν δώσει

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Α΄, σελ. 71 ἐπ. (σ.ἐ.).

στό ἄγιο τῆ θέση ποῦ τοῦ ἀρμόζει. Γι' αὐτὸ ὁ πολιτισμὸς ποῦ δὲν ὑπάγεται στὴν ἀξία ἄγιο εἶναι πολιτισμὸς ἀνάπηρος καὶ ψεύτικος.

Ὡραῖα τὰ λέμε αὐτά. Ἀλλὰ ἡ ἐφαρμογὴ τους εἶναι ἓνα προνόμιο τῶν καλῶν ἀγωνιστῶν. Καὶ θὰ εἶναι εὐτύχημα γιὰ τὴν Ἑλλάδα νὰ ὑπάρξουν οἱ καλοὶ αὐτοὶ ἀγωνισταί.

2

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΑΓΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑ

A

Μία παρανόηση που έβλαψε πάρα πολύ είναι εκείνη που το σύνθημα «*πρόσεχε σεαυτόν*» το αντικατέστησε με το σύνθημα «*είσαι υπεύθυνος μόνο για τον έαυτό σου*», και με αυτόν τον τρόπο λησμονήθηκε ότι το άγιο είναι αγάπη, και η αγάπη προϋποθέτει κοινωνικότητα, με την έννοια ότι η κοινωνικότητα συμπληρώνει την αγάπη και καλλιεργείται για χάρη της αγάπης.

Από τους Πατέρας της Έκκλησίας θα αναφέρω πάνω σ' αυτό μόνο τον Μέγα Βασίλειο, που διαμαρτύρεται και κατηγορεί εκείνον που δεν έχει κοινωνικότητα («*Ο μὲν οὖν καθ' έαυτόν ζῶν*») και λέει για εκείνους που φαντάζονται το άγιο απομονωμένο: «*κατώρυξαν έν έαυτοῖς*». Και άφοῦ έλέγχει εκείνον που απομονώνεται, είτε τροπικά είτε τοπικά, λέει: «*τίνι γάρ ταπεινοφροσύνη επιδειξεται;*».

Τῶν Πατέρων ὁμως ἡ φωνή ἦταν «*φωνή βοῶντος έν τῇ έρήμῳ*», και αυτό ὠδήγησε στην απομόνωση και στην ατομιστική αντίληψη, και αυτή πάλι στον καπιταλισμό, και ὁ καπιταλισμός ἔπειτα στο μαρξισμό και τον κομμουνισμό.

Στο βιβλίο του μεγάλου οικονομολόγου Morgan, *The Big Change*, εκτίθεται με κάθε λεπτομέρεια ἡ ἄποψη ὅτι με τῆ χριστιανική αντίληψη το άγιο σημαίνει ἐκκλησία. Και είναι ενδιαφέρον ὅτι ἡ ταξινόμηση του ανθρώπου γίνεται με την αντίληψη αυτή, ὅπως εκτίθεται στο ιβ' κεφάλαιο της Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς του Ἀποστόλου Παύλου.

Εἶπαμε ὅτι το άγιο δέν είναι *accidentale negotiae* ἀλλά *essentiale*. Και ἔάν δέν ὑπηρετεῖ την κοινωνικότητα, τότε πλέον «*εἰς οὐδέν ισχύει*», ἀλλά είναι τό «*μωρόν ἄλας*». Χωρίς, λοιπόν, το άγιο δέν μπορεί νά υπάρξει κοινωνία ἐλευθέρων ανθρώπων, [σελ. 25] και ἐπακολουθεῖ ἡ δουλεία. Ἄλλα και με το άγιο, ὅταν αυτό δέν είναι κοινωνικό, ἐρχόμαστε πάλι στο ἴδιο ἀποτέλεσμα, ἢ μάλλον σέ χειρότερο, γιατί τότε χάνομε και την ἐλπίδα, και μένει μόνο νά ποῦμε *una salus existet, non sperare ad alienam salutem*, δηλαδή, μία σωτηρία ὑπάρχει, νά μὴν ἐλπίζωμε σέ καμμία σωτηρία.

Τί είναι, λοιπόν, αυτό τό «κάτι» για τό οποίο τό ἅγιο δέν ὠδήγησε τόσα χρόνια τώρα στήν κοινωνικότητα μέ τήν ἔννοια τῆς ἐνότητος; Ποιός εἶναι ὁ ἐχθρός τοῦ ἁγίου πού τό ἐμποδίζει στήν κοινωνική του διαμόρφωση; Ἀπλούστατα, εἶναι τό «ἀγιώτατον», τό «*omnis superlatio ex diabolo*», ἡ ὑπεραγιότητα, πού ἔκανε ὥστε νά «*μωρανθῆ τὸ ἅλας*». Ὅπως ἔχομε πῆ καὶ ἄλλοτε, ἐνῶ χρειάζεται προζύμι καὶ ζύμη, ἐμεῖς θέλομε πολὺ προζύμι. Ἀλλὰ ὅπου ὑπάρχει πολὺ προζύμι, ξινίζει τό ψωμί. Εἶναι, δηλαδή, ὁ Φαρισαῖος. Ἐκεῖνο, λοιπόν, πού ἐμποδίζει τό ἅγιο νά εἶναι κοινωνικό, νά εἶναι πραγματικά ἅγιο, εἶναι ὁ φανατισμός.*

Ποιές ὁμως ἐκδηλώσεις ἔχει ὁ φανατισμός; Πρώτη ἐκδήλωση εἶναι ἡ περιφρόνηση. Ἐκεῖνος πού ἔχει τό «προζύμι», πού αἰσθάνεται, δηλαδή, πῶς μέσα του λειτουργεῖ ἡ ἀξία ἅγιο, περιφρονεῖ τοὺς ἄλλους, πού δέν τό ἔχουν. Παράδειγμα ζωντανὸ εἶναι ἡ παραβολή τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου. Ἡ δεύτερη ἐκδήλωση ἀναφέρεται στήν προφύλαξη. Βέβαια, χρειάζεται νά προφυλάσσεται κανεὶς, ἀλλὰ σὰν ἄνθρωπος πού ζῆ μέσα στήν κοινωνία, καὶ ὄχι ἔξω ἀπὸ αὐτήν. Ἐκεῖνοι πού κλείνονται στὸν ἑαυτό τους δέν δίνουν, ἀλλὰ οὔτε καὶ παίρνουν ἀπὸ τὴν κοινωνία.

Ὁ μόνος τρόπος νά εὐαρεστεῖ κανεὶς στὸ Θεὸ εἶναι νά ἐνδιαφέρεται γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ μητέρα ὄλων τῶν αἰρέσεων εἶναι τό νά νομίζει κανεὶς ὅτι εὐαρεστεῖ στὸ Θεό, ἀδιαφορώντας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰν μᾶς ἀπασχολοῦσε, ὄχι ἡ φοβερότητα τῆς μελλούσης κρίσεως, ἀλλὰ τό περιεχόμενό της, ὅπως αὐτὸ περιέχεται στὴ σχετικὴ περικοπὴ τοῦ κε' κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, πόσο αὐτὸ θὰ ἦταν ὠφελιμώτερο ἀπὸ πολλὰ [σελ. 26] ἄλλα ἔξαλλα πράγματα πού σκανδαλίζουν καὶ δέν ὠφελοῦν.

Ἔτσι, σὰν τὸν Κάτωνα, θὰ ἐπαναλαμβάνω: Πρὸς τούτοις φρονῶ ὅτι πρέπει νά σταματήσῃ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν ἀξιῶν, τοῦ ἁγίου καὶ τῆς κοινωνικότητας, τοῦ «φιλοσόφου» καὶ τοῦ «κοινωνικοῦ», ὥστε, ὅπως τό διατυπώνει ὁ Γρηγόριος ὁ Μέγας, «*μήτε τὸν φιλόσοφον ἀκοινώνητον, μήτε τὸν κοινωνικὸν ἀφιλοσόφητον*». Μήπως ὁ Σωκράτης δέν ὑπῆρξε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον κοινωνικός; Ὁ Κύριος, ἀπὸ τό γάμο τῆς Κανᾶ μέχρι καὶ τό Σταυρό, δέν ἦταν τό ὑπόδειγμα τῆς κοινωνικότητας; Ἀλλιῶς, οὔτε τό ἅγιο εἶναι ἅγιο, οὔτε ἡ κοινωνικότητα εἶναι κοινωνικότητα, ἀλλὰ εἶναι ἀποσύνθεση, διάλυση. Καὶ γιὰ νά σταματήσῃ ἡ διάλυση αὐτή, πρέπει νά ἐκφέρωμε μία κρίση ἀντικειμενικὴ πάνω στὸ ἐρώτημα: Γιατί, ἄρα γε, ὑπάρχει αὐτὸς ὁ πόλεμος; Ποιὸς φταίει;

Φταίει μήπως ὁ «Ἀλιβάνιστος» τοῦ Παπαδιαμάντη; Ὑπῆρχε ἐποχὴ πού αὐτὸς ἦταν καὶ ἀκοινώνητος –ἔξω δηλαδή ἀπὸ τὴν κοινωνία– καὶ ὅμως ἦταν ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τῆς Δουλείας. Τὸ Δοῦλο Γένος καὶ ἡ γενεὰ ἐκείνη δέν ἤξερε αὐτοὺς τοὺς χωρισμούς. Ἐκκλησία ἦταν γεμάτη ἀπὸ ἀνθρώπους, ἀπὸ ἀνθρώπους ὄχι φαρισαίζοντας, ἀλλὰ ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς βιοπάλης καὶ τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς. Ὅλοι τότε συμμετεῖχαν στήν ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ὅλοι ἔπειτα συμμετεῖχαν στίς

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 91, 92 (σ.ἐ.).

διασκεδάσεις του χωριού. Ήταν η εποχή που οι γονεΐς έπαιρναν τους απογόνους των πρώτα να πάνε στην Έκκλησία, και έπειτα στις άλλες έκδηλώσεις της φυσικής ζωής. Η ένότητα διασπάσθηκε από την άρνηση, που άρχισε να επικαλείται την επιστήμη, τη φιλοσοφία και αυτήν τη Γαλλική επανάσταση, για να περιφρονεί και να χλευάζει το άγιο. Οπότε πλέον αρχίζει ο διωγμός. Η ιστορία αναφέρει δέκα διωγμούς έναντι των χριστιανών. Εγώ θα έλεγα ότι είναι ένδεκα. Αυτός δέ ο ένδέκατος άρχισε γύρω στο 1850, και τώρα ακόμη συνεχίζεται. Είναι ο διωγμός που δεν διεξάγεται με πάνθηρες και τίγρεις, αλλά με τη χλεύη!

Δεν υπάρχει για την κοινωνία τίποτε χειρότερο από το να φανήτε ότι πιστεύετε σε κάτι. Έρχεται άμέσως τότε ως *lex cruda* ή κύρωση, οπότε το κοινωνικό διώχνει το άγιο, διασπάζεται, και το υπόλοιπο είναι πλέον κοσμική ζωή και κοσμική κίνηση. Η κοινωνικότητα μεταβλήθηκε σε κοσμικές στήλες των έφημερίδων. Η [σελ. 27] κοινωνικότητα αυτή έχει τόση ένότητα, όση έμφανίζεται στα διάφορα parties, που δεν αφήνουν ούτε τον ύπνο του άρρώστου ήσυχο.

Υπάρχει, λοιπόν, αποσύνθεση, επειδή υπάρχει τό «μωρόν άλλας». Αλλά ποιός θα πή αυτό που χρειάζεται για εκείνη τη μωρή κοινωνικότητα με τον τύπο του «μπλαζέν»; Γιατί όπου το άγιο δεν λειτουργεί, είτε από δική του υπαιτιότητα είτε γιατί απολακτίζεται, εκεί που υπάρχει αυτή η άθλια και άνοητη κοινωνικότητα, τότε έχουμε η δουλεία, η άνθρωπους απομονωμένους στον έαυτό τους, που φαίνονται σαν δοῦλοι.

Γ

Πρέπει, λοιπόν, να λήξει ο πόλεμος ανάμεσα στην αξία άγιο και την κοινωνικότητα. Η λήξη του πολέμου αυτού θα επέλθη με συμβιβασμό της κοινωνικότητας και του άγιου, της θρησκευτικότητας και της κοινωνικής ζωής. Ποιός όμως πρέπει να κάνει τα βήματα της επανορθώσεως; Και τα δύο μέρη πρέπει να τα κάνουν. Και ποιά είναι αυτά τα βήματα; Πολλά, βέβαια, αλλά να μερικά συγκεκριμένα:

Πρώτα, από την πλευρά της θρησκευτικότητας. Τί βήματα πρέπει να κάνει το άγιο, για να συναντήσει την κοινωνικότητα; Το πρώτο είναι να ξαναβρή η θρησκευτικότητα τον έαυτό της στην ταπείνωση. Αυτό που λέμε δεν είναι τίποτε το νέο, αλλά είναι απλώς υπενθύμιση του αιώνιου. Σε πολλά φταίμε όλοι. Είναι εκείνο τό «*ήμάρτομεν, ήδικήσαμεν, ήνομίσαμεν και απέστημεν και έξεκλίναμεν από τών έντολών σου*». Όλοι είμαστε άμαρτωλοί, και εάν κανείς φταίει περισσότερο, ίσως να είναι γιατί τροφοδοτήθηκε λιγώτερο. Αλλά το άγιο πρέπει να βλέπει την κοινωνία με ταπείνωση και τους άμαρτωλούς σαν συναμαρτωλούς. Φαίνεται όμως ότι έχουμε το complex της μειονεκτικότητας, και πολλές φορές περίφοβη δειλία, ενώ θα έπρεπε η αγάπη μας να είναι μαχητική.

Δεύτερο, πρέπει μέσα μας να αποσαφηνισθή η έννοια του όρου «κόσμος». Δηλαδή, τί θα πή «κόσμος» και ποῦ θα τον βρή κανείς τον «κόσμο». Αυτά όμως

πρέπει να τὰ σκεφθοῦμε τροπικά. Γιατί ἐδῶ ἰσχύει τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Ὅπου γὰρ ἐν **[σελ. 28]** ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε;» (*) Στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ἐπίσης, ὑπάρχουν χωρία ποὺ ἀναφέρονται στὸν κόσμο (ὅπως «εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ...», «ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ...», καὶ ἄλλοῦ «μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ» κλπ.). Ἀποσαφηνίζοντας, μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, τὸ τί ἐννοοῦμε «κόσμο», θὰ ποῦμε ὅτι ἄλλο εἶναι νὰ μπῆς στὸν «κόσμο», στὴν κοινωνία, φέροντας τὸ Εὐαγγέλιο, καὶ ἄλλο εἶναι νὰ μπῆς στὸν κόσμο σὰν πρόσφυγας τῆς ὀλιγοπιστίας σου καὶ τῆς κατωτερότητός σου, γιὰ νὰ πάρεις ἀπὸ τὸν κόσμο ἱκανοποίηση. Γιατί ἐκεῖνος ποὺ πηγαίνει στὸν κόσμο, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὸ κατώτερο ἐγὼ του, βλασφημεῖ, ὅταν ἐπικαλεῖται αὐτὴ τὴ διδασκαλία. Νὰ μπῆς βέβαια στὸν κόσμο, ἀλλὰ σὰν ἀπόστολος, ὅπως ἔκανε ὁ Κύριος. Ὁ Κύριος, σὲ ἄμεση ἀντίθεση μὲ τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο, δὲν στάθηκε σὲ καμμία ἔρημο: «Περιῆγεν ὁ Ἰησοῦς τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας», ὅπως ξέρομε, καὶ πῆγε καὶ σὲ ἕνα γάμο στὴν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ τίποτε δὲν μᾶς λέει ὅτι μόνο σ' αὐτὸν εἶχε πάει. Παντοῦ ὅμως ἦταν ὁ Διδάσκαλος, ἦταν ὁ Θεός. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἦταν παντοῦ καὶ πάντοτε ὁ Ἀπόστολος. Πρέπει γι' αὐτὸ νὰ ἔχουμε ξεκάθαρο μέσα μας ὅτι στὸν κόσμο, στὴν κοινωνία, θὰ πᾶμε ὡς ἀπόστολοι καὶ φορεῖς τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος.

Ἐξ ἄλλου, φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ εἶναι ἔτσι ἀπὸ τὸν Θεὸ χρεωμένοι μὲ πνευματικὲς εὐκαιρίες, ὥστε δὲν μποροῦν νὰ ζήσουν παρὰ μόνον σὰν ἅγιοι, στὴν ἐπιδίωξη βέβαια. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν στὴ ζωὴ τους τὴν προσπάθεια νὰ πλησιάσουν τὸν Θεὸ πάρα πάνω ἀπὸ τὸν μέσο ὄρο τῶν συμπολιτῶν τους. Ἀλλὰ γιὰ ὅλους αὐτοὺς ὑπάρχει ὁ ἴδιος πειρασμὸς καὶ ὁ ἴδιος κίνδυνος: Νὰ γίνουν ἐρασιτέχνες κοσμικοί. Ὅταν δὲ γίνουν ἐρασιτέχνες κοσμικοί, γίνονται κάτι ἀποτυχημένο καὶ στὸν Οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ.

Στὸ βιβλίο ποὺ ἔχω γράψει μὲ τίτλο Ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, λέω καὶ τὸ ἐξῆς: Μία μέλισσα ποὺ ἐγκαταλείπει τὴν κυψέλη της καὶ πάει σὲ μία σφηκοφωλιά, δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει στὴ σφηκοφωλιά. Γιατί οἱ μὲν σφῆκες ζοῦν, βέβαια, πολὺ ὠραῖα στὴ **[σελ. 29]** σφηκοφωλιά τους, ἀλλὰ οἱ σφῆκες εἶναι σφῆκες, καὶ ἡ μέλισσα εἶναι μέλισσα. Ἡ μέλισσα μόνο στὴν κυψέλη της μπορεῖ νὰ ζήσει, καὶ ὅταν πάει στὴ σφηκοφωλιά, θὰ ψοφήσει.

Ἀναφορικὰ μὲ τὸν κίνδυνο ποὺ εἶπα παραπάνω, νὰ γίνουν δηλαδὴ οἱ πιστοὶ ἐρασιτέχνες κοσμικοί, ὑπάρχουν δύο δυνατότητες παρερμηνείας. Ἡ πρώτη παρερμηνεία εἶναι νὰ νομισθῆ ὅτι μὲ αὐτὸ ποὺ εἶπα ἐννοῶ νὰ ἐγκαταλείψουν οἱ πιστοὶ τὴν κοινωνία. «Μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ». «Ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν...». Ἀλλὰ, ὅπως εἶπαμε, ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ πιστὸς θὰ εἶναι βέβαια μέσα στὸν κόσμο, στὴν κοινωνία, ἀλλὰ ἔχοντας μιὰ ἀποστολή. (*) Ἐνῶ οἱ λιποτάκτες τῆς πνευματικῆς ἀποστολῆς πηγαίνουν στὸν κόσμο ὡς σάρκες, ὡς νικημένοι, ὡς «ἐγώ». Ὁ χριστιανὸς ὅμως στὴν κοινωνία θὰ πηγαίνει

* Βλ. ἐκτενέστερα Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 224 ἐπ. (σ.ἐ).

* Βλ. ἐκτενέστερα Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 84 ἐπ.

για ιεραποστολή, είτε άμεσα, είτε με την έννοια ότι το κάθε τι στη ζωή του, από την προσευχή ως την ψυχαγωγία, τοποθετείται μέσα στα πλαίσια της ιεραποστολής αυτής. Γιατί το θέμα δεν είναι τόσο τί κάνεις, αλλά γιατί το κάνεις. Και η δεύτερη παρερμηνεία είναι ο Χριστιανός να περιφρονήσει τους κοσμικούς ανθρώπους. Το νόημα όμως δεν είναι να περιφρονήσει τον κόσμο, γιατί το τί είναι κόσμος το ξέρει, το ποιός έχει όμως το κοσμικό φρόνημα δεν το ξέρει. Θα αναστρέφεται λοιπόν τον κόσμο με την επίγνωση ότι έτσι πρέπει να κάνει. Από το άλλο μέρος πάλι, η κοινωνία τον πιστό τον διδάσκει σε πολλά, και αυτός πρέπει να έχει την δύναμη που θα τον κάνει ικανό να μετασχηματίζει ακόμη και την αμαρτωλότητα της κοινωνίας σε διδάγματα. Αυτά, όσον αφορά το δεύτερο, δηλαδή την αποσαφήνιση της έννοιας του όρου «κόσμος».

Τρίτο, πρέπει το άγιο να δείξει σεβασμό προς την αξία που λέγεται κοινωνικότητα. Και όταν λέμε «σεβασμό», έννοοῦμε ότι θα μεταδώσει τις πεποιθήσεις και τις αρχές στον άνθρωπο, όχι για να τον κάνει δοῦλο, αλλά θα τις μεταδώσει σε άνθρωπο ελεύθερο, που θα τις επεξεργασθῆ και θα τις βάλει στην προσωπικότητά του και θα διατηρήσει την προσωπικότητά του. Άλλο «άγιο», και άλλο «όδοστρωτήρας». Όπως είπαμε, όχι ὄλο προζύμι, γιατί θα ξινίσει το ψωμί. Θα ὑπάρχει, λοιπόν, μέτρο. Και με τον [σελ. 30] τρόπον αυτόν το άγιο θα κυβερνήσει. Ἡ χριστιανική ἡγεσία πρέπει να είναι ἡγεσία σεβασμοῦ. Ἐκεῖνος που «διέζωσεν ἑαυτόν» με τό «λέντιον» και ἔνιψε τὰ πόδια τῶν μαθητῶν Του, τὸ ἔκανε, για να μάθωμε ὅλοι να σεβώμαστε, γιατί ἡ διακονία, ἡ μέχρις ἐκεῖ τουλάχιστον, είναι σεβασμός.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τώρα τῆς κοσμικῆς ζωῆς, πρέπει πρῶτα να ξεκαθαρισθῆ μιὰ για πάντα ὅτι εἶναι ἀνοησία ἢ ἰδέα ὅτι ἡ ἐπιστήμη διέψευσε τὴν πίστη. Συμπέρασμα: Ὁ μυκτηρισμὸς τῆς πίστεως εἶναι πράξη ἀντικοινωνικῆ, ἀντικοσμικῆ, ἀπρεπῆς. Ἐπειτα, πρέπει να ξεχωρίσει ἡ κοινωνικότητα ἀπὸ τὴν ἀνόητη ἐπιπολαιότητα καὶ ἀπὸ τὴν ἀνόητη μπουρζουάδικη νοοτροπία καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιδεικτικὴ κοσμικότητα, που ἔρχεται ἀντιμέτωπη στὴ φτώχεια καὶ τὴν πεῖνα.

Τὸ άγιο πρέπει να πάψει να συγνάζει. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὸ κοινωνικὸ πρέπει να πάψει να εἶναι ἐπιπόλαιο. Γιατί αὐτὴ ἡ κοινωνικότητα εἶναι ψευτοκοινωνικότητα, εἶναι μιὰ μορφή φυγῆς.

Τὸ αἶσθημα τοῦ κοινωνικοῦ μόνο τὸ άγιο μπορεῖ να τὸ ἐκθρέψει. Για ὅσους ἀδημονοῦν, μπορεῖ να πῆ κανεὶς ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ κοινωνιολογία καὶ τὸ κοινωνικὸ ζήτημα, σὰν ἀνθρώπινο αἶτημα που μᾶς ἀπασχολεῖ, δὲν ἀντιμετωπίζονται ὀρθά, ἐὰν μέσα μας δὲν ἀναπτύξωμε τὴν έννοια τοῦ κοινωνικοῦ.

Συμπέρασμα. Ἐκπλήρωση τοῦ ἀνθρωπίνου αὐτοῦ αἰτήματος δὲν θὰ γίνει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μόνο, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἄνθρώπους σὰν μηχανικὸ ἄθροισμα, ἀλλὰ με βάση τὴν ἐνότητα θὰ πραγματοποιηθῆ τὸ ὄνειρο αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη με τὴν ἀξιοποίηση τῆς ἀξίας που λέγεται άγιο.

3

ΠΩΣ ΘΑ ΤΟ ΕΠΙΔΙΩΞΩΜΕ;*

Α

Ένας από τους βασικούς δασκάλους τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Κριτικοῦ Ρεαλισμοῦ, ὁ Κιοϋλπε (Külpe), δέχεται τὴ φιλοσοφία τῶν ἀξιῶν καὶ δέχεται ὅτι πρώτη ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τὸ ἅγιο. Ἀνεξάρτητα δὲ ἂν πιστεύεις ἢ δὲν πιστεύεις στὸν Θεό, δὲν μπορεῖς νὰ καυχηθῆς ὅτι εἶσαι ἄθεος. Ὁ καυχώμενος ἄθεος εἶναι κάτι τὸ ἀποκρουστικό. Τὸ λέει αὐτὸ ὁ Βολταῖρος. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχασε τὸ ἅγιο εἶναι ἀνάπηρος. Καὶ ὁ μὲν ἀνάπηρος εἶναι κάτι τὸ ἀνθρώπινο. Ἀλλὰ ὁ καυχώμενος ἀνάπηρος εἶναι ψυχοπαθῆς. Ἐπομένως, πρέπει νὰ λειτουργεῖ μέσα μας τὸ αἶσθημα τοῦ ἁγίου, ἔστω καὶ μόνο ὡς ἐπιθυμία, ὡς αἴτημα.

Ἡ ἀξία ὅμως ποὺ λέγεται «ἅγιο» εἶναι, ὅπως ἔχομε καὶ ἄλλοτε πῆ, ἢ πιὸ πολυπαθῆς ἀπὸ τίς ἀξίες. Αὐτό, ὅμως, δὲν ἀποτελεῖ δικαιολογία νὰ τὴν ἐγκαταλείψωμε. Ἐπειδὴ, δηλαδή, ἡ προσφορὰ τῆς ἀξίας ἅγιο γίνεται ἀπὸ ἀνθρώπινους παράγοντες ποὺ χαμήλωσαν πολύ, δὲν ἔπεται ἀπὸ αὐτὸ ὅτι ὁ ψυχικός μας ὀργανισμὸς μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς τὴν ἀξία αὐτή. Καὶ ἀπὸ τὸν ψυχικό μας ὀργανισμό, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν πολιτισμό, λείπει ἡ ἀξία ἅγιο. Τὸ κῦμα τῆς ἐγκληματικότητος ποὺ ὑπάρχει σήμερα στὸν κόσμον ὀφείλεται στὸ ὅτι λείπει ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ ἡ ἀξία ποὺ λέγεται ἅγιο. Μήπως λείπει ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ μας ἡ ἀξία ποὺ λέγεται ἐπιστήμη; Δὲν μπορεῖτε νὰ τὸ πῆτε αὐτό, μολονότι βλέπω ὅτι ἀρχίζει νὰ πέφτει. Ἡ ἀξία ποὺ λέγεται τέχνη λένε μερικοὶ ὅτι ἀνθεῖ. Δὲν ξέρω ἂν αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια, ἀλλὰ πάντως δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ λείπει ἀπὸ τὸν πολιτισμό. Τί λείπει λοιπόν; Λείπει ἡ ἀξία ποὺ λέγεται ἅγιο, καὶ γι' αὐτὸ δὲν θὰ μπορέσει τελικὰ νὰ υπάρξει οὔτε καὶ ἡ ἀξία ποὺ λέγεται ἐπιστήμη. Ἐπιφυλάσσομαι νὰ πῶ ἄλλοτε **[σελ. 32]** τίς ἀπόψεις μου γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὸ Πανεπιστήμιο, καὶ θὰ σᾶς πῶ τότε γιατί ὁ πολιτισμὸς μας αὐτὸς εἶναι ἀνάξιος νὰ ἔχει ἐπιστήμη καὶ γιατί ὄχι στὴν Ἑλλάδα μόνο, ἀλλὰ καὶ στὴ Γερμανία δὲν ὑπάρχουν πλέον Πανεπιστήμια. Τὸ Πανεπιστήμιο εἶναι κάτι τὸ παρωχημένο, γιατί ὁ πολιτισμὸς ἀποσυντίθεται. Γιὰ νὰ φέρω ἓνα παράδειγμα, τὸ αὐτὸ εἶναι κομμάτι τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ἄμα ὅμως ἀποκοπῆ ἀπὸ τὸ σῶμα, δὲν εἶναι πλέον αὐτὸ, εἶναι ἓνα ἀρχόμενο πτώμα. Ἔτσι καὶ ἡ ζωὴ μας δὲν θὰ εὐτυχῆσει χωρὶς τὴν ἐπιδίωξη τοῦ ἁγίου. Ὁ ἁγιασμὸς καὶ ὁ

* Ἡ εἰσήγησις αὐτὴ ἔγινε τὴν 31-12-1964 (σ.ἑ.)

πολιτισμός είναι δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος. Και το δράμα του πολιτισμού είναι ή διάσταση ανάμεσα σ' αυτά τα δύο. Δεν μπορεί να υπάρξει πολιτισμός χωρίς την αξία άγιο, αλλά ούτε και άγιο μπορεί να υπάρξει χωρίς τους καρπούς του πολιτισμού. Γιατί το άγιο έχει καρπούς. Και ή δύναμη που μεταβάλλει το άγιο σε πολιτισμό είναι ή αγάπη. Άλλα και την ανθρώπινη προσωπικότητα την μετασηματίζει ο Χριστιανισμός με την αγάπη. Η αγάπη όμως είναι «ό λίθος όν άπεδοκίμασαν οί οίκοδομοῦντες» επί είκοσι αιώνες, γιατί την θεώρησαν άνίσχυρη, με αποτέλεσμα να γίνει και να είναι άτροφική. Και άπαιτεί τεράστια πίστη το να προβάλλεις και πάλι την «έν δυνάμει» αγάπη.

B

Πώς όμως θα έπιδιώξωμε το άγιο; Δύο είναι τα στοιχεΐα του άγιου: ο Βωμός και ή δικαιοσύνη. Και όταν λέω δικαιοσύνη, έννοώ την ούσιαστική δικαιοσύνη. (*) Δηλαδή, αυτά που λέει ο Ούλπιανός: Να μη βλάπτεις κανένα, να ζής έντιμα και να άποδίδεις σε καθένα το δικό του. Και μακάρι, βέβαια, να μη περιοριστής άπλως να του άποδίδεις το δικό του, αλλά να προχωρήσεις και να πās και πάρα πάνω άπ' αυτά με την αγάπη. Μαζί μ' αυτά είναι και το θέμα της κοινωνικής δικαιοσύνης, και έτσι έχομε το « τρίγωνον»: της δικαιοσύνης –δηλαδή της στοιχειώδους δικαιοσύνης–, της αγάπης που φρονεί ότι όφείλει και άρα είναι και δικαιοσύνη, και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

[σελ. 33] Τόν Βωμό τόν έννοώ, πρώτα, καθαρά άπό άποψη έκκλησιαστική. Δεν μπορεί ή ζωή μας να προχωρεί χωρίς το βωμό, γιατί τόν άναζητεί.

Το δεύτερο είναι ή μελέτη της Άγίας Γραφής. Άπό παιδάκι μελετώ την Άγία Γραφή, και δέν τή χόρτασα. Ένας δέ ώραϊος τρόπος να διαβάζωμε την Άγία Γραφή είναι το να διαβάζωμε κάθε μέρα άπό λίγο. Έάν δέ διαβάζωμε όλοι μας το ίδιο μέρος, είμαστε ως προς αυτό και «όμογάλακτοι». Πώς το θέλεις, είναι ώραϊο πράγμα κάθε μέρα της έβδομάδος να την περνάμε, διαβάζοντας όλοι το ίδιο κομμάτι της Άγίας Γραφής. Βέβαια, δέν έχει ιδιαίτερη αξία άν θάναι το ίδιο. Όμως, γιατί να διαβάσω άλλο μέρος, άφοῦ μπορώ να διαβάσω αυτό που θα διαβάσουν και οί άλλοι; Έτσι βλέπω το θέμα του Βωμού.

Μετά το θέμα του Βωμού και της δικαιοσύνης, έχομε το θέμα του άγιασμού. Έπειτα άπό πείρα δύο χιλιάδων χρόνων, βλέπομε το θέμα του άγιασμού ως κάτι που θα μάς βοηθήσει να μιλήσει μέσα μας ο Κύριος. Ο άγιασμός είναι τό «κουμπι του ραδιοφώνου» που θα πατήσωμε, για να άκούσωμε τή φωνή του Θεού. Ο άγιασμός θα μάς δώσει και την ειρήνη. Και όταν άναφερώμαστε στην ειρήνη, έννοοῦμε κυρίως την ειρήνη με τόν έαυτό μας. Μόνο ο άγιος είναι ειρηνικός. Έγώ πιστεύω ότι δέν είμαστε μέσα μας ειρηνικοί, γιατί δέν είμαστε άγιοι. Και παλαίοντας να γίνωμε άγιοι, παλαίομε συγχρόνως να γίνωμε ειρηνικοί μέσα μας.

* Βλ. και Η πίστις ως θίωμα, τόμος Β', σελ. 46 και 229 έπ. (σ.έ.).

Γ

Στὸ ἐρώτημα, λοιπόν, «πῶς θὰ γίνωμε ἅγιοι;», ἡ ἀπάντηση εἶναι: Ἄμα τὸ ἐπιδιώξωμε, ἅμα ξέρομε τί ἐπιδιώκομε. Καὶ ἡ συνέπεια ἀπὸ τὴν παραδοχὴ τοῦ Θεοῦ ὡς Δημιουργοῦ καὶ Κυβερνήτου εἶναι τὸ νὰ ἐξετάζωμε κάθε μέρα τὴ συνείδησή μας ἂν αὐτὸ ποὺ κάνωμε κάθε φορὰ τὸ θέλει ὁ Θεός, ἔστω καὶ ἂν κάνωμε λάθος. Ἐπομένως, πρῶτα νὰ ἔχωμε τὸν Θεὸ ὡς ἐλεγκτὴ τῶν πράξεών μας καὶ νὰ ἐξετάζωμε ἂν εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ μᾶς. Ἄς ἔχωμε αὐτὸ ὡς κριτήριο, καὶ ἄς κάνωμε λάθος ὡς πρὸς τὸ τί Τὸν εὐχαριστεῖ.

Καὶ δεύτερο, ὅσον ἀφορᾷ τὶς μέριμνες τοῦ βίου, νὰ ἔχωμε πίστη στὴν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Νὰ ἔχωμε τούλάχιστον τὴν πίστη [σελ. 34] τοῦ Ἐπικτήτου, ποὺ ἔλεγε: «Φέρε μοι, ὦ Ζεῦ, ἣν θέλεις περιστάσιν» (*). Ἐὰν μᾶς συμβῆ κάτι κακό, νὰ εἴμαστε ψυχικὰ προετοιμασμένοι, ὥστε νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸ θὰ μὲ κάνει ἥρωα. Ἐχομε μιλήσει ἄλλοτε γιὰ τὴν μικρὴ καὶ τὴν μεγάλη πίστη. Μικρὴ πίστη εἶναι, ὅταν θέλωμε νὰ ἔρθουν τὰ πράγματα σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία μας. Μεγάλὴ πίστη εἶναι νὰ τὰ θέλωμε τὰ πράγματα νὰ ἔρθουν ὅπως τὰ φέρει ὁ Θεός.

Θὰ ἤθελα ἐπίσης νὰ προσέξωμε στὸν στίχ. 14 τοῦ ιβ' κεφ. τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὴ λέξη «διώκετε», δηλαδὴ ἐπιδιώκετε. Ποὺ σημαίνει ὅτι ὁ ἁγιασμός εἶναι θέμα προσπαθείας. Ἄγιος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐπιδιώκει συνεχῶς τὸν ἁγιασμό. Ἄν τὸν ἁγιασμό τὸν θεωρήσωμε σὰν κάτι τὸ στατικό, τότε παίζομε τὸ παιχνίδι τοῦ διαβόλου. Μὴ ρωτήσεις ποτὲ τὸν ἑαυτὸ σου ἂν εἶσαι ἅγιος. Μόνο νὰ ἀγωνίζεσαι, ὥστε, καὶ ὅταν παραβαίνεις τὸν ἁγιασμό, νὰ ἔχεις τούλάχιστον τὴν συναίσθηση ὅτι τὸ κάνεις, χωρὶς νὰ τὸ θέλεις. Ἐπομένως, θὰ ἐπιδιώκωμε τὸν ἁγιασμό, ὥστε νὰ γίνωμε ἅγιοι, μὲ τὴν ἔννοια τῶν ἀνθρώπων ποὺ ζοῦν τὴν πίστη τους μὲ συνέπεια καὶ καύχηση.

Δ

Ἡ πνευματικὴ μας ἐπανάσταση ἔχει δύο σκέλη. Τὴ θεωρία καὶ τὸν ἁγιασμό. Προσοχὴ ὁμως. Ὅταν λέμε ἁγιασμό, δὲν ἐννοοῦμε τὴν θεωρία περὶ ἁγιασμοῦ, ἀλλὰ ἐννοοῦμε τὴν ἐπιμέλεια γιὰ τὸν δικὸ μας ἁγιασμό. Καὶ ὁ ἁγιασμός μας αὐτὸς εἶναι ἡ ἀσφαλιστικὴ δικλῖδα ὅτι ἡ ἐπαναστατικὴ στὴν πνευματικὴ μας προσπάθεια θὰ εἶναι ὀρθή. Γιατὶ θὰ ἔχει ἐπαφὴ μὲ τὸν Οὐρανό. Καὶ στὸν Οὐρανὸ πλάνη δὲν ὑπάρχει.

Ὅπως θὰ ἔχετε δῆ, ὅταν ἓνα πλοῖο θέλει νὰ κάνει μανοῦβρες, εἴτε μπαίνοντας στὸ λιμάνι εἴτε βγαίνοντας ἀπ' αὐτό, δίνουν ἀπὸ τὸ καράβι στὴν προκυμαία ἓναν κάβο, ἓνα γερὸ σχοινί, ποὺ δένεται στὸν εἰδικὸ σιδερένιο πάσσαλο

* Βλ. Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Α', σελ. 203 (σ.έ.).

πού για τὸν σκοπὸ αὐτὸ ὑπάρχει στὴν προκυμαία. Ἔτσι δένεται τὸ καράβι μὲ τὸν κάβο, ὥστε νὰ μπορεῖ ὁ πλοίαρχος νὰ κάνει τὶς «μανοῦβρες», μὲ ἐπίγνωση ὅτι δὲν ὑπάρχει πιά κίνδυνος ἐκτροπῆς γιὰ τὸ καράβι. Νὰ [σελ. 35] δέσωμε, λοιπόν, κι ἐμεῖς μὲ ἓναν κάβο τὸ καράβι τῆς ζωῆς μας, καὶ ἔτσι νὰ σιγουρευθοῦμε ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ γιὰ μᾶς αὐτὸς ὁ κίνδυνος τῆς ἐκτροπῆς. Καὶ ὁ κάβος αὐτὸς εἶναι ὁ ἁγιασμός. Ἀκριβῶς γιὰτὶ θέλομε αὐτὴ τὴν ἐργασία ἐπαναστατική, γι' αὐτὸν τὸ λόγο πρέπει νὰ «διώκωμεν τὸν ἁγιασμόν» μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια. Ὁ ἁγιασμός, ἐξ ἄλλου, θὰ εἶναι καὶ τὸ ἀντίβαρο τῆς ἄλλης ἐκδηλώσεως τῆς πνευματικῆς αὐτῆς ἐπαναστάσεως, τῆς ἐργασίας δηλαδὴ γιὰ τοὺς ἄλλους.

Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητη ἡ πνευματικὴ ἐπανάσταση, ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνει μὲ ἁγιασμό.*) Καὶ τῆς ἁγιαστικῆς προσπαθείας ὄχι φυσικὰ ἀποκλειστικὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ ξεκίνημα, εἶναι ἡ προσευχή. Ἔτσι ἡ προσευχή θὰ εἶναι ὁ κάβος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ἔχωμε ἀσφαλισμένο τὸ καράβι τῆς ζωῆς μας, καὶ τότε μπορούμε νὰ προχωρήσωμε σύμφωνα μὲ τὴ συνείδησή μας, ἄφοβα, μὲ εὐλικρίνεια καὶ σοβαρότητα.

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, Α' τόμος, σελ. 227 ἐπ. (σ.ἐ.).

4

ΖΗΤΗΜΑ ΖΩΗΣ!

Α

Εἶναι γεμᾶτα τὰ Εὐαγγέλια, ὅλη ἡ Ἁγία Γραφή, μὲ τὴν προτροπή «ἅγιοι γίνεσθε». Τί θὰ πῆ ὅμως «ἅγιοι γίνεσθε»;

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μοῦ φέρνει στὴ σκέψη τὴν κλίμακα ἐκείνη πού, ὅπως ἀναφέρεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, εἶδε στὸν ὕπνο του ὁ Ἰακώβ, πού ἄρχιζε ἀπὸ τὴ γῆ καὶ πήγαινε στὸν Οὐρανό, καὶ ἐπάνω σ' αὐτὴν οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνεβαίνουν καὶ κατέβαιναν. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ μᾶς βοηθεῖ νὰ ποῦμε ὅτι ἅγιος λέγεται ἐκεῖνος πού ἀνεβαίνει μιὰ τέτοια κλίμακα. Δὲν ἔχει καμμία σημασία ἂν βρίσκεται στὸ πρῶτο σκαλοπάτι ἢ στὸ χιλιοστὸ πρῶτο ἢ στὸ δεκάκις χιλιοστὸ πρῶτο. Θέλετε νὰ σᾶς πῶ καὶ κάτι ἄλλο; Ἐκεῖνος πού εἶναι στὸ πρῶτο καὶ ἀνεβαίνει στὸ δεῦτερο εἶναι πιὸ ἅγιος ἀπὸ ἐκεῖνον πού εἶναι στὸ χιλιοστὸ καὶ κατεβαίνει πρὸς τὸ ἑννεακοσιοστὸ ἑνενηκοστὸ ἔνατο. Ἀγωνιστικά, λοιπόν, καὶ ποιοτικά πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἅγιος εἶναι ἐκεῖνος πού ἀνεβαίνει.

Ἐξ ἄλλου, ὁμολογῶ ὅτι μοῦ δόθηκε πολλές φορές ἡ ἀφορμὴ νὰ σκεφθῶ ἐὰν ἡ προτροπὴ αὐτὴ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀποτείνεται σὲ κάθε χριστιανό, ἐπομένως καὶ σὲ μᾶς. Ὑπάρχει μιὰ ἀρνητικὴ, ἀντίθετη δηλαδὴ πρὸς τὴν ἐρώτηση αὐτὴ ἀπάντηση, μὲ τὴ σκέψη ὅτι ἅγιοι λέγονται ὠρισμένες μορφές τῆς Ἐκκλησίας, μορφές ὅπως ἐξαιρετικές, ἐξαιρετικοῦ μεγαλείου, ὥστε θὰ ἦταν οἴηση καὶ μωρία, ἐὰν ὁ καθένας ἔλεγε «ἐγὼ θὰ γίνω ἅγιος». Ἀλλὰ ὁ ὅρος «ἅγιος» εἶναι δισήμαντος. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὑπάρχει πρῶτα ἡ ἔννοια τοῦ ἁγίου, ἐκείνου δηλαδὴ πού ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ὡς ἅγιος καὶ ἐορτάζεται ὡς ἅγιος. Ἀλλὰ ἐπίσης δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ, ὁ ὅρος «ἅγιος» χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπλούστερα καὶ σὰν χαρακτηριστικὸ τοῦ χριστιανοῦ. Ἡ Καινὴ Διαθήκη εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὸν [σελ. 37] τίτλο «ἅγιος» πού ἀπονέμεται σὲ κάθε χριστιανό. Ὁ τίτλος αὐτὸς πηγάζει καὶ ἀπὸ τὴν ἐντολὴ τοῦ ἁγιασμοῦ, ἀπὸ τὸ «διώκετε... καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον».

Ἰδιαίτερα ὅμως ἡ ἐντολὴ τοῦ ἁγιασμοῦ, ἡ ἐντολὴ τοῦ νὰ γίνει κάθε χριστιανὸς ἅγιος, ἀποτείνεται σὲ κείνους πού ἔχουν τὸ προνόμιο νὰ τρέφονται πλούσια μὲ τὴ θεία πνευματικὴ τροφή. Ὁ ἁγιασμός πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀπάντηση στὴν τροφοδοσία αὐτὴ «ἐπὶ ποινῇ θανάτου». Χριστιανὸς πού δὲν τρέφεται

πνευματικά βρίσκεται χαμηλά και ζή μια ζωή χαμηλή μέν, αλλά ζωή. Ο χριστιανός όμως που τρέφεται πνευματικά και δεν αποδίδει σε άγιασμό δεν ζή. Και κάποτε θα τὸ δῆ στη ζωή του ὅτι ἐκδικεῖται ἡ ἔλλειψη ἀγιασμοῦ.

Γι' αὐτὸν τὸ λόγο θὰ ἤθελα νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ὅσοι μετέχουν αὐτῆς τῆς πνευματικῆς τροφοδοσίας, αὐτοὶ ἔχουν ἀντίστοιχα καὶ τὴν ἐντολή, ἀπέναντι αὐτῆς τῆς τροφοδοσίας, νὰ γίνουν ἅγιοι. Ἔως ἐδῶ ἐλπίζω ὅτι συμφωνοῦμε ὅλοι.

Αὐτὸ ὅμως σημαίνει ὅτι τὸ θέμα τοῦ ἀγιασμοῦ ἔχει ζωτικὴ σπουδαιότητα γιὰ μᾶς, ὅτι εἶναι γιὰ μᾶς ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου. Πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ τὸ πῶς θὰ γίνωμε ἅγιοι.

B

Βιβλιοθῆκες μποροῦν νὰ γραφοῦν πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, μολονότι δὲν ὑπάρχει ἔδρα σὲ καμμία θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ κόσμου ποὺ νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὸ «διώκειν τὸν ἀγιασμόν», δηλαδή μὲ τὴν ἐπιδίωξη τοῦ ἀγιασμοῦ. Ἀλλά, ἐνῶ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ μποροῦν νὰ γραφοῦν βιβλιοθῆκες, καὶ ἐδῶ «ἀπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ», ἀρκοῦν λίγες ἀπλές σκέψεις.

Ἡ πρώτη σκέψη εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὁ ἀγιασμός δὲν εἶναι πολυτέλεια. Ὁ ἀγιασμός δὲν εἶναι –θὰ τὸ πῶ στὴ θεολογικὴ γλῶσσα– «*ὑπέρτακτον ἔργον*». Δὲν εἶναι, δηλαδή, ἔργο παραπάνω ἀπὸ τὸ ἀπαραίτητο, ἔργο πού, ἐὰν θέλωμε, τὸ ἀσκοῦμε, γιατί μποροῦμε νὰ μείνωμε καὶ στὴ μετριώτερη γραμμὴ, ὅπως λ.χ. ἓνας ἐπιστήμων μπορεῖ νὰ περιορισθῇ στὸ νὰ καταρτισθῇ ὡς καλὸς ἐπιστήμων καὶ νὰ ἀσκεῖ τὴν ἐπιστήμη του, καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ καὶ θεωρητικὸς ἐρευνητής. Λοιπόν, ὁ ἀγιασμός δὲν ὑπάγεται **[σελ. 38]** στὴν κατηγορία αὐτή, δὲν εἶναι «πολυτελής δαπάνη», εἶναι «ἀναγκαῖα δαπάνη», γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦμαι τὴν ὀρολογία τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Τὸν ἀγιασμό πρέπει νὰ τὸν ἐπιδιώκωμε, γιατί, ὅπως λέει τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο, χωρὶς αὐτόν «*οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον*».

Ἐξ ἄλλου, ἐὰν δεχθοῦμε ὅτι τὸ ἐρώτημα «πῶς θὰ γίνωμε ἅγιοι;», ποὺ ἔθεσα προηγουμένως, εἶναι ἐρώτημα ποὺ ὄχι μόνον ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται νὰ τὸ θέσωμε στὸν ἑαυτό μας, μποροῦμε νὰ προχωρήσωμε πάρα πέρα καὶ νὰ ποῦμε ὅτι δὲν ὑπάρχει μία συνταγὴ ἀγιασμοῦ. Γιατὶ ἀγιασμός εἶναι ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν στὸν ἄνθρωπο ταύτιση τῆς ζωῆς του πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ὅμως εἶναι κάτι τὸ γενικὸ καὶ ἀφηρημένο.

Ἀλλὰ ἐνῶ ὁ ἀγιασμός εἶναι ἐντολὴ γενικὴ, ὁ τρόπος τοῦ ἀγιασμοῦ ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὴν ἐποχὴ, μὲ τὶς βιοτικὲς συνθῆκες, τὶς κοινωνικὲς συνθῆκες καὶ πρὸ παντὸς μὲ τὶς συνθῆκες τῆς πνευματικῆς τροφοδοσίας. Γιὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Μαρτύρων, ὁ τρόπος γιὰ νὰ γίνῃ ἓνας ἅγιος ἦταν ἓνας: τὸ νὰ προτιμήσῃ τὸ μαρτύριο, παρὰ νὰ ἀρνηθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ χριστιανοὶ τοῦ Κολοσσαίου καὶ τῶν Κατακομβῶν, ἐὰν μὲν καλοῦμενοι νὰ ἀρνηθοῦν τὸν Κύριο ἢ νὰ ὑποστοῦν τὸ μαρτύριο δειλιοῦσαν, τότε ἦσαν οἱ πεσόντες καὶ δὲν ὑπολογιζόταν οἰαδήποτε ἄλλη δικαιοσύνη τους. Ἐὰν δέ, ἀντίθετα, τηροῦσαν τὴν ὁμολογία τῆς

πίστεως μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ μαρτυρικοῦ, τότε ἀνεγνωρίζοντο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τοὺς αἰῶνες ὡς ἅγιοι, χωρὶς κανεὶς νὰ πολυενδιαφέρεται ἂν καὶ κατὰ πόσο ὁ ὄλος βίος τους ἦταν ἄρτιος ἢ ὄχι. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἀνάμεσα στοὺς μάρτυρες ὑπῆρχαν ἄνθρωποι ποὺ θὰ εἶχαν καὶ τὰ ἀμαρτήματά τους καὶ τὶς ἀδυναμίες τους καὶ τὶς πτώσεις τους. Ἀλλά, βέβαια, τοῦ μαρτυρίου τὸ αἷμα τὰ ἀπέπλυνε ὅλα αὐτά, καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς Ἐκκλησίας καὶ σύμφωνα μὲ τὸν κοινὸ νοῦ.

Γιὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Μαρτύρων, λοιπόν, ὁ ἀγιασμός ἦταν ἀπλούστατα τὸ νὰ ὑποστῇ ὁ χριστιανὸς τὸ μαρτύριο. Γιὰ μᾶς, τώρα, τί σημαίνει ἀγιασμός; Τί σημαίνει νὰ «διώκωμεν τὸν ἀγιασμόν»;

Γιατὶ ἓνας λόγος ποὺ δὲν ἐπιδιώκομε τὸν ἀγιασμό εἶναι τὸ ὅτι δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένο μέσα μας τί θὰ πῆ νὰ τὸν ἐπιδιώκωμε. [σελ. 39] Λοιπόν, «νὰ ἐπιδιώκωμε τὸν ἀγιασμό» θὰ πῆ τίποτε λιγώτερο ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ γίνωμε ἅγιοι. «Ἄγιοι γίνεσθε ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι». Ναί, ἀλλὰ τί θὰ πῆ νὰ γίνωμε ἅγιοι; Θὰ πῆ μήπως νὰ ἔχωμε γενειάδα ἢ κανένα φωτοστέφανο ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ὑπάρχουν στὶς εἰκόνες τῶν ἁγίων; Τί θὰ πῆ, λοιπόν, στὴν ἐποχὴ μας νὰ εἶναι ἓνας ἅγιος;

Γιὰ τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ θυμίσω πρῶτα ἐκεῖνο ποὺ εἶπαμε προηγουμένως, ὅτι ὁ ἀγιασμός δὲν εἶναι πολυτέλεια. Οὔτε πολυτέλεια εἶναι, οὔτε ὅμως καὶ κάτι τὸ ἀκατόρθωτο. Ἀντίθετα, εἶναι κάτι τὸ πρακτικὰ ἐφαρμόσιμο. Καὶ ἀκριβῶς γιὰ τὴν πρακτικὴ αὐτὴ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀγιασμοῦ στὴ ζωὴ μας θὰ ἀναφέρω τρία συγκεκριμένα σημεῖα, ποὺ νομίζω ὅτι γιὰ μᾶς –καὶ φυσικὰ καὶ γιὰ ὅσους βρίσκονται περίπου σὲ ὅμοια κατάσταση ἀπὸ ἄποψη πνευματικῶν εὐκαιριῶν– εἶναι οὐσιώδη, ὥστε, ἐὰν αὐτὰ τὰ τρία σημεῖα-στόχους τὰ ἐπιδιώξωμε, θὰ ἐπιδιώκωμε τὸν ἀγιασμό μας, θὰ ἔχωμε δηλαδὴ τὸν ἀγιασμό σὰν ἐπιδίωξη, καὶ εἴμαστε τότε ἅγιοι, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀγωνιζόμαστε νὰ γίνωμε ἅγιοι.

Γ

Τὸ πρῶτο σημεῖο εἶναι ἡ νέκρωση τοῦ ἐγώ. Ἡ δική μας παράδοση μᾶς ἔχει τροφοδοτήσει πάρα πολὺ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ νὰ νεκρώσωμε τὸ ἐγώ. (*) Πρέπει νὰ λυτρωθοῦμε ἀπὸ τὴ θρησκεία σὰν «ἀσφαλιστικὴ ἐταιρεία» τοῦ ἐγωισμοῦ μας. Πρέπει νὰ τὸ κάνωμε μέλημά μας τὸ «ἀπεθάνετε γάρ». Δὲν ξέρω τί γίνεται μὲ ἄλλους. Γιὰ μᾶς, πάντως, ἓνας τρόπος ὑπάρχει νὰ ζήσωμε: νὰ πεθάνωμε γιὰ τὸ «ἐγώ» καὶ νὰ μιμηθοῦμε τὸν Κύριο. Ὅσο πλησιέστερα πρὸς τὸ ἐγώ εἶναι οἱ σκέψεις μας, τόσο πιὸ μακριὰ εἴμαστε ἀπὸ τὸν ἀγιασμό. Γι' αὐτό, κάθε φορὰ ποὺ συλλαμβάνομε τὸν ἑαυτό μας νὰ σκέπτεται τὸ ἐγώ του, τὰ συμφέροντά του, τὰ παράπονά του, τὸ δίκιο του ἀκόμη, πρέπει νὰ αἰσθανώμαστε ἐκεῖνο ποὺ αἰσθάνεται ἐκεῖνος ποὺ θὰ διαπιστώσει στὸν ἑαυτό [σελ. 40] του, λ.χ., ἓνα ἀπόστημα, ποὺ ἐνδεχομένως νὰ εἶναι κακό. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι ὅτι, ἐνῶ γιὰ τὴ

* Βλ. κατωτέρω, σελ. 132.

σωματική υγεία ενδιαφερόμαστε πραγματικά, για την πνευματική υγεία νομίζουμε ότι ενδιαφερόμαστε. Λοιπόν, ο «καρκίνος» που πρέπει να καταπολεμήσουμε είναι το έγω.

Συγκεκριμένα, αυτό σημαίνει το έξης: "Ας αρχίσουμε από την προσευχή μας. Δεν είναι ανάγκη ή προσευχή μας να γεμίζει με θέματα που άφορούν τον έαυτό μας. "Επειτα, ας προχωρήσουμε στις στενοχώριες μας, στις συζητήσεις μας, στις κουβέντες μας, στα όνειρά μας. Πρέπει σέ όλα να πεθάνει το έγω μας. Καί τρόπος του να πεθάνει το έγω μας είναι να μην ξεκινήσουμε άρνητικά, άλλα θετικά, δηλαδή να γεμίζουμε τή συνείδησή μας με άλλα πράγματα." Ας είναι, λ.χ., ή προσευχή μας γεμάτη από έννοιες τών άλλων, είτε από τόν άγώνα μας για τή βασιλεία του Θεού, είτε από προβλήματα αδελφών μας, είτε από άλλες παρόμοιες σκέψεις. Θα άναφέρω ένα παράδειγμα. Εύγενικό είναι, λ.χ., τόν να παρακαλέσωμε τόν Θεόν για ένα προσφιλές μας πρόσωπο. Πιόν ώραϊτό όμως είναι να προσευχηθοῦμε καί για τά άλλα παιδιά του Θεού καί να γεμίσουμε τόν έαυτό μας με ξένες έννοιες, να γεμίσουμε τόν έαυτό μας με θέματα που άφορούν προβλήματα άλλων καί τή βασιλεία του Θεού επί τής γής. Έμεϊς, ένας τρόπος ύπάρχει να ζήσωμε: Έάν ή καρδιά μας πάψει να άσχολήται όλο με τόν «έγω» καί τά ζητήματά του, καί άρχίσει να κτυπάει για τή βασιλεία του Θεού. Γιατί πάνω στα έρείπια του «έγω» μας θα οϊκοδομηθῆ ό άγιασμός μας. Όπως λέει ό Κύριος: «εί τις έρχεται πρός με καί οῦ μισεί... έτι δέ καί τήν έαυτοῦ ψυχήν», αυτός «οῦ δύναται μου μαθητής είναι». Είναι φοβερό ότι αυτά τά προσπερνοῦμε σαν σχήματα λόγου. Άλλά δέν είναι «σχήματα λόγου»: είναι άκριβώς έτσι όπως τόν λέει ό Κύριος.

Μέ τή θυσία του έγω συνδέεται καί ή άληθινή ταπείνωση. Πιστεύω ότι θα ήταν άλλη ή κατάσταση τής πατρίδος μας, εάν ή ταπείνωση είχε μπῆ στην ήγέτιδα τάξη. Καί μη φοβᾶσθε, τά «κόμπλεξ» δέν δημιουργοῦνται από τήν άληθινή ταπείνωση, άλλα από τό «έρζάτς» τής ταπεινώσεως καί τής συναισθήσεως τής άμαρτωλότητος. Έκεϊνος που δέν καταφεύγει στή θεία πηγή τής ταπεινώσεως καταφεύγει στα μολυσμένα νερά που όδηγοῦν στην καταρράκωση του έαυτοῦ του.

[σελ. 41] Μία έκφανση τής ταπεινώσεως είναι καί ή μαθητεία. (*) Ό μεγαλύτερος τίτλος που ύπάρχει είναι ό τίτλος του μαθητοῦ. Μαθητεία, βέβαια, όχι μόνο σ' εκείνους που διδάσκουν «άπό καθέδρας», άλλα καί στους μικρότερους. Η Άγία Γραφή παραπέμπει για διδασκαλία άκόμη καί στα ζωά. Για κείνον δέ που θέλει να είναι μαθητής, καθένας έχει κάτι να τόν διδάξει. Καί μία ώραία μορφή μαθητείας είναι ό καλόπιστος διάλογος.

Αυτό είναι τόν πρώτο σημεϊό.

Τόν δεύτερο που πρέπει να μπῆ στή ζωή μας, για να επιδιώξωμε τόν άγιασμό, είναι ή άγάπη. Δεν μπορούμε να ζήσωμε, παρὰ μόνο με τήν άγάπη. Άλλά να είναι άγάπη, καί όχι άρρωστη συναισθηματικότητα. Άγάπη, λοιπόν, προς τούς ανθρώπους. Δηλαδή, ποιούς ανθρώπους; Τούς συναμαρτωλούς μας ανθρώπους, καί μάλιστα τήν ώρα άκριβώς που δείχνουν τήν άμαρτία τους, όπως ό Χριστός

* Βλ. καί κατωτέρω, σελ. 153 έπ.

«ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν... ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε». Εἶναι ἡ ἀγάπη ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τὸ νὰ συγχωρεῖ, καὶ μάλιστα «ἀπὸ τῶν καρδιῶν ἡμῶν». Εἶναι ἡ ἀγάπη ποὺ κατανοεῖ τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἄλλων. Πόσες φορές ἔχομε ἀναφέρει ἐκεῖνον τὸν χαριτωμένο ἔπαινο ποὺ ἔκανε ὁ Ἄράσπας στὸν Κῦρο: «Ἄλλὰ σὺ μὲν ὦ Κῦρε, καὶ ταῦτα ὅμοιος εἶ οἷός περ καὶ τ' ἄλλα πρᾶος τε καὶ συγγνώμων τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτημάτων» (**). Ἡ ἀγάπη ποὺ ἔχει ἐκεῖνα τὰ συστατικά, ὅπως πολὺ ώραῖα ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τὰ ἀναφέρει εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ του. Νὰ ἐπιδιώκωμε λοιπὸν τὴν ἀγάπη, νὰ ἀγαπήσωμε τὴν ἀγάπη, νὰ λέει ἔστω ἡ συνείδησή μας: «δὲν ξέρω πόση ἀγάπη ἔχω, ἕνα ὅμως ξέρω, ὅτι ὁ πόθος μου εἶναι νὰ εἶμαι ἄνθρωπος ἀγάπης». Εἶναι, βέβαια, καὶ ἡ ἀγάπη τῆς εὐποιΐας, ποὺ, ὅπως ἔχομε πῆ καὶ ἄλλοτε, εἶναι τὸ «εἰσιτήριο» γιὰ τὸν ἀγιασμό. Καὶ ὁ ἀγιασμός εἶναι τὸ «εἰσιτήριο» γιὰ τὴν πνευματικὴ μας ἐπανάσταση(**).

Καὶ τὸ τρίτο εἶναι τοῦτο: Νὰ λυτρωθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀστικὴ ἀντίληψη ὅτι ὁ Χριστὸς σήκωσε τὸ Σταυρὸ Του, γιὰ νὰ ἔχωμε ἐμεῖς τὸ «χουζούρι» μας. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Πρωτοπόρος στὸ Σταυρὸ, καὶ ἐμεῖς θὰ σηκώνωμε τὸ δικό μας σταυρὸ. Ποιὸν σταυρὸ; [σελ. 42] Ὅποιον δώσει ὁ Κύριος. Αὐτὴ ἡ μάχη τῆς ἀγάπης τοῦ Σταυροῦ πρέπει νὰ γίνῃ περιεχόμενον τῆς ζωῆς μας. Ὅπου σταματάει αὐτὴ ἡ μάχη, σταματάει ἡ καρδιά μας νὰ πάλλῃ. Εἴκοσι αἰῶνες δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐπιβεβαιώνουν ὅτι «χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν». Ἡρωες δὲν εἶναι οἱ «παλληκαράδες», ἀλλὰ ἐκεῖνοι ποὺ σηκώνουν τὸ σταυρὸ τους κάθε μέρα. Καὶ ὅσο ζήσωμε ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα, νὰ τὸ πάρωμε ἀπόφαση ὅτι θὰ ζήσωμε σηκώνοντας σταυρὸ. Ἀλλὰ δὲν εἶμαστε μόνοι. Πάντα θὰ εἶναι ὁ Ἐσταυρωμένος δίπλα μας.

Δ

Δὲν νομίζω ὅτι κανεὶς ἀπὸ μᾶς ποὺ ἄκουσε αὐτὰ τὰ τρία σημεῖα θὰ διαφωνήσῃ μαζί μου ὅτι εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὸν ἀγιασμό. Ἐὰν τώρα μοῦ πῆ κανεὶς ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι ἀρκετὰ γιὰ τὸν ἀγιασμό, θὰ τοῦ πῶ: Ἄς προσπαθήσῃ τώρα νὰ κάνει αὐτὰ, καὶ ἀργότερα πᾶμε καὶ πάρα πέρα. Δὲν φοβᾶμαι, λοιπὸν, αὐτὴ τὴ δυσκολία. Κάτι ἄλλο φοβᾶμαι: Ὅτι θὰ ἔρθῃ ἕνας καὶ θὰ μοῦ πῆ: Μάλιστα, ἔστω καὶ αὐτὰ τὰ τρία σημεῖα. Εἶναι ὅμως εὐκόλα πράγματα αὐτά; Γιατὶ σὺ τώρα μᾶς λές ὅτι ὁ ἀγιασμός, πρῶτα-πρῶτα, δὲν εἶναι πολυτέλεια. Ὑστερα ὅτι δὲν εἶναι χίμαιρα, ἀλλὰ εἶναι κάτι ποὺ πραγματοποιεῖται. Καὶ γιὰ νὰ μᾶς δείξῃς ὅτι πραγματοποιεῖται, μᾶς τὸ συμπτύσσεις σ' αὐτὰ τὰ τρία σημεῖα. Μά, μήπως εἶναι εὐκόλα αὐτὰ τὰ σημεῖα;

Στὴν ἐρώτησιν αὐτὴ ἀντερωτῶ: Καὶ ποιὸς εἶπε ὅτι ὁ ἀγιασμός εἶναι νὰ ἐπιδιώκῃς εὐκόλα πράγματα; Δὲν εἶπα ἐγὼ ὅτι εἶναι εὐκόλα. Μήπως εὐκόλο πρᾶγμα εἶναι γιὰ τὸ μαθητὴ νὰ πάρῃ τὸ ἀπολυτήριο τοῦ σχολείου του ἢ τὸ πτυχίον τοῦ Πανεπιστημίου του; Μήπως εὐκόλο πρᾶγμα εἶναι γιὰ τὸν ἐπαγγελματία νὰ

** Κύρου Παιδεία, VI, 1.37.

*** Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Γ', σελ. 44 ἐπ. (σ.ἐ.).

προκόψει; Δύσκολο είναι. Μήπως εύκολο είναι για τον άθλητή να πάρη βραβεία; Δύσκολο είναι. Και του κινηματογράφου ακόμη οι «άστέρες» δεν γίνονται εύκολα «άστέρες». Υποβάλλονται σε πολλούς περιορισμούς. Γιατί, λοιπόν, ενώ για τα άλλα θέματα κυνηγάμε τα δύσκολα, εδώ περιμένουμε τα εύκολα; Άλλο όμως είναι το δύσκολο, και άλλο το άπραγματοποίητο. Και ο αγιασμός ούτε άπραγματοποίητος είναι, αλλά ούτε και εύκολα πραγματοποιείται. [σελ. 43] Είναι κάτι δύσκολο μόνον, αλλά μέσα στις ανθρώπινες δυνατότητες. Γιατί, όταν μιλάμε για αγιασμό, δεν αναφερόμαστε στο αποτέλεσμα, αλλά στην προσπάθεια. Και καιρός είναι να αφήσουμε μία μεγάλη πλάνη. Όταν μιλάμε για αγιασμό, μιλάμε γι' αυτόν κινητικά και όχι στατικά. Ποτέ ο χριστιανός δεν θα φθάσει στην τελειότητα, αλλά πάντοτε θα «φέρεται» προς την τελειότητα. Φερόμαστε προς την τελειότητα, όπως οι ναυτικοί προς τον πολικό άστέρα, όχι βέβαια για να τον φθάσουν, αλλά για να έχουν από αυτόν κατεύθυνση. Επομένως, ζητάμε όχι το αποτέλεσμα, αλλά την προσπάθεια. Προσπάθεια όμως σοβαρή. Προσπάθεια σαν εκείνη που καταβάλλει ένας για την κοσμική του έπιτυχία. Καθένας ως καθίσει και ως σκεφθῆ τί επέθυσε στη ζωή του και ποιά προσπάθεια κατέβαλε για το σκοπό αυτό. Και κατόπιν ως δῆ ἂν και για τον αγιασμό καταβάλλει την ίδια προσπάθεια. Ἐν τοῦ πῆ ἢ συνείδησή του ὅτι καταβάλλει ὅμοια προσπάθεια, τότε εἶναι μακάριος. Ἐὰν ὅμως ἡ συνείδησή του δὲν τοῦ δώσει τὴν πληροφορία αὐτή, τότε εἶναι ἀναπολόγητος. Γιατί δὲν τὸν ρωτᾷ κανεὶς γιατί δὲν ἐπέτυχε, τὸν ρωτᾷ γιατί δὲν προσπάθησε. Καὶ ἔὰν γιὰ τὴν ἀποτυχία μπορεῖ νὰ ὑπάρξει δικαιολογία, γιὰ τὴν ἔλλειψη προσπάθειας ποιά θὰ εἶναι ἡ ἀπολογία; «Ποίαν ἔξεις ἀπολογίαν; εἶπέ μοι», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ε

Μέσα, «ὄπλα» γιὰ νὰ τὰ ἐπιτύχωμε ὅλα αὐτὰ εἶναι, πρῶτα-πρῶτα, ἡ πίστη μας. Ὑστερα, ἓνα πρόγραμμα ζωῆς. Καί, τέλος, ἡ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀπομονώνεται. Εἶναι δὲ περίεργο ὅτι ἐδῶ πρέπει νὰ κάνωμε κάτι τὸ ἀντιθετικό. Ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ καλλιεργεῖ τὴν ἐπαφή μὲ τοὺς ἀδελφούς του. Ἄλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἰκανὸς νὰ ἔχει καὶ τὸ «ταμιεῖον» του. Μόνον τὸ «ταμιεῖον» δὲν ἀρκεῖ. Μόνον πάλι ἡ ἐπαφή μὲ τοὺς ἀδελφούς του δὲν ἀρκεῖ. Πρέπει καὶ τὰ δύο νὰ ὑπάρχουν(*). Ἄλλὰ πρέπει τὸ «ταμιεῖον» νὰ ὑπάρχει, καὶ ὅταν ἡ ἐπαφή δὲν εἶναι δυνατή. Ὁ χριστιανὸς δὲν [σελ. 44] πρέπει νὰ περιφρονῆ τὴν ἐπαφή μὲ τοὺς ἀδελφούς του. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπαφή αὐτή. Μπορεῖ καὶ νὰ μὴ τὴν ἔχει. Θὰ ἔχει τότε τὸ «ταμιεῖον» πὺ θὰ τὸ ὀνομάσω «κιβωτό»(*). Καὶ ὅπως εἶπαμε ὅτι μέσα στὸ «τοῦννελ» θὰ σταθοῦμε ἔστω καὶ μόνοι μὲ τὴ σημαία τοῦ ἀγῶνος ὑψηλά, ἔτσι θὰ σταθοῦμε ἔστω καὶ μόνοι μὲ τὸν αγιασμό. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια, λοιπόν, τῆς ἰκανότητος τοῦ χριστιανοῦ, καὶ μόνος του ὅταν βρίσκεται, νὰ ἐπιδιώκει τὸν

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 84 ἐπ. (σ.ἐ.).

* Βλ. Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 88 ἐπ. (σ.ἐ.).

ἀγιασμό, με αὐτὴ τὴν ἔννοια λέω ὅτι τρία εἶναι τὰ μέσα με τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιδιώξει τὸν ἀγιασμό: ἡ πίστη, τὸ πρόγραμμα καὶ ἡ «κιβωτός».

Z

Θὰ μοῦ πῆ ἴσως τώρα ἓνας ποὺ αὐτὰ τὰ παρακολουθεῖ εἰλικρινά: Μοῦ εἶπες ὅτι ὁ ἀγιασμός εἶναι μὲν χωρὶς ἀμφιβολία δύσκολο πρᾶγμα, ἀλλὰ εἶναι μέσα στὶς ἀνθρώπινες δυνατότητες, ἀρκεῖ νὰ τὸ πάρεις στὰ σοβαρά. Καὶ ἔχεις δίκιο σ' αὐτό. Μάλιστα, σωστὸ εἶναι αὐτό, ὅτι πρέπει νὰ τὸ πάρω στὰ σοβαρά, τουλάχιστον τόσο, ὅσο σοβαρὰ παίρνει ἓνας τὴν καριέρα του. Καὶ ἀναγνωρίζω ὅτι ὁ ἀγιασμός δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῆ, ἂν δὲν τὸ πάρεις τὸ θέμα αὐτὸ στὰ σοβαρά. Πάρα κάτω ὅμως μοῦ λές: Ἀρκεῖ νὰ ἔχεις πίστη. Μά, ἀδελφέ μου, ἅμα ἔχω πίστη, δὲν σέ χρειάζομαι. Τὸ ζήτημα εἶναι ποῦ θὰ βρῶ τὴν πίστη. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ μπαίνομε σὲ ἓνα ἄλλο ζήτημα, γιατί, βέβαια, ἡ πίστη εἶναι δῶρο Θεοῦ. Ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ παραπέμψω σὲ ὅσα ἔχομε πῆ ἄλλοτε γιὰ τὴν προσευχή σὰν «μοχλὸ» γιὰ τὴν πίστη(**). Γί' αὐτό, ἐκεῖνο ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ χρησιμοποιήσωμε εἶναι ἡ προσευχή, ποὺ ἐκτρέφει τὴν πίστη καὶ εἶναι στὸ χέρι μας. Θὰ ἀνέφερα ἓνα ἀκόμη καὶ τελευταῖο. Φοβᾶμαι ὅτι αὐτὰ ποὺ εἶπαμε τώρα θὰ τὰ ξεχάσωμε. Θὰ μᾶς τὰ θυμίζει, βέβαια, τότε ὁ πνευματικὸς μαρασμός. Ἀλλὰ ἔχει αὐτὸς ὁ μαρασμός τὸ κακὸ ὅτι εἶναι πολὺ σκληρὸς ὑπενθυμιστής. Γί' αὐτό χρειάζεται τὸ **[σελ. 45]** μέσο ποὺ λέγεται ἐπανάληψη. Πρέπει, δηλαδή, αὐτὰ ποὺ εἶπαμε νὰ εἶναι καθημερινὸ θέμα προσεκτικῆς ἐπαναλήψεως, καὶ καθημερινὰ νὰ γίνεται ἓνα καινούργιο ξεκίνημα. Ἀλλὰ καὶ στὶς συζητήσεις μας ἄς τὰ ὑπενθυμίζει ὁ ἓνας στὸν ἄλλο. Γιατί, ἐὰν κερδίσωμε τὴ μάχη τῆς ἐπαναλήψεως, ὅλα τὰ ἄλλα θὰ ἔρθουν σὰν δῶρα τοῦ Θεοῦ.

** Βλ. *Ἡ Πίστις ὡς Βίωμα*, τόμος Γ', σελ. 270 ἐπ. (σ.έ.).

5

ΕΝΑ ΒΗΜΑ*

Α

Τὴν περικοπὴ τοῦ ι' κεφ. τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου τὴν διάλεξα γιὰ τὸ στίχο 10: «*ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμὲν διὰ τῆς προσφορᾶς κλπ.*». Αὐτὸ μοῦ θυμίζει πάλι τὸ ἄλλο ἐκεῖνο χωρίο ἀπὸ τὴν ἴδια Ἐπιστολή, «*διώκετε... καὶ τὸν ἁγιασμόν οὐ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον*».

Λοιπὸν, ἄνδρες ἀδελφοί –ὅπως συνήθιζε νὰ λέει ὁ Ἀπόστολος Πέτρος–, φοβοῦμαι ὅτι ὅλοι μας ἔχομε παραμελήσει τὸν ἁγιασμό μας καὶ ἔχομε πάθει μία ἐλάττωση τῆς πνευματικῆς μας δίψας καὶ πείνας. Ἄς ξέρωμε ὅμως ὅτι στὰ πνευματικὰ θέματα ὁ ὑγιὴς πρέπει πάντοτε νὰ κολυμπάει μέσα στὰ ἀνώτερα. Καὶ ἔχομε παραμελήσει τὸν ἁγιασμό μας, γιατί, «*ἐξὸν εἶπεῖν μετὰ παρρησίας*», πέσαμε ἔξω στὸ θέμα τί εἶναι ἁγιασμός. Ὁ ἁγιασμός ὁ μυστηριακός, σὰν μέσο μὲν εἶναι καλός, μπορεῖ καὶ θαυματουργός, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅμως ὅτι εἶναι μέσο. Καὶ εἶναι καλὸ σὰν μέσο, ἐὰν εἶσαι καλός, δηλαδή καλὸς κατὰ τὴν προσπάθεια. Ἄρα, πρέπει νὰ ἀναζητεῖς κάτι ἄλλο νὰ κάνεις, γιὰ νὰ εὐχαριστήσεις τὸν Θεό. Καὶ γιὰ νὰ μπορέσεις νὰ εὐχαριστήσεις τὸν Θεὸ μὲ αὐτὸ τὸ «*κάτι ἄλλο*», γι' αὐτὸ χρησιμοποιοεῖς σὰν μέσο καὶ τὴν Θεία Κοινωνία. Πολλὲς φορές ἔχω πῆ ὅτι κάνομε μία σύγχυση μεταξύ «*πιστώσεων*» καὶ «*χρεώσεων*», καὶ «*πιστώνομε*» τὴ μερίδα μας ἐκεῖ πού πρέπει νὰ τὴ «*χρεώνωμε*». Διαβάσαμε ἢ ἀκούσαμε ἐτοῦτο καὶ ἐκεῖνο. Αὐτὰ εἶναι χρέωση. Λοιπὸν, νὰ σκεφθοῦμε τί θὰ γίνεῖ ἀπέναντι στὶς χρεώσεις αὐτές. Καὶ ἡ συμμετοχὴ στὸ Μυστήριον εἶναι χρέωση.

Καταλήγω, λοιπὸν, μὲ τὴ λογικὴ μου αὐτή, ὅτι ὁ ἁγιασμός [σελ. 47] δὲν συνίσταται μόνο στὸ νὰ χρεώνεται κανεὶς. Σὲ κάποιο «*πιστωτικὸ κονδύλι*» πρέπει νὰ βρῖσκεται ὁ ἁγιασμός. Θὰ ἀναφέρω πάνω σ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα τοῦ στρατιώτου: Ὁ στρατιώτης δὲν μπορεῖ, βέβαια, νὰ πολεμήσει, ἂν δὲν τρώει. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἐμφανισθῆ στὴν Πατρίδα πού τὸν κάλεσε νὰ τὴν ὑπερασπισθῆ, καὶ ὅταν αὐτὴ τὸν ρωτήσῃ, «*τί ἔκανες παιδί μου γιὰ μένα*», νὰ πῆ: «*Ἐτρωγα!*» Δὲν εἶναι αὐτὸ ἀπάντηση. Ἡ ἀπάντηση πρέπει νὰ εἶναι κάτι πού νὰ ἀποτελεῖ πράγματι θυσία, θυσία μὲ τὴν κυριολεξία τοῦ ὄρου. Λοιπὸν, ἡ πρώτη μου πρόταση εἶναι ὅτι, ὅταν λέμε ἁγιασμό, ἐννοοῦμε κάτι παραπάνω ἀπὸ τὰ μέσα τῆς Χάριτος. Κάτι πού νὰ

* Ἡ εἰσήγηση αὐτὴ ἐγένετο τὴν 12-1-1964 (σ.ἐ.).

ἀφορᾶ τὴ ζωὴ μας. Ὅποτε μπορῶ τότε νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι, γιὰ νὰ τὸ πετύχω αὐτό, χρησιμοποιοῦ τὰ μέσα τῆς Χάριτος καὶ τὰ μυστηριακὰ μέσα. Αὐτὰ τὰ μέσα εἶναι μὲν ἀπαραίτητα, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ κάνεις καὶ κάτι ἄλλο. Καὶ ποιοὶ εἶναι αὐτὸ τὸ «κάτι ἄλλο»;

B

Γι' αὐτὸ τὸ «κάτι ἄλλο» θὰ ἔπρεπε νὰ κάνω ὀλόκληρη πραγματεία ἐδῶ, γιὰ νὰ τὸ πῶ. Καὶ δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ πρόθεσή μου. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο σήμερα θὰ πῶ μερικὰ πού ἀναφέρονται σὲ ἕναν πιστὸ μὲ ἐπίγνωση. Γιατί, ὅπως πολλές φορές ἔχω πῆ, ἡ ἐφαρμογὴ γιὰ κάθε ἄνθρωπο ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς του, ἀπὸ τὶς εὐκαιρίες πού εἶχε, ἀπὸ τὴν ἡλικία του ἀκόμη. Γιὰ ἕνα παιδί ὁ ἁγιασμὸς εἶναι ἄλλο πρᾶγμα, καὶ γιὰ ἕναν ὥριμο ἄνθρωπο εἶναι ἄλλο.

Θέλω, λοιπόν, ἐπ' αὐτοῦ νὰ σᾶς προτείνω τὰ ἐξῆς:

Ὅπως εἶπαμε, ἔχομε ὅλοι μας παραμελήσει τὸν ἁγιασμό, καὶ μάλιστα τόσο πολὺ, ὥστε ἔχομε ξεχάσει ὅτι ἔχομε παραμελήσει τὸν ἁγιασμό μας!

Ἐν ὄψει αὐτῶν, θὰ εἶχα νὰ προτείνω σήμερα τρία πράγματα, πού δὲν ἐξαντλοῦν, βέβαια, τὸν ἁγιασμό, οὔτε αὐτὰ πού θὰ πῶ ἀντέχουν στὸ νὰ γραφοῦν σὲ μία διδακτορικὴ ἐργασία περὶ ἁγιασμοῦ. Ἐὰν ὅμως τὰ κάνουμε, θὰ ἔχωμε κάνει ἕνα σημαντικὸ βῆμα. Καὶ στὰ θέματα τοῦ ἁγιασμοῦ, ἀπὸ μία διδακτορικὴ ἐργασία, προτιμῶ ἕνα βῆμα στὴ ζωὴ.

Λοιπόν, αὐτὰ πού ἔχω νὰ πῶ εἶναι τὰ ἐξῆς:

[σελ. 48] Τὸ πρῶτον εἶναι ὅτι παραμελήσαμε καὶ ἀφήσαμε τὴν ὁμολογία τῆς ἀμαρτωλότητός μας. Ὑπάρχει ἡ ἄποψη ὅτι ἡ μετάνοια ἔγραψε τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Ὅμολογῶ ὅμως ὅτι δὲν βλέπω νὰ τὴν ἔγραψε τὴν ἱστορία ἡ μετάνοια. Ὅμως, ἐὰν δὲν τὴν ἔγραψε ἡ μετάνοια, τὴν ἔγραψε πάντως ἡ ἀντιμετάνοια, ἡ ἔλλειψη δηλαδὴ μετανοίας. Τὸν Χίτλερ τὸν παρηκολούθησα ἀνελλιπῶς ἀπὸ τὸ Ραδιόφωνο σὲ ὅλες τὶς ὁμιλίες του καὶ ἐδιάβασα πάρα πολλὰ γιὰ τὴ ζωὴ του καὶ ἰδίως γιὰ τὶς τελευταῖες στιγμὲς τῆς ζωῆς του. Ὅταν τὸ γερμανικὸ μέτωπο κατέρρευε, καὶ ὅταν ὁ γερμανικὸς λαὸς τὸν ἐγκατέλειψε καὶ ὅταν ἀκόμη εἶδε ὅτι καὶ οἱ συνεργάτες του τὸν ἐγκατέλειψαν, αὐτὸς οὐδέποτε, οὔτε ἀκόμη καὶ κατὰ τὶς τελευταῖες του στιγμὲς, ἀνεγνώρισε ὅτι ἔκανε λάθος. Καὶ εἶχε τὸ κατάντημα πού εἶχε! Καὶ ὅμως, μόνον ὅταν ἡ ἀνθρωπότητα ἐνωθῆ στὸν Πεντηκοστὸ Ψαλμὸ, τότε θὰ δῆ μία νέα καρποφορία.

Τὸ δρᾶμα ὅμως εἶναι ὅτι καὶ ἐμεῖς οἱ χριστιανοὶ ἀφήσαμε τὴ μετάνοια. Λησμονήσαμε τὸν Πεντηκοστὸ Ψαλμὸ. Γιατί ὅμως νὰ μὴ τὸν θυμώμαστε; Γιατί δὲν θεωροῦμε τιμὴ μας καὶ ἀνέβασμά μας νὰ τὸν θυμώμαστε; Γιατί ὁ μόνος δυνατὸς τρόπος ἁγιασμοῦ εἶναι ἡ μετάνοια. Ἐφ' ὅσον δὲν μπορῶ νὰ μὴν ἀμαρτάνω, πρέπει νὰ καθαρίζωμαι συχνὰ μὲ τὴ μετάνοια. Ἅγιος δὲν εἶναι ἐκεῖνος πού δὲν ἀμαρτάνει, ἀλλὰ ἐκεῖνος πού συχνὰ καθαρίζεται μὲ τὴ μετάνοια. Ἡ ἀληθινὴ μετάνοια ὅμως εἶναι δύσκολη, γιὰτὶ ἀπαιτεῖ θυσία τοῦ ἐγωισμοῦ μας. Καὶ ἡ θυσία αὐτή, γιὰ νὰ

πραγματοποιηθῆ, εἶναι ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα. Γιατὶ μετάνοια δὲν σημαίνει νὰ ἐπαναλαμβάνω μηχανικὰ καὶ συνεχῶς τὸ «ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι τῶ ἁμαρτωλῶ», ἀλλὰ νὰ ἀναγνωρίσω ὅτι στὴν τάδε συγκεκριμένη περίπτωση, ἔχοντας μία εὐθύνη, ἔφταιξα. Ἄλλὰ ἔχομε τὸν ἐγωισμό μας, πού μᾶς ὀδηγεῖ στὴν καταστροφή. Ἄς ξέρουμε ὅμως ὅτι μὲ ἐγωισμό ἁγιασμός δὲν γίνεται. Ἄλλὰ καὶ χωρὶς ἁγιασμό «οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον». Γι' αὐτὸν τὸ λόγο σὰν πρῶτο βοήθημα γιὰ τὸν ἁγιασμό προτείνω νὰ ἀρχίσωμε τὴν αὐτοκριτική(*).

Τὸ δεύτερο. Ὅπως λένε οἱ θεολόγοι, ἔχομε καθήκοντα ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἀπέναντι τῶν ἄλλων. Τὸ πρῶτο πού ἀνέφερα τὸ εἶπα ὡς καθῆκον ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ μας. Γιατὶ ἔτσι καθαριζόμαστε, ξεσκοιζόμαστε, πλενόμαστε [σελ. 49] ψυχικά. Πρέπει καθένας μας νὰ πλένεται πνευματικά, χωρὶς νὰ θεωρήσει τὸν ἑαυτό του κατηγορούμενο καὶ νὰ ἀρχίσει νὰ ἀπολογῆται, σὰν νὰ πρόκειται νὰ μπῆ σὲ καμμία φυλακή. Πρόκειται, ἀπλούστατα, νὰ καθαρισθῆ. Ἄρα νὰ δυναμώσει. Αὐτό, λοιπόν, εἶναι τὸ καθῆκον ἀπέναντι στὸν ἑαυτό μας.

Ἔχω νὰ πῶ τώρα καὶ ἓνα καθῆκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ. Τὸ καθῆκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ κόψωμε τὴν ἀχαριστία, τὴν ἀγνωμοσύνη. Εἶναι τὸ «ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε». Ὅπως ἔχομε πῆ καὶ ἄλλοτε, νὰ προσέχωμε καὶ τὰ εὐχάριστα πού συμβαίνουν στὸ βίο μας, τουλάχιστον τόσο, ὅσο προσέχομε καὶ τὰ δυσάρεστα. Φοβᾶμαι ὅτι, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς νὰ ἔρθει «μὲ ἓνα τσουβάλι καλά», θὰ Τοῦ ποῦμε εὐχαριστῶ πάρα πολύ, καὶ στὴ συνέχεια θὰ στρέψωμε τὴν προσοχή μας, λ.χ., στὸ ὅτι ὁ ἐφημεριδοπώλης μας μᾶς κακομίλησε. Ἐὰν ὅμως προσέχαμε τὰ καλά καὶ εἴμαστε κεφᾶτοι καὶ δυνατοί, καὶ ἂν μᾶς κακομιλοῦσε ὁ ἐφημεριδοπώλης, θὰ λέγαμε τότε ὅτι, ἔ, ὦρα ἦταν νὰ γίνει καὶ κάτι ἀνάποδο. Ἄς εὐχαριστοῦμε, λοιπόν, τὸν Θεό, καὶ ἂς Τὸν εὐχαριστοῦμε καὶ γιὰ τὰ μικρὰ ἀκόμη πράγματα.

Ἐπειτα, κάθε ἄνθρωπος πού ἔχει εὐεργετηθῆ ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ αἰσθάνεται μέσα του εὐγνωμοσύνη ὀφείλει νὰ δείξει τὴν εὐγνωμοσύνη του αὐτῆ στοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, καὶ ὄχι μόνο στὸν Θεό. Γιατὶ, ὅπως ὁ Ἀπόστολος Ἰωάννης λέει, «ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἐώρακε, τὸν Θεὸν ὃν οὐχ ἐώρακε πῶς δύναται ἀγαπᾶν;». Καὶ ἐκεῖνος πού δὲν λέει στὸν ἀδελφό του, πού τὸν εἶδε, «εὐχαριστῶ», πῶς θὰ πῆ «εὐχαριστῶ» στὸν Θεό, πού δὲν Τὸν εἶδε; Ἡ ἰδέα ὅτι, ἐξοφλώντας τὰ χρέη μου μόνο πρὸς τὸν Θεό, τὰ ἐξοφλῶ καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι πολὺ ἐσφαλμένη.

Θὰ σᾶς πῶ καὶ τὸ τρίτο. Εἶναι τὸ καθῆκον νὰ εἴμαστε μεταξύ μας καὶ στοὺς ἄλλους γελαστοὶ καὶ χαρούμενοι. (*)

Ποιὸς τώρα μπορεῖ νὰ μοῦ πῆ ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ; Θὰ γίνουν ὅμως; Φοβᾶμαι ὅτι δὲν θὰ γίνουν, γιατί εἶναι εὐκόλα καὶ ἀπλᾶ. Ἐὰν ὅμως τὸ ἔτος αὐτὸ τὸ ἀφιερῶσωμε σ' αὐτὴν τὴν προσπάθεια, θὰ δοῦμε σὲ ὅλη μας τὴν ζωὴ καὶ τὴ μεταξύ μας συνεργασία τεράστια διαφορά.

* Βλ. ἐκτενέστερα Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 11 ἐπ. (σ.ἐ.).

* Βλ. Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Γ', σελ. 149 ἐπ. (σ.ἐ.).

[σελ. 50] Αύτά, βέβαια, πού είπαμε δέν εἶναι ὅλος ὁ ἀγιασμός. Ἀλλά εἶναι ἕνα βῆμα πρὸς τὸν ἀγιασμό. Καὶ προτιμῶ νὰ κάμω αὐτὸ τὸ ἕνα βῆμα, παρὰ νὰ φλυαρῶ δέκα χρόνια περὶ ἀγιασμοῦ!

6

ΤΑ «ΣΥΝΘΗΜΑΤΑ»

Α

Σήμερα, για λόγους σχετικούς με τη διεξαγωγή της εργασίας πνευματικής οικοδομής, θα πρέπει να σᾶς ἀπασχολήσω με τὸ θέμα τὸ σχετικὸ με τὰ «συνθήματα».

Τί εἶναι τὰ «συνθήματα»; Συνθήματα εἶναι ὠρισμένες φράσεις, πού ἐνσωματώνουν μέσα τους μία διδασκαλία καὶ μία παρόρμηση. Δὲν ἔχεις παρὰ νὰ σκεφθῆς τὸ σύνθημα, καὶ θὰ σοῦ μιλήσει μία ὀλόκληρη κοσμοθεωρία καὶ θὰ σοῦ δώσει ὠρισμένη σύντομη παρόρμηση. Τὸ σύνθημα συνδυάζει τὸ μεγάλο καὶ τὸ εἰδικό. Ξεκινάει ἀπὸ τὸ μεγάλο καὶ καταλήγει σ' ἓνα συγκεκριμένο. Τὸ σύνθημα μιλάει στὴν ψυχὴ μας, μιλάει καὶ στὴν ψυχὴ τοῦ κοινοῦ, πείθει, καθοδηγεῖ καὶ ἐνισχύει πρὸς τὸ σκοπὸ πού ἐπιδιώκει. Αὐτό, ἄλλως τε, τὸ διαπιστώνομε στὰ συνθήματα πού ἐμπνέονται, λ.χ., ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους. Βλέπομε πράγματι πόσο αὐτὰ μᾶς ἐμπνέουν καὶ πόσο μιλοῦν στὴν ψυχὴ μας.

Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ συνθήματα δὲν εἶναι μόνο για τοὺς ἀγῶνες για τὴν προάσπιση τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἔθνους. Ἰσα-ἴσα, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν για τοὺς ἀγῶνες αὐτούς, ἐὰν ἦταν μόνο γι' αὐτούς. Ἐκεῖνο πού δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν οἱ ἡγέτες τῶν λαῶν εἶναι ἀκριβῶς τοῦτο: ὅτι δὲν γίνεται πνευματικὸς ἀγῶνας για τὸν ὠρισμένο σκοπὸ πού ἐπιδιώκεις, ἂν δὲν ἔχεις μέσα σου πνευματικὸ θησαυρό, ὥστε νὰ μπορεῖς νὰ τὸν χρησιμοποιήσεις καὶ στὴν ὥρα τῆς ἀνάγκης. Ἐπομένως, δὲν κατασκευάζεται ὁ πνευματικὸς ἀγῶνας τοῦ Ἔθνους. Οἱ ἐκφάνσεις τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνα πού γεννιέται ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἔθνους εἶναι ἐκφάνσεις τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνα πού γίνεται μέσα μας. Καὶ ὁ πνευματικὸς αὐτὸς ἀγῶνας πού γίνεται μέσα μας, ἡ πάλη αὐτή, εἶναι ἓνα οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Ἐχομε [σελ. 52] πῆ ἐπανελημμένα ὅτι ἡ ζωὴ ἡ χριστιανικὴ δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴ μὴ χριστιανικὴ κατὰ τὸ ὅτι, τάχα, ὁ μὲν χριστιανὸς εἶναι ἀναμάρτητος, ἐνῶ ὁ ἄλλος εἶναι ἀμαρτωλός, ἀλλὰ διαφέρει κατὰ τὸ ἀγωνιστικὸ στοιχεῖο. Ἐ, λοιπόν, στὸν ἀγῶνα αὐτὸν ὠφελεῖ πάρα πολὺ καὶ ἓνα «ὄπλον», τὸ ὄπλο πού λέγεται «σύνθημα». Σκέφθηκα λοιπόν σήμερα ὅτι ἀξίζει στὸν πνευματικὸ αὐτὸν ἀγῶνα πού κάνομε νὰ περιεργασθοῦμε αὐτὸ τὸ ὄπλο πού λέγεται «συνθήματα».

B

Τί είναι, λοιπόν, τὸ σύνθημα; Τὸ σύνθημα εἶναι μία φράση. Θὰ ἀναφέρω ἓνα παράδειγμα. Εἶχαμε πῆ: «Κάτω ἢ μικρολογία», «πρὸς τὰ ἄνω», «μεγάλες σκέψεις, μεγάλες ἔννοιες», ὅτι ἐπὶ τέλους καὶ τὸ νὰ σὲ στενοχωρήσει ἓνας δὲν εἶναι μεγάλο πρᾶγμα. Βέβαια, τὸ νὰ σὲ στενοχωρήσει τὸ γεγονός ὅτι ἓνας ἀρρώστησε εἶναι ἐπὶ τέλους αὐτονόητο. Ἀλλὰ τὸ νὰ σὲ στενοχωρήσει τὸ ὅτι, λ.χ., ἄργησε νὰ ἔρθει ὁ καφὲς ποὺ παρήγγειλες, αὐτὸ πλέον δὲν ἀξίζει στενοχώρια.

Λοιπόν, αὐτὰ τὰ συνθήματα εἶναι ἓνα ὄπλο. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ μία φράση ποὺ συμπυκνώνει μίαν ἔννοια παρμένη ἀπὸ τὴ Χριστιανικὴ κοσμοθεωρία, ἔννοια ὅμως ποὺ συνδέεται μὲ ἓνα στόχο, ὅτι δηλαδή πρέπει κάτι νὰ πετύχουμε καὶ ποὺ ἡ διάρκειά του πρέπει νὰ εἶναι τουλάχιστον ἑνὸς χρόνου.

Ἄν σταματήσωμε ἕως ἐδῶ, δὲν ἔχομε ἀκόμη τὸ σύνθημα. Καὶ προσέξτε, γιατί ὁ χριστιανικὸς ἀγώνας ἔχει δύο ἐχθρούς: Ὁ ἓνας ἐχθρὸς εἶναι ἡ ἀναισθησία, καὶ ὁ ἄλλος ἐχθρὸς εἶναι ἡ περιφοβὴ συνείδηση. Εἶναι καὶ οἱ δύο ἐχθροί. Ὁ ἓνας ἐχθρὸς ὀδηγεῖ στὴν ἀποκτήνωση. Ὁ ἄλλος ὀδηγεῖ στὴν ἀπελπισία, καὶ μὲ αὐτήν, σὸ τέλος, στὴν ἀποκτήνωση. Πρέπει καὶ στὴν πνευματικὴ στρατηγικὴ νὰ φροντίσωμε, ὥστε ὁ χριστιανὸς νὰ μὴ παρεκκλίνει οὔτε πρὸς τὸ ἓνα οὔτε πρὸς τὸ ἄλλο μέρος, νὰ μὴ ξεφεύγει ἀπὸ τὴν «Σκύλλα», γιὰ νὰ ἔχει τὴν... εὐτυχία νὰ καταφαγωθῆ ἀπὸ τὴν «Χάρυβδη»! Τὸ σύνθημα, λοιπόν, πρέπει νὰ μᾶς ξυπνάει ἀπὸ τὸν ἓνα ἐχθρό, χωρὶς νὰ μᾶς ρίχνει στὸν ἄλλο. Ἕνα σύνθημα, λ.χ. εἶναι: «Ζητεῖτε τὰ ἄνω». Κυτᾶτε, δηλαδή, νὰ ἔχετε τὸ νοῦ σας πρὸς τὰ ἄνω. Αὐτὸ τὸ σύνθημα εἶναι παρμένο ἀπὸ μία κοσμοθεωρία. [σελ. 53] Αὐτὸ τὸ «πρὸς τὰ ἄνω» –ἢ, ὅπως τὸ λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, «τὰ ἄνω ζητεῖτε»– εἶναι ἡ συμπύκνωση ὅλης τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας, ποὺ συνίσταται σὸ ὅτι ἦρθε ὁ Θεὸς στὴ γῆ, γιὰ νὰ μᾶς ἀνεβάσει ψυχικὰ πρὸς τὰ ἄνω. Αὐτὸ μᾶς λέει ὁ Χριστιανισμὸς καὶ μᾶς τὸ ξαναλέει κάθε φορά. Ἔτσι, ὅταν μοῦ ἔρθει, λ.χ., ἡ σκέψη: «Γιατί ὁ Α, ὅταν μπῆκα μέσα σὸ γραφεῖο, σοβαρεύθηκε;», τότε ἔρχεται τὸ σύνθημα καὶ μοῦ λέει: «Ψηλά, πρὸς τὰ ἄνω». Σκέπτομαι τοῦτο, μὲ ἀνησυχεῖ τὸ ἄλλο ζήτημα. Τότε ἔρχεται τὸ σύνθημα καὶ μοῦ λέει «πρὸς τὰ ἄνω», συνεχῶς. Ἀκόμη καὶ ἡ χαρὰ νὰ εἶναι «πρὸς τὰ ἄνω». Καὶ ἡ εὐχαρίστηση, λ.χ., γιὰ ἓνα καλὸ φαγητό, καὶ αὐτὴ νὰ εἶναι «πρὸς τὰ ἄνω». Βέβαια, ὁ ρόλος τοῦ συνθήματος αὐτοῦ εἶναι νὰ μᾶς ξυπνήσει πνευματικά. Ἀλλὰ πάλι δὲν πρέπει νὰ μᾶς ρίξει καὶ στὴν ἄλλη ἄκρη, καὶ ἔτσι νὰ ἠττηθοῦμε ἀπὸ τοὺς δύο ἐχθρούς ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω.

Τί πρέπει, λοιπόν, νὰ κάνουμε, γιὰ νὰ πᾶμε στὴν ἐπιτυχία; Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ σύνθημα πρέπει νὰ εἶναι καλὰ διαλεγμένο. Πρέπει νὰ εἶναι παρμένο ἀπὸ αἰώνιες ἀλήθειες καὶ νὰ ὀδηγεῖ σὲ κάτι ποὺ πρέπει νὰ τὸ κάνουμε. Δὲν εἶναι σύνθημα, λ.χ., νὰ λέμε «ὁ οὐρανὸς εἶναι ὠραῖος», γιατί δὲν βγαίνει ἀπὸ αὐτὸ τίποτε. Ὅμως τὸ «νὰ βλέπεις τὰ πράγματα μὲ τὸ πρίσμα τῆς αἰωνιότητος», αὐτὸ εἶναι σύνθημα, γιατί ἔχει μέσα του καὶ «δέον», δηλαδή τί πρέπει νὰ γίνει. Ἀλλὰ

συμβαίνει και έδω ό,τι συμβαίνει και μέ τον ύπνο. Είναι γνωστό ότι, εάν ένας άνθρωπος, επειδή τό βράδυ έχει άυπνία, αρχίζει νά σκέπτεται συνεχώς, «πρέπει νά κοιμηθώ», «έχω ανάγκη από ύπνο» κλπ., τότε δέν κοιμάται. Ένας τρόπος για νά κοιμηθῆ είναι τό νά πῆ: «και αν δέν κοιμηθῶ, δέν χάλασε ό κόσμος», όποτε κοιμάται!

Γ

Θά μοῦ πῆ τώρα ένας: Σωστά είναι αυτά, αλλά ποῦ θέλεις τώρα νά μάς οδηγήσεις; Προσέξτε, γιατί αυτά που λέγω τώρα προϋποθέτουν πολύ καλή πίστη και προϋποθέτουν άγωνιστή. Γιατί τὰ συνθήματα αυτά δέν πρέπει νά χρησιμοποιοῦνται ποτέ για αυτοεξέταση. Γιατί τότε συνεχώς θά βλέπουμε τον έαυτό μας ότι δέν τὰ τηρεῖ, και στό τέλος δέν θά τὰ τηροῦμε. Θά ξεκινήσωμε, λοιπόν, από τό ότι τό σύνθημα δίνει τό «δέον», δηλαδή τό [σελ. 54] πρόπον, που πάντως θά είναι διάφορο από τό «όν», δηλαδή από τήν πραγματικότητα. Τί θά κάμωμε λοιπόν; Θά έπαναλαμβάνωμε τό σύνθημα συνεχώς. Και προσέξτε: Δουλειά τῶν συνθημάτων είναι νά τὰ βάλωμε μέσα μας και νά χρησιμοποιήσουν τό υποσυνείδητό μας, νά μάς πλημμυρίσουν και νά ενεργοῦν υποσυνείδητα, τήν ώρα που χρειάζεται. Παράδειγμα: Τό νά λές «μή θυμώνεις» είναι ένα σύνθημα. Συνεχώς μέσα σου τό σύνθημα θά σοῦ λέει «μή θυμώνεις». Αλλά κατόπιν θυμώνεις. Μπαίνει, λ.χ., κάποιος και φέρνει στη μέση μερικά ζητήματα χρηματικά, τό άκούω αυτό και θυμώνω. Άμα όμως αρχίσω νά στενοχωροῦμαι και νά απογοητεύωμαι, επειδή θυμωσα, τότε ζημιώθηκα. Άς υποθέσωμε τώρα ότι βρίσκω έναν και τοῦ υποβάλλω μία κακή σκέψη, και αυτός θυμώνει για τήν κακή αυτή σκέψη. Έφυγε από μέσα του ή κακή αυτή σκέψη; Όχι. Η σκέψη υπάρχει, μπῆκε στό μυαλό. Μετά ένα, δύο, τρία χρόνια, ή σκέψη αυτή θά έκδηλωθῆ. Άλλο παράδειγμα. Ένας που πηγαίνει πολύ συχνά στον κινηματογράφο πῆγε και σε ένα φίλμ έλεεινó και έφυγε με τήν ιδέα ότι δέν έπῆρε καμία βλάβη. Και όμως, μετά ένα-δύο μήνες θά έκδηλωθῆ ό έπηρεασμός αυτός. Έ, λοιπόν, αυτό ισχύει και έδω. Παίρνομε τό σύνθημα «μή θυμώνεις». Η σκέψη αυτή τοῦ συνθήματος δέν μπορεί παρά νά σε έπηρεάσει. Και τέτοιες σκέψεις, όταν τις καλλιεργοῦμε μέσα μας, ενεργοῦν μόνες τους. Μόνο νά μην είναι αυτό υποκριτικό. Για νά ενεργήσει αυτό, θέλει χρόνο και έπιμονή, αλλά όχι έλεγχο.

Τό μυστικό τῶν συνθημάτων είναι και μία άλλη ιδέα. Εἶχα διαβάσει κάποτε μία σκέψη, που και άλλοτε σᾶς τήν υπέβαλα: «Τό νά κάνωμε τό καλό είναι ανώτερο από τό νά μην κάνωμε τό κακό. Έκτός τούτου, τό πρώτο είναι δυνατό, τό δεύτερο δέν είναι δυνατόν. Τό ίδιο ισχύει και με τις σκέψεις. Όλοι μας έχομε κακές σκέψεις. Αντι όμως νά στενοχωρούμεθα, επειδή κάνομε κακές σκέψεις, νά πλημμυρίζωμε τον έαυτό μας με καλές σκέψεις. Εἶμαι, λ.χ., γεμάτος από κακές σκέψεις. Μπορώ όμως αυτή τήν στιγμή νά διατυπώσω μία καλή σκέψη, πράγμα που είναι καλλίτερο από όλους τους στεναγμούς και τις στενοχώριες. Έχει μεγάλη σημασία νά μην

«άλωνίζει» ὁ πειρασμὸς μόνος του στήν ψυχή. Ἔχει μεγάλη σημασία οἱ ἐχθρικές σκέψεις, οἱ κατώτερες σκέψεις, ὁ κατώτερος κόσμος, ὁ πειράζων, νὰ μὴν ἀλωνίζει μέσα μας μόνος [σελ. 55] του, ἀσύδοτος, ἀλλὰ νὰ ἔχει συντροφιά τὶς δικές μας καλές σκέψεις. Πρακτικὰ αὐτὸ σημαίνει τὸ ἐξῆς: Θὰ πάρωμε μία σκέψη, λ.χ., «πρὸς τὰ ἄνω», καὶ θὰ τὴν ἐπαναλαμβάνωμε, ἀλλὰ βέβαια σὰν σοβαροὶ ἄνθρωποι, καὶ ὄχι σὰν ὑστερικοὶ καὶ ἀνισόρροποι, γιατί τότε μποροῦμε νὰ ὀδηγηθοῦμε καὶ στήν ψυχοπάθεια ἀκόμη. Συνεχῆς, λοιπόν, ἐπανάληψη τοῦ συνθήματος, μὲ καλὴ πίστη καὶ σοβαρὴ διάθεση. Νὰ κυκλοφορεῖ μέσα μας, λ.χ., αὐτὴ ἡ σκέψη: «πρὸς τὰ ἄνω», «πρὸς τὰ ἄνω», «πρὸς τὰ ἄνω». Προσοχὴ ὅμως, γιατί ποτὲ δὲν πρέπει νὰ ἐλέγχω τὸν ἑαυτὸ μου ἂν τὸ τηρῶ. Σκοπὸς μου δὲν θὰ εἶναι νὰ τὸ ἐκτελῶ, ἀλλὰ νὰ τὸ λέω. Καὶ ὅταν τὸ λέω καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω, τότε καὶ μόνο μὲ αὐτὸ ἔκανα τὸ καθῆκον μου ἀναφορικὰ μὲ τὴν προσπάθεια τοῦ συνθήματος. Καὶ θὰ δῆτε τότε ὅτι αὐτὸ θὰ ἔχει εὐεργετικὴ ψυχικὴ ἐπίδραση.

Φυσικά, θὰ εἶναι ἀκόμη καλλίτερα, ἂν τὸ ἴδιο σύνθημα –ὅπως λ.χ. τὸ σύνθημα «κάθε θέμα νὰ τὸ ἀναθέσωμε στὸν Θεό»– δὲν τηρεῖται μόνο ἀπὸ ἓναν, ἀλλὰ ἀπὸ περισσότερους. Γιατί τότε ἔχομε τὴν «Ἐκκλησία», γιατί τότε πραγματοποιεῖται τὸ «οὐ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἓν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν», πού εἶπε ὁ Κύριος, καὶ ἔρχεται ἡ Χάρη καὶ ἡ ἀμοιβαία ἐνίσχυση. Καὶ γι' αὐτὸν τὸ λόγο δίνονται ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ αὐτὰ τὰ «συνθήματα» τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ θὰ ὠφεληθῆ ὁποῖος τὰ τηρεῖ μὲ τὴν ἔννοια πού εἶπαμε παραπάνω, ὅτι δηλαδὴ ὀφείλει νὰ τὰ ἔχει ἀπλῶς ὑπ' ὄψιν του. (*)

Δ

Καὶ ἔρχομαι, τώρα, στὸ τελευταῖο μέρος τοῦ θέματος. Θὰ ἔρθει, ἴσως, ἓνας καὶ θὰ πῆ: Μὲ αὐτὸ ἀσχοληθήκατε τόση ὥρα; Τίποτε δὲν ἦταν. Μήπως ὅμως εἶπα ἐγὼ ὅτι ἦταν τίποτε; Ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι ὅτι χανόμαστε ἀπὸ ἓνα τίποτε. Γιὰ κάνε το ὅμως! [σελ. 56] Ἄκουσα κάποιον πού εἶπε ὅτι τὰ «πανώ» μὲ τὰ πατριωτικὰ συνθήματα δὲν ἐπηρεάζουν κανένα. Περιττὸ νὰ πῶ ὅτι μὲ αὐτὸ πού εἶπε ἔδωσε ἐπιτυχεῖς ἐξετάσεις στήν ἀνοησία. Γιατί δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας πού δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ αὐτό. Καὶ ἐμεῖς ἀκόμη ἐπηρεαζόμαστε. Γι' αὐτὸ πολλές φορές, καὶ μόνο μὲ τὸ νὰ λέμε τὸ καλὸ, ἐπηρεαζόμαστε καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φωνὴ μας!

Προσοχὴ ὅμως, γιατί αὐτὸ εἶναι μὲν ἓνα ὄπλο, ἀλλὰ δὲν εἶναι «πανάκεια». Δὲν σημαίνει, δηλαδή, ὅτι, ἐπειδὴ τὸ ἔκαμα αὐτό, πάει, ἔληξε τὸ ζήτημα. Εἶναι ἀπλῶς ἓνα ὄπλο, καὶ ἔχει τὸ ἐλάττωμα πού ἔχουν ὅλα τὰ ὄπλα: ὅτι, γιὰ νὰ ἐνεργήσει, πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆ. Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο: Δὲν λειτουργεῖ μόνο του. Ὑποτίθεται ὅτι θὰ τὸ χρησιμοποιήσεις, δηλαδή θὰ τὸ τηρήσεις. Καὶ πρέπει νὰ

* Ἄλλα συνθήματα πού κατὰ καιροὺς προέτεινε ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς ἦταν καὶ τὰ: «Πρέπει νὰ χαλυβδῶσωμε τὸ χαρακτῆρα μας», «Ἀντιμετώπιση κάθε γεγονότος μὲ τὴν προσευχή», «Ἀγάπη μὲ δύναμη», «Νὰ μὴν κατακρίνωμε», «Πνεῦμα μαθητείας», «Τὸ καθῆκον τῆς στιγμῆς», «Ἀγάπη στὸν καθημερινὸ μας σταυρό», «Ἐτεροκεντρισμός», «Εὐγνωμοσύνη», «Εἰλικρινειοθεραπεία» κ.ἄ. (σ.έ.).

νικήσωμε τὴν πιθανὴ περιφρόνηση γι' αὐτὸ τὸ ὄπλο. Γιατὶ ἓνα τοῖς ἑκατὸ νὰ μὴ τὸ λάβωμε σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἑκατὸ τοῖς ἑκατὸ ἀποτυχία. Καί, ὅπως εἶπαμε, νὰ ἀρκῆσαι μόνο νὰ τὸ λές καὶ νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνεις, χωρὶς νὰ ἐλέγχεις ἂν τὸ τηρεῖς. Καὶ ἐφ' ὅσον γίνεται καὶ μόνο ἡ ἐπανάληψη τοῦ συνθήματος, τότε θὰ βγοῦμε ὠφελημένοι.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐμπειρικὴ πλευρὰ τοῦ θέματος. Εἶναι δυνατόν, βέβαια, νὰ ὑπάρξει καὶ ἡ θεωρητικὴ του πλευρά, πού μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Ἐγὼ μιλάω τώρα σὰν χριστιανός, ἐκθέτοντας ἀπλῶς τὴν πεῖρα μου. Καὶ θέλω νὰ πῶ ὅτι ὠφελήθηκα ἀπὸ τὸ σύνθημα σὲ πολλές στιγμὲς τῆς ζωῆς μου. Εἶχα κάνει βέβαια τὸ λάθος νὰ τὰ συνδέω καὶ μὲ ἔλεγχο τηρήσεως. Τώρα βλέπω ὅτι πρέπει νὰ περιορισθῶ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὸ νὰ τὸ λέω.

Τὸ σύνθημα εἶναι ἓνα φάρμακο. Καὶ ὅσα εἶπα γι' αὐτὸ τὸ φάρμακο ἦταν μία προσφορὰ πείρας πού θεώρησα ὅτι ὠφείλα νὰ σαῖς τὴ δώσω.

Καὶ συνοψίζω τὸ θέμα περὶ συνθημάτων: Νὰ γεμίζωμε τὸν ἑαυτὸ μας μὲ καλὲς σκέψεις, ἀλλὰ ἀβίαστα καὶ χωρὶς νὰ γίνεται ἔλεγχος ἂν οἱ σκέψεις αὐτὲς γίνονται ἢ ὄχι πράξεις, μὲ τὴν προϋπόθεση βέβαια ὅτι καλόπιστα ἐργαζόμαστε γι' αὐτό. Καὶ γιὰ διευκόλυνσή μας, σὲ ὠρισμένη περίοδο νὰ ἔχωμε ὠρισμένη μορφή καλῆς σκέψεως –δηλαδή ἓνα πνευματικὸ σύνθημα– πού νὰ «βομβαρδίζει» εὐεργετικὰ τὴν ὑπαρξή μας.

7

ΤΑ «ΑΛΜΑΤΑ»

Α

Όπως έχουμε διαπιστώσει από την πείρα μας, ή επιδίωξη του αγιασμού διευκολύνεται πάρα πολύ, όταν χρησιμοποιούμε ώρισματά επί μέρους πνευματικά γυμνάσματα, που ώνομάσαμε «άλματα». Τά ώνομάσαμε δέ «άλματα», γιατί εἶναι περιωρισμένα καὶ στή χρονική διάρκεια καὶ στό θέμα.

Αναφορικά, λοιπόν, μέ τά «άλματα» αὐτά, θυμᾶμαι ὅσα ἔχομε πῆ γιά τά συνθήματα, καὶ ὅταν θυμᾶμαι τά συνθήματα, μοῦ ἔρχεται στό νοῦ ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο μαθαίνει τὸ μικρὸ παιδί ἀνάγνωση καὶ γραφή. Μοῦ φαίνεται πῶς στά «συνθήματα» καὶ στά «άλματα» ἐφαρμόζεται ἡ ἴδια μέθοδος. Δηλαδή, δέν κυττᾶς συστηματικά πῶς νὰ ἐπιτύχεις κάτι, ἀλλὰ κυττᾶς πῶς νὰ ἐπιδιώξεις κάτι, ἀδιαφορώντας γιά τήν ἐπιτυχία. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ μέ τά «συνθήματα» καὶ τά «άλματα», ἀρκεῖ μόνο νὰ μὴ τά περιφρονήσεις ὡς εὔκολα. Καὶ θὰ δῆς τότε ὅτι, ἂν τά ἐπιδιώξεις, μόνο τους πλέον θὰ σοῦ μιλοῦν καὶ θὰ σέ βοηθοῦν.

Ἄς προσέξωμε, λοιπόν, ὥστε νὰ νικήσωμε αὐτὸν τὸν ἐνδεχόμενο πειρασμό, πού μπορεῖ νὰ μᾶς πῆ: Δέν βαριέσαι, αὐτὰ εἶναι ἀπλᾶ πράγματα. Ἄς ξέρωμε ὅτι δέν εἶναι καθόλου ἀπλᾶ. Ὅταν εἶδα ἓνα μικρὸ παιδάκι πῶς μάθαινε νὰ γράφει καὶ νὰ διαβάζει, εἶπα τότε: Νά, αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ θεωρία τοῦ «συνθήματος» καὶ τοῦ «άλματος». Γι' αὐτὸ δέν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξετάζωμε τήν ἐπιτυχία τοῦ «άλματος». Ὁ ἔλεγχος πού θὰ κάνωμε θὰ εἶναι, ὅπως ἔχομε πῆ, ἔλεγχος προσπαθείας, καὶ ὄχι ἐπιτυχίας.

Μέ δύο, λοιπόν, ἔννοιες θὰ γίνεται ὁ ἔλεγχος τοῦ «άλματος»: Πρῶτον, ἐὰν τηρήθηκε σὰν προσπάθεια, καί, ἔπειτα, ἐὰν ὠφέλησε. Ἐὰν διαπιστωθῆ ὅτι ἔγινε κάποια προσπάθεια, τότε αὐτὸ ἀρκεῖ. Αὐτό, ἄλλως τε, εἶναι καὶ τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας [σελ. 58] τοῦ «άλματος». Ἐτσι τό «άλμα» μόνο του θὰ μᾶς ἀνεβάζει. Γιατὶ ἓνας μεγάλος ἐχθρὸς τοῦ ἀγῶνα μας καὶ τῶν καλῶν μας ἀποφάσεων εἶναι νὰ ἔχωμε ἀξιώσεις ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας πάρα πάνω ἀπὸ ὅ,τι λέμε. Δέν θὰ πῶ, λ.χ., ὅτι δέν θὰ κάνω στό ἐξῆς δυσμενεῖς κρίσεις γιά τοὺς ἄλλους, ἀφοῦ εἶναι βέβαιο ὅτι ὅπωςδήποτε θὰ κάνω. Ἀλλὰ τίποτε δέν μέ ἐμποδίζει νὰ κάνω μία προσευχή γιά τὸ πρόσωπο πού μέ στενοχώρησε καὶ γιά τὸ ὁποῖο ἔκανα δυσμενῆ κρίση. Αὐτὸ λέγεται ἡ ἀξιοποίηση τοῦ ἀναπόφευκτου.

B

Τὸ θέμα τοῦ «ἄλματος» τὸ παίρνομε, βέβαια, πάντοτε ἀπὸ τὴν ὅλη ἐπιδίωξη τοῦ ἁγιασμοῦ, ἀλλὰ εἶναι κάθε φορά ἓνα κομμάτι μόνο ἀπὸ τὸ θέμα αὐτό. Καὶ τὸ χρονικὸ ὄριο γιὰ κάθε «ἄλμα», σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ «σύνθημα», εἶναι μία ἕως δύο ἐβδομάδες.

Αὐτὸς ὁ θεσμὸς τοῦ «ἄλματος» θὰ ἦταν καλὸ νὰ ἐπανέρχεται κάθε ἐβδομάδα. Δηλαδή, κάθε ἐβδομάδα νὰ ἔχωμε ἓνα νέο «ἄλμα». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάθε ἐβδομάδα τὸ «ἄλμα» αὐτὸ θὰ τὸ ἔχωμε στὴ μεταξύ μας ἐπαφὴ καὶ σὰν θέμα συνομιλίας. Καί, ἴσως, ἐνῶ πρέπει τὸ «ἄλμα» νὰ ἀνήκει πάντοτε στὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦν στὸν ἁγιασμό, καλὸ θὰ εἶναι τὸ περιεχόμενό του νὰ ποικίλλει καὶ νὰ μὴν εἶναι μόνο θεωρητικὸ, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸ. Δηλαδή νὰ εἶναι τὴ μία φορά θεωρητικὸ καὶ τὴν ἄλλη πρακτικὸ. Θὰ πρότεινα, λοιπόν, σὰν «ἄλμα» αὐτὴ τὴν ἐβδομάδα νὰ στρέψωμε ὅλη μας τὴν προσοχὴ καὶ νὰ βάλωμε ὅλα μας τὰ δυνατὰ σὲ ἓνα κυρίως στόχο: Τὸ στόχο ποὺ λέγεται καλωσύνη. Νὰ δείξωμε, δηλαδή, καλωσύνη ἀπέναντι στοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὸ τὸ «ἄλμα» ὑπάγεται στὰ περὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς συναμαρτωλοὺς μας.

Καὶ ὅταν λέω καλωσύνη, ἐννοῶ πρῶτα τὴν ἐσωτερικὴ, ἐνδόμυχη καλωσύνη. Αὐτὸ σημαίνει κατανόηση, σημαίνει συναίσθηση τῆς δικῆς μας ἁμαρτωλότητος. Αὐτὸ σημαίνει νὰ καταλάβωμε ὅτι πρέπει νὰ ἔχωμε κατανόηση στὸν συναμαρτωλὸ μας, ποὺ εἶναι δηλαδή καὶ αὐτὸς ἁμαρτωλός, ὅπως εἴμαστε καὶ ἐμεῖς ἁμαρτωλοί.

Τὸ «ἄλμα» αὐτὸ θὰ μᾶς βοηθήσει πολὺ νὰ μὴν κάνωμε [σελ. 59] κρίσεις, οὔτε καταδικαστικὲς, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὑποτιμητικὲς γιὰ τὸν ἄλλον. Ἄς κυττάξωμε, λοιπόν, αὐτὴν τὴν ἐβδομάδα, κάθε φορά ποὺ θὰ μᾶς ἔρθουν σκέψεις, εἴτε κατακρίσεως εἴτε ὑποτιμήσεως τοῦ ἄλλου, νὰ τίς ἀντικρούωμε. Καὶ ἓνας τρόπος νὰ τίς ἀντικρούωμε εἶναι νὰ κάνωμε ἀμέσως μία προσευχὴ ὑπὲρ τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ νὰ ποὺ καταλήγωμε πάλι στὴν προσευχὴ, ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλο δρόμο. Γιατὶ αὐτὸ τὸ «ἄλμα» τῆς καλωσύνης ἐπιστρατεύει καὶ πολλὰ ἄλλα, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὴ συναίσθηση τῆς ἁμαρτωλότητος καὶ τὴν προσευχὴ, καὶ εἶναι μία ἔκφραση τῆς ἀγάπης.

Τὸ πρῶτο, λοιπόν, εἶναι ἡ καλωσύνη σὰν προσπάθεια, γιὰ νὰ μὴ κάνωμε οὔτε καταδίκη ἀλλὰ οὔτε ὑποτίμηση καὶ λαιδωρία κανενὸς προσώπου, μὲ τὴν ἐννοια νὰ μὴ κάνωμε κάτι πού, τέλος πάντων, δὲν θὰ τολμούσαμε νὰ τὸ κάνωμε μπροστὰ στὸ πρόσωπο γιὰ τὸ ὁποῖο πρόκειται.

Ἀλλὰ ἡ καλωσύνη –δεύτερο– πρέπει νὰ ἐμφανίζεται καὶ ἐξωτερικὰ στὴ συμπεριφορὰ μας. Νὰ δείχνωμε, δηλαδή, καλωσύνη ἀπέναντι στὸν ἁμαρτωλὸ ἄνθρωπο, τὴν ὥρα ποὺ εἶναι ἁμαρτωλός, τὴν ὥρα ποὺ κάνει τὸ κακό, τὴν ὥρα ποὺ δείχνει τὸν ἑαυτό του γυμνὸ ἀπὸ πνευματικότητα. Γιατί, ὅσο ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δείχνει κατωτερότητα, τόσο τὸ «ἄλμα» εἶναι πολυτιμότερο. Ἄς θυμώμαστε λιγάκι τὸν καλὸ γιατρό, ποὺ στὶς δύσκολες ἀρρώστιες βρίσκει ἓνα πεδίο, γιὰ νὰ δείξει τὴν

έπιστημονική του ικανότητα και δραστηριότητα. Λοιπόν, και έδω ή κατωτερότητα του άλλου ως γίνει ένα γύμνασμα για μās.

Αυτή την καλωσύνη πρέπει, φυσικά, να τη δείχνωμε και σ' εκείνους που είναι καλοί. Γιατί και σ' αυτούς πρέπει να δείχνωμε καλωσύνη, ενδιαφέρον, συμμετοχή, συμπόνοια, με ένα έστω τηλεφώνημα, με μία καλή κουβέντα.

Ίσως, όμως, προβληθῆ μία ένσταση, ότι, εάν δείχνωμε καλωσύνη απέναντι σ' εκείνους που κάνουν τὸ κακό, με τὸν τρόπο αυτό υπάρχει κίνδυνος να ένθαρρύνωμε τὸ κακό. Άλλὰ δὲν πρόκειται γι' αυτό. Άλλο θέμα είναι, βέβαια, ότι όπου υπάρχει αρμοδιότητα και εὐθύνη θα λαμβάνωμε τὰ μέτρα μας, για να μὴ γίνεται τὸ κακό, και άλλο είναι ή καλωσύνη που θα δείξωμε. Γιατί είναι δυνατό κανείς, και μόνο με την καλωσύνη που δείχνει, να έμποδίζει τὸ κακό. Και νομίζω ότι ή καλωσύνη είναι ένας μεγάλος φράκτης τῆς ανθρωπίνης κακίας.

[σελ. 60] Έχει όμως και ένα άλλο καλὸ τὸ «άλμα» αυτό, ότι θέλει λιγώτερη πνευματική συγκέντρωση, και είναι γι' αυτό και εὐκολώτερο. Και επειδή υπάρχει και ή Χάρη του Θεοῦ, ή προσπάθεια για τὸ «άλμα» αυτό θα έλκύσει την καλωσύνη του Ούρανοῦ και επάνω μας.

Γενικά, ως έχωμε ὑπ' ὄψιν ότι τὸ θέμα δὲν είναι εάν θα εφαρμόσωμε τὸ «άλμα», ἀλλὰ εάν θα τὸ έχωμε στὸ νοῦ μας, παρ' ὄλον ότι δὲν τὰ καταφέραμε στην εφαρμογή. Γιατί τὸ χειρότερο δὲν είναι να αποτυγχάνωμε στὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ να μὴν υπάρχει ὁ ἀγῶνας.

Γ

Θὰ έχετε παρατηρήσει ότι, ένῶ, όταν πρόκειται για αἰτήματα πρὸς τὸν Θεό, τὰ κάνωμε με έπιμέλεια και εὐκολία, λησμονοῦμε ἢ, πάντως, εἴμαστε χλιαροί, όταν πρόκειται να εὐχαριστήσωμε για αἴτημα που έκπληρώθηκε. Βέβαια, είναι ανθρωπῖνο να μās απορροφήσουν τὰ δυσάρεστα και να ζητήσωμε γι' αυτά τὴ βοήθεια του Θεοῦ. Άλλὰ πρέπει να μάθωμε να προσέχωμε και τὰ καλά, τουλάχιστο τόσο, ὅσο προσέχωμε τὰ δυσάρεστα. Και να άσκηθοῦμε στὸ να εὐχαριστοῦμε τὸν Θεὸ για τὰ καλά που μās δίνει.

Σ' αυτό βοηθεῖ ή άσκηση με τὸ «άλμα»: «Έν παντί εὐχαριστεῖτε». Βέβαια, εὐχῆς έργο θα ἦταν να εὐχαριστοῦμε τὸν Θεό, κάθε στιγμή που θα απολαύσωμε κάτι καλὸ. Άλλὰ τὸ «άλμα» θα έχει έκπληρωθῆ, αν έχωμε κάθε μέρα για μιὰ εβδομάδα δύο «σταθμούς» προσευχῆς με εὐχαριστία –λ.χ., μία τὸ μεσημέρι και μία τὸ βράδυ, πρὸ του δείπνου– μόνο για τὰ συγκεκριμένα καλά τῆς ἡμέρας. Άλλὰ ή εὐχαριστία να γίνει με εἰλικρίνεια, δηλαδή μόνο για κάτι που τὸ αισθάνομαι πράγματι σαν λόγο εὐχαριστίας. Έάν δὲν αισθάνομαι τὸ λόγο να εὐχαριστήσω, ως μὴν εὐχαριστήσω. Είναι αρκετὸ τὸ ότι έψαξα να βρῶ λόγους εὐχαριστίας. Μολονότι, λίγο κανείς αν ψάξει, θα βρῆ τέτοιους λόγους. Όπως, π.χ., τὸ ότι δὲν εἶχα πονοκέφαλο, τὸ ότι εἶμαι ἀρτιμελής κλπ. Να εὐχαριστήσω για έναν, έστω, ἀλλὰ

είλικρινῆ λόγο. Καὶ ἄς ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ἡ εὐγνωμοσύνη, ὅπως καὶ ἡ μετάνοια, εἶναι σὰν τὸ κρασί, πού ὅσο παλιὸ εἶναι, τόσο περισσότερη ἀξία ἔχει.

[σελ. 61]

Δ

Ἕνα ἄλλο «ἄλμα» ἐβδομαδιαῖο ἄς εἶναι τὸ «Ἡ στενοχώρια εἶναι ἀθεϊσμός». Πρέπει νὰ νικήσουμε καὶ στὴν προσπάθεια αὐτή. Ἀλλὰ χρειάζεται προηγουμένως νὰ ἐξηγηθοῦμε τί θὰ πῆ «νὰ νικήσουμε». «Νὰ νικήσουμε» θὰ πῆ νὰ ξέρουμε ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ νικήσουμε ἀμέσως. Μὴ νομίσουμε, δηλαδή, ὅτι αὐτὰ κόβονται, ὅπως λέμε, «μὲ τὸ μαχαίρι». Γιατί, γιὰ νὰ ὑπάρχει μία τέτοια νίκη, ἔπρεπε, ὅταν ἤμαστε δέκα ἕως δεκαπέντε χρόνων παιδιὰ, νὰ ὑπῆρχε κάποιος πού νὰ μᾶς εἶχε βάλει μιὰ τέτοια πνευματικὴ γυμναστικὴ, καὶ τότε στὰ τριάντα μας χρόνια θὰ εἶχαμε διαμορφώσει αὐτὴ τὴν ἀρετὴ. Καὶ αὐτὸ θὰ ἦταν μιὰ φοβερὴ νίκη! Ἀλλὰ δὲν πειράζει. Γιατί δὲν ἔχομε μὲν τώρα τὴν νίκη, ἔχομε ὅμως κάτι πολὺ σπουδαιότερο ἀπὸ τὴν νίκη· ἔχομε τὸν ἀγῶνα. Γιατί ὁ ἀγῶνας εἶναι κι ὅλας ψυχικὴ νίκη. Ἐπομένως, ἐκεῖνο πού εἶναι στὸ χέρι μας εἶναι ὁ καλὸς ἀγῶνας. Καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια πρέπει νὰ νικήσουμε. Γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται τὸ «ἄλμα» νὰ εἶναι πολὺ περιορισμένο στὴν ἐπιδίωξή του. Ἔτσι, ἄς μὴν ποῦμε ὅτι τὴν ἐβδομάδα αὐτὴ δὲν θὰ στενοχωρηθοῦμε καθόλου, γιατί θὰ στενοχωρηθοῦμε, ἴσως καὶ μετὰ πέντε λεπτά. Ἄς ἔχουμε ὅμως σὲ κάθε τέτοια περίπτωση σὰν ἓνα «ἀντίδοτο» τὴ σκέψη: «ἔχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι εἶσαι στενοχωρημένος, καὶ αὐτὸ εἶναι ἀθεϊσμός. Καὶ τώρα συνέχισε τὴ στενοχώρια σου». Μόνον αὐτὸ καὶ τίποτε ἄλλο. Προσοχή, γιατί ἀλλιῶς θὰ ἀποτύχουμε, θὰ ἀπογοητευθοῦμε, καὶ ἡ προσπάθεια μὲ τὸ «ἄλμα» θὰ ἀποτύχει. Παρακαλῶ, λοιπόν, νὰ περιορισθοῦμε μόνο σ' αὐτὸ πού εἶπαμε. Καὶ ὅταν ἔρθει ἡ στενοχώρια, τότε νὰ τῆς ποῦμε: *bonjour la tristesse!* «Καλημέρα θλίψη». Ἀλλὰ νὰ μὴν εἶναι μόνη καὶ ἀσυντρόφευτη. Νὰ τῆς δίνουμε ἓνα «σύντροφο», μὲ τὸ νὰ λέμε τοῦτο: «Στενοχωρήθηκες; Νὰ στενοχωρηθῆς. Ἀλλὰ ἔχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀθεϊσμός». Νὰ λέμε, δηλαδή, τὴ στενοχώρια μὲ τὸ πραγματικὸ της ὄνομα, πού εἶναι «ἀθεϊσμός».

Ε

Ἕνα ἄλλο πνευματικὸ ἐβδομαδιαῖο «ἄλμα» πού πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσει εἶναι ἡ «μεγαλαιοθεραπεία».

[σελ. 62] Μία πρώτη ἔκφραση τῆς μεγαλαιοθεραπείας εἶναι ἡ ἐξῆς: Ἐκεῖνο πού χρειαζόμαστε εἶναι ἡ δύναμη. Γιατί ὁ Χριστιανισμός, ὅπως τὸν κατήνησαν, ἔγινε μιὰ ὑπόθεση ἀδύναμη καὶ μὴ σοβαρὴ. Καὶ αὐτὸ εἶχε τὸν ἀντίκτυπο καὶ στὸν ἀνθρώπινο χαρακτήρα. Γι' αὐτὸ γιὰ μιὰ ἐβδομάδα ἄς ἔχουμε ὡς ἄσκηση τὴν προσπάθεια νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὰ μεγάλα. Ἕνα παράδειγμα: Μᾶς παίρνουν στὸ τηλέφωνο καὶ μᾶς λένε κάτι δυσάρεστο. Νὰ σκεφθοῦμε τότε τὸ μεγαλεῖο τῆς

ἀποστολῆς μας. Βέβαια, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι θὰ παύσωμε νὰ ἀσχολούμεθα μὲ τὰ μικρά. Θὰ ἀσχολούμεθα μὲ τὰ μικρά, ἀλλὰ ὅπως ταιριάζει σὲ μικρά. Ὅχι νὰ χάνω τὸν ὕπνο μου ἀπὸ ἓνα μικρὸ ζήτημα. Ὅπως, λ.χ., ἓνας διοικητὴς Τραπεζῆς μπορεῖ νὰ χάσει τὸν ὕπνο του, προκειμένου νὰ σκεφθῆ τὸ χειρισμὸ μιᾶς μεγάλης οικονομικῆς συμβάσεως τοῦ κράτους. Ἀλλὰ ἐὰν διαθέσει γιὰ μία ἀσήμαντη ὑπόθεση τῆς Τραπεζῆς περισσότερο ἀπὸ τρία λεπτὰ τῆς ὥρας, πρέπει ὁ διοικητὴς αὐτὸς νὰ παραιτηθῆ!

Δεύτερη ἔκφανση τῆς μεγαλειοθεραπείας εἶναι ἡ ἐβδομάδα τοῦ «ἄλματος» αὐτοῦ νὰ εἶναι ἐβδομάδα ψυχικοῦ ἀνεβάσματος. Καὶ μία μορφή ἀνεβάσματος εἶναι νὰ προσπαθήσωμε τὴν ἐβδομάδα αὐτὴ νὰ συναναστρεφώμεθα μεγάλες μορφές, μὲ τὸ νὰ διαβάζωμε ἔργα μεγάλων συγγραφέων.

Ἡ μεγαλειοθεραπεία, λοιπόν, ξεκινάει ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι ἡ πνευματικὴ μας ἀποστολὴ εἶναι ἀπορροή τῆς Θεῆς Προνοίας –γιατὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινάει καὶ ὁ ἁγιασμός καὶ ὅλα αὐτὰ ποὺ εἶπαμε– καὶ φθάνει στὸ διάβασμα ἔργων μεγάλων μορφῶν. Γιατὶ μία ἄλλη μορφή μεγαλειοθεραπείας εἶναι ἡ μεγαλειοθεραπεία μὲ τὴν εἰδικὴ ἔννοια τοῦ νὰ διαβάζωμε βιβλία ποὺ ψυχικὰ μᾶς ἀνεβάζουν. Τὸ «ἄλμα» αὐτὸ φαίνεται πεζό, ἀλλὰ ἔχει τὸ καλὸ ὅτι πραγματοποιεῖται εὐκόλα. Ἡ πρώτη ἔκφανση τῆς μεγαλειοθεραπείας, τὸ νὰ σκεπτόμεθα τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀποστολῆς μας, εἶναι βέβαια ἀνώτερη, οὐράνια, ἀλλὰ δυσκολόπιαστη. Ἐνῶ ἡ ἔκφανση μὲ τὴν εἰδικὴ ἔννοια τῆς μελέτης, ποὺ εἶπαμε προηγουμένως, εἶναι μὲν πεζότερη, ἀλλὰ ἔχει τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἐλέγχεται εὐκόλα, χωρὶς νὰ παύει νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ ἀνώτερη. (*)

Z

Ἐνα ἄλλο «ἄλμα» εἶναι τὸ «Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ». Ὑπάρχουν δύο τρόποι νὰ μὴ δημιουργοῦνται προβλήματα: Ἡ νὰ τὰ ἀγνοήσωμε, ἢ νὰ τοὺς ἀποδώσωμε τὴ σημασία ποὺ τοὺς ἀξίζει. Γι' αὐτὸ ἡ λύση ὅλων τῶν προβλημάτων βρίσκεται μέσα μας. Ὁ Ἐπίκτητος ἔλεγε ὅτι ἔργο τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ σὲ ὀδηγήσει, ὄχι πῶς θὰ ἀλλάξεις τὸν ἀδελφὸ σου, ἀλλὰ πῶς ἐσὺ θὰ ἀντιμετωπίσεις τὴν ἀσθένεια τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀδελφοῦ σου.

Ἐπομένως, τὸ νέο «ἄλμα» εἶναι καὶ αὐτὸ μία ἔκφανση τῆς μεγαλειοθεραπείας, μὲ τὴν εἰδικὴ ἔννοια νὰ ἱεραρχοῦμε τὸ ἐνδιαφέρον μας καὶ μὲ τὴν εἰδικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ «Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ». Θὰ ἐνδιαφερώμαστε γιὰ ὅλα, ἀλλὰ ὄχι κατὰ τὸν ἴδιο βαθμό. Τὸ ἐνδιαφέρον μας θὰ εἶναι μεγαλύτερο γιὰ τὰ μεγάλα –καὶ ἰδίως γιὰ τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ– καὶ πολὺ μικρότερο γιὰ τὰ μικρά. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς συνομιλίες μας.

* Βλ. καὶ κατωτέρω, σελ. 227 ἐπ. (σ.ἐ.).

Η

Ένα άλλο «άλμα» είναι τό «άλμα» τοῦ καλοῦ θυμικοῦ, ὄχι τοῦ δικοῦ μας, ἀλλά τοῦ ἄλλου, σύμφωνα μέ τό «μηδεῖς τό ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλά τό τοῦ ἑτέρου ἕκαστος». Τό «άλμα» τοῦ καλοῦ θυμικοῦ θά τό προσπαθήσωμε μέ τήν ἔννοια τοῦ γέλιου. Ὅπως εἶπε ὁ Κύριος ὅτι «καί ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας», ἔτσι καί ὁ καθένας μας ἄς ἔχει τήν εὐγενική φιλοδοξία ὅποιον ἀπό τοὺς συνεργάτας συναντήσει νά προσπαθήσει νά τόν χαροποιήσει, νά τόν κάνει γελαστό. Αὐτό θά εἶναι καί ταπείνωση καί μεγαλεῖο καί βοήθεια.

Τέλος, ἀναφορικά μέ τὰ πνευματικά γυμνάσματα, τὰ «άλματα», ἄς ἔχωμε ὑπ' ὄψιν μας καί τό ἐξῆς: Ὅτι τό νά ἔχει κανεῖς πνευματική φρεσκάδα συνεχῶς δέν εἶναι φυσιολογικό. Μή ζητᾶς, λοιπόν, ἀπό τόν ἑαυτό σου νά ἔχει συνεχῶς ἐκεῖνο πού γίνεται σάν ἐξαίρεση. Γι' αὐτό ἡ πνευματική φρεσκάδα δέν πρέπει νά βαθμολογῆται. Ἀλλά ἡ εὐσυνειδησία στήν προσπάθεια πρέπει νά βαθμολογῆται.

8

ΔΕΝ ΘΑ ΚΛΕΙΣΕΙ ΠΟΤΕ!*

Α

Ἐπρότεινα νὰ διαβάσωμε τοὺς πρώτους στίχους τοῦ α΄ κεφαλαίου τῆς πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, γιατί σ΄ αὐτοὺς βλέπω νὰ γράφει: «*Παῦλος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὕσιν ἐν Ἐφέσῳ*». Ποῖοι ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἅγιοι; Οἱ χριστιανοί. Ἦσαν, λοιπόν, ἅγιοι; Ἐὰν πᾶμε στὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή, θὰ δοῦμε ἐκεῖ ὅτι ὑπάρχει μαζὶ καὶ ἓνα ἐπίθετο, «*κλητοῖς ἁγίοις*», ἦσαν δηλαδή καλεσμένοι, γιὰ νὰ εἶναι ἅγιοι, καὶ ἐλέγοντο ἅγιοι, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν τηροῦσαν ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν ὑποσχεθῆ, ὅπως ὁ στρατιώτης εἶναι στρατιώτης, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν εἶναι σὲ ὅλα ἐν τάξει.

Τὸ νὰ εἶναι δὲ ἓνας ἅγιος δὲν εἶναι μόνον κλήση καὶ τιμὴ, ἀλλὰ εἶναι καὶ στρατεύση. Ὅλα αὐτὰ περιλαμβάνονται στὴν ιδιότητα τοῦ πιστοῦ. Καὶ ἀφετηρία γιὰ τὴν ἀλλοίωση τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἦταν τὸ γεγονός ὅτι περιορίσθηκε ἡ ἔννοια τοῦ ἁγίου στοὺς ἁγίους ποὺ τοὺς ἐορτάζομε, ἀφοῦ πέθαναν, ὁπότε, βέβαια, κανένας ζωντανὸς δὲν εἶναι πιά ἅγιος. Αὐτὴ ἡ διόρθωση τῆς Ἁγίας Γραφῆς δὲν ἔχει μείνει χωρὶς φοβερὲς συνέπειες. Ἐμεῖς ὅμως, ποὺ ἀφιερῶσαμε τὴ ζωὴ μας στὸ νὰ ἐργασθοῦμε γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Εὐαγγελίου χωρὶς διορθώσεις, ὅπως τὸ θέλησε ὁ Κύριος καὶ τὸ θέλησαν κατόπιν οἱ Ἀπόστολοι, πρέπει νὰ προσέξωμε τὴν προσαγόρευση «*ἅγιοι*» ποὺ προορίζεται γιὰ τοὺς χριστιανούς. Ἐπειδὴ δὲ ἔχομε καὶ τὴν ὠραία σύμπτωση νὰ ἔχωμε σήμερα τὴν ἐορτὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, γι' αὐτὸ σήμερα θὰ ἤθελα νὰ ἀναπτύξω μερικὲς σκέψεις σχετικὲς μὲ τὸν «*ἁγιασμό*».

Ἀλλὰ πρὶν ἀρχίσω, ἄς θυμίσω καὶ τὸ ἐξῆς: Διαβάζομε στὴν πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολή: «*τοῖς ἁγίοις τοῖς οὕσιν ἐν Ἐφέσῳ*». [σελ. 65] Δὲν ὑπάρχει, δηλαδή, χριστιανὸς μὴ ἅγιος ἢ μὴ στρατευμένος ἅγιος. Ὁ ἁγιασμὸς δὲν εἶναι πολυτέλεια, εἶναι ἀνάγκη. Καὶ ὁ χριστιανὸς μὲ ἐπίγνωση, ὅταν δὲν εἶναι ἅγιος, τιμωρεῖται. Ὁ χριστιανὸς μὲ ἐπίγνωση ποὺ δὲν εἶναι ἅγιος δὲν εἶναι καὶ ἰσορροπημένος, γιατί εἶναι ἄστεγος, ἀφοῦ, φεύγοντας ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ κόσμου, δὲν πῆγε στὴ στέγη τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή στὴ στέγη τοῦ ἁγιασμοῦ.

* Ἡ εἰσήγησις αὐτὴ ἐγένετο τὴν 29.3.1970 (σ.έ.).

Τί είναι όμως «άγιασμός»; Ο «άγιασμός» είναι, βέβαια, ή συνέπεια στη ζωή μας. Θα προσέθετα ότι άγιος είναι εκείνος που έχει λάβει εντολές άγιες για τη ζωή του, που έχει βάλει για τη ζωή του κανόνα ζωής άγιο και που μπορεί να παρουσιάσει σαν πραγματικότητα στη ζωή του τον καλό άνθρωπο. Με την έννοια αυτή, άγιασμός είναι ή συνέπεια στη χριστιανική ζωή. Γιατί, έφ' όσον δεχόμαστε τον Θεό ως Δημιουργό και ως Κυβερνήτη, πρέπει να βγάζουμε έπειτα όλες τις συνέπειες που προκύπτουν από την παραδοχή αυτή. Και ή συνέπεια από την παραδοχή του Θεού ως Δημιουργού και Κυβερνήτου είναι τὸ νὰ ἐξετάζωμε κάθε μέρα τὴ συνείδησή μας ἂν αὐτὸ που κάνωμε κάθε φορά τὸ θέλει ὁ Θεός, ἔστω και ἂν κάνωμε λάθος στὸ τί θέλει ὁ Θεός.

Σήμερα όμως θέλω νὰ ἀπασχοληθοῦμε με τὸν άγιασμό με ἄλλη, στενότερη έννοια. Είναι εκείνο που πολλοὶ χριστιανοὶ ὄλων τῶν δογμάτων ὀνομάζουν «έσωτερική ζωή». Διακρίνεται, δηλαδή, αὐτὸς ὁ άγιασμός έννοιολογικά από τὴν έξωτερική συνέπεια στη ζωή και ὀνομάζεται έσωτερική ζωή, σὲ αντίθεση πρὸς τὴν έξωτερική συνέπεια στη ζωή. Είναι ή pietas, ή εὐσέβεια.

Τί είναι αὐτὸς ὁ άγιασμός ὁ έσωτερικός(*), που ιδρύει μέσα μας ἕνα εργοστάσιο που παράγει τὴ δύναμη και για εκείνο που θὰ ὠνόμαζα έξωτερικό άγιασμό, πρακτικό άγιασμό, άγιασμό τῆς έξωτερικῆς ζωῆς; Βέβαια, αὐτὸς ὁ έσωτερικός άγιασμός ἀπησχόλησε πολλοὺς γνήσιους χριστιανούς ὄλων τῶν ἐποχῶν. Οὐκ περισσότερο από τοὺς χριστιανούς αὐτοὺς ἐταύτισαν τὸν έσωτερικό άγιασμό με τὴν προσευχή. Και αὐτό, βέβαια, ὄχι χωρὶς λόγο. [σελ. 66] Ἔχουν λόγο που τὸν ἐταύτισαν με τὸ «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε», που είναι ἀναμφισβήτητα πηγή δυνάμεως και για τὴ συνέπεια στη ζωή. Και είναι δυνατόν νὰ μὴν πάψει μὲν ή προσευχή, και ὄμως νὰ μὴν ὑπάρχει συνέπεια στη ζωή. Ἄλλὰ αὐτὸ είναι μάλλον ἐκτροπή. Στὴν πραγματικότητα, πάντοτε ὅταν ὑπάρχει εὐλικρινῆς και ένθερμη προσευχή, θὰ ὑπάρχει και κάποια συνέπεια, μαζί με τὰ «άνθρώπινα» βέβαια, ἀλλὰ πάντως θὰ ὑπάρχει.

Δὲν θὰ ἀσχοληθῶ με εκείνους που ἐταύτισαν τὸν άγιασμό με τὴ νηστεία, εκείνους που ἐταύτισαν τὸν άγιασμό με τὴ μοναστική ζωή και εκείνους που ἐταύτισαν τὸν άγιασμό με τὴν ἀδιάλειπτη και πλούσια μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Με ἀπασχολεῖ, αντίθετα, ή περικοπή που διαβάσαμε σήμερα, Κυριακή τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, ὅπου λέει ὁ Κύριος: «ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν και ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, και ἀκολουθείτω μοι». Που σημαίνει ὅτι ὁ χριστιανὸς καλεῖται νὰ σηκώσει τὸ σταυρὸ του. Ἐπομένως, μήπως ἄρα γε, και προκειμένου περὶ τοῦ άγιασμοῦ, χωρὶς θυσία δὲν ὑπάρχει άγιασμός, και για νὰ είναι κανεὶς άγιος, πρέπει νὰ ἔχει τὴ θυσία σαν ἀπαραίτητο συστατικὸ τοῦ άγιασμοῦ του; Θέλω δηλαδή νὰ πῶ ὅτι ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ ὑφίσταται θυσίες. Γιατί ἔαν δὲν ὑφίσταται θυσίες, «προῖκα» ὅπως ἔλεγαν οὐκ ἄρχαῖοι, δωρεάν

* Βλ. και Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Α', σελ. 206 ἐπ. (σ.έ.).

δηλαδή, δέν δίνεται ο άγιασμός. Ο άγιασμός πηγάζει από τὸ Σταυρὸ τοῦ Κυρίου καὶ συνεχίζεται μὲ τὸ δικό μας σταυρό.

Ἐάν συμφωνοῦμε σ' αὐτά, ἄς ἔρθωμε σὲ κάτι ἄλλο.

Θὰ θυσιάσωμε, ἀλλὰ τί νὰ θυσιάσωμε; Πολλοὶ πολλὰ ἐθυσίασαν καὶ δέν σήκωσαν τὸ σταυρό. Ἡ ἱστορία τῆς χριστιανοσύνης εἶναι γεμάτη ἀπὸ παραδείγματα πολλῶν ἀνθρώπων ποὺ ἐθυσίασαν πολλὰ, καὶ ὅμως ἡ θυσία τους σὰν νὰ πῆγε χαμένη. Δέν δέχομαι ὅτι πῆγε στ' ἀλήθεια χαμένη. Ἀλλὰ ἦταν σὰν μιὰ γεννήτρια ἠλεκτρικοῦ ρεύματος ποὺ παράγει μὲν ἠλεκτρικὸ ρεῦμα, ἀλλὰ τὸ ρεῦμα αὐτὸ ἀπὸ κάπου διαφεύγει καὶ χάνεται. Γι' αὐτό, πρέπει νὰ δοῦμε ποιὰ εἶναι ἡ θυσία.

Τί, λοιπόν, νὰ θυσιάσωμε; Μὴν ἐκπλαγεῖτε γιὰ τὴν ἀπάντηση ποὺ θὰ δώσω: Φρονῶ ὅτι ἐμεῖς δέν καλούμεθα νὰ θυσιάσωμε τίποτε. Ἀλλὰ καλούμεθα μόνο νὰ ἀποδεχθοῦμε τὸ σταυρὸ ποὺ ὁ Κύριος μᾶς φέρνει. Ὁ Κύριος δέν λέει «καὶ κατασκευασάτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ», ἀλλὰ λέει «ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ». [σελ. 67] Ἡ θυσία θὰ εἶναι τόση, ὅση σοῦ δίνει ὁ Θεός. Αὐτὸ ποὺ λέω εἶναι κάτι ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ ποὺ φέρνει τὸ Εὐαγγέλιο. Δέν μᾶς λέει τί νὰ θυσιάσωμε, ἀλλὰ ἐκεῖνα ποὺ μᾶς στέλνει ὁ Θεὸς ὡς ἀναποδιές, νὰ τὰ ἀποδεχθοῦμε ὡς θυσία. Δηλαδή, θυσία εἶναι ἡ ἔγκριση ποὺ ἐμεῖς θὰ δώσωμε στὶς δυσχέρειες ποὺ ἀφήνει ὁ Θεὸς νὰ ἔρθουν στὴ ζωὴ μας. Ἔτσι ἀντιλαμβάνομαι τὴ θυσία καὶ ἔτσι συνδυάζω τὸν άγιασμό ποὺ ἀναφέρεται στὴν πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολὴ μὲ τὸ σταυρὸ ποὺ ἀναφέρεται στὴν περικοπὴ τοῦ ἡ' κεφαλαίου τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου.

Τί θυσίες μπορεῖ νὰ μᾶς φέρει ὁ Θεός; Ἀπὸ ἓνα πονόδοντο ποὺ θὰ μᾶς βασανίσει, μέχρι ἐνὸς καρκίνου, μέχρι τοῦ τοῦννελ γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχομε μιλήσει καὶ πρέπει νὰ μιᾶμε συνεχῶς, ἕως τὸ ὅτι δέν ξέρομε αὔριο τί θὰ ἔρθει στὸν κόσμο. Ἀπὸ μιὰ κακὴ συμπεριφορὰ τοῦ θυρωροῦ τῆς πολυκατοικίας, μέχρι τὶς οἰκονομικὲς δυσχέρειες, μέχρι τὶς οἰκογενειακὲς δυσκολίες, καὶ δέν ξέρω τί ἄλλες ἀκόμη δοκιμασίες. Ὑπάρχει, βέβαια, μερικὲς φορὲς καὶ ὁ σταυρός, λ.χ., τῆς πικρίας μὲ ἓνα πρόσωπο, ὅταν μάλιστα εἶναι ὑποχρεωμένος κανεὶς νὰ τὸ βλέπει καὶ νὰ συνεργάζεται κάθε μέρα μαζί του. Ἀλλὰ τὸ νὰ γίνεαι κανεὶς χριστιανὸς εἶναι μεγάλη ὑπόθεση. Καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ πρέπει νὰ «πληρώσει». Ὅταν ὅμως πετύχεις καὶ ὑπερνήκησεις τὴν πικρία αὐτή, ἀνέβηκες ψηλά. Καὶ ἀξίζει τὸ τίμημα ποὺ θὰ καταβάλωμε, προκειμένου νὰ πετύχωμε τὸν άγιασμό. Ἐνας νᾶνος, λ.χ., ποὺ θὰ ὑπερνήκησει μὲ τὴν πίστη τὴν πικρία ἀπὸ τὴν ἀναπηρία του, εἶναι πολὺ ἀνώτερος, εἶναι πολὺ πιὸ ψηλὰ ἀπὸ ἓναν ποὺ εἶναι πιστός, ἀλλὰ ἀρτιμελής. Ἐνας νᾶνος πιστὸς εἶναι κάτι τὸ μεγαλειῶδες! Γιατὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς πίστεως τοῦ χριστιανοῦ εἶναι ἀνάλογο πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ σταυροῦ ποὺ φέρει.

Αὐτὴ ἡ θυσία ἐκ μέρους μας πρέπει νὰ ἔχει κάτι τὸ μεγαλειῶδες, γιὰτὶ χωρὶς αὐτὸ δέν γίνεται τίποτε. Θὰ δεχθοῦμε τὸ σταυρὸ ποὺ μᾶς δίνει ὁ Κύριος. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἅγιο. Καὶ ἅγιος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ φέρει τὸ σταυρὸ του. Ὅταν λέω «φέρει», δέν ἐννοῶ ὅτι καὶ σὰν ἀποτέλεσμα τὸν φέρει, ἀλλὰ ἐννοῶ ὅτι μάχεται γιὰ νὰ τὸν φέρει, προσπαθεῖ νὰ τὸν φέρει, ἀγωνίζεται νὰ τὸν φέρει. Συνδυάζω, δηλαδή, αὐτὸ ποὺ λέω τώρα γιὰ τὸ σταυρὸ μὲ ἐκεῖνο ποὺ ἔχω πῆ ἄλλοτε, ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἐννοοῦμε

ἀγωνιστικά. [σελ. 68] Νὰ ἔχω, μὲ ἄλλα λόγια, τὴ συνείδησή μου νὰ μαρτυρῇ ὅτι ἀγωνίζομαι.

Ὅσα εἶπα ἕως τώρα θυμίζουν ἴσως ἐκεῖνο ποῦ ἀνέφερα ὡς σύνθημα τοῦ Ἐπικτήτου: «Φέρε μοι, ὦ Ζεῦ, ἦν θέλεις περίστασιν». Τὸ ἔχομε αὐτό; Ὁχι. Γιατί δὲν τὸ ἔχομε; Μά, γιατί δύο χιλιάδες χρόνια προσπάθησαν... γιὰ νὰ μὴ τὸ ἔχωμε.

Θὰ ἔλεγα, λοιπόν, ὅτι, ἐὰν ἓνας ἐκπληρώνει τὸ σύνθημα τοῦ Ἐπικτήτου στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἀποβλέπων δηλαδὴ στὸ θέλημα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τὸ ἐκπληρώνει πραγματικά, εἶναι ἅγιος ἑκατὸ τοῖς ἑκατό. Ἐὰν τὸ ἐκπληρώνει ἀγωνιστικά, πάλι εἶναι, μὲ τὴν ἀγωνιστικὴ ἔννοια, ἅγιος. Ὅσο τόπο πιάνει στὴ ζωὴ του τὸ σύνθημα αὐτό, τόσο τόπο πιάνει καὶ ὁ ἁγιασμός.

Εἶναι περιττό νὰ πῶ πόσα ἀποτελέσματα φέρνει μιὰ τέτοια ἐπιδίωξη τοῦ ἁγιασμοῦ. Εἶναι, βέβαια, πολὺ δύσκολο πρᾶγμα νὰ τὸ πετύχει τὸ σύνθημα αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὕστερα εἶναι πολὺ εὐκόλη ἡ ζωὴ του. Γιὰ κανένα ἄνθρωπο δὲν εἶναι ἡ ζωὴ τόσο εὐκόλη, ὅσο εἶναι γιὰ τὸν πιστό, τὸν ἀγωνιστικὰ ἅγιο. Οἱ περασμένες γενεὲς εἶχαν πιὸ πολλὴ πίστη. Καὶ ἔτσι ἐξηγεῖται πῶς κατῶρθωσαν καὶ ὑπέφεραν δεινὰ ποῦ ἐμεῖς δὲν θὰ μπορούσαμε οὔτε κἂν νὰ τὰ σκεφθοῦμε!

Ἔτσι ὁ ἁγιασμός θὰ ἔχει τελικὰ σὰν ἀποτέλεσμα ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ χρειάζεται νὰ καταφεύγει συνεχῶς στοὺς ψυχιάτρους, ὅπως μὲ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ «Ριμιφόν» δὲν ὑπάρχει πιά ἀνάγκη νὰ καταφύγωμε στοὺς φυματιολόγους. Δηλαδή, καὶ γιὰ τὴν υἰεῖα τοῦ σώματος θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα εὐεργετικό, γιατί μὲ τὸν ἁγιασμό θὰ ἐλαττωθῇ ἡ ἀνάγκη καὶ τῶν φαρμάκων ἀκόμη.

Γ

Τώρα, καλὰ εἶναι αὐτά, ἀλλὰ πῶς θὰ γίνεῖ πρακτικὰ ἡ ἐφαρμογὴ τους; Γιατί πρέπει νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τους στὴ ζωὴ εἶναι πάρα πολὺ δύσκολη. Θὰ φέρω ἓνα παράδειγμα: Ἔχει πάθει, λ.χ., κάτι τὸ τηλέφωνό μας. Ὑπάρχει πρῶτα, βέβαια, ἡ σοφία ἐκείνων ποῦ βρῆκαν τὸ τηλέφωνο, ἔπειτα τὸ ἐργοστάσιο ποῦ παράγει τὸ ἠλεκτρικὸ ρεῦμα, ἔπειτα ὅλες οἱ μηχανές, οἱ κεντρικὲς καὶ οἱ ἐπὶ μέρους τηλεφωνικὲς συσκευές. Καὶ ὅμως, ὅλα αὐτὰ ἀχρηστεύονται ἀπὸ κάτι τι, ποῦ ὅταν ἔρθει ὁ μηχανικός [σελ. 69] τοῦ ΟΤΕ καὶ τὸ βρῇ, μπορεῖ ἡ διόρθωσή του νὰ κρατήσῃ καὶ ἓνα λεπτὸ ἀκόμη τῆς ὥρας. Ἔτσι καὶ καθένας μας ἔχει μέσα του κάτι ποῦ τὸν ἐμποδίζει ἀπὸ τὸν ἁγιασμό. Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ τὸ «κάτι», ὑπάρχουν καὶ μεγαλύτερα.

Θὰ ἀναφέρω τώρα μερικὰ βοηθήματα γιὰ τὸν ἁγιασμό μας.

Πρῶτο, βέβαια, βοήθημα εἶναι αὐτὸ ποῦ κάνομε τώρα. Μὲ τὸ νὰ λέμε δηλαδὴ αὐτὰ τὰ πράγματα, βοηθούμεθα, γιὰ νὰ μὴν ξεχάσωμε αὐτὸ τὸ σύνθημα. Καὶ ὄχι μόνον πρέπει νὰ τὰ λέμε, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ ἐπαναλαμβάνωμε καὶ νὰ τὰ κουβεντιάζωμε καὶ νὰ τὰ συζητοῦμε μεταξύ μας, ἀκόμη καὶ ὅταν ψυχαγωγούμεθα. Ὅπως ξέρετε, ἔχω ἐπανειλημμένα τονίσει τὴν ἀνάγκη τῆς ψυχαγωγίας καὶ ὅτι πρέπει μετὰ τὸ φόρτο τῆς ἐργασίας νὰ ἐπακολουθῇ καὶ ἡ σὲ ἀτμόσφαιρα

ψυχαγωγίας αναστροφή. Δεν βλάπτει όμως και μία μη κουραστική υπόμνηση, για να θυμίσει κανείς κάτι που να ωφελή. Άλλως τε, απέναντι αυτού του κόπου θα έχεις το ξεκούρασμα από τον αγιασμό. Γιατί κουράζει μὲν ὁ αγιασμός, ἀλλὰ τὸ ξεκούρασμα που φέρνει εἶναι ἀσύγκριτα μεγαλύτερο.

Τὸ δεύτερο που ἔχω νὰ σᾶς πῶ εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερο. Ὅλοι μας ἔχομε κάποια ἡλικία, καὶ ἐπομένως περάσαμε ἀρκετό, ἴσως τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς μας, ἀκολουθοῦντες αὐτὸν τὸν δρόμο. Καιρὸς εἶναι νὰ «εἰσπράξωμε» τὴν ἀντίστοιχη ἱκανοποίηση, δηλαδή τὴν ἐσωτερικὴ εἰρήνη. Ἀλλὰ ξέρετε μὲ τί μοιάζομε; Μοιάζομε μὲ ἕναν που ἔκτισε ἕνα σπίτι, καὶ τσιγκουνεύεται νὰ ξοδέψει, γιὰ νὰ κάνει τὴ στέγη του. Ἔτσι μένει πλέον μία οἰκοδομή, που εἶναι μὲν οἰκοδομή, ἀλλὰ δὲν στεγάζει. Νὰ φροντίσωμε λοιπὸν καὶ ἐμεῖς νὰ «στεγάσωμε» τὸ οἰκοδόμημα τῆς ζωῆς μας. Καὶ νομίζω ὅτι μεγάλη βοήθεια θὰ παίρνωμε ἀπὸ τὴν υπόμνηση τῆς ζωῆς τῶν ἁγίων ἀνθρώπων. Στὸ κάτω – κάτω, νὰ τὸ πάρεις ἀπόφαση ὅτι πηγαίνεις γιὰ μάρτυς. Ρίξε μιὰ ματιὰ στὸ Κολοσσαῖο τῶν Μαρτύρων, μιὰ ματιὰ στὶς Κατακόμβες, μιὰ ματιὰ ἐκεῖ που ἔζησαν οἱ Μάρτυρες. Ἐχω πολὺ συστήσει νὰ διαβάζωμε προσεκτικὰ τὸν «Παῦλον» τοῦ Holzner, ὄχι γιὰ νὰ διαβάσωμε ἀπλῶς τὸ βιβλίο, ἀλλὰ γιὰ νὰ συναναστραφοῦμε μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν Ἀπόστολο Παῦλο.

Θὰ πάρω τώρα κάτι ὑποθετικό, ἀπλῶς γιὰ νὰ γίνω ἀντιληπτός. Ἄς ὑποθέσωμε, λοιπὸν, ὅτι κάτι μοῦ συμβαίνει καὶ μοῦ ἔρχεται ὁ πειρασμὸς μήπως ἔχω καρκίνο. Κάνω ἐξετάσεις, κάνω [σελ. 70] ὅ,τι ἄλλο χρειάζεται, καὶ μὲ καταλαμβάνει ἀγωνία. Μπορεῖ, ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἀγωνία αὐτή, σὲ μερικὲς μέρες νὰ πάθω καρκίνο. Ἄς ὑποθέσωμε ὅμως ὅτι λέω: «Χριστιανὸς εἶμαι, ἀπόγονος Μαρτύρων. Πρῶτα, δὲν ἀποκλείεται νὰ μὴν ἔχω καρκίνο. Ἐπειτα, καὶ ἂν ἔχω, ἄς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου. Ὅ,τι θέλει ὁ Θεὸς ἄς ἔρθῃ!» Εἶναι δύσκολο νὰ τὸ ποῦμε αὐτό; Πολὺ δύσκολο. Ἀλλὰ εἶναι λιγώτερο δύσκολο ἀπὸ ὅ,τι νομίζομε. Ὅταν ὅμως τὸ πῆς αὐτό, θὰ δῆς κατόπιν μιὰ δύναμη. Ἀπὸ τὴ στιγμή που θὰ τὸ πῆς αὐτό, συνδέεσαι μὲ τὸν Χριστό, ὁ Χριστὸς ἔχει κάτι ἄλλο γιὰ σένα. Θὰ ἔλεγα μάλιστα ὅτι αὐτὸ εἶναι καὶ ἐναντίον τοῦ καρκίνου. Ἐδιάλεξα τὸ χειρότερο παράδειγμα. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα παραδείγματα. Ἀντιμετωπίζοντας ἔτσι μὲ πίστη τὴ ζωὴ, τονώνεσαι ψυχικά, συμφιλιώνεσαι μὲ τὸ σταυρό, καὶ ἅμα συμφιλιωθῆς μὲ τὸ σταυρό, γίνεται τότε πολὺ ἐλαφρότερος ὁ σταυρός. Ὑπάρχουν ψυχίατροι στὴν Ἀμερικὴ που ἔχουν βρῆ τὴ λογοθεραπεία. Βάζουν, δηλαδή, τὸν ψυχικὰ ἄρρωστο ἄνθρωπο νὰ λέει λόγια καὶ λέγοντάς τα νὰ τὰ ἀκούει. Ἰσχυρίζονται λοιπὸν ὅτι αὐτὸς που τὰ λέει τὰ ἀκούει κι' ὅλας, καὶ ἀκούγοντάς τα ὑποβάλλεται καὶ θεραπεύεται. Κατὰ πόσον, βέβαια, αὐτὰ εἶναι ἔτσι που τὰ λένε καὶ μπορεῖ ἡ θεραπεία αὐτὴ νὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα, δὲν ξέρω. Ἐμεῖς, πάντως, ἄς προσπαθοῦμε νὰ λέμε «τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γινέσθω», ὅτι, ἐὰν τὸ θέλει ὁ Θεός, ἐγὼ πρέπει νὰ ἀποδειχθῶ πιστός, καὶ ὅτι, μὲ τὸ νὰ ἀποδεχθῶ αὐτὸν τὸ σταυρὸ που ἐπιτρέπει ὁ Θεός, αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ἀτενίσω χωρὶς ντροπὴ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ μπορῶ νὰ ἀτενίσω καὶ νὰ μιλήσω μὲ τοὺς Μάρτυρες τοῦ Κολοσσαίου. Ὅταν στὴν Κατοχὴ ἢ ἐδῶ Ἰταλικὴ διοίκηση ἐκάλεσε τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου νὰ δηλώσουν πίστη στὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας κλπ.,

ἔμεῖς οἱ καθηγηταὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς ἐκάναμε δήλωση ὅτι τὸ ἀρνούμεθα καὶ ὠρκιστήκαμε ὅτι θὰ μείνωμε σ' αὐτὴ τὴν ἄρνηση. Καὶ θυμᾶμαι ὅτι ἓνας καθηγητὴς εἶπε: «Κάνω αὐτὴ τὴ δήλωση, γιατί, ἂν δὲν τὴν κάνω, πῶς τότε θὰ μπορέσω νὰ ἀντικρύσω στὸ δρόμο ἓναν ἀνάπηρο τοῦ πολέμου ἢ ἓνα ὄρφανό; Κάνω αὐτὴ τὴ δήλωση, γιὰ νὰ μπορῶ νὰ τοὺς ἀτενίσω». Λοιπόν, ἄς σκεφθοῦμε ἓνα χριστιανὸ πού νὰ πῆ: «Μπορῶ νὰ κάνω ὅ,τι θέλει ὁ Κύριος, καὶ ἐνδέχεται αὐτὸ νὰ ἔχει αὐτὲς τὶς συνέπειες. Ἄς γίνεῖ καὶ αὐτό, ἂν θέλει ὁ Θεός. Αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ [σελ. 71] σταυρός μου». Μόλις ὅμως τὸ πῆς αὐτὸ –ἂν τὸ πῆς–, μπορεῖς καὶ ἀτενίζεις τὸν Ἀπόστολο Παῦλο μὲ πιὸ πολὺ θάρρος. Μπορεῖς καὶ ἀτενίζεις τοὺς Μάρτυρες μὲ πιὸ πολὺ θάρρος. Νὰ εἶσαι δηλαδὴ σὲ θέση νὰ πῆς ὅτι μπορεῖ νὰ μὲ βάλουν καὶ στὴ φυλακὴ ἀκόμη γιὰ τὴν πίστη μου. Θὰ τὸ δεχόμεν; Θὰ τὸ δεχόμεν. Ἀλλὰ ἄς ὑποθέσωμε ὅτι δὲν μὲ βάζουν στὴ φυλακὴ γιὰ τὴν πίστη μου, ἀλλὰ ἡ φυλάκισή μου εἶναι ἄσχετη, ἴσως, μὲ τὴν πίστη μου. Ἀλλὰ καὶ τότε ἡ πίστη θὰ μετατρέψει τὴ φυλάκιση σὲ «μαρτύριο», μὲ αὐτὴ τὴ χριστιανικὴ ἔννοια πού ἀναφέραμε προηγουμένως. Καὶ συμφιλιώνεται ἔτσι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ σταυρὸ του.

Δ

Ἐὰν συμφωνοῦμε μὲ αὐτὰ πού εἶπα τώρα, τότε συμφωνοῦμε καὶ μὲ τὸ ὅτι αὐτὰ πού εἶπα προηγουμένως δὲν πρέπει νὰ τὰ θεωρήσωμε ὡς «Χριστιανισμὸ πολυτελείας». Τὰ ζητοῦμε, γιατί τὰ ἔχομε ἀπόλυτη ἀνάγκη, γιὰ νὰ ζήσωμε. Καὶ πολὺ περισσότερο, γιατί δὲν ξέρομε «τὶ τέξεται ἡ ἐπιούσα». Ἦ, μᾶλλον, ξέρομε ὅτι ἔχομε μπῆ σὲ ἓνα πνευματικὸ «τοῦννελ». Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, ὁ ἁγιασμὸς δὲν εἶναι θέμα πολυτελείας, ἀλλὰ εἶναι θέμα ζωῆς. Ὁ ἁγιασμὸς, βέβαια, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι παραδεχόμεστε τὸ σταυρὸ πού μᾶς στέλνει ὁ Θεός, καὶ ὄχι μὲ τὴν ἔννοια ὅτι διαλέγομε ἔμεῖς τὸ σταυρὸ μας.

Σὰν πρακτικὸ βοήθημα, γιὰ νὰ ἐπιτύχωμε αὐτὰ πού εἶπαμε παραπάνω, προτείνω νὰ ἀρχίσωμε ἀπὸ σήμερα τὴν ἄσκηση τοῦ νὰ δεχώμεθα τοὺς μικροὺς σταυρούς. Ἔτσι γίνεταί μία πνευματικὴ γυμναστική. Ὡστε, καὶ ἂν ἔρθουν δεινά, ἐὰν ἔστω καὶ εἴκοσι τέσσαρες ὥρες ἔχωμε ἔτσι γυμνασθῆ, προτοῦ νὰ ἔρθει κάτι σοβαρό, θὰ εἶναι καὶ αὐτὸ κάποιο κέρδος. Καὶ ἡ γυμναστικὴ αὐτὴ θὰ μᾶς δυναμώσει, ὥστε νὰ κερδίσωμε δεκαετίες πού ἐχάσαμε, καὶ ἔτσι νὰ ἀντισταθοῦμε «ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ» καὶ νὰ ἔχωμε νικήσει τὴ νίκη τοῦ σταυροῦ. Γιατί, φυσικά, δὲν πρόκειται, οὔτε γιατί ἔμεῖς θὰ πάρωμε αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, νὰ ἔρθει ὁ σταυρός, οὔτε ἂν δὲν τὴν πάρωμε, νὰ μὴν ἔρθει ὁ σταυρός.

Συνοψίζοντας λέω ὅτι πρέπει νὰ ἐπανέλθωμε στὸ ὅτι ὁ χριστιανὸς εἶναι κλητὸς ἅγιος. Ὅτι σὰν ἅγιος συνδέεται μὲ τὸ σταυρὸ. [σελ. 72] Ὅτι δὲν θὰ ἐκλέξωμε ἔμεῖς τὸ σταυρὸ, ἀλλὰ θὰ εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ δεχώμαστε τὸ σταυρὸ πού στέλνει ὁ Θεός. Καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένωμε πότε θὰ ἔρθει ὁ μέγας σταυρός, ἀλλὰ πρέπει ἀπὸ σήμερα νὰ ἀρχίσωμε νὰ γυμναζώμαστε μὲ τοὺς μικροὺς σταυρούς, γιὰ νὰ μπορέσωμε, γυμναζόμενοι στὰ μικρά, νὰ εἴμαστε δόκιμοι γιὰ τὰ μεγάλα. Καὶ ἄς

ξέρωμε ὅτι γιὰ τὸν καθένα μας μία πόρτα θὰ εἶναι πάντοτε ἀνοικτή: ἡ «πόρτα» τοῦ ἁγιασμοῦ. Ἡ «πόρτα» αὐτὴ δὲν θὰ κλείσει ποτέ!

9

ΓΙΑ ΜΙΑ ΣΩΣΤΗ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ*

Α

Πρέπει να σας εξηγήσω από την αρχή ότι αυτά που θα πω πάρα κάτω αναφέρονται σε μειονεκτήματα που εμφανίζονται ακριβώς στους καλούς, ενάρετους, εύσυνείδητους και πραγματικά εύσεβεις πνευματικούς και που εμποδίζουν να γίνει ή εξομολόγηση ένα φάρμακο νέας ζωής μέσα στην προσπάθεια για την πνευματική ανακαίνιση της κοινωνίας μας.

Τα μειονεκτήματα αυτά δεν εμφανίζονται από έλλειψη καλής θελήσεως. Αντίθετα, είναι πολλές φορές αποτέλεσμα πολλού ζήλου. Άλλ' όταν το αποτέλεσμα είναι καταστρεπτικό, μικρή είναι ή παρηγορία από το ότι ή καταστροφή έγινε από παρεξηγημένο ζήλο, και δεν έγινε από κακή προαίρεση. Η αγάπη, όταν δεν έχει και την επιμέλεια, δεν είναι ώλοκληρωμένη αγάπη. Και μία μορφή της επιμελείας είναι να διαπιστώνονται αυτά τα εμπόδια και μειονεκτήματα. Έρχομαι, λοιπόν, άμέσως σ' αυτά τα μειονεκτήματα.

Πρώτο. Είναι μία τάση να συγχέεται ή εξομολόγηση με την άκρoαση κάθε είδους παραπόνων και κατακρίσεων του [σελ. 74] εξομολογουμένου έναντιον οποιουδήποτε άλλου προσώπου. Ο εξομολογούμενος υποτίθεται ότι έρχεται να εξομολογηθῆ τις αμαρτίες του. Στην πράξη όμως, και αν υποτεθῆ ότι εξομολογεῖται και μερικές δικές του, εξομολογεῖται όμως και τις αμαρτίες όλου του άλλου κόσμου. Είναι φανερό πόσο αυτό αντίκειται σ' αυτόν το σκοπό και την ουσία του Μυστηρίου της εξομολογήσεως, που είναι Μυστήριο μετανοίας, και όχι μυστήριο κατακρίσεως, ούτε καν μυστήριο παραπόνων. Εἴτε, λοιπόν, κατ' εὐθεῖαν ὁ εξομολογούμενος αρχίζει την κατάκριση, τὰ παράπονα, τὸ κουτσομπολιό, εἴτε τὸ κάνει με ἐκεῖνα τὰ καμουφλαρίσματα, πὺ ἀποτελοῦν βεβήλωση τοῦ Μυστηρίου. Κουτσομπολεύω δηλαδή τὸν Α καὶ τὸν Β, τάχα γιὰ νὰ πῶ ὅτι σκανδαλίζομαι· καὶ γιὰ νὰ κριθῆ τί εἶναι τὸ ἀμάρτημά μου, τὸ ἀμάρτημα τοῦ σκανδαλισμοῦ μου, διηγούμαι ὅλα τὰ ἄλλα ὅσα μοῦ ικανοποιοῦν τὸ ζῆλο μου γιὰ κουτσομπολιό, ὅπως

* Μέσα στὰ χειρόγραφα τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ ὑπῆρχε καὶ αὐτὸ πὺ δημοσιεύομε, ἂν καὶ εἶναι «ἐκτὸς σειρᾶς». Πιθανῶτα τὸ ἔγραψε γύρω στὰ 1955 γιὰ ἕνα πρόσωπο ἀρμόδιο καὶ υπεύθυνο γιὰ τὸ θέμα τῆς εξομολογήσεως. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ χειρόγραφο αὐτὸ δείχνει τὶς ἀντιλήψεις τοῦ συγγραφέως γιὰ ἕνα τόσο ζωτικὸ θέμα, θεωρήσαμε χρέος μας νὰ τὸ φέρωμε καὶ αὐτὸ στὴ δημοσιότητα. (σ.έ.)

ἀκριβῶς μία κυρία κοσμική σὲ ἓνα κοσμικὸ σαλόνι ἱκανοποιεῖ τὸν ἴδιο ζῆλο, ἀλλὰ χωρὶς αὐτὴ τὴ βεβήλωση. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι μόνον ἐκφυλισμὸς τοῦ Μυστηρίου τῆς ἐξομολογήσεως, ἀλλὰ ὀδηγεῖ καὶ σὲ κάτι ἄλλο. Γιατὶ αὐτὰ ἀργὰ ἢ γρήγορα γίνονται γνωστά, ἀφοῦ «οὐ γὰρ ἐστὶ κρυπτόν ὃ οὐ φανερόν γενήσεται». Καὶ τότε τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι νὰ γεννηθῇ μέσα στὴν κοινωνία τὸ ἐρώτημα ἂν μένει πιά μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐντιμότητος τὸ Μυστήριον αὐτό.

Ἀλλὰ τὸ κακὸ εἶναι ἀκόμη χειρότερον γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Οἱ πνευματικοὶ ποὺ μεταβάλλονται ἔτσι σὲ ἀνακριτὰς δὲν ἔχουν κἂν πείρα ἀνακριτικῆς. Καὶ ἔτσι δὲν τηρεῖται οὔτε ἡ στοιχειώδης ἐκείνη ἀρχὴ τῆς ἀνακρίσεως: *«μηδενὶ δίκην δικάσης πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσης»*. Ὑποτίθεται ὅτι, ἐπειδὴ ἓνας λέει κάτι στὴν ἐξομολόγηση, αὐτὸ εἶναι πλέον καὶ ἀλάθητο. Νομίζομε ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμε ὅτι ὁ τάδε ἐξομολογούμενος λέει ψέματα ἢ, ἐπὶ τέλους, ὅτι βρίσκεται σὲ πλάνη. Ἐπιτρέπεται ὅμως νὰ ὑποθέσωμε ὅτι ὁ ἄλλος εἶναι καταχραστής, ὅτι εἶναι ἐλεεινός, ὅτι εἶναι τοῦτο, ὅτι εἶναι ἐκεῖνο. Γιατί, ἡ τιμὴ τοῦ ἄλλου δὲν ἔχει καὶ αὐτὴ ἀξία; Ἐπειτα, ὅπως καὶ νὰ τὸ πάρωμε, ὅσο καὶ ἂν θέλει ὁ ἐξομολόγος νὰ τηρήσει τὸ μυστικὸ τῆς ἐξομολογήσεως, πάντως ἡ συμπεριφορὰ καὶ τοῦ ἰδίου ὅπωςδήποτε κάπως θὰ ἐπηρεασθῇ καὶ κάτι θὰ γίνῃ, ὅποτε θὰ «μυρισθῇ» ὁ ἐνδιαφερόμενος ὅτι ἐδῶ κάτι συμβαίνει. Καταλαβαίνετε τί σκανδαλισμὸς –μὲ τὴν γνήσια **[σελ. 75]** ἔννοια τοῦ ὅρου σκανδαλισμὸς– γίνεται σὲ παρόμοια περίπτωση; Φρονῶ, λοιπόν, ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ γυρίσωμε στὸν κανόνα τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου: *«Ἡ ἐξομολόγηση εἶναι ἐξομολόγηση, καὶ ἡ κατάκριση εἶναι κατάκριση»*. Ἡ ἐξομολόγηση εἶναι μόνον Μυστήριον μετανοίας τοῦ μετανοοῦντος. Ἐὰν δὲ ὁ ἐξομολογούμενος ἔχει νὰ διηγηθῇ ἀμάρτημα ποὺ ἔγινε σὲ σύμπραξιν μὲ ἄλλον, τότε ἂς τηρῆται ὁ στοιχειώδης κανόνας, ὅτι ἀπαγορεύεται νὰ ἀναφέρονται ὀνόματα ἄλλων. Ὅχι δὲ μόνον νὰ μὴ ἀναφέρονται ὀνόματα, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ χρησιμοποιοῦνται ἐκεῖνα τὰ καθόλου ἐντιμα τεχνάσματα πού, ὅπως λέει ἡ λαϊκὴ παροιμία, «δὲν λέγεται μὲν ἡ γάτα, ἀλλὰ λέγεται τὸ νιάου - νιάου». Θὰ πρέπει, λοιπόν, νὰ λέγεται τὸ γεγονὸς μὲ πλήρη ἐπισκόπηση ὀνομάτων, ὥστε ὁ πνευματικὸς γιὰ κανένα ἄλλο πρόσωπον νὰ μὴ πληροφορηθῇ, παρὰ μόνον γιὰ τὸν ἴδιον τὸν ἐξομολογούμενον. Ἐὰν δὲ ὁ ἐξομολογούμενος ἐπιμένει νὰ ζητάει μία ἀκρόαση, γιὰ νὰ διατυπώσῃ παράπονα κατὰ ἄλλου προσώπου ἢ γιὰ κάτι ποὺ τὸν ἐσκανδάλισε καὶ τὸν στενοχώρησε, τότε ὁ πνευματικὸς πρέπει νὰ τοῦ ὀρίζει εἰδικὴ ὥρα, καί, ἀκόμη καλλίτερα, ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρον τῆς ἐξομολογήσεως, χωρὶς νὰ φοράει τὸ ἐπιτραχήλιον, καὶ νὰ τὸν ἀκούσῃ, ἀφοῦ προηγουμένως τοῦ πῆ: Τώρα σὲ ἀκούω, ὄχι πλέον σὰν ἐξομολογούμενον, ἀλλὰ σὰν ἓνα χριστιανὸν ποὺ ἔχει νὰ μοῦ πῆ παράπονα γιὰ κάποιον ἄλλον. Καὶ ἔχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν αὐτὰ ποὺ θὰ μοῦ πῆς νὰ κρατηθοῦν μυστικά. Γιατὶ μὲ τὸ μυστικὸ τῆς ἐξομολογήσεως δὲν μπορεῖς νὰ ὑπονομεύεις ὑπολήψεις «ὑπὸ ἐχεμύθειαν», οὔτε καθιερώθηκε τὸ Μυστήριον γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ. Αὐτὸς γιὰ τὸν ὅποῖο θὰ μοῦ μιλήσεις νὰ ξέρεις ὅτι θὰ λάβῃ γνώση αὐτῶν ποὺ θὰ μοῦ πῆς. Τὸ πολὺ-πολύ, στὴν ἀνάγκη, μπορῶ νὰ μὴ ἀναφέρω ὅτι ἐσὺ μοῦ τὰ εἶπες, ἐὰν ὑπάρχει κάποια λογικὴ ἀφορμὴ νὰ τὸ κάνω αὐτό. Ἀλλὰ τότε, κατὰ κάποιον ἄλλον τρόπο, ὅπωςδήποτε θὰ τὸν ἀκούσω. Δὲν μοῦ ἐπιτρέπεται οὔτε στὸν

ἐαυτό μου μέσα νὰ ἀκούσω μόνον ἐσένα καὶ νὰ μειωθῆ μέσα μου ἡ ὑπόληψή μου καὶ ἡ τιμὴ μου ἀπέναντι στὸν ἄλλον, γιατί αὐτὸς εἶναι φόνος, ἢ μᾶλλον κάτι χειρότερο ἀπὸ φόνος, γιατί δὲν φονεύει τὸ σῶμα, ἀλλὰ φονεύει κάτι ἀκόμη πολυτιμότερο: τὴν τιμὴ καὶ τὴν ὑπόληψη τοῦ ἄλλου. Καὶ δὲν ἔγινε ἱερεὺς, γιὰ νὰ κάνω τέτοιους φόνους.

Ἐὰν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνε αὐτὸς ὁ τοπικὸς καὶ τροπικὸς [σελ. 76] χωρισμός, τούλάχιστον ὅμως, ὅταν τελειώσει ἡ ἐξομολόγηση, ἃς βγάλει τὸ ἐπιτραχήλι του ὁ ἱερεὺς καὶ ἃς πῆ: Ὅριστε, τώρα σᾶς ἀκούω, ἀλλὰ ἔχετε ὑπ' ὄψιν σας ὅτι ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα τελείωσε τὸ μυστικὸ τῆς ἐξομολογήσεως.

Γ

Καὶ ἔρχομαι σὲ ἓνα δεύτερο μειονέκτημα.

Ἐνα δεύτερο μεγάλο μειονέκτημα τῆς ἐξομολογήσεως ποὺ ἐμποδίζει τὴ διάδοσή της εἶναι ὅτι ὁ ἐξομολόγος πολλές φορές μιλάει καὶ σὰν καθοδογητής, καὶ μάλιστα μὲ τὸ αἶσθημα ὅτι τὰ ξέρε ὅλα. Ξέρω ὅτι αὐτὸ τὸ μειονέκτημα συνεχῶς καὶ ἐλαττώνεται. Καὶ ξέρω ἀκόμη ὅτι πολλοὶ ἐξομολόγοι παραπέμπουν ἐκεῖ πού, τέλος πάντων, ὑπάρχουν ἀρμόδια πρόσωπα. Πρᾶγμα ποὺ μπορῶ νὰ βεβαιώσω ὅτι πολὺ συμβάλλει στὸ νὰ διατηρῆται τὸ κῦρος τῆς ἐξομολογήσεως. Γιατί ὅσο ὁ ἐξομολόγος δείχνει ὅτι ξέρε τί δὲν ξέρε, τόσο τὸ κῦρος του αὐξάνει. Ἄντὶ νὰ λέει πράγματα ποὺ μεθαύριο θὰ ἀποδεικνύονται σὲ πολλές περιπτώσεις ἀκόμη καὶ ἀνόητα, εἶναι καλλίτερο νὰ δηλώνει ἄγνοια. Μένουν ὅμως ἀκόμη πολλὰ νὰ γίνουν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, ιδίως σὲ θέματα ποὺ εἶναι φανερό ὅτι θέλουν ειδικὲς γνώσεις, ὅπως, λ.χ., τὰ ἱατρικά. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ζητήματα ποὺ θέλουν λεπτότητα χειρισμοῦ. Ἐπὶ τέλους, ἰσχύει καὶ τό: *«τίς μὲ κατέστησε ἄρχοντα ἢ μεριστήν ἐφ' ὑμᾶς;»*. Γι' αὐτὸ καλὸ θὰ εἶναι ὁ πνευματικὸς νὰ μὴ φεύγει ἀπὸ τὸ καθαρὰ πνευματικὸ μέρος, καὶ τὸ πολὺ νὰ μεσολαβεῖ, γιατί ὑπάρχουν θέματα γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ πνευματικὸς ξέρε λιγώτερα καὶ ἀπὸ τὸν συνήθη ἄνθρωπο. Ὁ ἄγαμος μάλιστα πνευματικὸς, πῶς τὸ θέλετε, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν πεῖρα ποὺ ἔχει ὁ οἰκογενειάρχης. Δὲν μπορεῖ νὰ μιλάει πάνω σὲ θέματα οἰκογενειακὰ μὲ τὴν πεῖρα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ἀναθρέψει παιδιά. Ἔτσι, μιλάει μὲ ζῆλο μὲν, ἀλλὰ μὲ ἄγνοια. Ὁ ἐξομολογούμενος τὰ ἀκούει στὰ τυφλά, ἔπειτα ὅμως ἀπὸ μερικὰ χρόνια μετανοεῖ γι' αὐτό, καὶ στὸ τέλος καταντᾷ νὰ κάνει προπαγάνδα ἀντιθρησκευτική. Πόσο καλλίτερο θὰ ἦταν, ἐὰν εἶχε ἓναν πνευματικὸ ποὺ θὰ ἦταν ὀλιγαρκῆς καὶ θὰ τοῦ ἔλεγε ὅτι «πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα δὲν ξέρω», πρᾶγμα ποὺ θὰ ἦταν βέβαια πρὸς τιμὴν του. Ἐκεῖ πάλι ποὺ θὰ ἔλεγε «ξέρω», θὰ γινόταν πιστευτός.

[σελ. 77]

Τρίτο μειονέκτημα.

Αυτή ή επέκταση του έξομολόγου πέρα από τὰ θέματα που ἀφοροῦν στήν ἀρμοδιότητα τοῦ πνευματικοῦ παίρνει καὶ μία ιδιαίτερη μορφή, ὅταν γίνεται σὲ θέματα οἰκογενειακῆς τάξεως. Αὐτὸ δὲ ιδίως ἰσχύει, ὅταν πρόκειται γιὰ περιπτώσεις ὅπου ὁ πνευματικὸς μιλάει ἢ στὴ σύζυγο ἢ στὰ παιδιά. Ὁ πνευματικὸς δίνει ὁδηγίες, λ.χ., πάνω σὲ ζητήματα νηστείας, ζητήματα δηλαδή ἔξω ἀπὸ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ παιδιοῦ (γιατὶ δὲν εἶναι ἀρμόδιο τὸ παιδί νὰ κανονίσει τὸ ἐδεσματολόγιο τῆς οἰκογενείας), μέχρι τὰ ζητήματα τῶν σπουδῶν του καὶ τοῦ μέλλοντός του. Ἀλλὰ ἐννοεῖται ὅτι, ὅταν μιλάει ὁ πνευματικὸς μὲ τὸ παιδί μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τότε αὐτὸ πλέον ἀποτελεῖ ἀγνόηση τῆς οἰκογενείας. Ὅταν τὸ παιδί, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πατέρα που τὸ διατρέφει καὶ που φέρνει γιὰ χάρη του καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ βάρη, θὰ ἔχει καὶ τὸν πνευματικὸ του ὡς καθοδηγητὴ, τότε οἰκογενειάρχης εἶναι πλέον ὁ πνευματικὸς. Μόνον ὅτι εἶναι οἰκογενειάρχης, χωρὶς νὰ φέρει τὰ βάρη τῆς οἰκογενείας καὶ χωρὶς νὰ ὑφίσταται καὶ τὶς συνέπειες ἀπὸ ἓνα λάθος που θὰ γίνει. Ἀναγνωρίζω ὅτι γι' αὐτὸ τὸ λάθος ἔφταιξε καὶ τὸ ὅτι πολλοὶ πατέρες ἀπεμακρύνθησαν δυστυχῶς ἀπὸ τὸ Χριστιανισμό, καὶ ὁ πνευματικὸς, ὅταν ἔχει νὰ κάνει μὲ ἄπιστο πατέρα, που δὲν δέχεται καμμία ἀξία πνευματική, ἀναγκάζεται πολλὰς φορές νὰ τὸν ἀναπληρώσει στήν πνευματικὴ καθοδήγηση τοῦ παιδιοῦ. Ἀλλὰ τὸ μειονέκτημα γιὰ τὸ ὁποῖο μιλάμε παρατηρεῖται καὶ σὲ περιπτώσεις ὅπου ἔχομε πατέρα που εἶναι ὄχι ἀπλῶς πιστός, ἀλλὰ ὑπόδειγμα πιστοῦ, που παραμερίζεται τελείως, καὶ γίνονται οἱ συνομιλίες πνευματικοῦ καὶ παιδιοῦ, σὰν νὰ μὴ ὑπῆρχε πατέρας, ὅποτε τί γίνεται ἡ οἰκογενειακὴ τάξη;

Ποιὸ εἶναι τὸ ὀρθό; Πρῶτα μὲν, δὲν καταλαβαίνω τί δουλειὰ ἔχει ὁ πνευματικὸς νὰ μιλάει γιὰ τέτοια θέματα, που δὲν εἶναι ἐξομολόγηση ἁμαρτημάτων. Ἀκόμη καὶ ἂν θέλει νὰ συμπληρώσει τὴν ἐξομολόγηση μὲ μία τέτοια καθοδήγηση, τί εἶναι τὸ φυσικώτερο καὶ τὸ στοιχειωδέστερο ἀπὸ τὸ νὰ ζητήσει νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφή μὲ τὸν πατέρα καὶ νὰ μιλήσει μαζί του; Στὸν πατέρα θὰ μιλήσει γιὰ τὸ ὅτι νομίζει, λ.χ., ὅτι τὸ σπίτι πρέπει νὰ ἀλλάξει ἐδεσματολόγιο, ἀφοῦ ὁ πατέρας κανονίζει τί θὰ φᾶνε κάθε μέρα. Μὲ **[σελ. 78]** τὸν πατέρα θὰ συζητήσει ὅτι παρατηρεῖ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ παιδιοῦ του τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Καὶ μόνο σὲ σπανιώτατες περιπτώσεις –καὶ ὅσον τὸ δυνατόν λιγώτερο– πρέπει νὰ δίνονται ἀπ' εὐθείας στὸ παιδί –καὶ ἀντίστοιχα καὶ στὴ σύζυγο– ὁδηγίες που ἀναφέρονται στὴ ζωὴ ὅλης τῆς οἰκογενείας. Ὁ πατέρας εἶναι ἡ «κεφαλὴ» τῆς οἰκογενείας, τὸ λέει πλέον καὶ ὁ Ἀστικὸς Κῶδιξ αὐτὸ που ἔλεγε ἡ Ἁγία Γραφή. Ἔ, δὲν νομίζω ὅτι ἐκεῖνο που καὶ ὁ πολιτικὸς νόμος τὸ λέει πρέπει νὰ τὸ ξεχνάει ὁ πνευματικὸς, που εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ ἱεροῦ πνεύματος που θέλει τὸν ἄνδρα «κεφαλὴν» τῆς οἰκογενείας. Τὸ ἴδιο, βέβαια, ἰσχύει ἀντίστοιχα καὶ γιὰ τὴν μητέρα καὶ τὸν πρεσβύτερο ἀδελφὸ. Πρέπει ὁ πνευματικὸς νὰ σέβεται τὴν οἰκογενειακὴ τάξη.

Το τέταρτο και τελευταίο μειονέκτημα.

Κατά τη γνώμη μου, το χειρότερο από όλα είναι το εξής: Ο εξομολογούμενος έρχεται και εξομολογεῖται στον πνευματικό του τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ παράπτωμά του. Ὁ πνευματικὸς ἀνασκαλεύει ὅλους τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας μέχρι σήμερα, βρίσκει ἀπ' αὐτοὺς τὸν αὐστηρότερο, καὶ ξεσπάει μὲ ὅλη του τὴν αὐστηρότητα ἐναντίον τοῦ ἐξομολογουμένου. Ἐν τῷ μεταξύ, ἐνδέχεται ὁ ἴδιος ὁ πνευματικὸς νὰ τακτοποιεῖ τὴν συνείδησή του, ἔτσι ὥστε νὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ ἄλλους ἀνθρώπους, γιὰ τοὺς ὁποίους γνωρίζει καλὰ ὅτι εἶναι «ἐξώλεις καὶ προώλεις», καὶ ὅμως, ὄχι μόνο κατ' ἀνάγκην, ἀλλὰ καὶ μὲ ἡσυχὴ συνείδηση, τοὺς θεωρεῖ ὅτι δὲν πρόκειται νὰ πᾶνε σώνει καὶ καλὰ στό «πῦρ τὸ ἐξώτερον». Ἀλλὰ μόλις ἔρθει στὴν ἐξομολόγησιν τὸ πειθῆνιο αὐτὸ ὄν, ὁ ἐξομολογούμενος, τότε ἐκεῖ ξεσποῦν ὅλοι οἱ Ἱεροὶ Κανόνες σὲ ὅλη τους τὴν αὐστηρότητα. Λησμονεῖται ὅτι ὁ θεμελιώδης ἐρμηνευτικὸς κανόνας ὅλων τῶν Ἱερῶν Κανόνων εἶναι ἡ ἀγάπη. Καὶ ὅτι «ἦλθε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός» καὶ ὅτι ὁ Κύριος εἶναι συμπαθὴς στὶς ἀδυναμίες μας. Ὅταν αὐτὸ τὸ λησμονοῦμε, δὲν μποροῦμε κανένα Κανόνα τῆς Ἐκκλησίας οὔτε νὰ κατανοήσωμε οὔτε νὰ ἐφαρμόσωμε. Ἄς [σελ. 79] προσθέσωμε ὅτι ὁ πνευματικὸς δὲν πρέπει νὰ παραβλέπει τὶς δυσχέρειες τῶν καιρῶν, δυσχέρειες στὶς ὁποῖες πάρα πολὺ συνέβαλε τὸ χάος ποὺ ἐδημιούργησε ἢ ἔλλειψη συγχρονισμένου Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἔλλειψη, δηλαδή, ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ποὺ νὰ προσαρμόζει κάθε φορὰ αὐτὰ ποὺ πρέπει νὰ ζητοῦνται ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς πρὸς τὶς ἀνάγκες τῶν καιρῶν. Μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ποὺ νὰ τολμάει ἐπὶ τέλος νὰ πῆ ὅτι ἄλλα θὰ ζητήσω ἀπὸ τὸν ἀσκητὴ καὶ ἄλλα ἀπὸ τὸν οἰκογενειάρχην, ἄλλα ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ μένει στὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ ἄλλα ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἐργάζεται σὰν τυπογράφος μέχρις ἀργὰ τὸ βράδυ καὶ γυρίζει στὸ σπῆτι του καὶ δὲν μπορεῖ νὰ κοιμηθῆ, γιὰτὶ κλαῖνε τὰ παιδιὰ του, ποὺ ἢ ἴδια ἢ Ἐκκλησία τοῦ ζητᾶει νὰ δημιουργεῖ.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς αὐστηρότητες εἶναι ἓνα αἴσθημα μειονεκτικότητος, μία κατάπτωση, μία κατάθλιψη, ποὺ τὴν ἀκολουθεῖ ἢ ἀποθάρρυνση, ἢ ἀπογοήτευση. Καὶ ἐὰν ὁ ἐξομολογούμενος ἀνθέξει ὁ ἴδιος μέχρι τέλους, τὸ περιβάλλον του ὅμως λυσοῦ κυριολεκτικὰ ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Αὐτὴ ἡ λύσσα εἶναι κατὰ πολὺ ἀποτέλεσμα τοῦ ἄκριτου ζήλου.

Καὶ τὸ χειρότερο, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μου φθάνει τὸ βαθμὸ ἐγκλήματος πλέον, εἶναι ὅταν ὁ πνευματικὸς τὰ λέει αὐτὰ, ὄχι γιὰτὶ τὰ πιστεύει –γιὰτὶ μέσα του καταλαβαίνει καὶ αὐτὸς ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι σωστά–, ἀλλὰ τὰ λέει ἀπὸ φόβο μήπως ἀκουστῆ πάρα πέρα ὅτι εἶναι ἐπιεικῆς καὶ βρῆ τὸ μπελά του κλπ. Ναί, ἀλλὰ αὐτὸ θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ πῶ ὅτι δὲν εἶναι εὐσυνειδησία. Ὁ πνευματικὸς ποὺ βρίσκεται μπροστὰ σὲ ἓνα πρόβλημα γιὰ τὸ ὁποῖο ἢ μὲν συνείδησή του τοῦ λέει ὅτι ἡ λύση ποὺ δίνεται εἶναι ὑπεραυστηρῆ, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν τόλμη νὰ δώσει τὴ λύση ἐκείνη ποὺ ἢ χριστιανικὴ του συνείδηση τοῦ λέει ὅτι πραγματικὰ εἶναι ἀρεστὴ στὸν Θεό, ἀπλούστατα ἂς μὴ δώσει λύση. Ἄς παραπέμψει ἐπὶ τέλος τὸ ζήτημα αὐτὸ στὴν

προϊσταμένη του ἐκκλησιαστικῆ Ἀρχῆ, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο ἢ τὸν Μητροπολίτη. Δὲν εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ ἐπιδεικνύει αὐστηρότητες, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ παίρνει «εὐσημα» αὐστηρότητος. Γιατὶ τὰ «εὐσημα» εἶναι καλά, ὅταν τὰ πληρώνομε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι. Ὅταν ὅμως πρόκειται νὰ τὰ πληρώσουν οἱ ἄλλοι, τότε αὐτὸ πλέον δὲν εἶναι χριστιανικό.

[σελ. 80]

Z

Θὰ πρέπει, τέλος, οἱ εὐσεβεῖς πνευματικοί, σὴν ὅλη σπουδῇ γύρω ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦν στὸ χαρακτήρα, νὰ προσθέτουν καὶ εἰδικὴ κοινωνικὴ κατάρτιση, ὥστε νὰ καταλαβαίνουν καλλίτερα τὰ σημερινὰ κοινωνικὰ ζητήματα ποὺ θὰ ἔχουν νὰ ἀντιμετωπίσουν, νὰ καταλάβουν καλλίτερα τὸ σημερινὸ ἄνθρωπο, τὰ προβλήματά του, τὶς δυσχέρειές του, καὶ ἔτσι νὰ μποροῦν νὰ ἔχουν, παράλληλα μὲ τὸ χειρισμὸ τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν, καὶ τὴν ἀπαραίτητη καὶ πρὸς τὴν ἀγάπη σύμφυτη ἐλαστικότητα καὶ προσαρμογὴ, ὄχι φυσικὰ πρὸς τὶς ἰδιοτροπίες, ἀλλὰ πρὸς τὶς ποικίλλουσες κάθε φορὰ συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες βρίσκεται ὁ κάθε ἄνθρωπος. Ἔτσι θὰ ἐμπεδωθῇ στὸ κοινὸ ἡ ἐμπιστοσύνη, ὄχι μόνο σὴν ἀγιότητα, ἀλλὰ καὶ σὴν ἰκανότητα τοῦ πνευματικοῦ νὰ εἰσδύει στὸ βάθος τῶν ζητημάτων καὶ σὰν ἄνθρωπος κοινωνικὸς νὰ κατανοεῖ καὶ νὰ βοηθεῖ ὄχι μόνο μὲ ἐντολές καὶ ἐπιτίμια, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὸ νὰ δίνει χέρι βοήθειας στὸν ἄνθρωπο ποὺ παλεύει μὲ τὶς σημερινές δύσκολες συνθῆκες τῆς ζωῆς.

10

ΕΚΑΝΕ ΚΑΛΑ!

Α

Σήμερα, την 1η Σεπτεμβρίου 1955, συμπληρώνονται ακριβώς 35 χρόνια από τότε που έχω στα χέρια μου αυτή την Αγία Γραφή. Δεν ήταν, βέβαια, τότε η πρώτη μου επαφή με την Αγία Γραφή, αλλά τότε απέκτησα ένα δικό μου αντίτυπο. Αυτή την Αγία Γραφή, όταν την πήρα, ήμουν νέος 16 ετών, μαθητής ακόμη του γυμνασίου. Θυμάμαι, μάλιστα, ότι στη Βιβλική Έταιρεία, που πήγα να την αγοράσω, ήταν εκεί ένας κύριος ηλικίας 50 ετών περίπου, ο οποίος, όταν με είδε να αγοράζω την Αγία Γραφή, με επήνεσε και μου είπε: «Μπράβο, παιδί μου, ο Θεός να είναι μαζί σου, και σοῦ αφιερώνω τὸ στίχο 24-26 τοῦ στίχου κεφαλαίου τοῦ βιβλίου τῶν “Ἀριθμῶν” τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης». Θυμάμαι πόσο με ἐτόνωσε αὐτό! Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα ἔζησα μὲ τὴ συντροφιά αὐτῆς τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐπειδὴ δὲ συνήθιζα, κάθε πού ἄλλαζα κάποια ιδιότητα, νὰ βάζω ἐσωτερικὰ στὸ ἐξώφυλλο τὴν ὑπογραφή μου μὲ τὴ χρονολογία, βλέπω τὸν ἑαυτό μου καὶ σὰν φοιτητὴ καὶ σὰν στρατιώτη, κατόπιν σὰν διδάκτορα, σὰν δικηγόρο, σὰν ὑφηγητὴ, σὰν καθηγητὴ καὶ σὰν κοσμήτορα τῆς Νομικῆς Σχολῆς, γιατί αὐτὴ ἡ Ἁγία Γραφή μὲ συνώδευσε ἀπὸ τότε σὲ ὅλη μου τὴ ζωή.

Β

Ἐκεῖνο, λοιπόν, πού έχω νὰ πῶ μὲ κάθε εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Θεὸ εἶναι ἡ συντροφιά πού μοῦ ἔδωσε ἡ Ἁγία Γραφή στὰ τριάντα πέντε αὐτὰ χρόνια. Ἀλλὰ «τριάντα πέντε χρόνια» δὲν θὰ πῆ τίποτε. Γιατὶ μπορούσαν νὰ ἦσαν ἡσυχὰ τὰ τριάντα πέντε αὐτὰ χρόνια. Πόσα ὅμως γεγονότα ἔγιναν μέσα στὰ χρόνια αὐτά! **[σελ. 82]** Ἄν δὲν κάνω λάθος, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπόκτηση αὐτῆς τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἔγιναν οἱ ἐκλογές ἐκεῖνες πού κατεψήφισαν τὸν Βενιζέλο καὶ ἔφεραν κατόπιν τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή μὲ τὰ τόσα προβλήματα, καὶ πήγα καὶ ἐγὼ στὸ στρατὸ καὶ ἐγύρισα μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ. Κατόπιν, ἐγὼ μὲν ἀτομικὰ εἶχα τὶς σπουδὲς καὶ ὅλη αὐτὴ τὴ σταδιοδρομία, ἀλλὰ συγχρόνως τί γεγονότα ἐπεράσαμε! Ἐπεράσαμε τὸ μεσοπολεμικὸ διάστημα, τὸν Β΄ Παγκόσμιον πόλεμον καὶ ὅλα τὰ γεγονότα πού

ἀκολούθησαν ἕως αὐτὴ τὴ στιγμὴ. Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα τὰ πέρασα μὲ «λύχνο» τὴν Ἁγία Γραφή. Πρέπει, βέβαια, νὰ ὁμολογήσω ὅτι ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι «λύχνοι», πού θὰ μπορούσα νὰ πῶ ὅτι τοὺς βλέπω λίγο σὰν ἀντίζηλους. Ἀλλὰ πέστε μου, ποιὸν ἄλλο «λύχνο» θὰ μπορούσα νὰ εἶχα ἀντὶ γιὰ τὴν Ἁγία Γραφή; Τί ἄλλο, ἀλήθεια, θὰ μπορούσε νὰ τὴν ἀντικαταστήσει; Ὁ Ὅμηρος; Οἱ Ἀρχαῖοι; Μά, οἱ Ἀρχαῖοι μόνο μὲ τὸ φῶς τῆς Ἁγίας Γραφῆς μποροῦν νὰ ἀξιοποιηθοῦν. Ἡ μήπως... ὁ Μαρκοῦζε;

Γι' αὐτὸ θὰ ἐπαναλάβω ἐκεῖνο πού εἶπαν οἱ Μαθηταὶ στὸν Κύριο: «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα;» Δοξάζω, λοιπόν, τὸν Θεὸ γι' αὐτό. Καὶ ἂν ἓνας θέλει νὰ μὴ Τὸν δοξάσει, ἄς μοῦ πῆ τί θὰ διάβαζα ἀντὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐὰν εἶχα λίγο χρόνο, θὰ διάβαζα βέβαια καὶ ἄλλα, πού, ἐὰν μὲν ἦσαν κατώτερα, εἶναι πρόδηλο σὲ ποιὸ συμπέρασμα θὰ μὲ ὠδηγοῦσαν. Ἐὰν δὲ ἦσαν ἀνώτερα, δηλαδὴ ἀνῆκαν στὴ σφαῖρα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὠραίου, τότε ἀκόμη περισσότερο θὰ εἶχαν ἀξιοποιηθῆ ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή. Γιατὶ ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι συγχρόνως καὶ σὰν μία «βιταμίνη», πού ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ μπορεῖ ὁ ὀργανισμὸς νὰ ἀξιοποιεῖ καὶ ὅποιαν ἄλλη πνευματικὴ τροφή προσλαμβάνει. Χωρὶς τὴν Ἁγία Γραφή δὲν μπορεῖς νὰ προσλάβεις τίποτε. Μὲ τὴν Ἁγία Γραφή προσλαμβάνεις τὸ πᾶν, καὶ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ φιλολογία καὶ τὴν ἀπλῆ γνώση καὶ ὅτιδήποτε ἄλλο. Ὅταν ἔχεις τὴν ἐνίσχυση ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τότε μπορεῖς καὶ προχωρεῖς ἐκεῖ πού ὁ Θεὸς σὲ ὀδηγεῖ, χωρὶς νὰ φοβᾶσαι τίποτε. Καὶ αὐτὸ εἶναι κάτι πού ἰδιαίτερα πρέπει νὰ τὸ σκεφτῶ μὲ εὐγνωμοσύνη. Ὅτι, δηλαδὴ, ἔδωσε ὁ Θεὸς καὶ κατὰ τὰ τριάντα πέντε αὐτὰ χρόνια δὲν ἄφησα τὴν Ἁγία Γραφή. Ἀπὸ τότε πού τὴν πῆρα καὶ κάθε φορὰ πού τὴν διαβάζω, τὴν ἀνακαλύπτω σὰν κάτι τὸ νέο. Γιατὶ ποῦ ἄλλοῦ θὰ μπορούσα νὰ βρῶ τόσα διδάγματα καὶ τόσες ἔννοιες [σελ. 83] ὅσες, λ.χ., μέσα σ' ἓνα κεφάλαιο τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅπως τὸ κεφ. ιε', στίχ. 1 ἕως 21; Γι' αὐτὸ καὶ δὲν τὴν χορταίνω τὴν Ἁγία Γραφή.

Σήμερα ὁμως ἔχομε καὶ τὴν πέμπτη ἐπέτειο ἀπὸ τότε πού ἐτοιμάσαμε καὶ ἐβάλαμε σὲ ἐφαρμογὴ τὸ ἐννεαετὲς πνευματικὸ σχέδιο γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας, καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ εἶναι πάρα πολὺ μεγάλη. Καὶ ἡ εὐλογία αὐτὴ τοῦ Θεοῦ συνίσταται στὴν ἀξιοποίηση τῶν θυελλῶν καὶ τῶν δυσχερειῶν. Μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ δώσω μία εἰκόνα τοῦ ἐννεαετοῦς σχεδίου, καὶ νὰ ποῦμε ὅτι σ' αὐτὸ ἀκριβῶς βλέπει κανεὶς τὸ μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἦρθαν ὅλες οἱ δυσκολίες πού ξέρομε, καὶ ἐνῶ οἱ δυσκολίες αὐτὲς θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς λυγίσουν, στὴν πραγματικότητά ἀποτελοῦν μία μεγάλη ἐνίσχυση. Καὶ εἶπαμε ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀγῶνα μας, οἱ δυσκολίες καὶ κυρίως ἡ ἀσθένεια ἀπὸ τὴν ὁποία πάσχει ἡ «ἄμπελος» τοῦ Κυρίου. Καὶ τώρα, ὅπου ἀρχίζουν πλέον τὰ ὑπόλοιπα τρία χρόνια τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, καὶ πάλι ἄς εἶμαστε πάνω στὶς ἐπάλξεις τοῦ καλοῦ ἀγῶνα μὲ χαρούμενη καρδιά καὶ μὲ τὴ σκέψη ὅτι ὁ ἀγῶνας αὐτὸς ἦταν ἡ σκοπιμώτερη διάθεση τῆς ζωῆς μας.

Ἔτσι, συναντῶνται τώρα τὰ δύο αὐτὰ ὁμορφα πράγματα: Τριάντα πέντε χρόνια ἀπὸ τότε πού πῆρα στὰ χέρια μου αὐτὴ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ πέντε χρόνια ἀπὸ τότε πού ἐκάναμε τὴν προσπάθεια τοῦ ἐννεαετοῦς σχεδίου γιὰ τὴ συγγραφὴ

τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας. Ἄς δοξάσωμε λοιπὸν τὸν Θεό, γιατί δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ωραιότερο. Καὶ θέλω νὰ πῶ καὶ τοῦτο: Πραγματικά, σὲ τέτοιες ἐπετείους, δὲν ξέρει κανεὶς τί νὰ πῆ! Ἐνα μόνο θὰ πῶ: Μοῦ φαίνεται ὅτι λίγοι θὰ μποροῦν νὰ διεκδικήσουν ὅπως ἐγὼ τὸν τίτλο τοῦ εἰλικρινοῦς ἐρευνητοῦ. Ἐ, λοιπὸν, μὲ αὐτὴν τὴν εἰλικρινῆ καὶ ἀντικειμενικὴ ἐπισκόπηση, λέω ὅτι δοξάζω τὸν Θεό, γιατί δὲν μπορῶ νὰ φαντασθῶ ὅτι θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ὑπάρξει μεγαλύτερο δῶρο τοῦ Θεοῦ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ μὲ κάνει νὰ πῶ: Τότε, δηλαδὴ πρὶν τριάντα πέντε χρόνια, ποὺ πῆρα αὐτὴ τὴν Ἁγία Γραφή, ὄχι σὰν ἓνα βιβλίον ἀλλὰ σὰν θεμέλιον τῆς ζωῆς μου, ἔκανα καλά!

Ἄς μὴ ξεχάσωμε ὅμως νὰ εὐχαριστήσωμε τὸν Θεό, πρῶτα, βέβαια, γιατί δόθηκε στὴν ἀνθρωπότητα ἡ Ἁγία Γραφή. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ Βιβλικὴ Ἑταιρεία, ποὺ ἔκανε τὴν ἔκδοσίν της, γιατί ἡ [σελ. 84] Βιβλικὴ Ἑταιρεία μὲ τὸ τεράστιον ἔργο τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἁγίας Γραφῆς σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες προσέφερε μέγιστη ὑπηρεσία στὴν ἀνθρωπότητα. Ἀκόμη δὲ καὶ γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Ἁγίας Γραφῆς ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν Νεόφυτον Βάμβαν, ποὺ ἦταν ἄνδρας λογιώτατος, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου καὶ Ἀρχιμανδρίτης, καὶ ἔκανε μετάφραση τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀκριβῆ καὶ εὐσυνείδητη, γιὰ νὰ εἶναι προσιτὴ στὸ λαόν, δηλαδὴ γιὰ νὰ διαβάζεται. Γιατὶ ἡ Ἁγία Γραφή, ὅταν εἶναι σὲ γλῶσσα ἀπρόσιτη ἢ δυσπρόσιτη στὸν ἄνθρωπον, εἶναι σὰν νὰ μὴν ὑπάρχει. Ἐνα δὲ δεῖγμα τῆς εὐσυνειδησίας τοῦ αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸ ὅτι, ὅταν βάζει δική του λέξη μέσα στὸ κείμενον, τὴ σημειώνει μὲ μικρὰ στοιχεῖα. Ἔτσι, τὴν μὲν Παλαιὰ Διαθήκην μποροῦμε νὰ τὴ διαβάζωμε ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Βάμβα. Τὴν δὲ Καινὴ Διαθήκην ἄς τὴ διαβάζωμε ἀπὸ τὸ κείμενον, βοηθοῦμενοι ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Βάμβα.

Ἄφοῦ, λοιπὸν, εὐχαριστήσωμε γι' αὐτό, θὰ εὐχαριστήσω τὸν Θεό, γιατί μοῦ ἔδωσε αὐτὴ τὴν Ἁγία Γραφή, ποὺ ἦταν τὰ τριάντα πέντε αὐτὰ χρόνια συνοδοιπόρος τῆς ζωῆς μου.

Γ

Ὡς πρὸς τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴν ἐρμηνεία της, ὑπῆρξαν διάφορες γνώμες, ἀπὸ τὴν ἀφελέστερη μέχρι τὴν κριτικώτερη. Ἀλλὰ ἓνα εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή ἀποτελεῖ ἓνα ἀναντικατάστατον μέσον τῆς Χάριτος. Βέβαια, ἡ εἰδωλολατρικὴ ἀντίληψη τῆς Ἁγίας Γραφῆς δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει, εἶναι ἄλλως τε ἀπηρχαιωμένη. Εἶναι αὐτὸ ποὺ λέμε ἢ κατὰ γράμμα ἔμπνευση. Γιατὶ καὶ ὁ ἀνθρώπινος χαρακτήρας ὑπάρχει μέσα στὴ Βίβλον. Ἡ Ἁγία Γραφή γράφτηκε ἀπὸ συγγραφεῖς ποὺ γράφοντας ἐκφράζουν καὶ τὴν προσωπικότητά τους καὶ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα.

Ἡ οὐσία εἶναι ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή ἀποτελεῖ ὁδηγὸν τῆς ζωῆς μας. Βέβαια, ἡ πείρα δείχνει ὅτι δὲν εἶναι ὁ μόνος ὁδηγός. Δὲν λέει, ἄλλως τε, πουθενὰ ὅτι εἶναι ὁ μόνος ὁδηγός. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι σωστό, δὲν εἶναι βιβλικὸν νὰ λέμε ὅτι μόνον ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι ὁδηγός μας. Ὁ Κύριος, ἀντίθετα, μᾶς ἔχει δώσει πολλὰ μέσα τῆς Χάριτος. Καὶ τὰ μυρμήγκια ἀκόμη εἶναι ὁδηγοὶ μας, καὶ ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς

παραπέμπει σ' αυτά, για να διδαχθοῦμε. Ἀλλὰ ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι ἀναντικατάστατη. Συμπληρώνεται βέβαια ἀπὸ πολλά, [σελ. 85] ἀλλὰ δὲν ἀντικαθίσταται ἀπὸ τίποτε.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐκφράσω καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μου στὸν Θεὸ γιὰ τὴ μέθοδο μὲ τὴν ὁποία διάβαζα τὴν Ἁγία Γραφή. Εἶμαι εὐτυχής, γιατί ὁ Θεὸς μὲ ἐβοήθησε, ὥστε ποτὲ δὲν ἐδιάβαζα τὴν Ἁγία Γραφή μὲ τρόπο ἐξεζητημένο καὶ βεβιασμένο. Γιατὶ ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι γιὰ τὴν ἐνίσχυση, γιὰ τὴ σωτηρία, γιὰ τὴν παρηγορία, γιὰ τὴν πνευματικὴ οἰκοδομή, καὶ ὄχι γιὰ τὴν ἱκανοποίηση περιεργείας ἢ γιὰ τὴν ἐπίδειξη σοφίας. Ἀκόμη, θέλω νὰ εὐχαριστήσω τὸν Θεὸ γιὰ τὴν ἀπλότητα μὲ τὴν ὁποία τὴν διάβαζα.

Εἶναι μία μεγάλη εὐτυχία ὅτι ἀπὸ τὶς 12 Ἰανουαρίου 1948 ἔχομε κάθε μέρα τὴ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ μὲ τὸ καθημερινὸ ρητό της ὡς ὁδηγὸ τῆς ἡμέρας, πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἐξήγηση πῶς, ἂν καὶ παλεύωμε μὲ τόσες δυσχέρειες, μποροῦμε νὰ ποῦμε τό: «καὶ ἰδοὺ ζῶμεν», ὅτι στεκόμαστε στὰ πόδια μας καὶ δὲν λυγίσαμε.

Θέλω ἐπίσης νὰ εὐχαριστήσω τὸν Θεό, καὶ γιὰ κάτι ποὺ ἔγινε, πρὶν πάρω αὐτὴν τὴν Ἁγία Γραφή. Θυμᾶμαι, ὅταν ἤμουν ἀκόμη παιδί, πῶς διάβαζα τὴν Ἁγία Γραφή. Σηκωνόμουν αὐτὴν στὶς 5 τὸ πρωί, καὶ ἀπὸ τὶς 6 ἕως τὶς 10, τέσσερες ὥρες συνέχεια, ἐδιάβαζα τὴν Ἁγία Γραφή καὶ μὲ ἐρμηνεῖα. Εἶχα τὴν Παλαιὰ Διαθήκη τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη θυμᾶμαι ὅτι εἶχα διαβάσει κυρίως τὴν Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ σὲ μία ἐρμηνεῖα ποὺ τὸ ὄνομα τοῦ ἐρμηνευτοῦ δυστυχῶς μοῦ εἶναι ἄγνωστο. Ἀλλὰ θυμᾶμαι ὅτι τὴν εἶχα μάθει ἀπ' ἔξω! Ἦταν γιὰ μένα μία πολὺ μεγάλη συντροφιά ἢ Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, καὶ τὸ τονίζω αὐτό.

Ποιὸ εἶναι τὸ ὠραιότερο κομμάτι ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή δὲν ξέρω. Ἴσως θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πῆ ὅτι εἶναι οἱ *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, γιατί ἐκεῖ βρίσκομε περισσότερο τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, πάλι, δὲν σὲ προϋποθέτει τέλειο, δὲν σὲ προϋποθέτει μὲ ὑγεία, δὲν σὲ προϋποθέτει χαρούμενο, δὲν σὲ προϋποθέτει πιστό. Σὲ παίρνει ὅπως εἶσαι, ἄρρωστο, δύσπιστο, γογγύζοντα κατὰ τοῦ Θεοῦ, παραπονούμενο κατὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔτσι σὲ παίρνει ἀπὸ τὸ χέρι καὶ σὲ ὁδηγεῖ πάρα πέρα.

Μία τέτοια ὥρα, ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀναφέρει μὲ εὐγνωμοσύνη πόσο εἶναι εὐτυχής, γιατί εἶχε τὴν Ἁγία Γραφή αὐτὰ τὰ τριάντα πέντε χρόνια –ποὺ ἀπὸ ἄποψη γεγονότων μπορεῖς [σελ. 86] νὰ τὰ πῆς τριακόσια πενήντα χρόνια–, εἶναι κατὰ τοῦτο δύσκολη, γιατί ἔχει πάρα πολλὰ νὰ πῆ.

Ἄλλ' ὅπωςδήποτε, πρὶν κλείσω, θέλω δύο πράγματα νὰ πῶ. Τὸ ἓνα εἶναι ὅτι δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ἡ ἀνάγνωση τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι χρέωση. Καὶ ὁ Κύριος ἄλλως τε τὸ λέει. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐπίκτητος ἀναφέρει κάτι παρόμοιο. Κάποιος τοῦ λέει ὅτι διαβάσει τὸν Χρῦσιππο (ὁ Χρῦσιππος ἦταν ὁ συγγραφέας ποὺ εἶναι ὁ οὐσιαστικὸς θεωρητικὸς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας), καὶ ὁ Ἐπίκτητος τοῦ ἀπαντᾷ: «Καὶ τί μὲ νοιάζει ἐμένα, ἐὰν διαβάσεις τὸν Χρῦσιππο. Εἶναι, τοῦ λέει, σὰν νὰ πάω σ' ἓναν ἀθλητὴ καὶ νὰ τοῦ πῶ: Πόσο πηδᾷς; Κι' αὐτὸς μοῦ δείχνει τὰ ὄργανα τὰ

γυμναστικά πού χρησιμοποιεῖ. Ἐνθρωπε, θὰ τοῦ πῶ τότε, δὲν σὲ ρωτάω γιὰ τὰ γυμναστικά ὄργανα, ἀλλὰ γιὰ τὸ πόσο πηδᾷς». Τὸ νὰ διαβάσεις, λοιπόν, τὴν Ἁγία Γραφή ἔχει νόημα μόνο σὰν μία πνευματικὴ τροφοδοσία. Ἀλλὰ ἐκεῖνο πού ἔχει κυρίως σημασία εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτή. Δὲν πρέπει, λοιπόν, νὰ λησμονοῦμε ὅτι δὲν προσφέρομε τίποτε στὸν Θεὸ μὲ τὸ νὰ διαβάζουμε τὴν Ἁγία Γραφή. Ἀντίθετα, ὁ Θεὸς μὲ τὴν Ἁγία Γραφή μᾶς προσφέρει. Καὶ ἡ ὥρα τῆς μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὥρα οὔτε τῆς παραμικρῆς καυχήσεως, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ὥρα ταπεινῆς εὐγνωμοσύνης, ἀλλὰ καὶ ἰκεσίας πρὸς τὸν Θεὸ νὰ δώσει τὴν εὐκαιρία, ὥστε ἀπέναντι αὐτῆς τῆς δωρεᾶς νὰ ὑπάρξει ἡ ἀντίστοιχη καρποφορία.

Σᾶς εὐχαριστῶ πάρα πολὺ γι' αὐτὴν τὴ συντροφιὰ στὴν εὐγνωμοσύνη, γιατί ξέρω ὅτι ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς, διαβάζοντας τὴν Ἁγία Γραφή, τὴν διαβάζει γιὰ λογαριασμὸ ὅλων μαζί. Καὶ νὰ δώσει ὁ Θεός, ὅπως μᾶς κάνει κοινωνοὺς τῆς μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς, νὰ μᾶς κάνει κοινωνοὺς καὶ τῆς καρποφορίας στὴν ἐνότητα καὶ στὴ χαρὰ πού μόνο ὁ Κύριος μπορεῖ νὰ δώσει καὶ τῆς ὁποίας μία εἶναι ἡ μαρτυρία: Ἦδη, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου πού παρακολούθησε ὅλες τὶς μελέτες ἀκόμη καὶ κάθε τι πού γράφτηκε ἐναντίον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, πού παρακολουθεῖ τώρα πῶς ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον οἱ ἀρνηταὶ ἔρχονται, γιὰ νὰ καταθέσουν τὴν ὁμολογία τῆς μετανοίας τους καὶ τὴν ἀναγνώρισή τους γιὰ τὴν Ἁγία Γραφή, πού παρακολούθησε ὅλες τὶς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὸ ὄνομα τῆς ἐπιστήμης, στὸ ὄνομα τῆς φιλοσοφίας, στὸ ὄνομα τῶν κοινωνικῶν θεμάτων, αὐτός, **[σελ. 87]** λοιπόν, ἔρχεται νὰ πῆ: Ἐκεῖνος ὁ μαθητὴς, πού πῆρε τὴν Ἁγία Γραφή τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1920, γιὰ νὰ τὴν ἔχει θεμέλιο τῆς ζωῆς του, πολὺ καλὰ ἔκανε! Καὶ ὁ Θεὸς νὰ τοῦ δώσει καὶ στὸ μέλλον νὰ τὴν ἔχει σὰν θεμέλιο τῆς ζωῆς του μαζί μὲ ὅλους πού τώρα αὐτὴν τὴ στιγμή δοξάζουμε τὸν Θεὸ γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτό.

11

ΟΧΙ ΒΕΒΙΑΣΜΕΝΑ*

Α

Στά «βραδινά» μας αυτά έδω μιλάμε «έν Κυρίω», δηλαδή με είλικρίνεια. Και χωρίς να ένοχληθώ από τή σκέψη έαν θα ώφελήσω ή έαν θα βλάψω, έχοντας σαν όδηγό μόνο τή σκέψη έαν αυτό που θα πώ είναι όσο μπορώ να ξέρω αλήθεια ή όχι, θα πώ ότι οι στίχοι 29-45 από τó ά' κεφάλαιο του Εύαγγελίου του Μάρκου που διαβάσαμε σήμερα δημιουργοῦν πολλές άπορίες.

Πρώτα-πρώτα, θα άρχίσω από τó στίχο 41: «ó δέ Ίησοῦς σπλαγχνισθείς, έκτείνας τήν χεῖρα ήψατο αύτου κλπ.». Όλοι οι έρμηνευταί έξαίρουν έδω τήν εύσπλαχνία του Κυρίου, γιατί εύσπλαχνίσθηκε έναν λεπρό και τόν έκαθάρισε από τή λέπρα. Γεννάται όμως ή άπορία: Έχεις, Κύριε, αυτό τó θαυματουργικό χάρισμα. Γιατί βρήκες μόνο αυτόν τó λεπρό και τόν εύσπλαχνίσθηκες, ενώ υπάρχουν τόσες άλλες χιλιάδες λεπρών στον κόσμο; Αυτό είναι ή μία άπορία.

Η δεύτερη άπορία αναφέρεται σε εκείνο που λέει, «όρα μηδενί μηδέν είπηρς» (στιχ. 44). Γιατί, δημιουργείται τó έρώτημα: Μά στ' αλήθεια ó Κύριος δέν ήθελε να τó πη ό θεραπευθείς, ή αυτό που είπε ήταν ένα σχήμα λόγου; Μήπως, δηλαδή, είπε μόν στον θεραπευθέντα λεπρό «μήν τó πής πουθενά», αλλά αυτό ήταν σαν να του έλεγε: να τó πής. Και ή παράβαση τής έντολής αύτης του Κυρίου από τόν θεραπευθέντα –και μπράβο του, φυσικά– ήταν πραγματικά παράβαση;

Και μία τρίτη άπορία: Μετά τή θεραπεία στέλνει τόν θεραπευθέντα λεπρό να ύποταχθῆ στο Μωσαϊκό Νόμο. Και με τόν [σελ. 89] τρόπο αυτό φαίνεται να αφήνει έκθετο τόν Άπόστολο Παῦλο, που μετά λίγα χρόνια θα έρθει, για να μάς πῆ ότι «Χριστός ήμάς έξηγόρασεν έκ τής κατάρας του Νόμου γενόμενος ύπέρ ήμῶν κατάρα». Και όμολογώ ότι δέν βλέπω έδω τή σχετική γι' αυτό προετοιμασία.

Αυτές είναι οι τρεις άπορίες.

* Η είσήγηση αύτη έγινε τήν 15-11-1959 (σ.έ.).

Καὶ τώρα ἄς ἔρθωμε νὰ δοῦμε ἂν ἔχουμε νὰ δώσουμε ἀπάντηση στὶς ἀπορίες αὐτές.

Εἰδικά, βέβαια, γιὰ τὴν ἀπορία ποὺ ἀναφέρεται στὴν τήρηση τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου, ἤθελα νὰ πῶ ὅτι ὁμολογουμένως γι' αὐτὴν ὑπάρχει πλήρης διαλεύκανση. Γιατὶ ὑπῆρχε τότε σχετικὴ ἀστυνομικὴ διάταξη, ποὺ ἔλεγε ὅτι ὁ λεπρὸς δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐμφανίζεται στὴν κοινωνία, γιατί, ἐὰν ἐμφανιζόταν, ἔκανε ἔγκλημα. Ἐὰν ὅμως θεραπευόταν, τότε πήγαινε στὸν ἱερέα, ποὺ διεπίστωνε τὴ θεραπεία καὶ τοῦ ἔδινε ἓνα, ἄς ποῦμε, πιστοποιητικὸ ὑγείας, καὶ ἔτσι μποροῦσε νὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἐπομένως, ὁ Κύριος τοῦ εἶπε ὅτι ἔγινες μὲν καλά, ἀλλά, γιὰ νὰ ἐλευθεροεπικοινωνεῖς μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, πήγαινε νὰ πάρεις ἓνα πιστοποιητικὸ ἐλευθεροεπικοινωνίας. Καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ πρέπει νὰ πᾶς, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, στὸ «ὑγειονομικὸ κέντρο». Καὶ στὸ ἱεροκρατικὸ σύστημα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἱ ἱερεῖς ἦσαν τὸ πᾶν.

Ἡ δευτέρη ἀπορία, ἂν ὁ Κύριος πράγματι δὲν ἤθελε νὰ πῆ τίποτε ὁ θεραπευθεὶς ἢ ἦταν σχῆμα λόγου, ὀφείλω νὰ πῶ ὅτι τὸ κακὸ εἶναι ὅτι δὲν ἤμουν καὶ μπροστὰ ἐκείνη τὴν ὥρα, γιὰ νὰ Τὸν ρωτήσω καὶ νὰ ξέρω. Ὄφειλω ὅμως νὰ πῶ ὅτι, ὅπως φαίνεται στὰ Εὐαγγέλια, ὁ Κύριος ἤθελε νὰ διαδίδεται τὸ κήρυγμά Του, καὶ ὄχι τὰ θαύματά Του, γιατί δὲν ἤθελε λιβανίσματα καὶ ἐπαίνους καὶ ἰαχές τῶν ὄχλων. Ἀγαποῦσε τὸν ὄχλο, ἀλλὰ δὲν ζητοῦσε νὰ ἀρέσει στὸν ὄχλο. Γιατὶ ἦταν καὶ τὰ δύο: καὶ θεραπευτὴς τοῦ ὄχλου καὶ ἀντιοχλοκράτης. Ὑπῆρχε καὶ τὸ ἀριστοκρατικὸ στοιχεῖο στὸν Κύριο. Καὶ γι' αὐτὸν τὸ λόγο, ὅταν ἔβλεπε ὅτι, φέρ' εἰπεῖν, δὲν Τὸν ἄφηναν ἡσυχά οἱ ὄχλοι, ἀναγκαζόταν καὶ πήγαινε σὲ ἔρημους τόπους, μακριὰ ἀπὸ ὅλη ἐκείνη τὴν κοσμοσυρροή, ἀπὸ ὅλους [σελ. 90] αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἐπρόκειτο μετὰ τρία χρόνια περίπου νὰ φθάσουν στὸ σημεῖο οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι νὰ ποῦν τὸ «ἄρον ἄρον, σταύρωσον αὐτόν»!

Μένει ὅμως ἡ πρώτη ἀπορία, ποὺ λέει: "Ἐχεις, Κύριε, αὐτὸ τὸ θαυματουργικὸ χάρισμα. Γιατὶ βρῆκες μόνο αὐτὸν τὸν λεπρὸ καὶ τὸν εὐσπλαγχνίσθηκες, ἐνῶ ὑπάρχουν τόσοι ἄλλοι λεπροί;

Ξέρετε τί ἀπάντηση δίνω πάνω σ' αὐτὴ τὴν ἀπορία; Ἡ ἀπάντηση εἶναι μία λέξη, ἢ λέξη «σιωπὴ»! Γιατὶ, εἶσαι ἐσύ, ἄνθρωπε-σκουλήκι, σὲ θέση νὰ καταλάβεις τώρα τί ἦταν τὸ χάρισμα τοῦ Κυρίου, καὶ ἐὰν τὸ νόημα τοῦ χαρίσματος αὐτοῦ ἦταν νὰ ἐξαλείψει τὴ λέπρα ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς –μπαίνομε δηλαδὴ στὸ πρόβλημα τῆς θεοδικίας– καὶ γιατί ὁ Θεὸς ἀφήνει νὰ ὑπάρχουν ἀσθένειες, καὶ γιατί ὁ Κύριος δὲν ἤρθε νὰ τὶς καταργήσει ἀμέσως, καὶ γιατί εὐσπλαγχνίσθηκε εἰδικὰ αὐτὸν τὸν συγκεκριμένο λεπρὸ; Λοιπὸν, ἀπλούστατα, δὲν ξέρω. Δὲν ξέρω, καὶ δὲν μὲ ἐνοχλεῖ καθόλου τὸ ὅτι δὲν ξέρω πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Ἀλλὰ ἔφερα αὐτές τὶς ἀπορίες ὡς παράδειγμα καὶ γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Δὲν χρειάζονται βεβιασμένες ἀπαντήσεις καὶ ἐρμηνεῖες. Πολὺ καλλίτερα εἶναι νὰ λέμε ὅτι πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα δὲν ξέρομε, παρὰ νὰ δίνωμε ἀπαντήσεις βεβιασμένες, ποὺ κατόπιν δὲν μᾶς στηρίζουν.

12

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

Α

Πάντοτε έλεγα ότι δύο πράγματα δέν χορταίνω στη ζωή μου: Τήν Άγία Γραφή και τή θάλασσα. Τώρα, βέβαια, πού διαβάζω για τή μόλυνση τής θάλασσας, δέν μου κάνει πλέον ή θάλασσα τόση έντύπωση όπως άλλοτε. Άλλά όσον άφορᾷ στην Άγία Γραφή, θυμᾶμαι έκείνο πού σέ ήλικία περίπου 90 έτών έλεγε ό Ίγνάτιος ό Θεοφόρος: «*νῦν ἄρχομαι μαθητής εἶναι*».

Κατά τόν Moody, υπάρχουν δύο μέθοδοι για νά διαβάζωμε τήν Άγία Γραφή: Ἡ μακροσκοπική, όπου διαβάζομε πολύ κείμενο, και ή μικροσκοπική, όπου διαβάζομε ένα μικρό κομμάτι και έμβαθύνομε στα διδάγματα του. Απόψε ακολουθήσαμε τήν πρώτη μέθοδο και άπολαύσαμε τὸ θ' κεφάλαιο τοῦ κατά Λουκᾶν Εὐαγγελίου, πού όμολογουμένως εἶναι πλούσιο σέ διδάγματα. Θα ήθελα δέ με τήν εύκαιρία αυτή νά υπογραμμίσω ότι ένα από τὰ θεμελιώδη, κατά τή γνώμη μου, χωρία τής Άγίας Γραφῆς εἶναι οἱ στίχοι 55 και 56 τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, δηλαδή τό «*οὐκ οἶδατε οἴου πνεύματός έστε υμεῖς· ό υἱός τοῦ ανθρώπου οὐκ ἦλθε ψυχᾶς ανθρώπων άπολέσαι, αλλά σῶσαι*». Επίσης, ήθελα νά πῶ ότι αὐτό πού εἶπαν οἱ Μαθηταὶ στον Κύριο –δηλαδή τό «*Κύριε, θέλεις εἶπωμεν πῦρ καταβῆναι από τοῦ οὐρανοῦ και αναλῶσαι αὐτούς, ως και Ἡλίας έποίησε;*»– τὸ εἶπαν στηριζόμενοι στην Άγία Γραφή. Γιατί αὐτό πού ζήτησαν τὸ εἶχε κι' όλας κάνει ό προφήτης Ἡλίας, όταν εἶχε πῆ και κατέβηκε πῦρ από τὸν Οὐρανὸ και κατέφαγε τὸν πεντηκόνταρχο μαζί με τούς πενήντα στρατιῶτες πού εἶχε στείλει ό βασιλιάς τοῦ Ἰσραήλ Όχοζίας, για νά τὸν συλλάβουν. Και γι' αὐτό ἴσως σκέφθηκαν: «Καλλίτεροι εἴμαστε εμεῖς από τὸν προφήτη Ἡλία; Γιατί λοιπὸν νά μη τὸν μιμηθοῦμε;». Ἄντε τώρα νά βρῆς και νά άντιτάξεις σ' αὐτό ἄλλα χωρία τής Άγίας [σελ. 92] Γραφῆς! Ναί, αλλά ό Κύριος τούς λέει ότι σεῖς εἴσθε ἄλλου πνεύματος. Και δέν ξέρετε ποιοῦ πνεύματος εἴσθε.

Ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ «πνεύματος» χρησιμοποιοῦν πολλοὶ τὰ ρητὰ τής Άγίας Γραφῆς. Ὅλες οἱ αἰρέσεις, ὅλα τὰ έγκλήματα, ὅλα τὰ κακουργήματα, τὰ στήριξαν σέ ρητὰ τής Άγίας Γραφῆς –τὸ έχει πῆ ό Σαίξπηρ αὐτό– μόνο πὼς τὰ χωρία αὐτὰ εἶναι βγαλμένα έξω από τὸ πνεῦμα της. Ἡ Ἱερὰ Ἐξέταση στηριζόταν σέ ρητὰ τής Άγίας Γραφῆς. Ὅταν ό Καλβῖνος έκαψε τὸν Σερβέτους, στήριξε τή γνώμη του πάνω σέ

χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἡ δουλεία ἐνομιμοποιεῖτο καὶ αὐτὴ μὲ τὴν ἐπίκληση χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Θυμᾶμαι ὅτι στὴν Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πέτρου στὴ Ρώμη εἶδα νὰ εἶναι γραμμένο ἀπ' ἔξω μὲ χρυσοῦ γράμματα: «*Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν*». Καὶ ὅταν τὸ εἶδα αὐτό, σκέφθηκα ὅτι ὁ Κύριος στὴ συνέχεια εἶπε στὸν Πέτρο καὶ τό: «*Ὑπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ*». Γι' αὐτὸ ἂς ξέρουμε ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή καὶ τὸ Εὐαγγέλιο εἶναι μία ὁλότητα, καὶ δὲν μπορεῖς νὰ ἀπομονώνεις χωρία σύμφωνα μὲ τὴν ἀρέσκειά σου.

Καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐπιτίμηση αὐτὴ τοῦ Κυρίου στὸν Πέτρο, θέλω νὰ πῶ ὅτι γεννιέται μαζὶ καὶ ἡ ἀπορία: Γιατί ὁ Κύριος νὰ πῆ στὸν Πέτρο τό: «*Ὑπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ*», καὶ νὰ τὸ πῆ αὐτὸ στὸν ἄνθρωπο ποὺ Τοῦ εἶπε ἀπλῶς νὰ μὴν πάθει αὐτὰ ποὺ τοὺς εἶπε ὅτι ἐπρόκειτο νὰ πάθει; Ἄς τοῦ ἔλεγε: «*Ὁχι, παιδί μου, εὐχαριστῶ πάρα πολύ, ἀλλὰ ἔτσι πρέπει νὰ γίνῃ*», ἀντὶ νὰ τοῦ πῆ «*Ὑπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ*».

Ἔχω δώσει καὶ ἄλλοτε τὴν πιθανὴ ἐξήγηση ὅτι ὁ Πέτρος ἐκείνη τὴν ὥρα, μὲ ὅσα εἶπε, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ πειρασμοῦ, ἔπαιζε τὸ ρόλο τοῦ σατανᾶ. Ὁ πειρασμὸς μάλιστα ἦταν τόσο ἰσχυρότερος, ὅσο ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ἦταν τότε ἡ πιὸ μεγάλη προσωπικότητα στὴ γῆ μετὰ τὸν Χριστό, γιατί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δὲν εἶχε φανῆ ἀκόμη. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τότε ἦταν ἀκόμη Σαῦλος. Ὅταν, λοιπόν, αὐτὴ ἡ πιὸ μεγάλη μετὰ τὸν ἕνα προσωπικότητα ἐκείνης τῆς στιγμῆς Τοῦ τὸ εἶπε αὐτό, ἦταν ἕνας πειρασμὸς. Καὶ ὁ Κύριος ἦταν καὶ ἄνθρωπος ὁμοιοπαθῆς μὲ μᾶς, ὅπως λέει ἡ Ἁγία Γραφή. Γι' αὐτὸ ὁ Κύριος, ὅταν μὲν ἄκουσε τὴν ὁμολογία ἐκείνη τοῦ Πέτρου, ἐνθουσιάστηκε καὶ τοῦ εἶπε «μπράβο»! Γιατί ὅλα αὐτὰ ποὺ τοῦ εἶπε («*Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ [σελ. 93] οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν*») ἰσοδυναμοῦν μὲ ἕνα «μπράβο»! Ὅταν ὅμως ἔπειτα ὁ Πέτρος τοῦ ἔλεγε «*ἰλεὺς σοι, Κύριε...*», δηλαδή, λυπήσου τὸν ἑαυτὸ σου, Κύριε, τότε θὰ τολμήσω νὰ πῶ ὅτι ὁ Κύριος, ποὺ ὡς ἄνθρωπος προστὰ στὸν ἐπικείμενο Σταυρὸ εἶπε τό «*εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο*», ἴσως νὰ αἰσθάνθηκε ἕναν πειρασμό, καὶ γι' αὐτὸ τοῦ μίλησε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Ἀλλὰ καὶ στὴν πρώτη καὶ στὴ δεύτερη περίπτωση, δὲν ἀναφερόταν στὸ πρόσωπο τοῦ Πέτρου, ἀλλὰ στὴν πράξη. Στὴν πρώτη περίπτωση, γιὰ νὰ ἐπαινέσει τὴν πράξη τῆς ὁμολογίας. Καὶ στὴ δεύτερη, γιὰ νὰ ἀποδοκιμάσει τὴν προτροπὴ γιὰ φυγομαχία.

Τὸν πᾶν, λοιπόν, στηρίχθηκε πάνω σὲ χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Πρέπει ὅμως νὰ μῆς μέσα στὸ «πνεῦμα» τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ ἡ χριστιανοσύνη χάνεται, ὄχι ἐπειδὴ τῆς ξέφυγαν τὰ χωρία, ἀλλὰ ἐπειδὴ τῆς ξέφυγε τὸ «πνεῦμα». Βέβαια, καὶ ἡ μελέτη τῶν χωρίων εἶναι ἀπαραίτητη, ἀλλὰ γιὰ νὰ πάρουμε τὸ «πνεῦμα».

B

Θὰ ἀπαντήσω τώρα καὶ στὴν ἀπορία ποὺ διατυπώθηκε πάνω στὴν περικοπὴ Μάρκου κεφ. θ', στίχ. 14-29. Ἕνας, δηλαδή, πῆγε καὶ εἶπε στὸν Κύριο: «*Διδάσκαλε,*

ἤνεγκα τὸν υἱόν μου πρὸς σε ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον» κλπ. Κατόπιν ὁ Κύριος τοὺς ἐλέγχει λέγοντας «ὦ γενεὰ ἄπιστος, ἕως πότε πρὸς ὑμᾶς ἔσομαι;». Μετὰ ἔφεραν τὸ παιδί, καὶ ὁ πατέρας του λέει στὸν Κύριο ὅτι αὐτὰ κι' αὐτὰ παθαίνει τὸ παιδί μου, καὶ καταλήγει λέγοντας «ἀλλ' εἴ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν σπλαγχνισθεὶς ἐφ' ἡμᾶς», δηλαδή διατύπωσε μία ἀμφιβολία, πού ἐκφράζεται καὶ μὲ κάπως ὑποτιμητικὸ τρόπο: ἂν πράγματι μπορεῖς νὰ κάνεις καὶ τίποτε («ἀλλ' εἴ τι δύνασαι»). Ἐδῶ ἡ διατύπωση τῆς ἀμφιβολίας μετέχει καὶ κάποιας ἐξυβρίσεως. Ὁ Κύριος τότε τοῦ εἶπε «εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι». Καὶ «εὐθέως κράξας ὁ πατήρ τοῦ παιδίου μετὰ δακρύων ἔλεγε· πιστεύω, Κύριε· βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ». Στὴ συνέχεια ὁ Κύριος θεραπεύει τὸ παιδί. Ἀλλὰ παρεμβάλλεται ἀπὸ τὸν Εὐαγγελιστὴ Μᾶρκο τὸ ἐξῆς: «ιδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐπισυντρέχει ὄχλος, ἐπέτιμῃσε τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ λέγων αὐτῷ· τὸ πνεῦμα τὸ ἄλαλον καὶ κωφόν, ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω, κλπ.».

[σελ. 94] Αὐτό, λοιπόν, πού λέει ὁ Μᾶρκος –καὶ πού ἀποτελεῖ τὴν ἀπορία πού διατυπώθηκε– τὸ ἐρμηνεύετε ὅτι, ἂν δὲν συνέτρεχε ὁ ὄχλος, δὲν θὰ θεραπευόταν τὸ παιδί; Ἀπὸ ποῦ εἶναι αὐτὸ φανερό; Ὁ Εὐαγγελιστὴς αὐτὸ πού λέει τὸ λέει μὲ ἀφέλεια καὶ ἀβίαστα. Βέβαια, δὲν ἤμουν μπροστά, ὅταν γινόταν τὸ θαῦμα τῆς θεραπείας, καὶ δὲν ξέρω τί θὰ ἔκανε ὁ Κύριος, ἐὰν δὲν «συνέτρεχε ὁ ὄχλος». Μπορεῖ νὰ ἔκανε τὴν θεραπεία κάπως ἀλλιώτικα. Μπορεῖ τὸν τρόπο τῆς θεραπείας τοῦ παιδιοῦ νὰ τὸν καθώρισε τὸ ὅτι ἦταν πολὺς ὁ ὄχλος, ὄχι ὁμως καὶ τὸ ἂν θὰ κάνει ἢ ὄχι τὸ θαῦμα. Γιατὶ ἔπρεπε ἓνα ἐκ τῶν δύο νὰ γίνῃ: ἢ ἔπρεπε νὰ θεραπεύσει τὸ παιδί, ἢ δὲν ἔπρεπε. Καὶ ἂν ὑποθέσωμε ὅτι δὲν ἦταν ὁ Κύριος, ἀλλὰ ἤμουν ἐγώ, ἓνα σκουλήκι μπροστά στὸν Κύριο, μπορούσα νὰ κάνω τέτοια πράγματα; ἢ ἔπρεπε νὰ τὸ θεραπεύσω, καὶ θὰ τὸ ἐθεράπευα, καὶ μόνο του ἂν ἦταν, ἢ δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ θεραπεύσω, ὅποτε δὲν θὰ τὸ ἐθεράπευα, καὶ ἄς ἦταν ὅλη ἡ οἰκουμένη μπροστά. Ἐπιτρέπεται ἐγὼ τὸ σκουλήκι νὰ λέω ὅτι ὁ μὲν ἠθικὸς κανόνας μέσα μου μοῦ ἀπαγορεύει νὰ ἐξαρθῶ τὸ θαῦμα τῆς θεραπείας ἀπὸ τὴν ὕπαρξη θεατῶν, καὶ θὰ πῶ ὅτι αὐτὸ πού ἀπαγορεύεται ἀπὸ τὸν ἠθικὸ κανόνα νὰ τὸ κάνω ἐγὼ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ τοῦ Παντός; Πῶς μπορῶ νὰ διαλέξω γιὰ τὸ χωρίο αὐτὸ τὴν ἐρμηνεία ἐκείνη πού ἐγώ, ἂν τὴν ἐφήρμοζα, θὰ θεωροῦσα τὸν ἑαυτό μου ἠθικὰ μειωμένο; Δὲν μπορῶ, δηλαδή, νὰ καταφύγω σὲ ἐρμηνεῖες πού παρουσιάζουν τὸν Δημιουργὸ τοῦ Παντός ἠθικὰ κατώτερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Γ

Ὅταν διαβάζωμὲ στὸ γ' κεφάλαιο τῆς Β' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὅτι «τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ», ὁ νοῦς μας πηγαίνει στὰ χρόνια τὰ δικά μας καὶ στὴν ἀποτυχία τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς κοινωνικῆς πραγματικότητος πού ἀκολούθησε τὴν λατρεία τοῦ «γράμματος». Ἀλλὰ ἐρωτῶ: Ποιοῦ «γράμματος»; Ἐτήρησε ὁ Χριστιανισμὸς ἔστω καὶ τὸ «γράμμα»; Ὅταν, λ.χ., ἡ χριστιανοσύνη ἦταν μὲ τὸ μέρος τῶν καπιταλιστῶν, δὲν ὑπῆρχε

γραμμένο «ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι» καὶ τὸ «εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος διελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ [σελ. 95] Θεοῦ εἰσελθεῖν»; Ὑπῆρχαν. Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν τηρήθηκε οὔτε κἂν τὸ γράμμα! Ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔγραφε ὅτι «τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει κλπ.», τὸ ἔγραφε αὐτὸ πρὸς τοὺς τότε Ἑβραίους, πού κυττοῦσαν νὰ τηροῦν τὸ γράμμα τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου. Καὶ ἔρχεται ἡ Καινὴ Διαθήκη καὶ λέει νὰ τηρῆται τὸ πνεῦμα. Ἰσχυρίζομαι, λοιπόν, ὅτι εἴμαστε πολὺ χειρότεροι ἀπὸ τοὺς τότε Φαρισαίους. Γιατὶ ἐμεῖς ἔχομε μὲν τὸ καλὸ «γράμμα» τῆς Καινῆς Διδαχῆς, ἀλλὰ ὑπάρχει ἡ ὑποκρισία πού χαλάει τὸν κόσμον ἂν, ὅταν νηστεύεις, λ.χ., θὰ φᾶς μύδια ἢ θὰ φᾶς γιαούρτι! Καὶ λέγεται αὐτὸ ἀπὸ ὑποκρισία, γιατί κανένα «γράμμα» τοῦ Εὐαγγελίου δὲν τὸ λέει αὐτό. Καὶ ἀκριβῶς σήμερα διατρέχει τὸν κίνδυνο ὁ Χριστιανισμὸς νὰ γίνῃ «γράμμα»!

Ἐπομένως, ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο καὶ τὴν Ἁγία Γραφή θὰ παίρνωμε σὰν μέλισσες τὸ μέλι, πού εἶναι τὸ «πνεῦμα», καὶ ὄχι τὸ «γράμμα». Γιατὶ ὑπάρχουν μέσα στὴν Ἁγία Γραφή ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος οἱ διδασκαλίες πού ἔχουν αἰώνιο κῦρος, ὅπως π.χ. ἡ ἀγάπη, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐκεῖνες πού ἀναφέρονται στὶς συνθῆκες τῆς τότε ἐποχῆς, δηλαδή τῆς ἐποχῆς πρὶν δύο χιλιάδες χρόνια. Ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔγραφε τὶς Ἐπιστολές του, θὰ ἦταν ἀνόητο νὰ δεχθοῦμε ὅτι εἶχε στὸ νοῦ του ὅτι ὅλα ὅσα γράφει μέσα σ' αὐτὲς θὰ ἔπρεπε μετὰ δύο χιλιάδες χρόνια νὰ τὰ πάρωμε κατὰ γράμμα, καὶ ὅτι ἐκεῖνα ἀκόμη πού ἀφοροῦσαν στὴ ζωὴ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς θὰ πρέπει νὰ κυβερνήσουν καὶ τὶς συνθῆκες τῆς γενεᾶς μας. Ἄλλα ἦσαν τότε τὰ προβλήματα, ἐντελῶς ἄλλα εἶναι σήμερα. Τὸ ὅτι δὲ αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὄχι μόνο δὲν πίστευε ὅτι θὰ ἐπακολουθήσουν κἂν δύο χιλιάδες χρόνια, ἀλλὰ θεωροῦσε ὅτι ἦταν κοντὰ ἢ ἔλευση τοῦ Κυρίου καὶ ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου. Ὅταν, λ.χ., ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔγραφε «αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν», πρέπει νὰ μεταφερθοῦμε στὴν τότε ἐποχή, νὰ σκεφθοῦμε ποιά ἦταν τότε ἡ συμπεριφορὰ τῶν γυναικῶν, γιὰ νὰ τὸν καταλάβωμε. Ὅπως ἐπίσης καὶ αὐτὸ πού λέει γιὰ τὶς γλῶσσες. Μερικοί, γιὰ νὰ ἐπιδειχθοῦν, μιλοῦσαν γλῶσσες ἀκατάληπτες γιὰ τοὺς ἄλλους. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τὸ χτυπάει αὐτὸ καὶ προβάλλει τὴν «προφητεία», δηλαδή τὴ διδασκαλία σὲ γλῶσσα πού οἰκοδομεῖ. Τότε ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν σὲ νηπιακὴ κατάσταση, καὶ ὁ τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῶν προβλημάτων ἦταν ἀνάλογος. [σελ. 96] Ὅπως ἐπίσης ὑπάρχει καὶ τὸ ρητὸ «ὁ δὲ προφητεύων ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν» (Α' Κορ. ιδ). Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ρητὰ καταχωνιάσθηκαν καὶ λησμονήθηκαν.

Δ

Τὸ «οὐκ οἶδατε οἴου πνεύματος ἐστε ὑμεῖς» τὸ εἶπε μὲν ὁ Κύριος στοὺς Μαθητὲς Του, ἀλλὰ θὰ τὸ ἔλεγε καὶ σὲ μᾶς. Δύο χιλιάδες χρόνια τώρα μᾶς ἀπέκρυψαν αὐτὸ τὸ «πνεῦμα» καὶ μᾶς ἔκαναν νὰ τᾶχουμε χαμένα. Καὶ ἐμεῖς,

λοιπόν, πρέπει να κάνουμε προσπάθεια, για να μπορούμε στο «πνεῦμα» τοῦ Εὐαγγελίου. Εἶναι τό «πνεῦμα», πού ὡς νομικός θά τὸ ὀνομάσω «ὁ ἐρμηνευτικός ὁδηγὸς τῆς Ἁγίας Γραφῆς». Ὑπάρχουν χιλιάδες χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἓνας ἐρμηνευτικός ὁδηγὸς γιὰ ὅλα: «Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε ψυχὰς ἀνθρώπων ἀπολέσαι, ἀλλὰ σῶσαι». Γι' αὐτὸ ἡ ἐρμηνεία τῶν χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς δὲν πρέπει νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὸν τὸν ἐρμηνευτικὸ ὁδηγό. Τὸ ἀληθινὸ χριστιανικὸ «δέον» (δηλαδή ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ γίνει) εἶναι φιλόανθρωπο. Κάθε, ἐπομένως, «δέον» πού δὲν εἶναι φιλόανθρωπο εἶναι ψεύτικο. Καὶ κάθε «δέον» πού δὲν εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὸ καλὸ δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ψεύτικο «δέον». Μὲ ἄλλα λόγια, τό «πνεῦμα» τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι κυρίως ἡ ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη εἶναι ἐκείνη πού σὰν ἄλλος «Βιργίλιος» θά μᾶς ὁδηγήσει στοῦ ἀληθινὸ «πνεῦμα», ὅπως ἄλλως τε ἡ ἀγάπη μᾶς βοηθεῖ σὲ ὅλα. Ὅπως λέει καὶ ὁ Ἰ. Αὐγουστῖνος, «ἀγάπα καὶ κάνε ὅ,τι θέλεις». Εἶναι αὐτὸ πού λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη». Τὸ συμπέρασμα, λοιπόν, εἶναι ὅτι, ὅταν μελετοῦμε τὴν Ἁγία Γραφή, πρέπει νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψιν μας πάντοτε σὰν ἐρμηνευτικὸ ὁδηγὸ αὐτὸ τὸ φιλόανθρωπο πνεῦμα.

13

ΩΣ ΚΑΙΝΗ ΔΙΔΑΧΗ

Α

Τὴν Ἁγία Γραφή πρέπει νὰ τὴ διαβάζωμε μὲ ἀφέλεια. Αὐτὴ ἡ ἀφέλεια θὰ μᾶς τὰ ἐρμηνεύσει ὅλα, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ξέρομε πῶς νὰ τὰ διατυπώσωμε.

Θὰ ἀναφέρω σὰν παράδειγμα τὸ ἐξῆς: Ὑπάρχει στὸ Εὐαγγέλιο τὸ ρητὸ τοῦ Κυρίου: «ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ρητὸ τὸ Βυζάντιο τὸ ἐρμήνευε ὡς ἐξῆς: Οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς ἐνήστευαν δύο φορὲς τὴν ἐβδομάδα. Ἐμεῖς, γιὰ νὰ «περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη» μας «πλεῖον τῆς τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων», πρέπει νὰ νηστεύωμε ὄχι μόνον δύο φορὲς τὴν ἐβδομάδα, δηλαδὴ τὴν Τετάρτη καὶ τὴν Παρασκευή, ἀλλὰ ἐπὶ πλέον καὶ τὴν Δευτέρα!

Ἕνα ἄλλο παράδειγμα: Στὴν ἐφημερίδα *Die Welt*(*) διάβασα ὅτι μερικοὶ στὴ Γερμανία, ἐπειδὴ ὁ Κύριος εἶπε ὅτι «οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρνοι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ», μετέφρασαν τὴν Ἁγία Γραφή στὴ γλῶσσα τῶν καταγωγίων, πού, ὅπως λέει τὸ ἄρθρο, ἕνας εὐπρεπὴς Γερμανὸς δὲν μπορεῖ πιά νὰ τὴ διαβάσει.

Σᾶς ἀνέφερα αὐτὰ τὰ παραδείγματα, γιὰ νὰ σᾶς δείξω ποῦ μπορεῖ κανεὶς νὰ φθάσει, ὅταν λείπει ἡ ἀφέλεια.(**)

Β

Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος στὴν Β' Ἐπιστολὴ του γράφει γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, «καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, ... ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφὰς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν». Καὶ μία μορφή στρεβλώσεως εἶναι καὶ ἡ ἀπομόνωση χωρίων. Γι' αὐτὸ, τὴν Ἁγία Γραφή μποροῦν νὰ τὴν διαβάσουν μόνον ἐκεῖνοι ποὺ τὴν διαβάζουν μὲ παιδικὴ ἀφέλεια. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Κύριος εἶπε τὴ διδασκαλία Του μὲ περισσότερα λόγια, πού ἡ

* Ἡ εἰσήγησις αὐτὴ ἐγένετο τὴν 26-12-1971 (σ.ἐ.).

** Βλ. κατωτέρω σελ. 148 ἐπ. (σ.ἐ.).

περίληψη τὰ κάνει κάποτε δυσνόητα. Ἄλλὰ ἄς παίρνουμε ἐκεῖνα ποὺ καταλαβαίνομε, καὶ ἄς ἀφήνωμε κατὰ μέρος τὰ δυσνόητα.

Γ

«Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾗτε» (Β΄ Κορ., ιγ΄ 9). Αὐτὰ ποὺ λέει στὸ στίχο αὐτὸ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δὲν μπορούμε σήμερα νὰ τὰ καταλάβωμε, ἔπειτα ἀπὸ χίλια ἑννεακόσια χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ εἰπώθηκαν, γιατί γράφτηκαν μέσα στὶς ἀνθρώπινες συνθήκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Φαίνεται ὅτι ἔλεγαν γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο ὅτι δὲν εἶναι τόσο δυνατὸς ὅσο ἐμφανίζεται. Γι' αὐτὸ στὴν Ἐπιστολὴ αὐτή, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ στίχο αὐτό, τοὺς ἀπειλεῖ μὲ δύναμη, λέγοντας ὅτι «ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν οὐ φείσομαι». Ἄλλὰ καὶ στὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ (δ΄ 10) τοὺς λέει κάτι παρόμοιο καὶ μὲ κάποια δόση εἰρωνείας, «ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί· ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι», καὶ αὐτὸ τοὺς τὸ λέει γιὰ τὸ καλὸ τους, βέβαια, καὶ τελειώνει μὲ τὴν ωραία προτροπὴ: «Λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε...», ποὺ δείχνει τὸν πνευματικὸ ἐργάτη.

Πάντως, ὑπάρχουν χωρία τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (ὅπως τὸ κεφ. ιβ΄ τῆς Β΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς του) ποὺ ἀποτελοῦν ντροπὴ γιὰ τὴν τότε Ἐκκλησίαν ὅτι ἀνάγκασε ἕναν Ἀπόστολο Παῦλο νὰ τὰ λέει. Ὅπως καὶ ἐκεῖνο τὸ φοβερὸ: «Ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον ἀναγνωσθῆναι τὴν ἐπιστολὴν...»! Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, βέβαια, δὲν ἄκουσε ἀπ' εὐθείας τὸν Κύριο, [σελ. 99] ἀλλὰ θὰ εἶχε ἀκούσει τί εἶπε ὁ Κύριος περὶ ὄρκου. Καὶ ὅμως, παρ' ὅλα αὐτά, τὸ λέει αὐτό, γιατί ἀσφαλῶς εἶχε κάποιο λόγο γιὰ νὰ τὸ λέει. Φαίνεται ὅτι ἄλλη του ἐπιστολὴ δὲν τὴν διάβασαν. Καὶ τώρα θὰ ἔλεγε: Καλὰ τὴν ἔγραψα κί' αὐτή, θὰ τὴν διαβάσουν ὅμως; Καὶ ἐνῶ τότε φοβόταν μήπως δὲν τὴν διαβάσουν –καὶ ἐννοοῦσε μία φορὰ μόνο– οἱ ὀλιγάριθμοι χριστιανοὶ τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν διαβάζουν ἑκατομμύρια ἄνθρωποι δύο χιλιάδες χρόνια τώρα, καὶ εἶναι ἀπίστευτη ἡ βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ τὶς Ἐπιστολὰς αὐτές!

Δ

Τὸ πρωτεῦον στὴ ζωὴ τοῦ Κυρίου δὲν ἦσαν τὰ θαύματα, ἀλλὰ ἡ διδασκαλία Του, ἡ καινὴ διδαχὴ Του. Καὶ τὰ θαύματα ἦσαν ἡ συνέπεια τῆς διδασκαλίας Του αὐτῆς. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ στίχ. 27 τοῦ α΄ κεφαλαίου τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου: «καὶ ἐθαμβήθησαν πάντες, ὥστε συζητεῖν πρὸς ἑαυτοὺς λέγοντας· τί ἐστὶ τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη, ὅτι κατ' ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ;» Καὶ ἡ ἐρώτησή τους αὐτὴ μοῦ θυμίζει τὴν ἄλλη ἐκείνη ἐρώτηση ποὺ ὑπέβαλαν στὸν Ἀπόστολο Παῦλο οἱ Ἀθηναῖοι πάνω στὸν Ἄρειο Πάγο: «ἐπιλαθόμενοι τε αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἄρειον Πάγον ἤγαγον

λέγοντες· *δυνάμεθα γινῶναι τίς ἡ καινὴ αὕτη ἢ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδαχὴ;*». Καὶ ἔτσι οἱ «ὑπανάπτυκτοι» τῆς Γαλιλαίας συναντήθηκαν στὴν ἴδια ἀπορία μὲ τὸ τότε high life τῶν Ἀθηνῶν, δηλαδή μὲ τὴν πνευματικὴ ἀφρόκρεμα τοῦ τότε πολιτισμένου κόσμου. Μὲ περισσότερη εὐγένεια οἱ Ἀθηναῖοι, μὲ ὠμότητα οἱ Γαλιλαῖοι, διερωτήθηκαν καὶ ἔθεσαν τὸ ἴδιο ἐρώτημα: *«τίς ἡ καινὴ αὕτη διδαχὴ»*, πού συνέπειά της εἶναι τὰ θαύματα;

Ἄλλ' οἱ αἰῶνες καὶ αὐτὰ πού γέμισαν τοὺς αἰῶνες ἔκρυσαν τὴν καινὴ, τὴ νέα διδαχὴ. Καὶ αὐτὸ μοῦ θυμίζει τὸ γνωστὸ ἐκεῖνο περιστατικὸ ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπου ἓνας βασιλιάς τοῦ Ἰουδα διέταξε νὰ γίνῃ ἐρευνα στὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ Ἱεροῦ καὶ νὰ γίνῃ ἀπογραφή τοῦ θησαυροῦ. Καὶ αὐτοὶ πού ἐνεργοῦσαν τὴν ἀπογραφή αὐτή, ἐκεῖ πού μετακινοῦσαν τὰ στοιχεῖα τοῦ θησαυροῦ, γιὰ νὰ τὰ ἀπογράψουν, βρῆκαν αἴφνης ξεχασμένο ἀπὸ αἰῶνες καὶ κρυμμένο κάτω ἀπὸ τὸ θησαυρὸ τοῦ Ἱεροῦ τὸ βιβλίον τοῦ Νόμου τοῦ Μωυσέως! Οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἱεροῦ εἶχαν κρύψει [σελ. 100] τότε τὸ βιβλίον τοῦ Νόμου. Ἔτσι καὶ οἱ αἰῶνες μᾶς ἔκρυσαν κάτω ἀπὸ πολλὰ ἐπικαθίσματα τὴν Καινὴ Διδαχὴ.

Οἱ στίχοι 49-53 τοῦ ιβ' κεφαλαίου ἀπὸ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον ἔχουν κρυφτῆ μέσα στὴ συνείδησή μας. Λέμε, δηλαδή, μέσα μας, ἔ, ἄς μὴν τὰ παίρνουμε τόσο πολὺ στὰ σοβαρά. Ἔτσι, πολλὰ χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ μάλιστα τὰ σπουδαιότερα, ἔχουν ἀποκρυβῆ. Θυμᾶμαι ὅτι κάποτε, ὅταν μία κυρία πλουσία μοῦ ζήτησε νὰ τῆς ἐξηγήσω ἓνα χωρίον τῆς Ἁγίας Γραφῆς δυσεξηγήτο, τῆς ἀπῆντησα: Δὲν ἐξηγεῖτε καλλίτερα τὸ χωρίον τῆς Ἁγίας Γραφῆς πού λέει *«ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδώτω τῷ μὴ ἔχοντι»*; Γιατὶ τότε θὰ ἐξηγήσετε καὶ τὰ ἄλλα. Ἀπὸ τότε πού τῆς τὸ εἶπα αὐτό, δὲν τὴν ξαναεἶδα: Ἦν γὰρ ἔχουσα *«χιτῶνας»* πολλούς!

Τὸ χωρίον πάντως αὐτό, πού ἀρχίζει ἀπὸ τὸ στίχον 49 τοῦ ιβ' κεφαλαίου ἀπὸ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, τὸ ἔχω ζήσει ὁ ἴδιος ὡς νέος, γι' αὐτὸ καὶ τοὺς στίχους 49-53 τοὺς καταλαβαίνω πάρα πολὺ. Ὁ Κύριος δὲν ἦρθε νὰ δώσῃ εἰρήνην, ἀλλὰ διαχωρισμό. Προσέξτε: Αὐτὸ τὸ χωρίον τὸ εἶπε ὁ Κύριος καὶ δὲν εἶναι σχῆμα λόγου. Ὅσοι ἀνήκουν στὸν Χριστὸ εἶναι μειονοψηφία. Καὶ ὅσο μικρότερη μειονοψηφία εἶναι, τόσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ δόξα καὶ ἡ εὐθύνη τους. Ἐμεῖς, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι εἴμαστε τοῦ Χριστοῦ, ἄς ἔχουμε συγχρόνως ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Χριστὸς –δηλαδή ἡ πίστη σ' Αὐτὸν καὶ ἡ συνέπεια στὴν πίστη αὐτή– γίνεται πολλὰς φορὰς αἰτία διαχωρισμοῦ σὲ οἰκογένειες, σὲ παρέες, σὲ φιλίες.

Ε

Ἐνα ἄλλο θέμα θέτει καὶ τὸ περιστατικὸ ἐκεῖνο μὲ τὸν τυφλὸ πού ἔχει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης στὸ θ' κεφάλαιον. Ἐκεῖ οἱ Μαθηταὶ ρωτᾶνε τὸν Κύριον, γιὰ νὰ μάθουν ποιὸς ἀμάρτησε, γιὰ νὰ εἶναι αὐτὸς τυφλός, ὁ ἴδιος ἢ οἱ γονεῖς του. Εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς θεοδικίας. Ἐμεῖς, δηλαδή, οἱ ἄνθρωποι νομίζομε ὅτι πρέπει νὰ ξέρουμε τὸ γιατί γίνεται τὸ κάθε τι στὸν κόσμον. Καὶ κυρίως θέλομε νὰ βροῦμε ἀπάντησιν σὲ θέματα θεοδικίας. Λέμε, λ.χ., ὅτι ἔγιναν σεισμοὶ στὸ τάδε μέρος, γιὰτὶ

οι κάτοικοι εκεί είναι βλάσφημοι. Που σημαίνει ότι εδώ δεν γίνονται σεισμοί, γιατί οι κάτοικοι είναι... άγιοι! Και τὰ λέμε αυτά, γιατί, απλούστατα, δεν θέλομε νὰ ποῦμε τὸ «δὲν ξέρω».

[σελ. 101] Ὁ Κύριος εἶπε, ἐπίσης, ὅτι «ὅστις σὲ ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην». Καὶ ὅμως, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἐρραπίσθη μία φορά ἀπὸ τὸ δοῦλο τοῦ Ἀρχιερέως, δὲν ἔστρεψε σ' αὐτὸν καὶ τὴν ἄλλη σιαγόνα, ἀλλὰ τοῦ ζήτησε τὸν λόγο γιατί τὸν ἐρράπισε χωρὶς αἰτία. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ παίρνωμε τὰ ρητὰ αὐτὰ κατὰ γράμμα, ἀλλὰ κατὰ τὸ «πνεῦμα», γιατί, ὅπως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἶπε, «τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ».

Ἐπειτα, στὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο, στὸ σ' κεφάλαιο, ὁ Εὐαγγελιστὴς λέει ὅτι ὁ Κύριος μίλησε γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ οἰκοδόμησε «οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆν χωρὶς θεμελίου». Ἐνῶ στὸ κατὰ Ματθαῖον λέει ὅτι «ὠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον». Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο εἶναι τὸ σωστό; Ἐὰν ἦταν δυνατὸν νὰ ρωτούσαμε ἕναν Ἀπόστολο πῶς ἀκριβῶς τὸ εἶπε ὁ Κύριος, θὰ μᾶς μάλωνε καὶ θὰ μᾶς ἔλεγε: μὲ αὐτὰ ἀσχολεῖσθε καὶ δὲν κυττᾶτε νὰ πάρετε τὸ «ζωοποιοῦν πνεῦμα»; Φαίνεται –καὶ τὸ πιθανώτερο εἶναι– ὅτι ὁ Κύριος αὐτὲς τὶς παραβολὰς τὶς εἶπε πολλές φορές, καὶ ἄλλοτε τὸ εἶπε ἔτσι, ἄλλοτε τὸ εἶπε διαφορετικὰ. Γι' αὐτὸ ἄς ἀφήσωμε τὶς κατὰ γράμμα ἐρμηνεῖες.

Z

«Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου ἕως ἂν πάντα γένηται».

Εἶναι πάρα πολὺ δύσκολο ἐρμηνευτικὰ χωρὶς ἀπὸ τὴν ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλία τοῦ Κυρίου. Καὶ αὐτὸ φαίνεται, ἂν τὸ συγκρίνετε μὲ ἐκεῖνο ποὺ λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολή του, ὅτι ὁ νόμος εἶναι κατὰρα.

Μὲ ἔχει πολὺ ἀπασχολήσει στὸ παρελθὸν αὐτὸ τὸ χωρίο. Τώρα ὅμως δὲν μὲ ἀπασχολεῖ, γιατί ὁ Χριστὸς στὴ συνέχεια λέει καὶ τὸ «ἀλλὰ πληρῶσαι». Ὁ Ἰησοῦς, δηλαδή, δὲν ἦρθε νὰ καταλύσει τὸν νόμο, γιατί δὲν θὰ προέκυπτε καμμία ὠφέλεια ἀπὸ τὴν κατάλυση τοῦ νόμου. Ἐδιάβασα ἕνα ὠραῖο ἄρθρο στὸ περιοδικὸ *Match*, ποὺ ἔλεγε ὅτι ὅλοι οἱ ἐπαναστάτες θέλουν νὰ καταλύσουν τὸ κατεστημένο. Ὅποτε ἡ ἐπανάσταση γίνεται ἔτσι καὶ **[σελ. 102]** αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της ἕνα καθεστῶς. Καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, κατὰ τὴν ἀντίληψη μερικῶν, κατέλυσε τάχα τὸ Μωσαϊκὸ Νόμο· ἐνῶ ἔγινε πάλι ἕνας νέος νόμος ἢ νηστεία τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Παρασκευῆς. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἐνδιέφερε τὸν Κύριο καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο ἦρθε στὸν κόσμον ἦταν τὸ «πληρῶσαι». Γιατί ὁ Ἰησοῦς δὲν ἦταν ἐπαναστάτης ποὺ καταλύει, ἀλλὰ ἦταν δημιουργός. Δὲν ἦρθε νὰ καταλύσει, ἀλλὰ νὰ δημιουργήσει. Δὲν γκρεμίζει ὁ δημιουργός, ἀλλὰ μὲ τὸ δημιουργούμενο νέο ἐκτοπίζει τὸ παλαιό.

14

ΨΥΧΙΚΟ ΑΝΕΒΑΣΜΑ*

Α

Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἀπόψε, παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων, ἀπὸ παραδρομὴ εἶπα νὰ διαβάσωμε αὐτὸ τὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ α' κεφάλαιο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ποὺ ἀναφέρεται ὄχι στὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ στὸν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετο πόλο τῆς ἐπιγείου σταδιοδρομίας Του, στὴν Ἀνάληψή Του, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο πόλων, ἓνας ἄξονας ποὺ λέγεται βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ χαιρετίσθηκε μὲ τὴν ἐπαγγελία ἐκ μέρους τῶν ποιμένων καὶ τῶν ἀγγέλων «ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ», ὁ Ἐμμανουήλ, «ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός». Ἡ Γέννηση ἔγινε, καὶ βλέπομε ἔπειτα ὅτι ἡ ἔρημος βοοῦσε ἀπὸ τὸ «μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Ἀκολούθησαν τρία χρόνια σταδιοδρομίας μὲ τὴν ἐπαγγελία τῆς βασιλείας τῶν Οὐρανῶν. Ἀκολούθησε ὁ Σταυρικὸς θάνατος, ποὺ γιὰ τοὺς μαθητὲς ἔδειχνε πλέον ὅτι θάφτηκε κάθε σκέψη γιὰ τὴ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Αὐτοί, βέβαια, περισσότερο ἔκλαψαν, γιὰ τὴ θάφτικη ὁ πολυαγαπημένος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐγκαταλειφθεὶς Διδάσκαλος. Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Κυρίου ἦταν «Θεέ μου Θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες;» Ἀλλὰ τὸ Σταυρὸ καὶ τὸ θάνατο ἀκολούθησε ἡ Ἀνάσταση. Μὲ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου ἀναστήθηκε καὶ ἡ ἐλπίδα τους. Μὲ τὴν ἐλπίδα αὐτὴ οἱ μαθηταὶ ἐκάκιζαν τὴν ὀλιγοπιστία τους καὶ ἔλεγαν ὅτι τώρα πλέον θὰ ἔρθει ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Καὶ ἀνίσταται ὁ Κύριος καὶ ἐπὶ σαράντα μέρες τὸν βλέπουν καὶ τὸν συναναστρέφονται, γίνεται λόγος γιὰ ἄλλα [σελ. 104] θέματα, ἀλλὰ γιὰ τὸ πότε θὰ ἔρθει ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν δὲν γίνεται λόγος ἀπὸ τὸν Κύριο. Καὶ γιὰ νὰ τὸ πῶ πάλι μὲ τὴν εἰκόνα ποὺ συνηθίζω νὰ ἀναφέρω, ἡ «συναλλαγματικὴ» τέλος πάντων γιὰ τὴν ἔλευση τῆς βασιλείας τῶν Οὐρανῶν δὲν ἐμφανίζεται. Καὶ στὸ τέλος, ἐνῶ ὁ Κύριος τοὺς δίνει ρητὲς τελευταῖες ὑποθήκες –μὴ φύγετε ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, γιὰ τὴ θὰ λάβετε τὴ δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος–, στὸ τέλος ἀφήνουν, ὅπως λέει ὁ λόγος, καὶ τὴν «ντροπὴ στὴν πάντα» καὶ τὸν ρωτᾶνε: Κύριε, τί γίνεται, τέλος πάντων, μὲ αὐτὴ τὴ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν; Καὶ ὁ Κύριος τοὺς λέει ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι δική σας δουλειά, ὅτι δὲν εἶναι δικό σας θέμα νὰ γνωρίσετε «χρόνους ἢ καιρούς». Βέβαια, ὅταν χαιρετίσθηκε ἡ Γέννηση τοῦ

* Ἡ εἰσήγησις αὐτὴ ἔγινε τὴν 23-12-1962 (σ.ἐ.).

Χριστοῦ ὡς Μεσσίου, δὲν χαιρετίσθηκε μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιρούς», γιατί τότε πῶς ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἔφερε τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ πάλι θὰ ποῦμε «οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιρούς»;

B

Ὅποτε ἀρχίζομε καὶ καταλαβαίνομε ὅτι ἐδῶ ἔγινε ἓνα λάθος, τεράστιο λάθος! Οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου ἦσαν Ἑβραῖοι, ὅπως καὶ ὁ προφήτης Ζαχαρίας ἦταν Ἑβραῖος. Ὁ προφήτης Ζαχαρίας εἶχε δῆ στὴ γέννηση τοῦ Ἰωάννου τὸ παιδί πού θὰ ἐτοιμάζε τὸ διώξιμο τῆς «Κομμαντατούρ» ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα. Νὰ φύγουν, δηλαδή, οἱ Ρωμαῖοι. Οἱ Ρωμαῖοι, πού ἦσαν μὲν λιγώτερο ἀπάνθρωποι ἀπὸ ὅ,τι ἦσαν οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὴν Κατοχὴ στὸ Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς ὅτι ἦσαν περισσότερο σκληροί, μὲ μία σκληρότητα ὅχι μὲν κτηνώδη, ἀλλὰ πάντως μεγάλη. Ἦσαν δοῦλοι τότε οἱ Ἑβραῖοι καὶ περίμεναν ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ θὰ σημαίνει νὰ φύγουν οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τὴ μέση. Ἀλλὰ στὸ τέλος τὸ πῆραν ἀπόφαση ὅτι ἡ Ρώμη δὲν πρόκειται νὰ φύγει. Ἐπομένως, ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν δὲν ἐσήμαινε νὰ φύγει ἡ «κομμαντατούρ» καὶ στὰ διάφορα ἰδρύματα τὰ ἐβραϊκὰ γράμματα νὰ ἀντικαταστήσουν τὰ ρωμαϊκά, νὰ φύγει ἐπίσης ὁ «ἀετὸς τῆς Ρώμης», τὸ «βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως» καὶ νὰ ἔρθουν τὰ σύμβολα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τοῦ «Τορά». Ἀλλὰ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν σήμαινε κάτι ἄλλο. Τί, λοιπόν, ἦταν ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν;

[σελ. 105] Τὴ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν τὴν βλέπομε ἀμέσως μετὰ τὴν Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου: Ἐπέστρεψαν οἱ μαθηταὶ στὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἀνέβηκαν στὸ ὑπερῶο «οὗ ἦσαν καταμένοντες» οἱ Ἀπόστολοι καὶ «προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει σὺν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ». Αὐτὸ πλέον εἶναι βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Νά, λοιπόν, πού τὸ θέμα δὲν ἦταν ἂν θὰ ἔρθει ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ νὰ διώξει τοὺς Ρωμαίους.

Καὶ ἐρχόμαστε στὸ δ΄ κεφάλαιο τῶν Πράξεων στίχ. 32-37: «*Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδιά καὶ ἡ ψυχὴ μία*». Ὅλοι δηλαδή αὐτοὶ πού ἐπίστευσαν –καὶ ἦσαν χιλιάδες πλέον– εἶχαν μία καρδιά καὶ μία ψυχὴ. «*Καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι*». Οὔτε, δηλαδή, ἔλεγε κανεὶς κάτι πού εἶχε ὅτι ἦταν δικό του. «*Ἀλλ’ ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά*». Ὅλα ἦσαν κοινά. Εἶχαν, δηλαδή, κοινοκτημοσύνη. «*Καὶ μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ*». Νά τὴν ἡ δύναμη! Ὅταν ἔχεις πίσω σου χιλιάδες πού εἶναι μία καρδιά καὶ μία ψυχὴ, μέχρι τοῦ σημείου νὰ εἶναι κοινὰ ἀκόμη καὶ τὰ χρήματα καὶ ἡ περιουσία, ἔχεις τότε τὴ δύναμη νὰ μιλάς περὶ Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, μὲ ἓναν «ἀέρα» πού ἀλλιῶς δὲν θὰ τὸν εἶχες. «*Χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. Οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς*». Οὔτε δηλαδή ὑπῆρχε κανεὶς μεταξύ τους φτωχός. «*Ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον*», ὅσοι δηλαδή εἶχαν οἰκόπεδα ἢ ἔτοιμα σπίτια, «*πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων*». Ἄν εἶχε,

δηλαδή, ένας πιστός ένα οικόπεδο, τὸ πουλοῦσε, καὶ ὅσα χρήματα ἔπαιρνε, τόσα καὶ κατέθετε. «*Διεδίδωτο δὲ ἐκάστῳ καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχεν*». Καὶ μάλιστα ἀναφέρει ἐδῶ καὶ ἓνα παράδειγμα, ποὺ ἐκπλήσσεται κανεὶς γιατί τὸ ἀναφέρει εἰδικά, ἀλλὰ στή συνέχεια θὰ δοῦμε ὅτι ἔχει τὸ λόγο του ποὺ τὸ ἀναφέρει ἰδιαιτέρως: «*Ἰωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον υἱὸς παρακλήσεως*», δηλαδή υἱὸς παρηγορίας, «*Κύπριος τῷ γένει, ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ*» –εἶχε ἓνα ἀγροτικὸ χωράφι– «*πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων*». Ἔ, τώρα, ἐὰν αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, πέστε μου σᾶς παρακαλῶ τί εἶναι βασιλεία τοῦ Θεοῦ! Ἐπειδὴ οἱ **[σελ. 106]** Ρωμαῖοι ἐξακολουθοῦν νὰ κυκλοφοροῦν ἐκεῖ; Ἐγὼ σοῦ λέω ὅτι, ἂν τὸ ἔβλεπαν αὐτὸ οἱ Ρωμαῖοι, θὰ κατρακύλιζε ὁ θρόνος τῶν Καισάρων, καὶ θὰ παρεδίδοντο οἱ Ρωμαῖοι χωρὶς μάχη σ’ αὐτὴν τὴ βασιλεία! Μάλιστα, αὐτὸ θὰ ἔκαναν οἱ Ρωμαῖοι, ποὺ ἀνῆκαν στὸν Σενέκα, δηλαδή στή Στοά.

Γ

Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ βασιλεία φαίνεται ὅτι ἦταν βασιλεία ποὺ θυμίζει ἓναν βασιλιὰ τῆς Οὐγγαρίας, ποὺ τὸν ὠνόμαζαν ἐμπαικτικά «χειμωνιάτικο βασιλιά», γιατί ἡ βασιλεία του κράτησε ἓνα μόνο χειμῶνα. Τὸν ἔκαναν βασιλιὰ καὶ τὸν ἐκθρόνισαν, μόλις πέρασε ὁ χειμῶνας. Καὶ ἡ βασιλεία, λοιπόν, αὐτὴ ποὺ ἀναφέρουν οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων εἶχε πολὺ σύντομη διάρκεια. Γιατί δὲν προφθάνεις κἂν νὰ τελειώσεις τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων, καὶ βλέπεις ὅτι ὅλα αὐτὰ ἐγκαταλείπονται. Δηλαδή, οὔτε κἂν στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων δὲν βλέπεις αὐτὸ νὰ συνεχίζεται. Καὶ πολὺ φυσικά, ἀφοῦ ἀρχίζει πλέον ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀσχολῆται ἂν πρέπει ἢ ὄχι νὰ τρώει εἰδωλόθυτα – δὲν εἶναι, βλέπετε, αὐτό... μικρὴ δουλειά! Ὅπως καὶ νὰ ἀσχολῆται μὲ τὸ ἂν πρέπει στὸ Σάββατο νὰ γίνεται αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο. Ἕνας Ἀπόστολος Παῦλος ἐκδαπανᾶται, δηλαδή τὸν ἐξαναγκάζουν καὶ τοῦ ἐκδαπανοῦν τὴ ζωὴ του, τοῦ σπαταλοῦν τὴ ζωὴ του, ἔτσι ποὺ νὰ ἀπορεῖς καὶ νὰ λές: Ὅστε ἓναν Παῦλο τὸν ἀπασχολοῦσαν μὲ τέτοια πράγματα; Μετὰ δὲ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀποστόλων δὲν γίνεται τίποτε πλέον. Εἴκοσι μία οἰκουμενικὲς Συνόδους ἰσχυρίζεται ὅτι ἔχει νὰ παρουσιάσει ἡ Ἐκκλησία. Ἐχω τὴν σκληρότητα νὰ ρωτήσω: Ποιὰ ἀπὸ τίς Συνόδους αὐτὲς ἀσχολήθηκε μὲ τὰ ἐξῆς θέματα: Ὑπάρχει σήμερα «*ψυχὴ μία καὶ καρδία μία*» μεταξύ τῶν χριστιανῶν; Ἄν ὄχι, τί πρέπει νὰ κάνουμε, γιὰ νὰ πλησιάσωμε πρὸς τὰ ἐκεῖ; Πῶς μπορούμε νὰ εἶμαστε χριστιανοί, ὅταν λέει ὁ Εὐαγγελιστὴς ὅτι «*οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς*»; Λένε –χρησιμοποιοῦντες τὴ σοφιστεία καὶ τὸ ψέμα, ἀλλὰ «*ὁ Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται*»– λένε, λοιπόν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ νὰ πουλοῦν τότε τὰ οἰκόπεδα καὶ τὸ ἀντίτιμο νὰ τὸ δίνουν στοὺς Ἀποστόλους δὲν ἦταν τὸ πρακτικὰ χρήσιμο. Ὑποκριταί, μὰ αὐτὸ εἶναι τὸ θέμα; Ἔστω ὅμως ὅτι εἶναι ἔτσι. Ἀλλὰ τότε θὰ μπορούσαν οἱ χριστιανοὶ τῶν εἴκοσι αἰώνων ποὺ πέρασαν ἀπὸ **[σελ. 107]** τότε νὰ βροῦν καὶ νὰ προτείνουν κάποιο ἄλλο, καλλίτερο σύστημα. Δὲν τὸ ἔκαναν ὅμως καὶ ἔτσι στὸ τέλος ἦρθαν ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἐγνώριζαν τίποτε γιὰ τὸν Χριστό, καὶ

αὐτοὶ ἀνέλαβαν νὰ κανονίσουν τὰ περὶ συνεταιρισμῶν, τὰ περὶ συνεργατικῶν, τὰ περὶ ἀλληλεγγύης, τὰ περὶ «κοινωνίας κινδύνων», τὰ περὶ «κοινωνίας συμφερόντων». Καὶ ὅμως, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν πραγματοποίησιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Αὐτὰ εἶναι Εὐαγγέλιο. Ἀλλὰ αὐτὰ δὲν ἔγιναν στὸ ὄνομα τοῦ Εὐαγγελίου, γιατί οἱ ἐμφανιζόμενοι ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ Εὐαγγελίου ἀσχολήθηκαν μὲ ἄλλα πράγματα.

Ἦς πᾶμε πάρα πέρα. Κάποτε, ἓνας φοιτητῆς τῆς Νομικῆς ἐπήγαινε ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ στὸ Πρίντεζι. Καὶ στὴ γέφυρα τοῦ πλοίου ἐδιάβαζε ἓνα γνωστὸ μυθιστόρημα ἐμπνευσμένο ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν Μαρτύρων. Ὁ τίτλος τοῦ μυθιστορήματος ἦταν *Φαβιόλα*. Σκέφθηκα λοιπὸν τὴν *Φαβιόλα*, καὶ τὸ ἄλλο χωρίο ποὺ τὸ μνημονεύω συχνά, μὲ τὸ ὁποῖο κλείνει ἡ πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολή, ποὺ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τὴν ἔγραψε στὴν Κόρινθο. Εἶναι μία σύσταση. Γιατί, βέβαια, τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ δὲν τὴν ἔδωσε στὸ... ταχυδρομικὸ γραφεῖο· τὴν ἔδωσε σὲ ἓναν ἐπιβάτη, καὶ συγκεκριμένα σὲ μία γυναῖκα, τὴν Φοίβη, γιὰ τὴν ὁποία γράφει: «*Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὗσαν διάκονον τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς*» –αἱ Κεγχρεαῖ εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κόρινθο, στὸ ἄλλο στόμιο πρὸς τὸν Σαρωνικὸ– ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἁγίων καὶ παραστήτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρῆζην πράγματι· καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ». Τί ἄλλο εἶναι αὐτό, παρὰ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; Μία χριστιανή, διάκονος τῆς Ἐκκλησίας στὶς Κεγχρεαῖς, πάει στὴ Ρώμη, γιατί, ὅπως φαίνεται, εἶχε κάποια ὑπόθεση διοικητικὴ μὲ τὰ ἐκεῖ ὑπουργεῖα, ἃς ποῦμε, καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τῆς δίνει τὴν Ἐπιστολὴ πρὸς Ρωμαίους καὶ τῆς λέει ὅτι θὰ πᾶς μὲ τὴν εὐχή μου στὴ Ρώμη, θὰ δώσεις τὸ γράμμα, καὶ μὴ σὲ νοιάζει ἀπ’ ἐκεῖ καὶ πέρα. Καί, βέβαια, ἡ ἐλπίδα εἶναι ὅτι ἔτσι θὰ ἔγινε. Θὰ ἐπῆραν τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, καὶ θὰ βρῆκε ὅχι ἓναν, ἀλλὰ πολλοὺς νὰ τῆς συμπαρασταθοῦν(*).

[σελ. 108] Δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ;

Δ

Ἀλλοίμονο, ὅμως, γιατί καὶ αὐτὸ ἦταν ὁ «χειμωνιάτικος βασιλιάς»! Ποιὸς θυμᾶται τώρα τὴν Φοίβη! Πολὺ φοβᾶμαι ὅτι εἶμαι ὁ μόνος ἴσως ποὺ τὴν θυμᾶμαι, γιατί, ἀφοῦ διάβασα πολλὴ βιβλιογραφία, ὅχι μόνον καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ προτεσταντῶν, δὲν συνάντησα τίποτε ποὺ νὰ μοῦ δείξει ὅτι τὸ ἔχουν προσέξει αὐτὸ τὸ περιστατικόν.

Καὶ λέω: Μά, ἔσβησε ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; Τί συμβαίνει; Ἐχουν ἐν τῷ μεταξύ περάσει ἀπὸ τότε σχεδὸν δύο χιλιάδες χρόνια, πού, ὅπως ἔχω πῆ καὶ ἄλλοτε, εἶναι ἀρκετὴ προθεσμία, τέλος πάντων, γιὰ νὰ εἶχε γίνει κάτι. Καὶ ὅμως, ζοῦμε μὲ συνεχεῖς ἀπογοητεύσεις. Εἶναι ἐκεῖνο ποὺ εἶπα στὴ Χάγη, στὸ συνέδριο τῆς I.C.L. (International Christian Leadership), ὅτι πρέπει οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Χριστιανισμοῦ

* Βλ. κατωτέρω σελ. 112 ἐπ.

νά κάνουν κάτι μεγάλο. Γιατί μετά τὸ Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο ἔγινε μιὰ στροφή τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἔπαυσε ἡ ἐπιστήμη νὰ εἶναι ἐμπόδιο στὴν πίστη. Ὁ ἄνθρωπος, τοὺς εἶπα, ἔχει γίνει πιὸ ταπεινός, πιὸ μαθητής. Κάντε, λοιπόν, κάτι. Δυστυχῶς ὅμως, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς χριστιανικῆς ἐκπροσωπήσεως δὲν ἔγινε τίποτε τὸ μεγάλο, τίποτε τὸ πραγματικὰ ἠγετικό.

Ε

Μπροστὰ σὲ ὅλα αὐτά, τὰ χάνομε καὶ λέμε: Τί θὰ γίνει ἐπὶ τέλους; Καὶ μᾶς πιάνει μιὰ ἀπόγνωση. Φαίνεται ὅτι ὁ κόσμος εἶναι σήμερα πολὺ ὑποκριτής, καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία κατέληξε νὰ γίνει ἕνας θρίαμβος τῆς ὑποκρισίας. Ἔτσι, ὁδηγεῖται κανεὶς εὐκόλα στὴν ἀπόγνωση.

Ἔνα ὅμως εἶναι βέβαιο: Ὅτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο δὲν εἶπε τὴν ἀλήθεια. Ἐμεῖς, βέβαια, ἔτσι εἶχαμε φαντασθῆ τὴ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, ἀλλὰ δὲν τὴν εἶχε ὑποσχεθῆ ἔτσι ὁ Κύριος. Ἐμεῖς δὲν κάναμε τὸν κόπο νὰ διαβάσωμε τὴ «συναλλαγματική» ποὺ εἶχαμε στὰ χέρια μας. Γιατὶ ἡ «συναλλαγματική» αὐτὴ δὲν γράφει αὐτὰ τὰ πράγματα. Ἡ «συναλλαγματική» αὐτὴ γράφει: «Πλὴν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου [σελ. 109] ἐλθὼν ἄρα εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς;». Καὶ λέει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης: «εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι...». Ὅταν δὲ τὸ λέει αὐτὸ ὁ Ἰωάννης, ἐννοεῖ ὅτι καὶ οἱ ἀγνοί, ἀναλφάβητοι, οἱ ἀγράμματοι ἄνθρωποι, καὶ αὐτοὶ μποροῦν, χωρὶς νὰ θεολογοῦν, νὰ προχωροῦν καὶ νὰ καταρτίζονται σὲ τέκνα, σὲ παιδιά τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ ἐρώτημά μας δὲν εἶναι ἂν αὐτοὶ εἶναι πολλοὶ ἢ λίγοι. Τὸ ἐρώτημά μας εἶναι ἀνθρωπολογικό: Ὅταν, δηλαδή, ἕνας δεχθῆ τὴ διδασκαλία αὐτὴ –ἀλλὰ πραγματικὰ τὴν δεχθῆ– ἀνεβαίνει ψυχικὰ ἢ δὲν ἀνεβαίνει; Ἀνεβαίνει. Ἔ, αὐτὸ εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ!

Λοιπόν, ἐκάναμε λάθος. Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ ψυχικὸ ἀνέβασμα ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἀναπόφευκτα αἰσθάνεται, ὅταν μὲ ἀγνὴ καρδιὰ δεχθῆ τὸ μήνυμα αὐτό. Αὐτὸ εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει. Κολυμπᾶμε μέσα στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ τὸ ξέρωμε. Ἀλλὰ εἴμαστε κακομοίρηδες. Γιατὶ ποῦ πᾶμε, ἀλήθεια, νὰ δοῦμε τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; Ἐξω ἀπὸ μᾶς; Κάποιος ὅμως εἶπε ὅτι «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν». Ἀλλὰ ποιὸς τὸν ἀκούει; Μέσα μας εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Θέλεις νὰ δῆς ποιὰ εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; Κάτσε λίγο, ἄκουσε τὸ μήνυμα αὐτὸ μὲ ἀγνότητα, καὶ ἂν δὲν αἰσθανθῆς ὅτι γίνεσαι καινούργιος ἄνθρωπος, νὰ μοῦ τὸ πῆς. Ἐὰν ὅμως αἰσθανθῆς ὅτι γίνεσαι καινούργιος ἄνθρωπος, αὐτὸ εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸ ξανακαινουργώνει τὴ ζωὴ μας, τὶς δυνάμεις μας, τὸ κέφι μας, τὴ δημιουργία μας, τὴ χαρὰ μας. Ἀλλὰ τὸ ἐμπόδιο, γιὰ νὰ δοῦμε τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, εἶναι τὸ νὰ τὴν ἀναζητοῦμε ἔξω ἀπὸ μᾶς, ἐνῶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι μέσα μας. Καὶ ὅταν λέμε «μέσα μας», δὲν ἐννοοῦμε, φυσικὰ, ὅτι θὰ κυττᾶμε μόνο τὸν ἑαυτὸ μας, ἀλλὰ

έννοοῦμε ὅτι θὰ βλέπωμε τὸν ἑαυτό μας σὰν ἐργαστήριο προορισμένο νὰ μεταδίδει τὴν πνευματικὴ ἀκτινοβολία του στοὺς ἄλλους. Γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ περισσότερο κατανοητό, θὰ φέρω μία εἰκόνα ἀπὸ ἓνα ἐργοστάσιο ἠλεκτροπαραγωγῆς. Ὑπόθεσε, λοιπόν, ὅτι εἶσαι ἐργοστασιάρχης ἠλεκτροπαραγωγῆς. Θὰ πρέπει τότε νὰ ἔχεις συνεχῶς τὸ νοῦ σου στὸ ἐργοστάσιο. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἔλλειψη ἀγάπης. Ἀντίθετα, εἶναι ἀγάπη. Γιατὶ ὅταν ἔχεις τὸ νοῦ σου στὸ ἐργοστάσιο, τὸν ἔχεις ἐκεῖ, γιὰ νὰ μπορεῖ τὸ ἐργοστάσιο νὰ δίνει συνεχῶς ρεῦμα στὴν [σελ. 110] πόλη. Ἡ, ὅπως ἡ ἄλλη ἐκείνη ωραία εἰκόνα ἀπὸ τὸν γερμανικὸ ὕμνο, ποὺ λέει νὰ εἶσαι φάρος, γιὰ νὰ δίνεις φῶς στοὺς ναυτίλους. Καὶ ἐμεῖς μόνο σὰν «φάροι» μποροῦμε νὰ ζήσωμε.

Z

Μέχρι τώρα, εἶδαμε σὲ σύνοψη ὅλο αὐτὸ τὸ δράμα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ποὺ διαρκῶς ἔρχεται καὶ ἀπέρχεται, μέχρις ὅτου ἀνεκαλύψαμε ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι πρῶτα τὸ ψυχικὸ ἀνέβασμα ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἀναπόφευκτα αἰσθάνεται, ὅταν μὲ ἀγνὴ καρδιὰ δεχθῇ τὸ χριστιανικὸ μήνυμα. Ἐπειτα, εἶναι ὑπόθεση ἀγῶνα, εἶναι ὑπόθεση ἀγωνιστικῆ. Καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ ἀγῶνας εἶναι κί ὅλας ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι πλέον ἐσωτερικὴ ὑπόθεση στὴ ζωὴ μας. Βασιλεία τοῦ Θεοῦ σημαίνει ὅτι ἐμένα ποὺ μὲ βλέπετε, μ' ὅλη αὐτὴ τὴν πικρότατη πείρα ποὺ ἔχω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἐκπροσωποῦν τὸν Χριστό, πιστεύω ὅτι γιὰ τὴ ζωὴ μου, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν τὸ δρόμο, δὲν ὑπάρχει κανένας ἄλλος. Καὶ τὸ λέω πάλι στὸν Κύριο, ὅπως τὸ ἔλεγα τότε ποὺ διάβαζα τὴν *Φαβιόλα*: «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα;». Ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἡμέρα ποὺ διάβαζα τὴν *Φαβιόλα*, ταξιδεύοντας ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ πρὸς τὸ Πρίντεζι, μέχρι σήμερα, «οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία», ἂν ἐπιχειροῦσα νὰ ἔγραφα πόσες ἀπογοητεύσεις καὶ διαψεύσεις ἔχω ζήσει! Ἐὰν ὅμως συνέβαινε καὶ ἤμουν καὶ τώρα στὴ γέφυρα τοῦ караβιου, θὰ διάβαζα πάλι τὰ ἴδια πράγματα, μὲ μία μόνο πρόσθετη πείρα: ὅτι θὰ τὰ περίμενα νὰ γίνουν πλέον μέσα μου. Ἀλλὰ νὰ τί συμβαίνει. Ἐρχεται ὁ Κύριος νὰ μᾶς ἐπιστρατεύσει σὰν ἐργάτες τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἐμεῖς πικραινόμαστε, γιατί στὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν δὲν βλέπομε καρπούς, ἀλλὰ μόνο φύλλα. Ξεχάσαμε ὅτι γι' αὐτὸ μᾶς χρειάζεται ὁ Χριστός, γιατί πραγματικὰ ὁ κόσμος «ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται» καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ τὴν λυμαίνεται ὁ ἐχθρὸς τοῦ Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, προέρχονται δυστυχῶς καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἐπικαλοῦνται τὸ Σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ.

Θὰ τελειώσω μὲ αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Κύριος, ὅτι «Ἡ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασται ἀρπάζουσιν αὐτήν». Μὲ ἄλλα [σελ. 111] λόγια, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι «σαλόνι», ἀλλὰ ὑπόθεση «βίας», δηλαδὴ χρειάζεται καὶ νὰ βιάσεις ἀκόμη τὸν ἑαυτό σου, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι θὰ καταθέσεις ὅλες σου τίς δυνάμεις καὶ θὰ ἀγωνισθεῖς, γιὰ νὰ τὴν κατακτήσεις.

15

ΦΟΙΒΗ*

(Διάγραμμα διηγήματος)

ΠΡΑΞΗ ΠΡΩΤΗ

Ήταν ένα πρωινό τοῦ ἔτους 58 μ.Χ. στήν Κόρινθο, τήν Παλιὰ Κόρινθο φυσικά. Ἐκεῖ, σέ κάποια πάροδο τῆς ὁδοῦ Λεχαίου, συναντῶνται δύο ἄνθρωποι:

– Χαῖρε Ἀκύλα, λέει ὁ ἕνας.

– Χαῖρε Σωσθένη, λέει ὁ ἄλλος. Δέν σέ βλέπω καί τόσο χαρούμενο. Ὁ Παῦλος εἶναι πάλι ἄρρωστος. Κάτι ἔχει στά μάτια καί δέν ξέρομε τί εἶναι. Τό κακò εἶναι ὅτι δέν εἶναι ἐδῶ καί ὁ Λουκάς. Ἀλλά ἔχομε ἐκεῖνο τò διαμάντι, τήν Φοίβη, πού μοῦ λέει ὅτι θὰ λυπηθῆ ὁ Θεός τόν Παῦλο, δηλαδή θὰ λυπηθῆ ἐμᾶς. Ἡ Φοίβη εἶναι γυναίκα, ἀλλά κάνει, ὅπως λέμε, γιά δέκα ἄντρες. Τόν Παῦλο τόν βοηθάει. Ἀλλά μόνο τόν Παῦλο; Ὅποιον θέλεις βοηθάει. Αὐτή εἶναι ἀπό ἀρχοντόσπιτο καί ἔχει «πᾶρε-δῶσε» μέ τò σπίτι τοῦ Γαλλίωνος. Χθές ἔμαθες τò ἐπεισόδιο μέ τόν Γαλλίωνα; Ὁ Γαλλίων ἤξερε τόν Παῦλο.

[σελ. 113]

ΠΡΑΞΗ ΔΕΥΤΕΡΗ

Σέ μιὰ στιγμή ἡ Φοίβη πάει στò σπίτι τοῦ Ἀκύλα καί τῆς Πρίσκιλλας, ὅπου ἔμενε ὁ Παῦλος.

– Καλῶς τῆ Φοίβη, τῆς λέει ὁ Παῦλος. Ποιὸς καλὸς ἄνεμος σέ ἔφερε ἐδῶ;

* Πάνω στήν περικοπή ἀπό τò ιστ' κεφ. τῆς πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πού ἀναφέρεται στήν Φοίβη, ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς εἶχε ἐμπνευσθῆ ἕνα διήγημα, πού τò ὑπηγόρευσε σάν ἀρχικὸ διάγραμμα τὴν 8.5-1977, δηλαδή στοὺς τελευταίους μῆνες τῆς ζωῆς του, χωρὶς ὅμως νὰ μπορέσει νὰ τò ἐπεξεργασθῆ, γιὰτὶ ἐμεσολάβησε ὁ ἀδόκητος θάνατός του. Ὅπωςδὴποτε, καί στὴ διαγραμματικὴ αὐτὴ μορφή πού παρέμεινε, παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, ὄχι μόνον ἀπὸ καθαρὰ πνευματικὴ ἄποψη, ἀλλὰ καί ἀπὸ τò γεγονός ὅτι γράφτηκε ἀπὸ ἕναν διακεκριμένο νομικὸ καί βαθύ γνώστη τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Τò παραθέτομε, λοιπόν, ἂν καί εἶναι «ἐκτὸς σειρᾶς», σάν μία ζωντανὴ εἰκόνα στὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καί σάν ἕνα εὐλαβικὸ μνημόσυνο πρὸς τὴν λησμονημένη ἐκείνη «διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς». (σ.ἐ.)

– “Ἦθελα τίς συμβουλές σας καὶ τίς εὐχές σας. Θὰ πάω στή Ρώμη. Ἐκεῖ ἔχω ἓνα ἀκίνητο ποῦ εἶχε ὁ παπποῦς μου. Εἶχε μία ἐκκειμένη κληρονομία, καὶ ὁ γιός του πέθανε, καὶ ἔτσι ἡ κληρονομία ἤρθε σέ μένα. Ἀλλά ὁ Κλαύδιος ἔβγαλε ἓνα νόμο, ποῦ λέει ὅτι ὅσοι εἶναι Ρωμαῖοι νὰ μὴν πληρώνουν φόρο. Ὅσοι ὅμως ὑπάγονται σὸ *jus Italicum* πληρώνουν φόρο βαρύτατο. Καὶ θὰ πάω ἐκεῖ νὰ τὸ πουλήσω.

– Παιδί μου, τῆς λέει ὁ Παῦλος, ἤξερα ὅτι εἶσαι «καπάτσα», ἀλλὰ δὲν περίμενα ὅτι θὰ τὸ σκεφθῆς καὶ αὐτό. Μαζί ὅμως μὲ αὐτό ποῦ θὰ κάνεις, θὰ ἀναλάβεις νὰ ἐκτελέσεις καὶ μία ἀποστολή ποῦ θὰ σοῦ ἀναθέσω. Οἱ Ρωμαῖοι ἀδελφοὶ ἔχουν παράπονο ὅτι δὲν πάω ἐκεῖ, καὶ πρέπει γι’ αὐτό νὰ τοὺς στείλω ἓνα γράμμα. Μιά, λοιπόν, ποῦ θὰ πᾶς στή Ρώμη, νὰ κρατᾶς καὶ μία ἐπιστολή, ποῦ θὰ εἶναι καὶ πηγὴ εὐλογίας. Πότε φεύγεις;

– Τὸ θέμα εἶναι πότε φεύγει πλοῖο γιὰ τὴ Ρώμη. Ἄς ποῦμε, σέ ἓνα μῆνα περίπου.

– “Ἐ, ὡς τότε θὰ ἔχω ἐτοιμάσει καὶ τὸ γράμμα. καὶ θὰ τὸ δώσεις μαζί μὲ τὴν εὐχή μου.

ΠΡΑΞΗ ΤΡΙΤΗ

Ἔρχεται ἡ Φοίβη πάλι σὸ σπίτι τοῦ Ἀκύλα.

– Παῦλε μου, ἔχεις ἔτοιμη τὴν ἐπιστολή;

– Βέβαια τὴν ἔχω ἔτοιμη.

Τῆς παραδίνει ἓνα ρολλὸ καὶ τῆς λέει:

– Πᾶρε αὐτό, καὶ ὅταν μὲ τὸ καλὸ πᾶς στή Ρώμη, θὰ πᾶς σὸ σπίτι τοῦ ἀδελφοῦ Ἐπαιέτου. Αὐτὸ τὸ σπίτι ξέρεις ποῦ θὰ τὸ βρῆς; Τὸ Κολοσσαῖο τὸ ξέρεις; Λοιπόν, ἐκεῖ κοντὰ εἶναι ἡ *via Trimontina*. Ἐκεῖ θὰ ζητήσεις τὸ σπίτι τοῦ Ἐπαιέτου, θὰ τοῦ πῆς ὅτι ἔρχεσαι ἐκ μέρους μου, καὶ μὴ σέ νοιάζει ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα.

[σελ. 114] – Μπορῶ νὰ διαβάσω κι’ ἐγὼ τὸ γράμμα; λέει ἡ Φοίβη.

– Καὶ βέβαια μπορεῖς. Δὲν ἔχει μυστικά. Πότε φεύγεις;

– Αὔριο ἢ μεθαύριο.

ΠΡΑΞΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

Ἡ Φοίβη πάει πάλι σὸ σπίτι ποῦ μένει ὁ Παῦλος.

– Παῦλε μου, τί εἶναι αὐτὰ ποῦ γράφεις ἐδῶ; *«Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὕσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς, ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἁγίων καὶ παραστήτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρῆζη πράγματι· καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη καὶ αὐτοῦ ἑμοῦ»*. Μὲ συγχωρεῖς, Παῦλε μου, ἀλλὰ καὶ σέ σένα ἔγινα ἐγὼ προστάτις;”Ἐ, ὄχι δά!

– Ἄκουσε Φοίβη, θὰ κάνεις ὑπακοή. Γιατί ἐὰν δὲν κάνεις ὑπακοή, θά... σέ τιμωρήσω. Καὶ ξέρεις πῶς; Θὰ γράψω στὴν ἐπιστολή αὐτὴ ἓνα πρὸς ἓνα τὸ τί ἐξυπηρετήσεις καὶ βοήθεια μοῦ ἔχεις προσφέρει!

Τὴν ἐπόμενη μέρα στὸ λιμάνι τοῦ Λεχαίου περιμένουν μαζί της ὁ Παῦλος καὶ ὁ Σωσθένης τὸ πλοῖο. Γίνεται καὶ ὁ ἀποχαιρετισμός. Κλίνουν τὰ γόνατα στὸν αἰγιαλὸ καὶ προπέμπουν μὲ δάκρυα τὴν ἀδελφὴ Φοίβη, πού πηγαίνει στὴ Ρώμη, «οὔσαν διάκονον τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς».

ΠΡΑΞΗ ΠΕΜΠΤΗ

Ἡ Φοίβη ἔφθασε στὴ Ρώμη. Βρῆκε τὴν via Trimontina καὶ κατόπιν τὸ σπίτι τοῦ Ἐπαίνετου. Χτυπάει τὴν ἐξώπορτα. Ἕνας δοῦλος τῆς ἀνοίγει.

– Ὁ κ. Ἐπαίνετος εἶναι ἐπάνω; τὸν ρωτᾷ.

– Μάλιστα, τῆς λέει.

– Μπορῶ νὰ τὸν δῶ;

– Βέβαια.

Μόλις ἀνεβαίνει ἐπάνω καὶ τὸν βλέπει, τοῦ δείχνει ἓνα σχῆμα ψαριοῦ. Ὁ Ἐπαίνετος κατάλαβε.

– Ἀδελφὴ μου, καθῆστε, τῆς λέει. Ἀπὸ ποῦ ἔρχεσθαι;

– Ἀπὸ τὴν Κόρινθο. Σᾶς ἔφερα καὶ μερικὰ δῶρα.

[σελ. 115] – Ἄ, θὰ σᾶς μαλώσω, τῆς λέει ὁ Ἐπαίνετος.

– Πάρτε κί' αὐτὸν τὸν πάπυρο. Εἶναι γράμμα ἀπὸ τὸν Παῦλο.

– Τί λέτε! Νὰ ρίξω μιὰ ματιά.

Καὶ ὁ Ἐπαίνετος διαβάζει: «*Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὔσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς, ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἀγίων καὶ παραστήτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρήζη πράγματι· καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη καὶ αὐτοῦ ἑμοῦ*».

– Κυρία μου καὶ ἀδελφὴ μου, νὰ φωνάξω μιὰ στιγμὴ τὴ γυναῖκα μου, πού πολὺ θὰ χαρῆ νὰ σᾶς γνωρίσει.

Λέει στὸ δοῦλο καὶ εἰδοποιεῖ καὶ ἔρχεται ἡ γυναῖκα του.

– Νὰ σοῦ συστήσω τὴν ἀδελφὴ μας Φοίβη, πού ὁ Παῦλος λέει γι' αὐτὴν ὅτι «*καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολλῶν ἐγενήθη καὶ αὐτοῦ ἑμοῦ*».

– Ἔ, ὁ Παῦλος τὰ παραλέει, διακόπτει ἡ Φοίβη.

– Ἔ ὄχι, ὁ Παῦλος δὲν τὰ παραλέει, ἐσεῖς τὰ λέτε αὐτὰ ἀπὸ ταπεινοφροσύνη. Ἀλήθεια, ἀδελφὴ, γιὰ πέστε μας, τί γίνεται στὴν Κόρινθο; Τί κάνει ὁ Παῦλος; Πῶς εἶναι; Μήπως ἀδυνάτισε, γιατί ἀκούσαμε ὅτι ἦταν ἄρρωστος. Ἀλλὰ ἐμεῖς θὰ τὸν καταφέρωμε νὰ ἔρθει, κί' ἂς λέει ὅτι δὲν θὰ ἔρθει.

Τί θὰ πάρετε τώρα; Βέβαια, θὰ μείνετε νὰ δειπνήσετε μαζί μας. Ἀλλὰ ὁ Παῦλος μᾶς λέει νὰ σᾶς συμπαρασταθοῦμε σὲ ὅ,τι χρειαστῆτε.

– Ναί, λέει ἡ Φοίβη, ἔχω ἓνα ἀκίνητο. Δὲν εἶναι praedium rusticum, ἀλλὰ εἶναι praedium urbanum. Αὐτὸ τὸ ἀκίνητο τὸ ἔχω ἀπὸ τὸν παπποῦ μου, πού

υπηρετήσε ἐπὶ Κλαυδίου. Τώρα θέλω νὰ βροῦμε κάποιον πού νὰ μπορεῖ νὰ πλησιάσει τὸ παλάτι, γιὰ νὰ τὸ χαρακτηρίσει *praedium urbanum* καὶ νὰ μοῦ δώσει τὴν ἄδεια νὰ τὸ πουλήσω καὶ νὰ γυρίσω πίσω στὴν Κόρινθο.

– Δὲν ζητᾶς δύσκολο πρᾶγμα. Ἔ, καὶ νᾶξερεις πόσους ἀδελφούς ἔχομε στὸ παλάτι! Νά, θὰ βροῦμε ἓνα συγκλητικό, τὸν Τίτο, καὶ θὰ πᾶμε νὰ τοῦ ποῦμε ὅτι ἡ ἀδελφή μας ἐδῶ ἔχει ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν Παῦλο καὶ συμβαίνει αὐτὸ καὶ αὐτό. Μάλιστα θὰ φωνάξω γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ τὸ Φίλιππο, αὔριο κι' ὅλας. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση εἶναι παιγνίδι. Ἐγὼ ἀπὸ σένα θέλω τὸ ἐξῆς. Ἡ γυναίκα μου προΐσταται ἐνὸς κύκλου. Θέλω, λοιπόν, νὰ ἔρθεις σὲ μιά τους **[σελ. 119]** συνάντηση καὶ νὰ μᾶς διηγηθῆς γιὰ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Κεγχρεαῖς καὶ γιὰ τὸν Παῦλο.

ΠΡΑΞΗ ΕΚΤΗ

Τὴν ἐπομένη πηγαίνει ὁ Φίλιππος στὸν Τίτο, τοῦ λέει τὴν ὑπόθεση τῆς Φοίβης, καὶ ξεκινοῦν καὶ οἱ δύο καὶ πᾶνε νὰ δοῦνε τὸν Ὑπατο. Ὁ Ὑπατος βλέπει τὸν Τίτο, τὰ παρατάει ὅλα καὶ τὸν ἐρωτᾷ τί συμβαίνει. Ὁ Τίτος τοῦ ἐξηγεῖ τί θέλει, καὶ ὁ Ὑπατος τὸν διαβεβαιώνει ὅτι τὴ δουλειὰ πού θέλει μπορεῖ νὰ τὴν θεωρήσει τελειωμένη. Πράγματι, μετὰ τρεῖς μέρες ἔρχεται στὸ σπίτι τοῦ Ἐπαίνετου ὁ Φίλιππος καὶ κρατᾷ τὸ *Rescriptum* τοῦ Καίσαρος.

– Τώρα, τῆς λέει, ἐκεῖνο πού χρειάζεται πλέον εἶναι νὰ ἀγορασθῆ τὸ ἀκίνητο, καὶ θὰ βροῦμε κάποιον ἀπὸ τὴν παρέα μας νὰ τὸ ἀγοράσει. Πῶς θὰ γίνει αὐτό; Μὲ τὴν *Adjudicatio*. Θὰ δοῦμε καὶ τὴν ἐκκλησίαν, θὰ δοῦμε καὶ τὸν ἐπίσκοπο Λίνον καὶ θὰ πᾶμε ἐκεῖ. Ἦρθε μάλιστα καὶ στὴ συγκέντρωση. Εἶναι ἓνας ἅγιος ἄνθρωπος. Γιατὶ ἐπίσκοπος λέγεται ἐκεῖνος πού γιὰ τὴν Πίστη πρῶτος θὰ θυσιασθῆ.

Ἐν τῷ μεταξύ γίνεται καὶ ἡ *Adjudicatio*, καὶ τὸ πουλᾶνε τὸ ἀκίνητο ἐναντι 1000 νούμων. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα πού τὸν ἀπασχολοῦσε ἦταν πῶς νὰ δώσει τῆς Φοίβης τοὺς 1000 νούμους νὰ τοὺς μεταφέρει μὲ ἀσφάλεια στὴν Κόρινθο, ἀφοῦ ὑπῆρχε ὁ μεγάλος κίνδυνος νὰ τῆς τοὺς κλέψουν, ἔστω καὶ ἂν εἶχε ἓνα δοῦλο μαζί της, πού θὰ τὴν συνώδευε στὸ ταξίδι της. Γιατὶ, ὅπως τῆς εἶπε προηγουμένως ὁ Ἐπαίνετος, στὴ συγκέντρωση πού θὰ ἔρθεις θὰ δῆς καὶ δούλους, ἀφοῦ γιὰ μᾶς «οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος...».

Σκέφθηκαν τότε νὰ πᾶνε νὰ βροῦνε καὶ νὰ συμβουλευθοῦν ἓνα νομικὸ μεγάλο, τὸν Προπινιανό, πού ἦταν μὲν εἰδωλολάτρης, ἀλλὰ εἶχε συνεργάτες χριστιανούς. Πηγαίνουν, λοιπόν, στὸν Προπινιανό, καὶ αὐτὸς τοὺς λέει ὅτι, ἂν ἔχετε ἄνθρωπο δικό σας στὴν Κόρινθο, ἃς δώσει τότε ὁ ἀγοραστής τὰ χρήματα σὲ ἄνθρωπό σας ἐδῶ στὴ Ρώμη, καὶ ἃς πάρει ὁ πωλητὴς μίαν ἐπιστολὴν σας πού νὰ τὴν δώσει στὸν δικό σας ἄνθρωπο στὴν Κόρινθο, καὶ θὰ πάρει ἀπ' αὐτὸν τὰ χρήματα πού γράφει ἡ ἐπιστολή. Καὶ αὐτὸς θὰ πιστωθῆ μὲ τὸ ποσὸ αὐτὸ στὴ Ρώμη.

[σελ. 117] Λέει τότε ὁ Ἐπαίνετος στὴ Φοίβη: Θὰ γίνει, λοιπόν, τὸ ἐξῆς: Στὴν Κόρινθο ἔχομε τὸν Ἔρασμο γι' αὐτὲς τὶς δουλειές. Θὰ πάρω ἐγὼ τὰ λεπτὰ καὶ θὰ σοῦ δώσω ἓνα γράμμα – πού καὶ νὰ στὸ πάρουν δὲν ἔχει ἀξία– καὶ θὰ πᾶς στὴν

Κόρινθο. Ἐκεῖ θὰ βρῆς τὸν Ἑρασμο, ποὺ θὰ τοῦ δώσεις τὸ γράμμα, καὶ θὰ σοῦ δώσει τὰ λεπτά, καὶ αὐτὸς θὰ μᾶς πιστώσει μὲ τὸ ποσὸ αὐτό. Ἔτσι ἐξοικονομοῦνται δύο ταξίδια. (Αὐτὸ τὸ γράμμα ἦταν ὁ πρόδρομος τῆς συναλλαγματικῆς).

Τῆς δίνει, λοιπόν, τὴν ἐπιστολή, καὶ ὅλα εἶναι ἐντάξει γιὰ τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς. Ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνει καὶ ὁ ἀποχαιρετισμὸς. Ὁ Ἐπαίνετος τὴν ρωτᾷ:

– Ἀλλὰ ὅταν πᾶς στὴν Κόρινθο, θὰ προλάβεις, ἄρα γε, ἐκεῖ τὸν Παῦλο; Γιατὶ θέλω νὰ τοῦ δώσεις ἓνα γράμμα. Θέλομε νὰ γράψωμε πέντε λέξεις στὸν Παῦλο νὰ τὸν εὐχαριστήσωμε.

Ἐτοιμάσθηκε τὸ γράμμα, γίνεται ὁ ἀποχαιρετισμὸς, καὶ φεύγει ἡ Φοίβη, παίρνοντας μαζί της καὶ τὸ γράμμα γιὰ τὸν Παῦλο καὶ τὸ γράμμα γιὰ τὸν Ἑρασμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ

16

ΔΕΝ ΑΞΙΩΘΗΚΕ ΠΡΟΣΟΧΗΣ

A

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στοὺς στίχους 1-17 τοῦ γ' κεφαλαίου τῆς πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῆς του μᾶς παρουσιάζει τὸν «καταστατικὸ χάρτην» τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Πραγματικά, σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους, μὲ καταπληκτικὴ πυκνότητα, σαφήνεια καὶ ἄριστο λογοτεχνικὸ ὕφος, δίνεται ἡ εἰκόνα τῆς νέας ζωῆς, μὲ ὅλες τὶς ἀρετὲς ποὺ πρέπει νὰ χαρακτηρίζουν τὴ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ.*) Γιατὶ οἱ ἀρετὲς πηγαίνουν χέρι μὲ χέρι. Δὲν μπορεῖς νὰ τροφοδοτεῖς τὴ μία, χωρὶς νὰ τροφοδοτεῖς καὶ τὴν ἄλλη. Γι' αὐτὸν τὸν «καταστατικὸ χάρτην» τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ὅπως τὸν παρουσιάζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν Ἐπιστολὴ του αὐτῆ, ὑπέστησαν ἀκόμη καὶ μαρτύρια οἱ Κολοσσαεῖς. Καὶ οἱ Μάρτυρες αὐτοί, ἐὰν εἶχαν τὴν δυνατότητα νὰ παρακολουθήσουν τὸ σημερινὸ κατάντημα τῆς χριστιανοσύνης, θὰ εἶχαν δίκιο νὰ διερωτηθοῦν ἐὰν ἄξιζε πράγματι τὸν κόπο ἢ θυσία τους ἐκείνη. Γιατὶ ὁ Χριστιανισμὸς, ἀπὸ ἄποψη ἐφαρμογῆς τοῦ γνησίου πνεύματος τῆς διδασκαλίας του, ἀπέτυχε. Ἀλλὰ γι' αὐτὸν τὸ λόγο φθάσαμε σὲ πλήρη ἀποτυχία καὶ χάος. Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας εἶναι πραγματικὰ πολὺ χειρότερος ἀπὸ τὸν δέκατο ἔνατο αἰώνα. Ὁ δέκατος ἔνατος αἰώνας ἦταν αἰώνας προόδου χωρὶς τὸν Χριστό. Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας εἶναι αἰώνας καταποντισμοῦ χωρὶς Χριστό. Καὶ αὐτὸ ἔγινε, γιατί ἡ χριστιανοσύνη δὲν καταδέχθηκε νὰ προσέξει αὐτοὺς τοὺς δεκαεπτὰ στίχους τῆς πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἡ ἀλήθεια, βέβαια, εἶναι ὅτι δὲν ζητοῦνται εὐκόλα πράγματα στοὺς στίχους αὐτούς. Ἀλλὰ ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε δύο χιλιάδες [σελ. 122] χρόνια στὴ διάθεσή του, γιὰ νὰ τοὺς μελετήσει καὶ νὰ τοὺς φέρει κοντά μας, καὶ δὲν τὸ ἔκανε. Καὶ τώρα τὰ πληρώνομε αὐτά, καὶ μᾶς μένει μόνο ἡ ἐλπίδα ποὺ στηρίζεται στὰ «κεράτια» τῆς Παραβολῆς τοῦ Ἀσώτου. Ἴσως κάποτε συνέλθῃ μία Σύνοδος πού, ἀναλογιζομένη ὅλα αὐτά, θὰ πῆ τό «*ἡμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν...*».

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, Β' τόμος, σελ. 131 ἐπ. (σ.έ.).

B

Λένε ότι υπάρχουν άνθρωποι που καθέννας από αυτούς είναι ένας κόσμος ολόκληρος. Και τὸ αἶτημά μας εἶναι νὰ κάνουμε ἕναν τέτοιον ἄρτιο ἄνθρωπο, ὥστε καὶ ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἀποτελεῖ ἕνα «γαλαξία» τέτοιων «κόσμων». Τὴ στιγμή ὅπου ἕνας καὶ μόνο ἄρτιος ἄνθρωπος ἀγωνίζεται τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀλήθεια, ολόκληρος ὁ κόσμος ἔχει κί' ὅλας κερδίσει τὴ μάχη ἐναντίον τοῦ ὀλέθρου. Βέβαια, γιὰ νὰ τὸ δεχθῆτε αὐτό, χρειάζεται πίστη. Ἀλλὰ εἶναι πίστη ποὺ ἀξίζει πραγματικὰ τὸν κόπο νὰ τῆς ἀφιερῶσει ὁ ἄνθρωπος τὴ ζωή του καὶ νὰ ἀγωνισθῆ γι' αὐτήν.

Τὴν πίστη αὐτὴ τὴν αἰσθάνεται κάθε ἄνθρωπος στὸν ὁποῖο μιλάει μέσα του ἡ ἠθικὴ ἐντολή. Ἐὰν ὅμως δὲν τοῦ μιλάει, τότε πρέπει πλέον νὰ φροντίσει νὰ τὴν καλλιεργήσει μέσα του. Ἀρκετὲς θυσίες υπέστη ἡ ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ πείσει τὸν ἑαυτὸ της νὰ πιστέψει σὲ ἄλλα πράγματα. Ἀξίζει τώρα νὰ ὑποχρεῶσει τὸν ἑαυτὸ της νὰ ἀγωνισθῆ, ὥστε σὲ κάθε ἄνθρωπο νὰ μιλάει μέσα του ἡ ἠθικὴ ἐντολή ποὺ λέει, πρῶτα, ὅτι τὸ νὰ ἀγωνισθῶ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀλήθειας εἶναι τὸ νόημα τῆς ζωῆς μου, εἴτε πρόκειται νὰ ζήσω ἑκατοντάδες χρόνια, εἴτε λίγα μόνο λεπτὰ τῆς ὥρας. Καί, τὸ δεύτερο, ὅτι, ἐὰν ἀγωνισθῶ αὐτὸν τὸν ἀγῶνα, καὶ μόνο ἐπειδὴ τὸν ἀγωνίζομαι, ὁ ὀλεθρος τοῦ κόσμου ἔχει χάσει τὴ μάχη. Γιατὶ ἐγώ, σὰν ἄνθρωπος, εἶμαι πνευματικὰ ἕνας κόσμος ολόκληρος!

Γ

Ἦς ἔρθωμε τώρα στὸ στίχο 14: *«Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην, ἣτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος».*

[σελ. 123] Ἡ ἀγάπη(*) εἶναι ἐπὶ χιλιάδες χρόνια τώρα ἐντολή, καὶ ἄλλες τόσες χιλιάδες χρόνια ὄνειρο. Καὶ τὸ ὅτι μὲν εἶναι ὄνειρο ἴσως δὲν εἶναι κακό. Ἐπιτέλους, ἡ ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ πορεύεται, πρέπει καὶ νὰ ὄνειροπολεῖ. Τὸ κακὸ ὅμως εἶναι ὅτι τὸ ὄνειρο δὲν ὁμολογεῖται σὰν ὄνειρο, ἀλλὰ θεωρεῖται σὰν πραγματικότητα. Πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖ ἀπάτη. Μαγικὸ τρόπο, γιὰ νὰ μετατραπῆ τὸ ὄνειρο σὲ πραγματικότητα, δὲν διαθέτομε. Ἀλλὰ ἡ ὀρθὴ μέθοδος εἶναι, φρονοῦμε, πρῶτα, ἡ ἀναγνώριση ὅτι παραμελήθηκε ἡ ἐντολή αὐτή, δεύτερο, ἡ ἀναγνώριση ὅτι ἔχει τὸ πρωτεῖο καί, τρίτο, ἡ ἀναγνώριση ὅτι πρέπει στὰ σοβαρὰ νὰ ἐπιδιωχθῆ μὲ ρεαλισμὸ καὶ ἀνυπόκριτα.

Θεωρητικὰ μπορεῖς νὰ πῆς ὅτι ἀγαπῶ. Γιὰ νὰ ἔχεις ὅμως Χριστιανικὴ ἀγάπη μέσα σου, πρέπει νὰ θερμαίνεσαι ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς πίστεως. Καὶ εἶναι μὲν ἀλήθεια ὅτι πράξεις ἀγάπης ἔκαναν καὶ ἄνθρωποι μὴ χριστιανοί, ἀλλ' αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὶς γενεὲς στὶς ὁποῖες μιλοῦσε ἀκόμη ἡ Ἁγία Γραφή. Ὅπως, ἐπίσης, στὴν ἐποχὴ μας ἔχομε ἀκόμη πολλὰ ἐκδηλώσεις ἀγάπης. Ἔχομε τὰ διάφορα μοναχικὰ τάγματα ποὺ τὰ μέλη τους ἀφιέρωσαν τὴ ζωή τους στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν πτωχῶν καὶ

* Βλ. ἐκτενέστερα περὶ ἀγάπης στὸν Γ' τόμο τῆς ἴδιας σειρᾶς, σελὶς 9 ἐπ. (σ.ἐ.).

ἀσθενῶν. Τὸ παράδειγμα, λ.χ., τοῦ Καρδινάλιου Leger, ποὺ ἄφησε τὸ ἐπισκοπικὸ τοῦ μέγαρο καὶ πῆγε στὴν Ἀφρική νὰ ὑπηρετήσῃ τοὺς λεπρούς, τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἀγάπη; Καὶ ὁ ἀπλὸς χριστιανὸς δὲν ἔπαυσε νὰ προσέχει τὴν ἀγάπη.

Ἡ καινούργια ὅμως γενεὰ δὲν κάνει τέτοιες πράξεις. Σὲ κράτη, λ.χ., τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ὑπάρχουν δεκάδες χιλιάδων κενές θέσεις ἀδελφῶν νοσοκόμων. Οἱ θέσεις αὐτές ἦσαν προηγουμένως γεμάτες ἀπὸ ἀδελφές τοῦ Ἑλέους ποὺ προήρχοντο ἀπὸ μοναχικά τάγματα. Αὐτές τίς ἀφιερωμένες ἀδελφές μὲ τί θὰ τίς ἀντικαταστήσωμε σήμερα; Πῶς θὰ λυθῇ ἐπομένως τὸ πρόβλημα νὰ βρεθοῦν οἱ ἀδελφές ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν τὴ χριστιανικὴ ἀγάπη καὶ ποὺ πῆγαν νὰ ὑπηρετήσουν στὰ νοσοκομεῖα σὰν ἀδελφές, γιατί εἶχαν πίστη; Πηγαίετε τώρα στὸ νοσοκομεῖο, καὶ ὅταν δῆτε νὰ σᾶς ἀφήνουν μόνους νὰ αὐτοὑπηρετῆσθε, θὰ ἔχετε τὴν εὐκαιρία νὰ σκεφθῆτε τί ἀξίζει ἡ πίστη!

[σελ. 124] Βέβαια, αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται στὸ κε' κεφάλαιο (στίχ. 31-46) τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου ὑπερενικήθηκαν, χάρη στὸ ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐπιταγῆς τῆς δικαιοσύνης. Κάθε ἐργαζόμενος δικαιούται τὸ μισθὸ του, δικαιούται νὰ ἔχει μία στοιχειώδη ἰατρικὴ καὶ νοσοκομειακὴ περίθαλψη καὶ νὰ πάρει σύνταξη, ὅταν φθάσῃ σὲ ὠρισμένη ἡλικία. Ἐπειτα, ἡ διαφορὰ φτωχῶν καὶ πλουσίων μειώνεται μὲ τὴ φορολογία, γιατί ἡ φορολογία δὲν ἔχει σκοπὸ μόνον νὰ καλύψει τίς δαπάνες τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀνισότητα τοῦ εἰσοδήματος. Ὅλα δὲ αὐτὰ ἔγιναν στὸν αἰῶνα μας, ὅπου ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνη πῆγαμε στὴ δικαιοσύνη. Ναί, ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα εἶναι ποιὸς «-ισμὸς» θὰ δώσει τὸ πάρα πάνω ἀπὸ τὴ σύνταξη, ἐκεῖνο ποὺ ἔχει ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος, δηλαδὴ τὴν ἀγάπη, ποὺ κανένας ἀσφαλιστικὸς ὀργανισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ δώσει; Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλιση ἔκανε τὴν ἐλεημοσύνη ἀπηρχαιωμένη. Ὅχι ὅμως καὶ τὴν ἀγάπη!

Δ

Ὁ Κύριος ἔδωσε τὴν καινούργια καὶ κορυφαία ἐντολὴ τῆς ἀγάπης, φέρνοντάς τιν γιὰ πρώτη φορὰ στὸν κόσμον, μὲ ἐκεῖνα τὰ ἀθάνατα λόγια Του: *«Ἐντολήν καινὴν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις»*. Σὲ ἄλλη δὲ εὐκαιρία, ἀπαντώντας στὸν Γραμματέα ἐκεῖνον ποὺ τὸν ρώτησε ποιά ἐντολὴ εἶναι μεγαλύτερη στὸν Νόμον, τοῦ εἶπε: Ἡ πρώτη ἐντολὴ εἶναι *«ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου...»*. Καὶ δευτέρη ὅμοια μὲ αὐτὴν *«ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν»*. Πρόσεξε, τοῦ λέει: *«Μεῖζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι»*. Ποὺ σημαίνει ὅτι ὁ Κύριος θεωρεῖ τὴν ἀγάπην τὴν πιὸ μεγάλη ἐντολή. (*)

* Βλ. Α. Ν. Τσιριντάνη, *Ἡ πίστις ὡς βίωμα*, τόμος Γ', σελ. 28: «Ὅλη ἡ θρησκεία». Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς, γιὰ νὰ προβληθῇ ἐντονώτερα στὸ λαὸ μας **[σελ. 125]** τὸ ἔργο τῆς ἀγάπης, εἶχε προτείνει ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω (ποὺ διαβάζεται στίς ἐκκλησίες τὸ 25ο κεφάλαιο τοῦ Ματθαίου, στίχ. 31-46) νὰ

[σελ. 125] Δυστυχώς, όμως, η έντολή αυτή του Κυρίου δέν αξιώθηκε προσοχής από τή χριστιανοσύνη. Δύο χιλιάδες χρόνια τώρα πληρώνομε τὸ ὅτι –ἐκτός, βέβαια, ἀπὸ φωτεινὲς ἐξαιρέσεις(*)– ξεχάσαμε τὴν ἀγάπη καὶ ἀντὶ γι’ αὐτὴ ζητήσαμε νὰ «ἐμβατεύωμε» σ’ ἐκεῖνα ποὺ δέν πρέπει. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἄλλως τε, τὸ λέει καθαρά: «τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς... ὧν τινες ἀστοχῆσαντες ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι, μὴ νοοῦντες μήτε ἃ λέγουσι μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται». Καὶ ἡ χριστιανοσύνη πληρώνει πολὺ ἀκριβὰ τὸ ὅτι ἔβαλε τὴν ἀγάπη σὲ δεύτερη, τρίτη καὶ τέταρτη μοῖρα. Μὴν κυττάζωμε τώρα πού, καὶ ἂν δέν ἔχωμε ἀγάπη, μιᾶμε ὅμως τουλάχιστον γιὰ τὸ πρωτεῖο τῆς ἀγάπης. Σὲ προηγούμενες ὅμως γενεὲς ἀντὶ τῆς ἀγάπης κυριαρχοῦσε τὸ μῖσος. Καὶ δέν ὑπάρχει οὔτε μία Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ποὺ νὰ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ θέμα τῆς ἀγάπης! Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐπίσης, στὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολὴ μίλησε γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ εἶπε ἐκεῖνο τὸ ὑπέροχο: «*Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη*». Δηλαδή, ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν πίστη. Ἀλλὰ ποιὸς ἐπρόσεξε τὸν Ἀπόστολο Παῦλο; Κανενὸς ἀνθρώπου τὰ γραπτὰ δέν ἔπαθαν τόση πολλὴ «διύλιση», ὅσο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Τὸ θέμα ὅμως τῆς ἀγάπης ποὺ εἶπε κανεὶς δέν τὸ πρόσεξε.

Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ δρᾶμα! Ἡ Χριστιανοσύνη ἦταν τὸ πᾶν, **[σελ. 126]** μαθήτρια ὅμως ποτὲ δέν ἦταν. Ὁ Χριστὸς γιὰ τὴ χριστιανοσύνη ἦταν ὁ Θεός, ἀλλὰ δέν ὑπῆρξε ποτὲ ὁ Διδάσκαλος. Ἔτσι ἡ χριστιανοσύνη ἀσχολήθηκε μὲ ἄλλα πολλά, ὄχι ὅμως καὶ μὲ τὴ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ μάλιστα μὲ τὴν κορυφαία έντολή Του, τὴν έντολή τῆς ἀγάπης.

ὀρισθῆ ὡς Ἡμέρα τῆς Προνοίας. Καὶ νὰ ἐορτάζεται κάθε χρόνο τὴν ἡμέρα αὐτὴ τὸ ἔργο τῆς εὐποιίας, μὲ ἰδιαιτέρες –ἀτομικὲς καὶ ὁμαδικές– ἐκδηλώσεις ἀγάπης πρὸς τοὺς πάσχοντας ἀπὸ τὸ λαὸ μας, καὶ ἰδιαιτέρα ἀπὸ τοὺς νέους μας. (σ.ἐ.)

* Παραθέτομε ἐδῶ, λόγω τῆς ἰδιαίτερης σπουδαιότητός του, ἓνα βαρυσήμαντο σχόλιο ποὺ κάνει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος στὴν Παραβολὴ τῆς μελλούσης κρίσεως γιὰ τὸ πρωτεῖο τῆς ἀγάπης:

«*Πορεύεσθε ἀπ’ ἐμοῦ οἱ κατηγορούμενοι*». Διατί; Ὑπὲρ τίνος; «*Ὅτι ἐπείνων καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν*». Οὐκ εἶπεν ὅτι ἐπορνεύσατε, ὅτι ἐμοιχεύσατε, ὅτι ἐκλέψατε, ὅτι ἐψευδομαρτυρήσατε, ὅτι ἐπιορκήσατε· κἂν ὁμολογουμένως καὶ ταῦτα, ἀλλὰ τῆς ἀπανθρωπίας κατώτερα. Διατί δέ, ὦ Κύριε, οὐδὲν τῶν ἄλλων φέρεις εἰς μνήμην; «*Οὐ κρίνω, φησί, τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν ἀπανθρωπίαν*». (σ.ἐ.)

17

Ο ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΣ ΤΙΤΛΟΣ

Α

Ἡ πρὸς Φιλήμονα Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου νομίζω ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα μέρη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ αὐτὸ γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο. Γιατὶ ἂν ἔπαιρνα γιὰ λίγο τὸ ρόλο τοῦ advocatus diaboli, τοῦ δικηγόρου τοῦ διαβόλου, θὰ ἔλεγα ὅτι δὲ συμφωνῶ μὲ τὴν ἄποψη πού διατυπώθηκε, ὅτι δηλαδή ἡ Ἐπιστολὴ αὐτὴ δείχνει τὴν ἀγάπη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸς τὸν Ὀνήσιμο καὶ ὅτι ἐπίσης δείχνει τὴν κατάργηση τῆς δουλείας. Ἀντίθετα, θὰ μπορούσα νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ἀγάπη ἔδειξε ὁ Ὀνήσιμος πρὸς τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, καὶ ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀνεγνώρισε ὅτι ὁ Ὀνήσιμος ἦταν res, δηλαδή πρᾶγμα, καὶ εἶχε ἰδιοκτήτη. Καὶ νὰ γιατί: ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἦταν δέσμιος, ὄχι στὴν φυλακὴ, ἀλλὰ «ἐν ἰδίῳ μισθώματι». Τοῦ ἐπέτρεψαν δηλαδή οἱ Ῥωμαῖοι –πού εἶχαν ἀκόμη πολιτισμό, γιατί ἔπειτα ἐξεφυλίσθησαν– νὰ μένει σὲ δικό του σπίτι, σὲ μία, ὅπως λέμε τώρα, «κατ’ οἶκον κράτησιν». Ἀλλὰ ἦταν δέσμιος, κατὰ γράμμα δέσμιος, δεμένος μὲ ἀλυσίδες. Γιατὶ τότε δὲν εἶχαν ὅπως τώρα περίστροφα, καὶ ἐφοβοῦντο τὴν δραπέτευση. Δὲν τοὺς ἦταν ἀρκετὸς ὁ λόγος τοῦ δεσμώτη, καὶ γι’ αὐτὸ τὸν εἶχαν μὲν στὸ σπίτι του, ἀλλὰ «ὑπὸ κράτησιν». Σὲ ἀντάλλαγμα τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ τὸν ἐπισκέπτεται καὶ νὰ τὸν περιποιηθῆται ὅποιοσδήποτε. Ὁ Ὀνήσιμος φαίνεται ὅτι ἦταν δραπέτης. Δὲν ξέρομε ἀπὸ ποῦ ἦταν δραπέτης, γιατί δὲν ξέρομε ποῦ ἔμενε ὁ Φιλήμων καὶ γιατί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τοῦ ἔγραψε «ἐτοίμαζέ μοι ξενίαν», δηλαδή ἐτοίμαζέ μου φιλοξενία, ἐπειδὴ θὰ ἔρθω. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν τὰ ἔγραφε αὐτά, δὲν ὑποπτευόταν ὅτι δύο χιλιάδες χρόνια κατόπιν θὰ τὰ ἔχουμε καὶ θὰ τὰ διαβάζουμε, γιὰ νὰ μᾶς γράψει καὶ τὰ ὑπόλοιπα. Λοιπόν, ὁ Ὀνήσιμος ἀπὸ κάπου εἶχε δραπετεύσει, καὶ φαίνεται ὅτι **[σελ. 128]** στὴ Ῥώμη αἰχμαλωτίσθηκε ἀπὸ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἀφοῦ ἔγινε χριστιανός, ἔγινε, ὅπως λέμε, «μὲ τὰ ὅλα του» χριστιανός. Καὶ ἦταν νύχτα-μέρα δίπλα στὸν Ἀπόστολο Παῦλο καὶ τὸν ὑπηρετοῦσε. Καὶ μὴ μοῦ πῆτε ὅτι εἶναι εὐκόλο πρᾶγμα νὰ πηγαίνεις στὸ κελλὶ ἐνὸς δεσμώτη, ἔστω καὶ δεσμώτη πρώτης θέσεως, ἄς ποῦμε. Ἐπήγαινε, λοιπόν, ὁ Ὀνήσιμος καὶ περιποιεῖτο αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν Παῦλο. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Ὀνήσιμου πρὸς τὸν Παῦλο. Μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τὸν χρησιμοποιοῦσε σὰν ὑπηρέτη ἢ καὶ νοσοκόμο του, γιατί τότε δὲν ἦταν καὶ στὸ «ἄνθος» τῆς ἡλικίας του. Ὁ ἴδιος, ἄλλως

τε, επικαλεῖται τὸν τίτλο τοῦ πρεσβύτου. Ἐπειτα, εἶχε ἀνάγκη ἑνὸς νοσοκόμου. Δὲν φαίνεται δὲ ὅτι ἦσαν καὶ τόσοι πολλοὶ οἱ περιποιούμενοι τὸν Παῦλο, γιατί παραπονεῖται ὅτι ὅλοι τὸν ἐγκατέλειψαν. Σὲ λίγο ὁ Δημᾶς θὰ τὸν ἐγκαταλείψει, γιατί, ὅπως λέει, «*μὲ ἐγκατέλιπεν ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα*», καὶ προσθέτει ὅτι στὴν ἀπολογία του κανεὶς δὲν παρέστη. Ἐπομένως, ἦταν μεγάλη ὑπόθεση τὸ ὅτι εἶχε ἕναν Ὀνήσιμο ἀφιερωμένο στὸν Θεὸ πού τὸν βοηθοῦσε, τὸν ὑπηρετοῦσε στὰ δεσμά του, μὲ τὴν ἐπίβλεψη πάντοτε τῶν στρατιωτῶν, πού ἄφηναν μὲν, ἔβλεπαν δέ. Καὶ βλέπομε ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος –μὴν ξεχνᾶτε ὅτι μιλάει ἀκόμη ὁ *advocatus diaboli*– ἔκανε κάτι πού δὲν μαρτυρεῖ ἀγάπη, ἀλλὰ μαρτυρεῖ πνεῦμα νομιμοφροσύνης. Τὸν φαντάζομαι, λοιπόν, νὰ λέει; Γιὰ σταθῆτε, μὲ τί δικαίωμα ἐγὼ δέχομαι νὰ μὲ ὑπηρετεῖ στὰ δεσμά μου ὁ Ὀνήσιμος; Ὁ Ὀνήσιμος δὲν εἶναι ἐλεύθερος, εἶναι δοῦλος, εἶναι ιδιοκτησία, εἶναι ιδιοκτησία ἄλλου. Καὶ εἶχε μάθει ὅτι, κατὰ εὐλογία Θεοῦ, ἦταν εὐτυχῶς ιδιοκτησία ἑνὸς ἀδελφοῦ. Καὶ τί ἀδελφοῦ! «*ὅτι τὰ σπάγχνα τῶν ἀγίων ἀναπέπαιται διὰ σοῦ, ἀδελφέ*». Καὶ ἔτσι λέει, δόξα τῷ Θεῷ ὅτι εἶναι αὐτοῦ τοῦ ἀδελφοῦ δοῦλος. Φαντάζομαι, ἐπίσης, ὅτι ὁ Ὀνήσιμος θὰ εἶπε στὸν Παῦλο καὶ μὲ ποιὸν τρόπο δραπέτευσε. Καὶ ὁ Παῦλος θὰ τὸν ρώτησε: Δὲν μοῦ λές, παιδί μου, μήπως ἔκανες ἐκεῖ καὶ καμμιά ζημιὰ; –Ἔ, βέβαια, τοῦ ἔκανα καὶ ζημιές, θὰ τοῦ εἶπε ὁ Ὀνήσιμος. Ἦμουν τότε καὶ στὴν ἄγνοια, δὲν ἤξερα, ἤμουν στὴν ἁμαρτία. Καὶ νὰ σοῦ πῶ, Παῦλε μου, ὅταν δραπέτευσα τοῦ πῆρα καὶ λεφτά. – Καλὰ, παιδί μου, ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ κρατῶ ξένη ιδιοκτησία, θὰ τοῦ εἶπε ὁ Παῦλος, –καὶ αὐτὸ ἦταν ἀναγνώριση τοῦ ὅτι ὁ Ὀνήσιμος ἦταν *res* καὶ εἶχε ιδιοκτήτη– καὶ πρέπει νὰ τὸν [σελ. 129] ἐπιστρέψω, ἐκτὸς ἂν πῶ στὸν Φιλήμονα καὶ θέλει νὰ μοῦ τὸν χαρίσει. Ἄλλιῶς τὸν Ὀνήσιμο πρέπει νὰ τὸν γυρίσω πίσω. Λοιπόν, ὁ *advocatus diaboli* λέει ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ θρίαμβο τῆς δουλείας, καὶ ὄχι κατάργηση τῆς δουλείας. Γιατί ὁ μὲν Ὀνήσιμος, ὅπως φαίνεται, καλὰ ἐπέρασε. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιο καιρὸ ὑπῆρχαν ἑκατοντάδες χιλιάδων δοῦλοι, πού, βέβαια, δὲν εἶχαν τὴν τύχη τοῦ Ὀνησίμου καὶ ἔμειναν δοῦλοι.

Καὶ τώρα, ἀφήνοντας πλέον τὸν ρόλο τοῦ *advocatus diaboli*, θὰ ἤθελα, ἀπαντώντας στοὺς ἰσχυρισμούς του αὐτοῦς, νὰ πῶ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἦταν μὲν κοινωνικὴ ἐπανάσταση, ἀλλὰ, ἀφ’ ὅτου μπῆκε σὰν βάση ὅτι ὁ δοῦλος μπορεῖ νὰ γίνεῖ δεκτὸς ὡς χριστιανός, ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτη κί’ ὅλας στιγμὴ πού ἡ χριστιανοσύνη δέχθηκε τοὺς δούλους στὸ βάπτισμα καὶ τοὺς ἔκανε χριστιανούς, ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμὴ, ἔμεινε μὲν ἡ λέξη «δοῦλος», ἀλλὰ πῆρε ἄλλη ἔννοια. Γιατί δὲν εἶναι νοητὸ πλέον ὅτι ἕνας χριστιανὸς μπορεῖ νὰ ἔχει δοῦλο σὰν *res*, πράγμα, τὸν ἀδελφό του. Ὑπηρετῆ μπορεῖ νὰ τὸν ἔχει. Ἀλλὰ δοῦλο ποτέ! Ἔτσι, θὰ λέγαμε ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν κατάργησε μὲν τὴ δουλεία, ἀλλὰ ἔκανε κάτι πολὺ σπουδαιότερο: τῆς ἀφαίρεσε τὸ περιεχόμενο. Δηλαδή, ἔκανε κάτι πάρα πάνω ἀπὸ ἐπανάσταση: Κατάργησε τὸν θεσμό. Δὲν εἶπε στοὺς δούλους, σηκωθῆτε καὶ σπάσετε τὰ δεσμά σας. Δὲν ἦταν, δηλαδή, μία ἐπανάσταση τῶν δούλων, ὅπως τὸ κίνημα τοῦ Σπάρτακου, πού στὸ τέλος κατέληξε νὰ σταυρωθοῦν δὲν ξέρω πόσες χιλιάδες δοῦλοι στὴν Ἀππία ὁδὸ. Ἦταν βέβαια ἐπανάσταση, ἀλλὰ μὲ τὴν πνευματικὴ ἔννοια.

Βέβαια, στην Παλαιά Διαθήκη βλέπομε ὅτι ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος κατάργησε πρῶτος τὴ δουλεία, ὅταν καθώριζε ὅτι, μόλις περάσει ἑπταετία, ὁ δοῦλος γίνεται ἐλεύθερος. Ἀλλὰ ἔπειτα ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μὲ τὸ «οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος...» ἔκανε κάτι τὸ πολὺ σπουδαιότερο: τὴν κατάργησε σὰν θεσμό. Κανεὶς ἄλλος ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους δὲν ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Ὁ Πλάτων οὔτε θίγει κὰν τὸ θέμα αὐτό, ἐνῶ τὸν Σωκράτη δὲν φαίνεται νὰ τὸν ἐνοχλεῖ τὸ θέμα τῆς δουλείας. Καὶ ἐὰν ἡ Ἐκκλησία τῶν αἰώνων ἐπρόσεχε τὸ «οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος», ἡ ὄψη τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος σήμερα θὰ ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὴ καὶ ζήτημα εἶναι ἂν θὰ ὑπῆρχε ὁ κομμουνισμός.

[σελ. 130]

B

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, λοιπόν, ἔστειλε πίσω τὸν Ὁνήσιμο, γιατί ἤξερε ποῦ τὸν στέλνει. Ἦξερε ὅτι τὸν στέλνει στὸν Φιλήμονα καὶ ἤξερε ὅπως λέμε «ποῦ πατάει». Ἀπὸ ἐδῶ πιά, ἀρχίζει ἡ ὁμορφιὰ τῆς Ἐπιστολῆς. Εἶναι μία Ἐπιστολὴ χαριτωμένη, ποῦ μὲ ἔχει συγκινήσει ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Ἀρχίζει τὴν Ἐπιστολὴ μὲ τὸ «*Παῦλος, δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ*», γιὰ νὰ συγκινήσει τὸν Φιλήμονα. Γιατί, ὅπως καὶ νὰ τὸ πάρεις, ἦταν λιγάκι παρακινδυνευμένη αὐτὴ ἡ ὑπόθεση, ἀφοῦ σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ὁ Φιλήμων, μόλις τὸν ἔβλεπε, μπορούσε νὰ πῆ: «Ἐλα ἐδῶ, λεβέντη μου! Καὶ τὸ λιγώτερο ποῦ εἶχε νὰ πάθει ὁ Ὁνήσιμος ἦταν νὰ τοῦ βάλουν καυτὸ σίδερο στὸ κούτελο καὶ νὰ σημειώσουν τὴ λέξη *fugitivus*, δηλαδή φυγὰς. Λοιπόν, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, γιὰ νὰ συγκινήσει τὸν Φιλήμονα, ἀρχίζει νὰ λέει ὅτι εἶναι δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὅτι εἶναι «*πρεσβύτης*». Δηλαδή εἶναι σὰν νὰ τοῦ λέει ὅτι, σὰν γέρος ποῦ εἶμαι, θέλω νὰ μὲ ἀκούσεις. Καὶ δὲν ἦταν καὶ τόσο γέρος τότε ὁ Παῦλος, γιατί, ὅπως φαίνεται, πέθανε σὲ ἡλικία 66 ἐτῶν. Βέβαια, αὐτὴ ἡ Ἐπιστολὴ δὲν γράφτηκε στὸ ἔτος τοῦ θανάτου του, ἀφοῦ ἔκανε κατόπιν ἀποστολικὴ ὁδοπορία. Ἦταν, ἐπομένως, τότε πάνω-κάτω 60 ἐτῶν. Ἀλλὰ προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὸ σκοπὸ του, βιάζεται νὰ γεράσει. Ἔπειτα τοῦ λέει καὶ κάτι ἄλλο: «*Ἄμα δὲ καὶ ἐτοίμαζέ μοι ξενίαν· ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν*». Αὐτό, ὑποθέτω, τὸ ἔγραψε, γιὰ νὰ τοῦ πῆ ὅτι, ἔχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι ἔρχομαι, γιὰ νὰ δῶ πῶς πέρασε ὁ Ὁνήσιμος στὰ χέρια σου. Ἐδῶ ποῦ τὰ λέμε, μὴ κυττᾶς ποῦ εἶμαι τώρα δέσμιος. Αὔριο ὅμως θὰ λυθοῦν τὰ δεσμά μου –καὶ πράγματι λύθηκαν, γιατί, ὅπως ξέρομε, αὐτὴ ἡ ὑπόθεση τελείωσε μὲ ἀθώωση τοῦ Ἀποστόλου Παύλου– καὶ ἔχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι θὰ ἔρθω αὔριο ἐκεῖ, καὶ τὸ πρῶτο ποῦ θὰ σὲ ρωτήσω θὰ εἶναι ποῦ εἶναι ὁ Ὁνήσιμος. Ἐξηγημένα πράγματα. Πιὸ χαριτωμένο εἶναι ἐκεῖ ποῦ λέει ὅτι, καὶ ἂν σὲ ἀδίκησε ἡ σοῦ ὀφείλει, «*τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει*». Χρέωσέ με, δηλαδή, γιὰ ὅ,τι ζημιὰ σοῦ ἔκανε ἡ σοῦ ἔκλεψε. Ἐγώ, γιὰ νὰ εἶμαι εἰλικρινής, δὲν πιστεύω ὅτι ποτὲ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπλήρωσε τοῦ Φιλήμονος ὅ,τι τυχόν τοῦ ἔκλεψε ὁ Ὁνήσιμος, γιατί εἶναι βέβαιο ὅτι δὲν εἶχε διαθέσιμα χρήματα. Οὔτε, βέβαια, καὶ ὁ Φιλήμων – εἶμαι ἀπόλυτα βέβαιος– [σελ. 131] θὰ εἶχε τὴν ἀναίδεια νὰ τοῦ πῆ, ξέρεις, Ἀπόστολέ μου, ὁ Ὁνήσιμος μοῦ ἔκλεψε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἢ τόσα μοῦ πῆρε, καὶ

πλήρωσέ μου τα έσύ. Είναι αδύνατον να έγινε κάτι τέτοιο. Άλλα όλα αυτά τὰ επιστρατεύει ο Άπόστολος Παῦλος, για να συγκινήσει. Γιατι ήθελε να είναι εκατό τοῖς εκατό βέβαιος ότι στέλνει μὲν πίσω τὸν Ὀνήσιμο, κάνοντας ἕνα τρομερὰ επικίνδυνο πράγμα, ἀλλὰ ξέρει γιατί τὸ κάνει. Γιατι είναι βέβαιος ὅτι ὁ Ὀνήσιμος θὰ καλοπεράσει. Δυστυχῶς, δὲν ξέρομε τί ἀπέγινε, γιατί τότε δὲν ὑπῆρχαν στοιχεῖα, καὶ δὲν ἔχομε τίποτε τὸ σχετικό. Μόνο να τὰ φαντασθοῦμε μπορούμε.

Καὶ για να κλείσω, προσέξατε τὴ λέξη «σπλάγχνα». Τοῦ λέει τοῦ Φιλήμονα «ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἀγίων ἀναπέπαιται διὰ σοῦ ἀδελφέ!» Καὶ αὐτὸ είναι ὁ μεγαλύτερος τίτλος ποὺ μπορεῖ να ἀπονεμηθῆ σὲ ἄνθρωπο, τίτλος ἀσύγκριτα μεγαλύτερος ἀπὸ ὅλους ἐκείνους τοὺς ἐκκλησιαστικούς τίτλους, ποὺ χρησιμοποιοῦνται μάλιστα στὸν ὑπερθετικό τους βαθμό. «Τὰ σπλάγχνα τῶν ἀγίων ἀναπέπαιται...», δηλαδή, ξεκούρασες ψυχικά τοὺς πιστούς. Τί μεγάλος τίτλος! Κί' ἔπειτα τοῦ λέει, ναί, ἀδελφέ μου, «ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν Κυρίῳ». Σὲ παρακαλῶ, ξεκούρασέ με ἐν Κυρίῳ σ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεση.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ὀνήσιμος, ἅμα ἔφθασε ἐκεῖ, θὰ τοῦ ἔστειλε ἕνα γράμμα. Δὲν μπορεῖ, εἶναι αδύνατον να μὴν πληροφορήθηκε ὁ Άπόστολος Παῦλος τί ἀπέγινε. Είναι αδύνατον καὶ ὁ Φιλήμων να μὴν ἀπάντησε στὴν Ἐπιστολή τοῦ Ἄποστόλου Παύλου. Μπορεῖ δὲ καὶ ὁ Άπόστολος Παῦλος να πῆγε κατόπιν καὶ να φιλοξενήθηκε κί' ὅλας ἐκεῖ ἀπὸ τὸν Φιλήμονα καὶ να τὰ εἶπαν. Τί ώραῖα, ἀλήθεια, πράγματα! Λοιπόν, «ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν Κυρίῳ». Καὶ ἐμεῖς ἄς ξέρωμε ὅτι μία μορφή τῆς ἐνότητος εἶναι ὅλοι μας να ἀναπαύωμε τὰ σπλάγχνα ἀλλήλων, καὶ θὰ δῆτε τότε τί θὰ πῆ εὐτυχία!

18

Ο ΣΟΒΑΡΩΤΕΡΟΣ ΕΧΘΡΟΣ

Α

Αυτό που λέει ο Απόστολος Παῦλος στην πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολή, «καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν», δηλαδή τὸ νὰ μὴ ἀρέσει κανεὶς στὸν ἑαυτό του, εἶναι ἓνα σημεῖο πὸν εἶναι ἴσως τὸ σπουδαιότερο γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐσωτερικὴ εἰρήνη. Εἶναι τὸ πρόβλημα πὸν λέγεται ὑπερνίκηση τοῦ ἐγωισμοῦ, τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ.*)

Εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον τὸ ὅτι, δύο χιλιάδες σχεδὸν χρόνια μετὰ ἀπὸ τὴ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, χρειάζεται ἀκόμη νὰ τὸ ποῦμε αὐτὸ καὶ νὰ τονίσουμε τὸ θέμα πὸν λέγεται ὑπερνίκηση τοῦ ἐγωισμοῦ καὶ τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ. Γιατὶ δύο χιλιάδες χρόνια τώρα μᾶς κυβερνάει μία βασικὴ πλάνη, στὴν ὁποία ὅλες οἱ χριστιανικὲς ὁμολογίες συμφωνοῦν: Ἡ πλάνη ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι... ἡ ἀσφαλίστικὴ ἔταιρεία τοῦ ἐγωισμοῦ μας! Στὴν προτεσταντικὴ ἀντίληψη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ πλάνη αὐτὴ φαίνεται καθαρῶτερα, χωρὶς ὡστόσο νὰ λείπει καὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες ἀντιλήψεις. Ὅτι, δηλαδή, ὁ Χριστὸς σταυρώθηκε γιὰ μένα, εἶμαι λοιπὸν «σεσωσμένος», καὶ ἐπομένως, ἀπ' ἐκεῖ καὶ πέρα, ὅ,τι ἀφορᾷ στοὺς ἄλλους ἔρχεται σὲ δεύτερη γραμμὴ. Ἐνῶ ὁ Απόστολος Παῦλος λέει ὅτι θὰ εὐχόμεον νὰ εἶμαι «ἀνάθεμα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα». Δὲν μὲ ἐνδιαφέρει δηλαδή τί θὰ γίνω ἐγώ, ἄς γίνω ἀνάθεμα, ἀρκεῖ αὐτὸς ὁ λαὸς νὰ σωθῆ.

Αὐτὴ, λοιπὸν, ἡ πλάνη μᾶς κάνει νὰ μὴ θέλωμε νὰ θυσιάσωμε τὸν ἐγωισμό μας. Καὶ ἐὰν γίνεται λόγος στὸ Εὐαγγέλιο γιὰ [σελ. 133] τὸ σταυρὸ πὸν πρέπει νὰ σηκώνωμε, πρῶτα μὲν στὸ βάθος δὲν τὸ ἔχομε πολυπιστέψει ὅτι πράγματι πρέπει νὰ σηκώνωμε σταυρὸ. Ἐξ ἄλλου, ἔχομε καὶ τὴ βεβαιότητα ὅτι αὐτὴ ἡ θυσία εἶναι μία θυσία πρόσκαιρη, καὶ ὅτι θὰ ἐπακολουθήσει στὴν αἰωνιότητα ἡ ἀνταπόδοση. Ἐπομένως, εἶναι μᾶλλον μία καλὴ ἀσφαλίστικὴ τοποθέτηση, παρὰ θυσία.

Ἔτσι, τὰ βλέπομε ὅλα ἐγωιστικά. Καὶ ἐφ' ὅσον τὰ βλέπομε ὅλα ἐγωιστικά, δὲν μποροῦμε οὔτε τὸ Εὐαγγέλιο νὰ καταλάβωμε, οὔτε νὰ ἔχωμε εἰρήνη. Ὁ ἐγωιστὴς δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει εἰρήνη. Γιατὶ ὁ ἐγωιστὴς δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἀγάπη, ἀφοῦ ἀγάπη θὰ πῆ θυσία τοῦ ἐγώ. Καὶ ἐπειδὴ εἰρήνη χωρὶς ἀγάπη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ἐγωιστὴς δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει εἰρήνη, καί, ἄρα, ἐγωιστὴς λέγεται ὁ

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 46 ἐπ. (σ.ἐ.).

ἄνθρωπος πού μισεῖ τὸν ἑαυτό του. Μὰ δὲν τὸ εἶπε ὁ Κύριος ὅτι «ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν»; Ἐδῶ δὲ εἶναι ἡ ωραία διαλεκτικὴ καὶ τὸ περίεργο στὸ θέμα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πού θέλει νὰ ἀνεβάσει τὸν ἑαυτό του ἓνα τρόπο ἔχει, γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει: νὰ τὸν λησμονήσει! Καὶ ὅπως ὑπάρχει τὸ σχῆμα «ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται», ἔτσι ὑπάρχει καὶ τὸ ἄλλο: Ἐκεῖνος πού λησμονεῖ τὸν ἑαυτό του μὲ τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς ἄλλους, αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος πού σώζει τὸν ἑαυτό του. Μία ἀλήθεια πραγματικὰ ἀκρογωνιαία καὶ θεμελιώδης, πού ὅμως τὴ λησμονοῦμε, ἀκριβῶς γιατί εἶναι ἀπλῆ. Ἀπλῆ βέβαια ἀλήθεια, ἀλλ' ὅμως μεγάλη. Ἄς τὴν δοῦμε, λοιπόν, κάπως ἐκτενέστερα.

B

Ὁ ἐγωιστὴς παραβαίνει τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅ,τι ἔχομε πῆ ἄλλοτε στὸ θέμα τῆς συγχωρητικότητος ἰσχύει καὶ ἐδῶ: Τὸν ἐγωιστὴ ὁ Θεὸς τὸν παραδίδει στοὺς βασανιστές. (*) Καὶ ποιὸς εἶναι ὁ βασανιστής; Μὰ ποιὸς ἄλλος ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τῆς εἰρήνης; Ὁ ἐγωιστὴς εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι δυστυχής. Καὶ ἐδῶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἐνεργεῖ μὲ τρόπο θαυμαστό. Ἐὰν μὲν ὁ [σελ. 134] ἄνθρωπος αὐτὸς ὁ δυστυχής εἶναι ἄνθρωπος πού δὲν τράφηκε μὲ τὸ Εὐαγγέλιο, ἔχει τὴν παρηγορία τῆς κατωτερότητας. Ὅπως ἔχομε πῆ καὶ ἄλλοτε, τὸ νὰ εἶναι ἓνα ζῶο ἐρπετὸ εἶναι ἓνας τρόπος ζωῆς. Ἀλλὰ ἓνα πουλὶ πού τοῦ ἔκοψαν τὰ φτερά δὲν εἶναι ἐρπετό, εἶναι πλέον ἓνα δυστυχισμένο πλάσμα. Ἔτσι εἶναι καὶ ὁ Χριστιανὸς πού τράφηκε πνευματικὰ καὶ δὲν ἔχει οὔτε τὴν ἀναισθησία ἐκείνου πού δὲν τὰ γνώρισε αὐτά, οὔτε ὅμως καὶ τὴ συνέπεια ἐκείνου πού τὰ γνώρισε, καὶ εἶναι γι' αὐτὸ δυστυχισμένος ἄνθρωπος. Ἔτσι ὁ ἐγωιστὴς εἶναι ἐκεῖνος πού τιμωρεῖται μὲ τὸ ὅτι δὲν ἔχει εἰρήνη.

Καὶ ποιὸς εἶναι ὁ ἐγωιστὴς ἄνθρωπος; Βέβαια, ἐγωιστὴς κατὰ πρῶτο λόγο εἶναι ὁ ἄδικος ἄνθρωπος, πού εἶναι ἔτοιμος νὰ «ρουφήξει τὸ αἷμα» τοῦ ἄλλου, γιὰ νὰ ζήσει. Ἐκεῖνος πού «πατεῖ ἐπὶ πτωμάτων». Ἐκεῖνος πού θέλει τὰ συμφέροντά του νὰ ἐξυπηρετηθοῦν, ἔστω καὶ μὲ τὸ ἔγκλημα. Θὰ ἦταν ὅμως μεγάλη πλάνη νὰ νομίσωμε ὅτι μόνον αὐτὸς εἶναι ἐγωιστής. Ὅπως ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι, γιὰ νὰ ὀδηγηθῆ κανεὶς στὸ θάνατο, ἔτσι καὶ προκειμένου γιὰ τὴν ψυχὴ, ὁ λεπτότερος τρόπος, γιὰ νὰ ὀδηγηθῆ στὸ θάνατο, εἶναι ὁ ἄλλος ἐκεῖνος ἐγωισμὸς τοῦ ἀνθρώπου πού θέλει ὅλα νὰ γίνωνται ἀπ' αὐτόν. Ὅχι, ἴσως, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ συμφέρον του. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἰδέα πού ἔχει ὅτι αὐτὸς τὰ ξέρει ὅλα, ὅτι αὐτὸς καὶ μόνον εἶναι ἰκανὸς καὶ θέλει ὅλα νὰ γίνωνται ἀπ' αὐτόν. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἐγκεντρικὸς ἄνθρωπος.

Ἐὰν, τώρα, κανεὶς ἀπὸ μᾶς πιστεύει ὅτι δὲν ἐπιδιώκει τὰ συμφέροντά του σὲ βάρος τῶν ἄλλων καὶ ὅτι δὲν ἔχει οὔτε αὐτόν τὸν ἐγκεντρισμό, ἄς μὴ σπεύσει ἀπὸ αὐτὸ νὰ βγάλῃ τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν εἶναι ἐγωιστής. Γιατί ὑπάρχει καὶ τρίτη μορφή ἐγωισμοῦ. Εἶναι ἐκείνη ὅπου ὁ ἄνθρωπος κλείνεται στὸν ἑαυτό του. Καὶ

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Γ', σελ. 135 ἐπ. (σ.έ.).

τέτοιον έγωισμό έχομε όλοι. Είμαι ό έγωισμός του άνθρώπου που όλες του οί σκέψεις στρέφονται γύρω από τον έαυτό του, από τό έγώ του. Ειδικώτερα μάλιστα ό «πνευματικός» λεγόμενος άνθρωπος κατορθώνει νά βάλει και τό πνεύμα στην ύπηρεσία του διαβόλου με τον έξής τρόπο: Παίρνει τίς μεγάλες πνευματικές αλήθειες και τίς –ας τό πούμε έτσι– έγωιστικοποιεί. Θα φέρω ως παράδειγμα την προσευχή. Δεν είναι ώραία ή Κυριακή προσευχή; Και όμως, και αυτό τό «Πάτερ ήμών ό έν τοίς ούρανοίς...», ό έγωιστής, ό άνθρωπος που είναι κλεισμένος στον **[σελ. 135]** έαυτό του, τό μεταβάλλει σε «Πάτερ έμοϋ». Και δεν είναι αυτό τό «έμοϋ» σχήμα λόγου, δεν είναι μόνον ότι όλες οί προσευχές είναι τό «έμοϋ» και ότι λησμονήθηκε τό «ήμών» –και ήταν μεγάλη κατάρα ότι τό «ήμών» έγινε «έμοϋ»– είναι και ότι, μαζί με αυτό, ή όλη περιοχή τής προσευχής άλλαξε. Θα προσευχηθ ή ό άνθρωπος αυτός –άν προσευχηθ ή– για τον παραμικρό του πονοκέφαλο, όχι όμως, λ.χ., για τους σεισμοπαθείς τής τάδε περιοχής. Ένω ό ήθικός κανόνας που προέρχεται από την αιωνιότητα και άπευθύνεται στον άνθρωπο είναι ένας, που θα τον διετύπωνα έτσι: Φύγε από τό «έγώ» σου.(*). Και άφοϋ τό βασικό σφάλμα που έγινε ήταν ότι τό «έμείς» έγινε «έγώ», ή βασική έπιστροφή θα είναι τό «έγώ» νά γίνει «έμείς». Έάν δε ό άνθρωπος νομίζει ότι με οιονδήποτε τρόπο, μέχρι και του θανάτου, θανάτου δε σταυροϋ, θα μπορέσει νά μεταβάλει τό Θείο σε προσάτη του έγωισμού του, βρίσκεται σε μεγάλη πλάνη. Γιατί τό Θείο δεν ύπάρχει, για νά ικανοποιεί τον έγωισμό μας, αλλά για νά μās βοηθεί νά προσφέρωμε τό «έγώ» μας στό «ύπερ-εγώ», δηλαδή στην αγάπη.

Είπαμε πάρα πάνω για την προσευχή. Άλλα δεν ύπάρχει άρετή που νά μη μολύνεται από τον έγωισμό. Και ή μόλυνση αυτή φθάνει μέχρι και την έπαινετή αυτοεξέταση και αυτοκριτική, που καταλήγει νά είναι και αυτή μία μορφή του έγωισμού μας και του έγωκεντρισμού μας.

Άπό τον έγωισμό μολύνεται άκόμη και ή έλπίδα στην προστασία του Θεοϋ. Ουμᾶμαι ότι, όταν υπήρχε ή άπειλή του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, κάποιος χριστιανός είπε ότι «έγώ δεν φοβάμαι, γιατί θα με προστατεύσει ό Θεός». Αυτό μου προξένησε κατάπληξη! "Όστε, λοιπόν, γί αυτό διαβάζωμε την Άγία Γραφή και έχομε την Έκκλησία και τὰ Μυστήρια, για νά πούμε ότι «έγώ δεν θα πάθω τίποτε, αν γίνει πόλεμος»; Και ή συνέχεια είναι, βέβαια, ότι, έπειδή δεν πρόκειται έγώ νά πάθω τίποτε, δεν με ενδιαφέρει τίποτε! Αυτός είναι ό έγωκεντρισμός: Τό κλείσιμο, δηλαδή, στον έαυτό μας, στίς έγνοιες μας, στην προσευχή μας, στη συναισθηματικότητά μας, στην άρετή μας!

"Έπειτα, ό έγωκεντρικός άνθρωπος είναι και εύθικτος. Και έδω είναι τό άστείο, ότι ό έγωκεντρικός άνθρωπος άποκτᾶ **[σελ. 136]** περιδεή συνείδηση. Δεν μπορεί, άλλως τε, νά μη την άποκτήσει. Άλλα δεν έχει ούτε ταπεινώση. Πώς μπορεί, αλήθεια, ό έγωκεντρικός νά έχει ταπεινώση, άφοϋ μία έκδήλωση τής ταπεινώσεως είναι νά μάθει ό άνθρωπος ότι δεν είναι αυτός τό κέντρο του παντός, ούτε καν τό κέντρο για τον έαυτό του; Ό αληθινά ταπεινός άνθρωπος ξεχνάει τον έαυτό του. Και

* Βλ. και *Για μιᾶ πορεία με έπίγνωση*, Αθήναι 1975, σελ. 65 έπ. (σ.έ.).

προκειμένου ακόμη για την αμαρτωλότητά του, θὰ πῆ, ἔ, μάλιστα, εἶμαι καὶ ἐγὼ αμαρτωλός, ὅπως εἶναι τόσοι ἄλλοι αμαρτωλοί. Ἀλλὰ δὲν παύει νὰ χαίρει, γιατί σήμερα, λ.χ., ὁ Θεὸς ἔδωσε μία ἡλιόλουστη μέρα. Καὶ λέει ὅτι ἐγὼ μὲν εἶμαι αμαρτωλός, ἀλλὰ ἡ ἡμέρα αὐτὴ εἶναι λιακάδα. Καὶ δοξάζει τὸν Θεὸ γιὰ τὴν ὡραία αὐτὴ λιακάδα, ὅπως καὶ γιὰ κάθε ἄλλο καλὸ ποῦ ἔγινε.

Ὁ ἐγωκεντρικὸς ἄνθρωπος, ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ταπεινός, γι' αὐτὸ κατ' ἀνάγκη καὶ δὲν ἀγαπάει. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἀγαπάει, δὲν μπορεῖ οὔτε στὸν πλησίον του νὰ ἀρέσει «εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν», οὔτε τὴν πρέπουσα συναίσθηση τῆς αμαρτωλότητος νὰ ἔχει. Ὅπως ἔχομε πῆ ἄλλοτε, πρέπει νὰ θυμώμαστε τὴν αμαρτωλότητά μας, τὴ στιγμή ποῦ βλέπομε νὰ ἐκδηλώνεται ἡ αμαρτωλότητα τοῦ ἄλλου. Ὁ ἐγωκεντρικὸς ἄνθρωπος ὅμως δὲν τὸ σκέπτεται αὐτό. Τὴν ὥρα ποῦ θὰ κατηγορήσει τὸν ἄλλο, θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἀναμάρτητο. Καὶ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του αμαρτωλό, τὴν ὥρα ποῦ θὰ πέσει σὲ στενοχώρια καὶ σὲ θλίψη ἄκαρπη, ἢ μᾶλλον σὲ θλίψη ποῦ φέρνει σὰν καρπὸ τὸν θάνατο.

Ἔτσι, ἡ ἔρευνά μας μᾶς ὠδήγησε σὲ ἕναν μεγάλο ἐχθρὸ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, ποῦ λέγεται ὁ ἐγωκεντρισμός, καὶ μάλιστα στὴ λεπτότερη ἀλλὰ καὶ περισσότερο ἐπικίνδυνη καὶ θανάσιμη μορφή του.

Γ

Ἡ παραβολὴ τοῦ ἄφρονος πλουσίου, ὅπως μᾶς τὴν παρουσιάζει ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς στὸ ιβ' κεφάλαιο, εἶναι στὴ συνείδησή μας λιγάκι μακριά. Γιατὶ ἡ εἰκόνα ἑνὸς ἀνθρώπου ποῦ ἔχει τόση ἀφθονία ἀγαθῶν, ὥστε νὰ μὴ ξέρει τί νὰ τὰ κάνει καὶ ποῦ νὰ τὰ τοποθετήσῃ, εἶναι τόσο μακριὰ ἀπὸ τὴ δική μας ζωὴ, ὥστε ὑποσυνείδητα, ἴσως καὶ ἐνσυνείδητα, φρονοῦμε ὅτι τέλος [σελ. 137] πάντων ἄλλα ἀμαρτήματα μποροῦμε νὰ κάνωμε, ἀλλὰ σὲ μᾶς αὐτὴ ἡ παραβολὴ δὲν λέει τίποτε.

Κάνωμε ὅμως μεγάλο σφάλμα. Γιατί, ἐὰν προσέξωμε ὄχι τοὺς καρπούς ἀλλὰ τὴ ρίζα, θὰ δοῦμε ὅτι ἐκεῖ πλέον δὲν εἶναι τόσο εὐκόλο νὰ ποῦμε ὅτι ἡ παραβολὴ αὐτὴ δὲν μᾶς ἀφορᾷ. Οἱ μὲν καρποὶ ἦσαν οἱ ἐκδηλώσεις, ἦσαν οἱ ἀποθῆκες κλπ. Ἀλλὰ ἡ ρίζα ἦταν ἡ λέξη ποῦ εἶπε ὁ Κύριος, ἡ λέξη «ἐαυτῶ», «ὁ θησαυρίζων ἐαυτῶ». Ἦταν, δηλαδή, ὁ ἐγωκεντρισμὸς του. Ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἐνδιαφερόταν μόνο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Τὸ πᾶν στρεφόταν γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, καὶ τίποτε ἄλλο δὲν ὑπῆρχε γι' αὐτὸν στὸν κόσμος. Δὲν σκέφθηκε ὅτι ἐπὶ τέλους θὰ μποροῦσε νὰ κάνει καὶ κάτι στὸ χωριό του, νὰ δώσει καὶ ἄλλοῦ κάτι. Ἀλλὰ τίποτε ἄλλο δὲν σκεπτόταν, παρὰ μόνο τὸν ἑαυτὸ του. Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτό, ποῦ λέμε ὅτι μόνο τὸν ἑαυτὸ του σκεπτόταν, γιὰ νὰ δοῦμε, μήπως ἄρα γε αὐτὸ τὸ ἔχουν καὶ ἄνθρωποι ποῦ δὲν ἔχουν θησαυροὺς καὶ ἀποθῆκες; Γιατὶ γι' αὐτὸν μὲν ἐκδήλωση τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ του ἦσαν τὰ σχέδιά του νὰ γκρεμίσει τίς ἀποθῆκες του καὶ νὰ ἀνοικοδομήσῃ καινούργιες καὶ μεγαλύτερες. Μήπως ὅμως γιὰ ἄλλους εἶναι ἄλλη ἡ ἐκδήλωση τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ τους; Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα. Καὶ ἡ ἀπάντηση εἶναι

ὅτι δὲν πρέπει νὰ βιαστοῦμε καὶ νὰ ποῦμε ὅτι ἕνας κόσμος ὁλόκληρος μᾶς χωρίζει ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἄφρονα πλούσιο τῆς Παραβολῆς. Γιατὶ εἴμαστε κι' ἐμεῖς ἐγωκεντρικοί, ἄλλοι μὲ τὰ πλούτη τους, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι μὲ τὴ φτώχεια τους· ἄλλοι μὲ τὶς χαρὲς τους, ἄλλοι μὲ τὶς λῦπες τους· ἄλλοι μὲ τὸ καλό, ἄλλοι μὲ τὸ κακό. Ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, εἴμαστε κλεισμένοι μέσα στὸν ἑαυτὸ μας. Καὶ ὅποιος κλείνεται μέσα στὸν ἑαυτὸ του ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Κύριο. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἶναι κλεισμένος μέσα στὸν ἑαυτὸ του καὶ ἔχει σφιχτοκλειδώσει τὶς πόρτες τῆς ψυχῆς του στὴν ἀγάπη ἔχει σφιχτοκλειδώσει μαζί τὶς πόρτες τῆς ψυχῆς του καὶ στὸν Κύριο. Γιατὶ μία πόρτα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν περάσει ἡ ἀγάπη οὔτε ὁ Κύριος δὲν μπορεῖ νὰ τὴν περάσει, ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη.

19

Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Α

Στὸ ἐρώτημα, τώρα, πῶς θὰ καταπολεμήσωμε καὶ θὰ θεραπεύσωμε τὸν ἐγωκεντρισμὸ μας, ἢ ἀπάντηση εἶναι: Μά, ὅπως κάθε μας ἐλάττωμα. Γιὰ κάθε μας ἀμάρτημα, ἢ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴ θεραπεία εἶναι ἡ ὁμολογία. Βέβαια, δὲν φθάνει μόνο ἡ ὁμολογία. Ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ ξεκινήσωμε τὴ θεραπεία χωρὶς τὴν ὁμολογία. Γιὰ νὰ θεραπεύσω ἓνα ἐλάττωμα, θὰ χρειασθῆ ἀγῶνας. Ἀλλὰ πῶς θὰ ξεκινήσω νὰ κάνω ἓναν ἀγῶνα, γιὰ νὰ θεραπεύσω κάτι ποὺ δὲν ἀναγνωρίζω καὶ δὲν ὁμολογῶ ὅτι τὸ ἔχω; Τὸ πρῶτο, λοιπόν, ποὺ χρειάζεται εἶναι ἡ ὁμολογία τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ μας. Θὰ πῆτε ὅμως: Ἐχομε ἄρα γε ἐγωκεντρισμό; Νὰ σᾶς πῶ: Ἐὰν μιλήσωμε μὲ εἰλικρίνεια κι ὄχι μὲ ταπεινοσχημία, θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμε ὅτι ὁ ἐγωκεντρισμὸς εἶναι κάτι ποὺ τὸ ἔχομε ὅλοι. Βέβαια, δὲν τὸν ἔχομε ὅλοι στὸν ἴδιο βαθμὸ καὶ δὲν τὸν ἔχομε ὅλοι πάντοτε. Ἐχομε στιγμὲς ποὺ δὲν ἔχομε ἐγωκεντρισμό. Ἐχομε στιγμὲς ποὺ ἡ ψυχὴ μας ἀπλώνεται. Δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος στὸν ὁποῖο τὸ Θεῖο Ἔλεος νὰ εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστο καὶ ποὺ νὰ μὴν ἔχει καὶ αὐτὸς τὶς στιγμὲς ποὺ ξεχύνεται σὲ μία ἀγάπη. Ἀλλὰ καὶ γιὰ κανένα ἀπὸ μᾶς ὁ ἐγωκεντρισμὸς δὲν εἶναι κάτι τὸ ἄγνωστο. Γιατὶ μία κακὴ θρησκευτικὴ ἀγωγή ἔκανε ἐκεῖνο ποὺ διάβασα σὲ μία κριτικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ, δηλαδή μία ἐγωιστικὴ ἐπιδίωξη τῆς σωτηρίας.

Λοιπόν, τὸ πρῶτο μας ξεκίνημα θὰ εἶναι νὰ ὁμολογήσωμε ὅτι ἔχομε ἐγωκεντρισμό. Ὁ ἐγωκεντρισμὸς αὐτὸς εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, δηλαδή ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς ζωῆς μας. Καὶ χρειάζεται ἀγῶνας, γιὰ νὰ τὸν καταπολεμήσωμε.

[σελ. 139] Δεύτερο. Ὑπάρχουν, βέβαια, πολλὰ θεραπευτικὰ μέσα, γιὰ νὰ φύγωμε ἀπὸ τὸ «ἐγώ» μας. Καὶ εἴμαστε κατὰ τοῦτο ἀξιοκατάκριτοι, ὅτι ἔχομε ἐγωκεντρισμό, παρ' ὅλον ὅτι ὑπάρχουν τόσα πολλὰ θεραπευτικὰ μέσα γιὰ τὴν καταπολέμησή του.

Ὁ ἐγωκεντρισμὸς ὅμως δὲν θὰ χτυπηθῆ μόνο ἀρνητικὰ, μὲ τὸ νὰ λέμε δηλαδή ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχωμε ἐγωκεντρισμό, ἀλλὰ καὶ θετικὰ μὲ τὸν ἑτεροκεντρισμό, μὲ τὸ νὰ γίνουν δηλαδή καὶ οἱ ἄλλοι, τὸ περιβάλλον μας, κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός μας. Αὐτὸ κατορθώνεται ἀγωνιστικὰ μὲ πνευματικὰ θεραπευτικὰ μέσα, ποὺ θὰ τὰ διαيروῦσα σὲ ἀνώτερα, ὅπως εἶναι ἡ προσευχή, ἡ αὐτοκριτικὴ, ἡ ἀγάπη κ.ἄ., ἀλλὰ καὶ σὲ περισσότερο γήινα, ποὺ θὰ τὰ ὠνόμαζα κατώτερα μέσα.

Καὶ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ προσέξωμε ὄχι μόνο τὰ ἀνώτερα, ἀλλὰ καὶ τὰ κατώτερα, τὰ μηχανικώτερα μέσα. Καὶ ἂν εἶμαστε πραγματικὰ ταπεινόφρονες, θὰ τὰ προσέξωμε. Νομίζομε ὅτι εἶμαστε φύσεις μόνο ἀνώτερες; Ὅχι. Εἶμαστε καὶ φύσεις κατώτερες καὶ ἐπηρεαζόμεστε καὶ ἀπὸ τὰ κατώτερα. Βέβαια, ὅταν λέω ἐδῶ «κατώτερα», δὲν ἐννοῶ κατώτερα μὲ τὴν ἐννοια τὴν ἠθική, ὅτι εἶναι δηλαδὴ ἠθικὰ κατώτερα, ἀλλὰ εἶναι κατώτερα μὲ τὴν ἐννοια τῆς πνευματικότητος, τῶν πνευματικῶν ἀξιώσεων. Εἶναι, δηλαδὴ, γήινα μέσα. Ἐπειδὴ, λοιπόν, εἶμαστε καὶ «ὀστράκινα σκεύη» καὶ γήινοι, ὑπάρχουν καὶ τὰ γήινα μέσα τῆς καταπολεμήσεως τοῦ ἐγκεντρισμοῦ.

Καὶ ἀναφερόμενος τώρα εἰδικὰ σ' αὐτά, θὰ ἔλεγα τὸ ἐξῆς: Προσπάθησε νὰ κάνεις τὸν ἑαυτό σου νὰ προσέχει τοὺς ἄλλους. Γιατὶ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ποὺ ἀπέκοψε τελείως τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὸ νὰ ἀσχολῆται μὲ τοὺς ἄλλους διατρέχει τὸν κίνδυνο νὰ κλεισθῆ στὸν ἑαυτό του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, τὸ νὰ ἀσχολῆσαι μὲ τοὺς ἄλλους, μὲ τὸ νὰ εἶσαι κοινωνικὸς καὶ ὁμιλητικὸς, εἶναι καὶ αὐτὸ μία βοήθεια, γιὰ νὰ ξεχνᾷς τὸν ἑαυτό σου καὶ νὰ μὴ ζῆς σὰν νὰ ὑπάρχεις μόνο ἐσὺ στὸν κόσμον. Θὰ πῶ ἀκόμη ὅτι βοηθάει καὶ τὸ νὰ διαβάζεις ἐφημερίδα. Ὁ μέσος ἄνθρωπος ποὺ διαβάζει τὴν ἐφημερίδα του, καὶ μάλιστα ἕως τὰ ἐνοικιαστήρια, βοηθεῖται πολὺ ἀπὸ αὐτό, γιατί ἔτσι φεύγει τέλος πάντων ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ ἐγὼ του. Θὰ μοῦ πῆτε, ἴσως, ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρετὴ, εἶναι φυγὴ. Ἀπαντῶ: Μάλιστα, ἔτσι εἶναι. Θὰ ἔπρεπε, βέβαια, νὰ ἔχεις τὰ ἀνώτερα. Ἀφοῦ ὅμως δὲν ἔχεις τὰ ἀνώτερα, **[σελ. 140]** ἔχε τουλάχιστον τὰ στοιχειώδη. Γιὰ νὰ γίνει αὐτὸ περισσότερο κατανοητό, θὰ φέρω ἕνα παράδειγμα: Θὰ ἔπρεπε, βέβαια, νὰ ἔχεις ἕνα πολὺ καλὸ φαγητό. Ἀφοῦ ὅμως δὲν τὸ ἔχεις, φάε τουλάχιστον ἐλιές καὶ ψωμί. Γιατὶ ἐὰν περιφρονεῖς μὲν τὶς ἐλιές καὶ τὸ ψωμί, δὲν ἔχεις ὅμως καὶ τὸ καλλίτερο φαγητό, μένεις πεινασμένος, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἔχει τουλάχιστον ἱκανοποιήσει τὴν πεῖνα του, ἔστω μὲ τὶς ἐλιές καὶ τὸ ψωμί, καὶ βρίσκεται ἔτσι σὲ καλλίτερη θέση ἀπὸ σένα. Δὲν πρέπει, λοιπόν, νὰ περιφρονήσωμε καὶ τὰ γήινα μέσα ποὺ χαρακτηρίζονται σὰν «φυγὴ». Γι' αὐτό, ὅταν κανεὶς ἔχει ὄλο σκέψεις γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἂς πάρει νὰ διαβάσει ἕνα βιβλίον ἢ μία ἐφημερίδα, ἢ νὰ ἀκούσει τὸ ραδιόφωνο, ἂς κάνει δηλαδὴ κάτι τέλος πάντων ποὺ νὰ τὸν ἀπορροφήσει καὶ νὰ εἶναι μία φυγὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Γιατὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἔχεις ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ ἀπασχοληθῆς μὲ ὅτιδήποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου.

Ἔχει δὲ πολὺ μεγάλη σημασία σὰν βοήθημα καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἀπασχολήσεων καὶ τὸ νὰ ἐπιδιώκει κανεὶς νὰ ἔχει ἐπαφὴ μὲ τὸν κόσμον.

Τί διαφέρομε, λοιπόν, ἀπὸ τὸν πλούσιον τῆς Παραβολῆς τοῦ ἄφρονος πλουσίου; Μήπως ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν γκρεμίζομε ἀποθήκες, γιὰ νὰ χτίσωμε ἄλλες μεγαλύτερες; Ἀλλὰ αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι δὲν ἔχομε καὶ τὰ ἀγαθὰ ποὺ εἶχε ἐκεῖνος. Τὴν ἐγώπαια ὅμως τοῦ ἄφρονος πλουσίου τὴν ἔχομε. Γι' αὐτό λέω, κύτταξε τέλος πάντων νὰ ἀγαπήσεις τὸν κόσμον, τοὺς ἄλλους συνανθρώπους σου. Θὰ ἔλεγα ὅτι θὰ ὠφεληθῆς καὶ μὲ τὸ νὰ ταξιδεύεις μὲ τὰ μαζικὰ μέσα συγκοινωνίας, μὲ τὸ λεωφορεῖο, τὸ τραῖνο κλπ., καὶ νὰ βλέπεις μὲ ἀγάπη τὸν κόσμον ποὺ συνταξιδεύει μαζί σου.

B

Θὰ ἤθελα, λοιπόν, ἀπόψε νὰ τονίσω τὸ ἐξῆς: Βέβαια, καὶ τὰ μεγάλα πνευματικὰ μέσα, ὅπως ἡ προσευχή, ἡ αὐτοκριτική, ἡ πνευματικὴ ἐργασία κλπ., πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν καταπολέμηση τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ. Ἀλλὰ βοηθοῦν καὶ τὰ κατώτερα μέσα, δηλαδή τὰ περισσότερα γήινα. Γιατὶ βοηθεῖ κάθε ἀπασχόληση ποὺ μᾶς βγάζει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας. Ἔτσι, λοιπόν, θὰ **[σελ. 141]** βοηθηθῆς μὲ τὸ νὰ εἶσαι κοινωνικός, μὲ τὸ νὰ ἐπιδιώκεις τὴ συναναστροφή, μὲ τὸ νὰ σοῦ ἀρέσει νὰ κουβεντιάζεις, μὲ τὸ νὰ εἶσαι καὶ λίγο ὀμιλητικός, μὲ τὸ νὰ ρωτήσεις τὸν ἄλλον γιὰ τὰ προβλήματά του, μὲ τὸ νὰ τὸν ἀφήσεις νὰ σοῦ πῆ τις ἔννοιες του, γιατί ἔτσι θὰ πάρεις πείρα τῆς ζωῆς, θὰ διδαχθῆς, θὰ γίνῃ μία ἐπικοινωνία τοῦ σταυροῦ τοῦ δικοῦ σου μὲ τὸ σταυρὸ τοῦ ἄλλου. Θὰ δεῖς ἔτσι ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι συνδυασμένη καὶ μὲ σταυρό, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θεραπεύεσαι ἀπὸ τὸν ἐγωκεντρισμό.

Ἐὰν ὅμως γιὰ τὸν ἐγωκεντρισμὸ ἀποτελεῖ θεραπεία κάθε φυγὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας, ἀκόμη καὶ ἡ ἀνάγνωση τῆς ἐφημερίδος, τότε πόσο ἀλήθεια χρήσιμη καὶ σπουδαία θεραπεία εἶναι ἡ ἀπασχόληση μὲ τὸν ἄλλο συνάνθρωπό μας ποὺ γίνεται μὲ ἀληθινὴ ἀγάπη; Γι' αὐτὸν τὸ λόγο εἶναι μεγάλο μέσο ἐναντίον τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ τὸ νὰ ἀσχολούμεθα σὲ πράξεις ἀγάπης. Τέτοιες, βέβαια, πράξεις ἀγάπης φέρνουν ἀναρίθμητα καλά. Θὰ περιοριστῶ ὅμως τώρα νὰ ἀναφέρω μόνο ἓνα, ποὺ ἀφορᾷ στὴν καταπολέμηση τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ. Τὸ ὅτι, δηλαδή, ὅπου ὑπάρχει ἔργο προνοίας ἀληθινὰ πνευματικὸ, ἐκεῖ ὑπάρχει μαζὶ καὶ ψυχοθεραπευτικὴ. Γιατὶ πῶς μπορεῖ νὰ κλειστῆ στὸν ἑαυτὸ του ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴ βοήθεια τῶν πασχόντων, ποὺ δὲν θὰ μπορέσει μία νύχτα νὰ κοιμηθῆ καλά, γιατί σκέπτεται ὅτι ὁ τάδε ὑποφέρει; Δεῖξε μου τέτοιους ἀνθρώπους, καὶ θὰ σοῦ δείξω τότε εὐτυχισμένους ἀνθρώπους. Γιατὶ εὐτυχισμένος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ λέει «*τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ*;». Ὁ ἄνθρωπος ποὺ «*ἀσθενεῖ*» γιὰ τὶς ἀσθένειες τῶν ἄλλων, δὲν «*ἀσθενεῖ*» γιὰ τὶς δικές του ἀσθένειες. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ ἡ πράξη ἀγάπης πρὸς τοὺς ἄλλους, ἡ ἔμπρακτη δηλαδή ἀγάπη, εἶναι σπουδαῖο μέσο ἐναντίον τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ.

Ἴσως ὅμως ἓνας προβάλλει τὴν ἔνσταση ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ κάνει πράξεις ἀγάπης γιὰ τὸν ἄλλον. Θὰ ἀπαντήσω ὅτι πρῶτα-πρῶτα ἀμφιβάλλω ἂν ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ δὲν μποροῦν νὰ κάνουν πράξεις ἀγάπης. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ποὺ τυχὸν δὲν μπορεῖ νὰ κάνει πράξεις ἀγάπης – ἢ σὲ ὠρισμένη, ἴσως, περίοδο τῆς ζωῆς του δὲν μπορεῖ νὰ κάνει πράξεις ἀγάπης – μπορεῖ, πάντως, νὰ προσευχηθῆ. Ἐννοῶ, βέβαια, τὴν προσευχὴ γιὰ τοὺς ἄλλους. Κάθισε πέντε λεπτὰ τῆς ὥρας νὰ προσευχηθῆς γιὰ τοῦτον, γιὰ **[σελ. 142]** ἐκεῖνον, γιὰ τὸν ἄλλον, ὄχι ὅμως μηχανικά, ἀλλὰ μὲ πόνο γιὰ τὸν πόνο τους, λ.χ. γιὰ τοὺς σεισμοπαθεῖς, γιὰ τὴν τάδε χήρα ποὺ ὑποφέρει, γιὰ τὸν τάδε ἄρρωστο ποὺ βογγάει. Καὶ τὰ πέντε αὐτὰ λεπτὰ τῆς ὥρας θὰ εἶναι πέντε λεπτὰ Οὐρανοῦ! Θέλεις νὰ ζῆσεις πέντε λεπτὰ Οὐρανοῦ;

Προσευχήσου λίγα λεπτά τῆς ὥρας, ὄχι ὅμως γιὰ τὸν ἑαυτό σου, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ἄλλους. Δὲν θέλω νὰ πῶ μὲ αὐτὸ ὅτι ἡ προσευχὴ γιὰ τὸν ἑαυτό μας δὲν εἶναι προσευχὴ. Ἀλλὰ αὐτὸ πού θέλω νὰ τονίσω τώρα εἶναι ἡ προσευχὴ γιὰ τοὺς ἄλλους. Καὶ αὐτὴ ἡ προσευχὴ εἶναι μία πράξη ἀγάπης. Καὶ μία τέτοια προσευχὴ γιὰ τοὺς ἄλλους, πού εἶναι ἡ προσευχὴ τῆς ἀγάπης, μᾶς συνδέει καὶ μᾶς ἀνεβάζει πρὸς τὰ ἀνώτερα πνευματικὰ μέσα γιὰ τὴν καταπολέμηση τοῦ ἐγωισμοῦ μας.

Ἔτσι, ἐὰν μὲ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ ἀρχίσουμε αὐτὴ τὴν προσπάθεια, θὰ δοῦμε μεγάλη ὠφέλεια. Ἀλλὰ φοβᾶμαι ὅτι, ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ διδάγματα δὲν μᾶς τὰ λέει κανεὶς γιατρὸς στὴν Ἀμερική, πού χρειάζεται νὰ πληρώσωμε χίλια δολλάρια, γιὰ νὰ πᾶμε, ἀλλὰ χίλια γιὰ νὰ γυρίσωμε, καὶ ἄλλα χίλια γιὰ τὴν ἀμοιβή του, ἀλλὰ μᾶς τὰ προσφέρει ὁ Κύριος ἐντελῶς δωρεάν, φοβᾶμαι ὅτι αὐτὰ πού εἶπαμε θὰ τὰ περιφρονήσωμε καὶ μετὰ πέντε λεπτά δὲν θὰ θυμώμαστε τίποτε. Ὅποτε ὅμως θὰ ἐμφανισθῇ πάλι ὁ ἐγωκεντρισμὸς μας, θὰ ἐμφανισθῇ πάλι καὶ ἡ στενοχώρια, καὶ τότε θὰ τὰ ξαναθυμηθοῦμε. Ἀλλὰ ἔστω καὶ τότε, ἄς θυμηθοῦμε αὐτὰ πού εἶπαμε σήμερα καὶ πού θὰ τὰ ἐπαναλάβω περιληπτικά:

Χωρὶς ἐσωτερικὴ εἰρήνη δὲν ὑπάρχει ζωὴ. Μὲ ἐγωκεντρισμὸ ὅμως δὲν ὑπάρχει εἰρήνη. Πρέπει γι' αὐτὸ νὰ χτυπηθῇ ὁ ἐγωκεντρισμὸς. Ἐγωκεντρισμὸ ἔχομε ὅλοι, καὶ πρέπει νὰ τὸν πολεμήσωμε. Ἀπαρχὴ σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο εἶναι ἡ ὁμολογία. Ἐπειτα, σπουδαιότητα ἔχει ὄχι τόσο τὸ ἀρνητικὸ χτύπημα, ὅτι δηλαδὴ δὲν θὰ εἶμαι ἐγωκεντρικός, ὅσο τὸ θετικὸ, πού συνίσταται στὸ νὰ μεταθέσω τὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός μου στοὺς ἄλλους.

Σὰν μέσα γιὰ τὴν καταπολέμηση τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ θὰ χρησιμοποιήσωμε ἀκόμη καὶ τὰ πιὸ γήινα μέσα, ὅπως τὰ ἀναφέραμε παραπάνω, καὶ πού ὁ μέσος ἄνθρωπος τὰ χρησιμοποιεῖ. Γιατὶ ἐμεῖς, ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τοῦ μέσου ἀνθρώπου τὴν κοινωνικότητα, νομίζομε ὅτι πᾶμε στὸν Οὐρανό. Ἀλλὰ δὲν πᾶμε στὸν Οὐρανό, πᾶμε στὸ «ἐγώ» μας, καὶ τὸ ἐγώ μας εἶναι κόλαση, δὲν εἶναι παράδεισος.

[σελ. 153] Ἐπειτα, εἶναι βέβαια καὶ τὰ πνευματικώτερα μέσα, καὶ τὸ κυριώτερο, τὸ εὐκολώτερο καὶ ἀγιώτερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἄλλους, πού ἐκδηλώνεται ἔμπρακτα καί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, μὲ τὴν προσευχὴ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν ἄλλων.

20

ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΑΠΛΟΣ

Α

Μοῦ κάνει ἐντύπωση πόσο ἀπλᾶ εἶναι τὰ Εὐαγγέλια καὶ πόσο ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐμπέριψε τὰ ἀπλᾶ. Προσέξτε τί λέει ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος σ' αὐτοὺς πού τὸν ἐπισκέπτονται: «Γεννήματα ἐχιδνῶν» –οἱ ἐρημίται δὲν ἦσαν καὶ ὑποδείγματα ἀβρότητος στοὺς τρόπους– ἔτσι νομίζετε ὅτι θὰ γλυτώσετε, μὲ τὸ νὰ λέτε ὅτι ἔχομε πατέρα τὸν Ἀβραάμ; Λοιπὸν, σᾶς λέω ὅτι καὶ ἀπὸ αὐτὲς τὶς πέτρες ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ κάνει παιδιὰ στὸν Ἀβραάμ! Ἀφῆστε τα, λοιπὸν, αὐτὰ καὶ κυτᾶξτε νὰ κάνετε καρποὺς ἄξιους τῆς μετανοίας, ἂν θέλετε νὰ σωθῆτε. Καὶ ρωτᾶω: Γί' αὐτὸ πού λέει ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ποιὸς ἄνθρωπος καλόπιστος, σὲ ὁποιοδήποτε μῆκος καὶ πλάτος τῆς γῆς κί' ἂν βρίσκεται, καὶ οἰασδήποτε φυλῆς, χρώματος, θρησκείας καὶ ἂν εἶναι, δὲν θὰ πῆ ὅτι αὐτὸ εἶναι πού χρειάζεται; Γιατὶ τὸ νόημα δὲν εἶναι νὰ πῆς σύνθετα πράγματα, ἀλλὰ νὰ βάλεις σὲ ἐφαρμογὴ τὰ ἀπλᾶ. Αὐτὸ ἰσχύει μὲ τὴν τήρηση τῶν ἀναλογιῶν καὶ γιὰ ὅλα. Καὶ ἐκεῖνο πού χρειάζεται πρῶτ' ἀπ' ὅλα εἶναι ἡ ζωὴ μας νὰ εἶναι σύμφωνη μὲ ὅλα αὐτὰ πού εἶπε ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, δηλαδή νὰ παρουσιάζει «καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας».

Σκεφθῆτε, ἀλήθεια, τὸν ἐρημίτη αὐτὸν ἐκεῖ στὸν Ἰορδάνη, κοντὰ στὴν Αἰνῶν «ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ», ὅπως λέει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, νὰ διδάσκει πῶς ὁ ἄνθρωπος θὰ ξαναβρῆ τὸ δρόμο του. Πηγαίνουν λοιπὸν ἐκεῖ ὄχλοι, ὄχι βέβαια ἀπὸ τὴν ἐρημιὰ, γιατί ἡ ἐρημιὰ δὲν ἔχει κατοίκους, ἀλλὰ πηγαίνουν ἢ ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ ἢ ἀπὸ τὴν Ἱεριχώ. Καὶ δὲν πῆγαν, βέβαια, ἐκεῖ μὲ αὐτοκίνητα, μὲ τὰ πόδια πῆγαν, ἢ, στὴν καλλίτερη περίπτωση, ἐπάνω σὲ μία καμήλα ἢ σὲ ἓνα μουλάρι, γιατί δὲν εἶχαν κἂν ἄλογα. Ἐπῆγαν, λοιπὸν, νὰ τὸν βροῦν καὶ νὰ τὸν ρωτήσουν τί **[σελ. 145]** νὰ κάνουν. Ἔρχονται τελῶνες καὶ τοῦ λένε, διδάσκαλε, τί νὰ κάνωμε; Προσέξτε τί ἀπάντηση τοὺς ἔδωσε: Νὰ μὴν εἰσπράττετε παραπάνω ἀπ' ὅ,τι πρέπει. Μόνο αὐτό; Μόνο αὐτό! Ἐπειτα ἔρχονται στρατιῶται –πού ἦσαν τότε ὅ,τι τώρα εἶναι οἱ ἐνωματάρχαι στὰ χωριὰ– καὶ τοὺς λέει: Νὰ μὴ καταδυναστεύετε κανένα καὶ νὰ ἀρκῆσθε σ' αὐτὰ πού σᾶς δίνει τὸ κράτος. Θέλετε νὰ πᾶμε καὶ πάρα πέρα; Ἔ, τότε «ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδώτω τῷ μὴ ἔχοντι, καὶ ὁ ἔχων βρώματα ὁμοίως ποιείτω». Καὶ νὰ σκεφθοῦμε τώρα ὅτι αὐτὰ τὰ ἀπλᾶ πράγματα

ξεχασθήκανε τελείως! Μά, σοῦ λέει ὁ ἄλλος, μόνο αὐτὸ νὰ κάνω; Κάνε ὁμως τώρα αὐτό, καὶ ἔπειτα βλέπομε. Ἄλλὰ γι' αὐτὰ ἀδιαφόρησε ἡ χριστιανοσύνη ἐπὶ δύο χιλιάδες χρόνια. Γιατί ὅταν ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν «*δύο χιτῶνες*» καὶ δὲν δίνουν τὸν ἕνα σ' ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἔχει, καὶ κανεὶς δὲν διαμαρτύρεται γι' αὐτό, τότε Χριστιανισμὸς ἔμπρακτος δὲν ὑπάρχει. Θὰ μοῦ πῆτε, ἴσως, ὅτι αὐτὸ ποὺ λέει γιὰ τοὺς δύο χιτῶνες εἶναι σχῆμα ὑπερβολῆς. Ἄς δεχθῶ, ἔστω, ὅτι δὲν ἐννοοῦσε ὅτι ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἀκριβῶς δύο χιτῶνες νὰ δώσει ἕνα. Ἄλλὰ ἡ γραμμὴ, ἡ ἔννοια εἶναι ὅτι στὴν ἀνισότητά πρέπει πάντως νὰ ὑπάρχει κάποιος ὄριος. Δὲν μπορεῖ ὁ ἕνας νὰ ζῆ μέσα στὸν πλοῦτο καὶ τὴ χλιδὴ, καὶ ὁ ἄλλος νὰ πεθαίνει τῆς πείνας!

Καὶ μοῦ κάνει ἀκόμη ἐντύπωση πόσο ἀπλῆ εἶναι καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου. Αὐτὰ ποὺ εἶπε ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος ἔρχεται ἔπειτα ὁ Κύριος καὶ τὰ ἀνεβάζει συνθετικὰ πάρα πάνω μὲ τὴν ἀγάπη, ποὺ παίρνει δύναμη μὲ τὴν πίστη. Μὲ τὴν πίστη ποὺ πάλι ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἀγάπη. Θεολογία καμμία! Γιατί ποιὸς σοῦ ζήτησε, ἄνθρωπε, νὰ ἀσχολῆσαι ἀπὸ ποῦ ἐκπορεύεται τὸ Ἅγιο Πνεῦμα; Καὶ τί ξέρεις ἐσὺ θνητέ, σκουλήκι, τί θὰ πῆ «*ἐκπορεύεται*» καὶ τί θὰ πῆ «*δὲν ἐκπορεύεται*»; Μία μέρα μὲ ρωτοῦσε ἕνα παιδάκι τί λέω στὸ Πανεπιστήμιο. Τοῦ ἀπαντῶ, παιδί μου, καὶ νὰ σοῦ πῶ τί λέω, δὲν θὰ τὸ καταλάβεις. – Ὅχι, μοῦ λέει, θέλω νὰ μοῦ πῆς. Ἔ, λοιπόν, ἀφοῦ ἐπιμένεις, θὰ σοῦ πῶ: Τὸ θέμα ποὺ εἶπα στὸ Πανεπιστήμιο ἦταν ἔαν οἱ ὀνομαστικὲς μετοχὲς τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας μεταβιβάζονται. Καὶ τὸ ρωτῶ: Κατάλαβες τίποτε; – Ὅχι, μοῦ λέει, αὐτὰ δὲν τὰ καταλαβαίνω. Ὅποτε σκέφθηκα: Ἀναφορικὰ μὲ τὴν νοητικὴ ἰκανότητα, ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὸ τὸ παιδάκι καὶ σὲ μένα εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα σὲ μένα καὶ τὸν Θεό; Δὲν διαφέρει, δηλαδή, ὁ Θεὸς ἀπὸ μένα **[σελ. 146]** τουλάχιστον τόσο, ὅσο διαφέρω ἐγὼ ἀπὸ αὐτὸ τὸ παιδάκι; Εἶμαι, λοιπόν, σὲ θέση ἐγὼ ὁ ἄνθρωπος νὰ καταλάβω τέτοια θέματα, ποὺ ἀνάγονται στὴ φύση τοῦ Θεοῦ; Καὶ ὁμως, γιὰ τέτοια ἀπρόσιτα γιὰ τὸ μυαλό μας θέματα βλέπομε στὴν Ἱστορία νὰ δημιουργοῦνται μίση σὲ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους, σὲ λαοὺς ὀλοκλήρους!

Ἐν τῷ μεταξύ, ἀσχολούμενοι μὲ αὐτά, ξεχνᾶμε ἐκεῖνα ποὺ μᾶς ζητάει ὁ Κύριος.

Λοιπόν, θὰ ἤθελα νὰ ρωτήσω: Ἀκούσατε ποτὲ ἔαν ἔστω καὶ μία ἀπὸ τὶς ἑπτὰ Οἰκουμενικὲς Συνόδους ἀσχολήθηκε κἂν μὲ τὸ θέμα ποὺ λέγεται «*δουλεία*», μὲ τὸ θέμα ποὺ λέγεται «*πεῖνα*», μὲ τὸ θέμα ποὺ λέγεται «*ἡ θέση τῆς γυναίκας*», μὲ τὸ θέμα ποὺ λέγεται «*γάμος καὶ διαζύγιο*», μὲ τὸ θέμα ποὺ λέγεται «*μεταχείριση τῶν ἀδικούντων*» –δηλαδή ἡ σωφρονιστικὴ μεταχείριση–, μὲ τὸ θέμα ποὺ λέγεται «*ἀγωγή τῶν παιδιῶν*», μὲ τὸ θέμα ποὺ λέγεται «*τοκογλυφία*», μὲ τὸ θέμα ποὺ λέγεται «*ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν*»; Ἐνας βασιλιάς βρέθηκε στὸ Βυζάντιο, ὁ Λέων ὁ Ἰσαυρος, νὰ κάνει τὸ γεωργικὸ νόμο, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ σταματήσει τὴν τοκογλυφία, καὶ ἔτυχε νὰ εἶναι εἰκονομάχος. Καὶ μόλις τελείωσαν οἱ εἰκονομαχίες καὶ ἦρθαν πάλι οἱ εἰκόνες, ἦρθαν πάλι καὶ ἡ τοκογλυφία ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος, οἱ δολοφονίες ἀπὸ τὸ ἄλλο. Λοιπόν, πότε ἡ χριστιανοσύνη ἐνδιαφέρθηκε γι' αὐτά; «*Μάτην δὲ σέβονται με διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων*»! Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν αἰτία τῆς χρεωκοπίας τῆς σημερινῆς χριστιανοσύνης.

B

Γι' αυτό από τη χριστιανοσύνη θα ήθελα τὰ ἐξῆς: Νὰ ἐπιδιώξει σὲ πρῶτο στάδιο νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο δίκαιο. Δεύτερο στάδιο: Ἄφοῦ ὁ ἄνθρωπος δώσει καλὲς ἐξετάσεις σ' αὐτὴ τὴν πρώτη τάξη –ὅπως γίνεται καὶ στὸ σχολεῖο– καὶ θέλει νὰ προβιβασθῆ καὶ νὰ πάει στὴ δεύτερη τάξη, νὰ ἐπιδιώξει τότε νὰ ἔχει καὶ ἀγάπη. Θέλει ἔπειτα νὰ προβιβασθῆ καὶ νὰ πάει σὲ ἀκόμη ἀνώτερη τάξη; Ἄς θυμηθῆ καὶ τὸ «ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι». Ἄν μπορεῖ, δηλαδή, ἄς πῆ ὅτι θὰ ἔχω μὲν ἓνα χριστιανικὸ εὐρύχωρο τρόπο ζωῆς, ἀλλὰ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα θὰ δίνω τὰ εἰσοδήματά μου γιὰ κάποιο καλὸ σκοπὸ. Καὶ ἐρωτῶ: Ἄν αὐτὰ [σελ. 147] μόνο ζητοῦσε ἡ χριστιανοσύνη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, θὰ ὑπῆρχε τότε ἄνθρωπος στὸν κόσμον, βλέποντας τοὺς πιστοὺς νὰ τὰ ἐφαρμόζουν στὴ ζωὴ τους, νὰ μὴ δοξάσει τὸν Θεό; Καὶ ἔτσι θὰ γινόταν πραγματικότητα αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Κύριος: «ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Ἀλλὰ ποῖο εἶναι τὸ κακό; Ὅτι αὐτὰ εἶναι πράγματα ἀπλᾶ!

Λοιπόν, τὸ συμπέρασμά μας βγαίνει μέσα ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ λόγια τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ποὺ ἀναφέραμε πάρα πάνω. Τὸ Εὐαγγέλιο εἶναι ἀπλό. Εἶναι τὸ ἀπλὸ Εὐαγγέλιο τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ μὴ φοβώμαστε τὴν ἀπλότητα. Ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπλῆ. Τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπλᾶ. Ἡ σωτηρία εἶναι ἀπλῆ, καὶ ὁ δρόμος μας πρέπει νὰ εἶναι ἀπλός!

21

ΟΠΟΥ ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΦΕΛΕΙΑ

Α

Ἐκεῖνο πού παρατηρῶ διαβάζοντας τὰ Εὐαγγέλια εἶναι ὅτι ὁ Κύριος, ὡς ἄνθρωπος, ἦταν πολὺ ἀπλός. Καὶ σκέπτομαι μερικὲς φορές μήπως θὰ ἔπρεπε νὰ τὰ πῆ καὶ λιγάκι δύσκολα. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος βλέπω ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τὰ εἶπε λιγάκι δύσκολα, καὶ τὰ ἐχαρακτήρισαν ὡς «δυσνόητα». Καὶ φαίνεται ὅτι ἰσχύει καὶ ἐδῶ ἐκεῖνο πού εἶπε ὁ Κύριος στοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς του, ὅτι μοιάζουν μὲ παιδιὰ πού κάθονται στὴν ἀγορὰ καὶ λένε μεταξύ τους *«ἠύλησαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε»*. Δηλαδή, καὶ ἔτσι νὰ τὰ πάρεις κι ἀλλιῶς νὰ τὰ πάρεις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν θέλει νὰ ἀκούσει τὸ θεῖο λόγο, πότε ἡ ἀπλότητα θὰ τὸν βλάπτει καὶ πότε ἡ δυσκολία.

Β

Καὶ ἔρχομαι τώρα στὸ περίφημο χωρίο *«μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι»*. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ χωρίο ἔχει γίνει μεγάλη συζήτηση, καὶ ἡ συζήτηση αὐτὴ εἶναι δικαιολογημένη, γιατί, ἀλήθεια, τὸ ἐρώτημα εἶναι: Τί θὰ πῆ *«πτωχοὶ τῷ πνεύματι»*;

Πρῶτη δυνατὴ ἐρμηνεία –μιλάω φυσικά, γιὰ τὶς ἐρμηνεῖες πού ἔχουν λογικὴ– εἶναι ἐκεῖνη ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ, ὅπου, ὅταν λέει *«μακάριοι οἱ πτωχοί»*, ἐννοεῖ τοὺς ὑλικά φτωχοὺς. Ὅτι δὲ ἐννοεῖ τοὺς ὑλικά φτωχοὺς γίνεται ἀναμφίβολο ἀπὸ τὸ ὅτι τοὺς μακαρισμοὺς ἐκεῖ τοὺς ἀκολουθοῦν τὰ *«οὐαί»* γιὰ τοὺς πλουσίους: *«πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν»*. Ἐπομένως, ὅταν λέει *«πτωχοί»*, ἐννοεῖ ὑλικά φτωχοί. Τὸ λογικὸ τώρα ζήτημα πού ἀπασχολεῖ τοὺς ἐρμηνευτὲς εἶναι ἐὰν ἡ γραφὴ τοῦ Ματθαίου ἢ τοῦ Λουκᾶ εἶναι ἡ ὀρθότερη. **[σελ. 149]** Ἄν καὶ θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς ὅτι ὁ Κύριος αὐτὰ τὰ ἔλεγε πολλὰς φορές, καὶ δὲν ἀποκλείεται τὴ μία φορὰ νὰ τὸ εἶπε μὲ τὴν ἔννοια τῶν φτωχῶν –καὶ αὐτὴ νὰ πῆρε ὁ Λουκᾶς– καὶ τὴν ἄλλη φορὰ νὰ τὸ εἶπε μὲ ἄλλη ἔννοια –καὶ αὐτὴ νὰ πῆρε ὁ Ματθαῖος. Καὶ οἱ δύο διδασκαλίες, πάντως, ἐπικυρώνονται καὶ ἀπὸ ἄλλες διδασκαλίες τοῦ Κυρίου, ὥστε καὶ οἱ δύο ἐρμηνεῖες μποροῦν νὰ ἔχουν στήριγμα.

Αλλά υπάρχει και μία άλλη έρμηνεία σύμφωνα με την όποια τό «μακάριοι οί πτωχοί τῷ πνεύματι» σημαίνει μακάριοι οί κουτοί. Καί ή έρμηνεία αύτή ίσχυρίζεται ότι έχει λογική, επικαλουμένη αυτό που εἶπε ο Κύριος: «Έξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ Ούρανοῦ καί τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπό σοφῶν καί συνετῶν καί ἀπεκάλυψας αὐτά νηπίοις· ναι, ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου». Ὁ Κύριος ἦταν διαλεκτικός. Καί αύτή ή έρμηνεία –ὅτι δηλαδή σημαίνει μακάριοι οί κουτοί– εἶναι πολύ λιγώτερο κουτή ἀπό ὅ,τι φαίνεται. Δηλαδή, ή έρμηνεία αύτή ίσχυρίζεται ὅτι τό «μακάριοι οί πτωχοί τῷ πνεύματι» ἀναφέρεται στους ἀνθρώπους που δέν έχουν πολλή διανοητική ἀνάπτυξη, ὥστε νά τους ἐμποδίζει ἀπό τήν πίστη στό Θεό. Καί αύτή, λοιπόν, ή έρμηνεία εἶναι μία δυνατότητα.

Γ

Αλλά σήμερα ήθελα νά σᾶς ἀπασχολήσω με μία τρίτη έρμηνεία, που τήν ἄκουσα πρόσφατα σέ ἓνα θέατρο, ὅπου παιζόταν ἓνα θεατρικό ἔργο ἑνός Ἑλληνοσ συγγραφέως. Στό ἔργο, λοιπόν, αυτό ἐμφανίζονται σέ μία στιγμή δύο φίλοι, ὁ Ἀριστείδης καί ὁ Μιχάλης. Ὁ Μιχάλης έχει πάρει ἓναν κακό δρόμο, καί ὁ Ἀριστείδης ἀναλαμβάνει νά τόν γλυτώσει ἀπό μία «γκάφα» του, που θά τήν πλήρωνε πολύ ἀκριβά. Ὁ Ἀριστείδης, λοιπόν, ἔρχεται καί τοῦ λέει: «Θά σέ γλυτώσω, κακομοίρη μου, ἀλλά για τελευταία φορά. Πρόσεξε ν' ἀλλάξεις δρόμο, γιατί μή νομίζεις ὅτι ἐπ' ἄπειρον θά σέ γλυτώνω». Ἐκεῖ, λοιπόν, που τόν ἐπικρίνει, σέ μία στιγμή τοῦ λέει: «Βρὲ δέν ντρέπεσαι, δέν ἔχεις τύψη συνειδήσεως, δέν αισθάνεσαι τί εἶσαι; Ἄντε, θά σέ βοηθήσω, ἀλλά κακομοίρη μου...»!

Ἀκούοντας αὐτόν τό διάλογο, ἐζήλεψα. Καί ἐζήλεψα, γιατί ή **[σελ. 150]** Χριστιανοσύνη σήμερα δέν έχει τέτοιους φίλους. Τί ζήλεψα; Τήν ἀφέλεια. Καί θά ἔλεγα: Μακάριοι οί ἀφελεῖς. Ἡ ἀφέλεια εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση, για νά δῆς τήν ἀλήθεια, για «νά δῆς Θεοῦ πρόσωπο». Θέλω δέ νά υπογραμμίσω ὅτι στό θεατρικό αυτό ἔργο ὁ Ἀριστείδης μιλοῦσε στόν Μιχάλη με μία ἐλευθερία γλώσσας ἀπίστευτη! Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ὁ Μιχάλης φαινόταν ὅτι ἦταν ἄνθρωπος που ἔλεγε ὅτι, ἐδῶ που τὰ λέμε, φίλος μου εἶναι καί κάποιος δίκιο ἔχει καί αὐτός. Μάλιστα, εἶπε κάπου ὅτι, «ναί, κι' ἐγὼ αισθάνομαι τύψεις». Μπορεῖ ἀκόμη νά τόν καθωδηγοῦσε καί ή συμφεροντολογική σκέψη ὅτι αὐτός που μοῦ μιλάει ἔτσι εἶναι ὁ φίλος μου καί, ἐδῶ που τὰ λέμε, ἐάν χάσω αὐτόν τό φίλο, ποῦ θά βρῶ ἄλλον; Ἕνας φίλος εἶναι μία περιουσία. Ἕνας φίλος εἶναι μία πολύ μεγάλη ὑπόθεση. Λοιπόν, αὐτός εἶναι φίλος μου, για τό καλό μου μοῦ τὰ λέει αὐτά, αὐτός ἀνέλαβε τώρα νά με βοηθήσει καί τοῦ πέφτει κι' ἓνας λόγος, ἐπὶ τέλους, νά μοῦ πῆ ὅτι εἶμαι «ρεμάλι».

Ἕ, λοιπόν, ή πειρα μου τόσα χρόνια τώρα ἀπό τους χριστιανούς εἶναι ὅτι δέν υπάρχει ἀφέλεια καί, ἄρα, δέν υπάρχει φιλία. Γιατί ή φιλία στηρίζεται ἐπάνω στην ἀφέλεια. Φιλία σημαίνει ὅτι ἐγὼ ξέρω ὅτι αὐτός ὁ ἄνθρωπος εἶναι, πρῶτα, καλός

άνθρωπος. "Επειτα, θέλει τὸ καλὸ μου, μὲ βοηθάει. "Έχει ὁμως κι αὐτὸ τὸ ἐλάττωμα καὶ μοῦ μίλησε ἀπότομα. "Έ, τί νὰ κάνωμε, ἀφοῦ τὸ ἔχει; Πῶς μ' ἀρέσει καμμιά φορά πού βλέπω παιδάκια –καὶ πῶς τὰ ζηλεύω!– πού, ἐνῶ τὴ μία στιγμή τὰ βλέπεις νὰ φωνάζουν θυμωμένα τὸ ἓνα στὸ ἄλλο καὶ νομίζεις ὅτι κατόπιν αὐτοῦ δὲν θὰ μιλιῶνται, ἔπειτα τὰ βλέπεις νὰ παίζουν καὶ πάλι μαζί. "Ό,τι ἔγινε ἔσβησε πιά, καὶ τὸ ἓνα ξέρει ὅτι εἶναι ἀδελφάκι τοῦ ἄλλου.

Δ

Γιατί τὰ εἶπα αὐτά; Γιατί μοῦ φαίνεται ὅτι χωρὶς ἀφέλεια δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει οὔτε ἀρτιότητα τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε εὐτυχία, οὔτε εἰρήνη.

Τὸ ἐρώτημα, τώρα, εἶναι: τί ἀκριβῶς ἐννοοῦμε ὅτι εἶναι ὁ ἀφελής; Τὸ πρῶτο εἶναι, βέβαια, ὁ «καθαρὸς τῆ καρδιά», ἐκεῖνος πού ἔχει καθαρὴ καρδιά. "Επειτα, εἶναι ἐκεῖνος πού, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, «οὐ λογίζεται τὸ κακόν». "Επειτα, εἶναι ὁ [σελ. 151] ἄνθρωπος πού ἔχει καὶ τὴ σοφία νὰ διακρίνει τὸ οὐσιῶδες ἀπὸ τὸ ἐπουσιῶδες. Ἀλλὰ θὰ ἔδινά καὶ τὸν ἐξῆς ὀρισμὸ: Ἀφελής λέγεται ἐκεῖνος πού ἐνθαρρύνει τὴν εἰλικρίνεια. "Έχω πῆ καὶ ἄλλοτε ὅτι καλὴ μὲν εἶναι ἡ ἀνακοινωτικότητα, ἀλλὰ ἄς προσέξωμε νὰ τὴν ἐνθαρρύνωμε, καὶ ὄχι νὰ ἀναγκάζωμε μὲ τὴ συμπεριφορὰ μας τὸν ἄλλο νὰ λέει «τί ἤθελα ἐγὼ καὶ τοῦ τὸ εἶπα!». Γιατί ἡ ἀνακοινωτικότητα εἶναι ἓνα ἀγαθὸ πού ἀποκτᾶται μὲ τὴ συνεργασία δύο ἀνθρώπων: Ἐκείνου πού ἀνακοινώνει καὶ ἐκείνου πού δέχεται τὴν ἀνακοινωτικότητα. Καὶ δὲν μπορῶ νὰ ἀξιῶσω ἀπὸ τὸν ἄλλο νὰ ἐπιμένει στὴν ἀνακοινωτικότητα, ὅταν μοῦ ἄνοιξε μία, δύο, τρεῖς φορές τὴν καρδιά του, καὶ ἀπογοητεύθηκε. Στὸ τέλος, πῶς τὸ θέλετε, εἶναι κάτι τὸ φυσικὸ καὶ ἀναπόφευκτο νὰ κλείσει τότε κι' αὐτὸς τὴν καρδιά του.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε τώρα νὰ ἐπαναλάβω ἓνα ἐπεισόδιο μὲ τὸν Μεγάλον Ναπολέοντα, πού ἔχω καὶ ἄλλοτε ἀναφέρει. Ὁ Μέγας Ναπολέων, ὅταν ἔγινε αὐτοκράτωρ, δὲν ἀνεγνωρίζετο ὡς ἰσότιμος ἀπὸ τοὺς ἄλλους βασιλεῖς. Μία μέρα, λοιπόν, ἔλαβε ἓνα γράμμα ἀπὸ τὸν Τσάρο τῆς Ρωσσίας, τὸν Ἀλέξανδρο, στὸ ὁποῖο δὲν τὸν προσφωνοῦσε ὅπως συνήθιζαν τότε οἱ βασιλεῖς νὰ προσφωνοῦνται μεταξύ τους, «Ἀγαπητέ μου ἀδελφέ». Ἀλλὰ τὸ γράμμα αὐτό, πού ἦταν γραμμένο στὰ γαλλικά, στὴ διπλωματικὴ γλῶσσα, ἄρχιζε μὲ τὴν προσφώνηση «Ἀγαπητέ μου φίλε». Ὁ Ναπολέων γράφει τότε στὸν Τσάρο ἓνα ἀπαντητικὸ γράμμα καὶ τοῦ λέει: «Εὐχαριστῶ τὴν Μεγαλειότητά σας, γιατί εἶχε τὴ μεγάλη καλωσύνη νὰ μὲ προσφωνήσῃ φίλο καὶ ὄχι ἀδελφὸ. Πράγματι, τοὺς μὲν ἀδελφοὺς τοὺς ὑφιστάμεθα, τοὺς δὲ φίλους τοὺς ἐκλέγομε»!

Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς εἶχε ἐμφανίσει τὴ φιλία. Ὁ Χριστιανισμὸς ἔδωσε τὴν ἐπαγγελία ὅτι στὴ θέση τοῦ φίλου θὰ φέρει τὸν ἀδελφὸ. Ὁφείλω ὁμως νὰ σᾶς πῶ ὅτι ὁ μὲν φίλος τῆς ἀρχαιότητος ἦταν πραγματικότητα, ὁ δὲ «ἀδελφός» τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀκόμη καὶ σήμερα εἶναι μόνον ἐπαγγελία. Γι' αὐτὸ καὶ ἐζήλεψα, ὅταν ἄκουσα τὴ στιχομυθία στὴ θεατρικὴ κωμωδία πού ἀνέφερα πάρα πάνω. Καὶ

ένα αίτημά μας στον Κύριο τῶν Δυνάμεων εἶναι νὰ μποροῦν οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐπομένης τουλάχιστον γενεᾶς νὰ παρακολουθοῦν τὴν κωμωδία αὐτὴ στὸ θέατρο, χωρὶς νὰ ζηλεύουν!

[σελ. 152] Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ τὴ φιλία, θέλω ἀκόμη νὰ πῶ ὅτι πρέπει νὰ κάνουμε μία διάκριση μεταξύ φιλίας καὶ ἀγάπης. Ὅτι δηλαδὴ ἡ μὲν φιλία εἶναι κάτι ποὺ θέλει ἀνταπόκριση, γιὰ νὰ ὑπάρχει. Ἀλλὰ ἡ ἀγάπη εἶναι πλεον ὀφειλή, εἶναι χρέος καὶ εἶναι ἐντολή. Γι' αὐτὸ δὲν θὰ εἶχα ἀντίρρηση νὰ πῆτε ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ φιλία, καὶ ἄλλο εἶναι ἡ ἀγάπη. Γιατὶ ναὶ μὲν κάθε φίλο μου τὸν ἀγαπῶ, ἀλλὰ δὲν ἀγαπῶ μόνο τὸν φίλο μου. Σὰν χριστιανὸς πρέπει νὰ ἀγαπῶ κάθε ἄνθρωπο, καὶ τὸν ἐχθρό μου ἀκόμη, ἀφοῦ, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, «*Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός, ὅτι ἔτι ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε*».

Καὶ κάτι ἄλλο: Ὁ Κύριος εἶπε τὸ «*Ὑμᾶς δὲ εἶρηκα φίλους...*». Καὶ ὅμως, αὐτὸ ξεχάστηκε, δῆθεν ἀπὸ ταπείνωση, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χαθῆ ἡ χαρὰ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, καὶ ἔτσι νὰ πάψει τὸ Εὐαγγέλιο νὰ εἶναι πραγματικὰ Εὐαγγέλιο. Ἐνῶ τὸ νὰ σκέπτεται κανεὶς ὅτι ὁ Κύριος μᾶς θεωρεῖ φίλους, αὐτὸ ἐξαγιάζει τὴ χαρὰ.

Πολλὲς φορές σκέπτομαι –καὶ πενθώντας τὸ σκέπτομαι– τὴ φράση ἐκείνη ποὺ ἔχει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή, «*Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι*». Καὶ σκέπτομαι: Ποῦ, λοιπόν, εἶναι αὐτοὶ οἱ «*ἀδελφοὶ οἱ ἅγιοι κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι*»; Κατὰ μὲν τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία, «*ἀδελφοὶ*» εἶναι μόνον οἱ καρδινάλιοι. Στὴ δική μας Ἐκκλησία εἶναι μόνον οἱ ἀρχιερεῖς. Στοὺς προτεστάντες εἶναι μόνον οἱ «*σεσωσμένοι*» κλπ. Πολὺ δὲ φοβᾶμαι ὅτι οἱ «*ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ*» δὲν φθάνουν τοὺς φίλους ἐκείνους ποὺ εἶδα στὸ θέατρο. Ἐκεῖνοι τοῦ θεατρικοῦ ἔργου ἦσαν ἀπλῶς φίλοι. Γι' αὐτὸ ζητῶ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅλους μας, νὰ μπορέσει ἡ ἀνθρωπότητα νὰ ξαναδῆ, διὰ μέσου τοῦ Χριστιανισμοῦ σὰν παιδαγωγοῦ, τουλάχιστον τὴ φιλία(*) ποὺ εἶδα σ' ἐκεῖνο τὸ θεατρικὸ ἔργο ποὺ ἀνέφερα. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀδελφότητα μεταξύ τῶν Χριστιανῶν, ἔ, αὐτὴν ἄς τὴν δῆ ἡ μεθεπόμενη γενεά.

* Βλ. καὶ Δ. Μανωλοπούλου, «Τὸ θαῦμα ποὺ λέγεται φιλία», περιοδικὸ *Συζητήσεις*, τόμος ΙΣΤ', σελ. 90 ἐπ. (σ.ἐ.).

22

ΑΝΑΓΚΗ ΜΑΘΗΤΕΙΑΣ

Α

Θὰ ἤθελα νὰ κάνω τὴν εἰσήγηση ἐπάνω σὲ ἓνα θέμα ποὺ θὰ συμπλήρωνε μία τριλογία. Τὸ πρῶτο θέμα ποὺ μᾶς εἶχε ἀπασχολήσει ἀπὸ τὴν τριλογία αὐτὴ ἦταν ἡ προσευχή.(*) Ἔπειτα ἦταν ἡ αὐτοεξέταση(**). Σήμερα νομίζω ὅτι θὰ πρέπει, γιὰ νὰ ὀλοκληρώσωμε τὴν τριλογία αὐτή, νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ θέμα ποὺ λέγεται μαθητεία.

Ἡ μαθητεία καὶ ἡ αὐτοεξέταση εἶναι δύο «ἀδελφία». Καὶ αὐτὸ συμβαίνει, γιὰτὶ ἡ αὐτοεξέταση ὀδηγεῖ στὴ συναίσθηση τῆς ἀνάγκης τῆς μαθητείας. Καὶ ὄχι μόνο σ' αὐτό. Ἡ αὐτοεξέταση, ὅπως ἔχομε πῆ, ὀδηγεῖ στὴν ταπείνωση, στὴν ἀγάπη, στὴν συγχωρητικότητα, σὸ «*πρᾶος τε καὶ συγγνώμων τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτημάτων*». Ἀλλὰ ὀδηγεῖ καὶ στὴ μαθητεία.

Ἀλλὰ ἡ μαθητεία καὶ ἡ αὐτοεξέταση εἶναι «ἀδελφία» καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο λόγο. Γιατὶ καὶ ἡ αὐτοεξέταση ποὺ ὀδηγεῖ στὴ συναίσθηση τῆς ἀμαρτωλότητος καὶ ἡ μαθητεία εἶναι δύο μορφές ταπεινώσεως. Ἡ δὲ ταπείνωση ἔχει γιὰ τὸν ψυχικό μας ὀργανισμό τὴ σημασία ποὺ ἔχει, κατὰ τὸν ἀείμνηστο Κυριάκο Βαρβαρέσο, ἡ νομισματικὴ σταθερότητα γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀκμὴ τῆς χώρας. Ἔχω τὴν σχετικὴ ἔκθεσή του, ποὺ εἶχε τὴν ἀφέλεια νὰ συντάξει καὶ ποὺ κανεὶς δὲν τὴν ἐπρόσεξε, ἂν καὶ ἄξιζε νὰ μελετηθῆ μὲ πολλὴ προσοχή. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ κυκλοφορία μέγιστη σπουδαιότητα ἔχει ἡ ταπείνωση. Θὰ ἐπαναλάβω τὸ γνωστὸ ἀνέκδοτο τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ποῦ, ὅταν ρωτήθηκε ποῖο [σελ. 154] εἶναι τὸ πρῶτο ποὺ πρέπει νὰ ἐπιδιώξει ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ γίνῃ χριστιανός, εἶπε ὅτι εἶναι ἡ ταπείνωση. Τοῦ λένε τότε: Καὶ ὅταν προχωρήσει, τί πρέπει τότε νὰ ἐπιδιώξει; Λέει, τὴν ταπείνωση. Καλά, τὸν ἐρωτοῦν, ἀλλὰ ἅμα προχωρήσει ἀκόμη περισσότερο; Καὶ ἀπαντᾷ πάλι: Τὴν ταπείνωση! Καὶ ἔχω ἀναφέρει τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, ποῦ, ὅταν ἄρχιζε τὸ πνευματικὸ του στάδιο, εἶπε ὅτι «*ἐγὼ γὰρ εἶμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἶμι ἰκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος*» κλπ. Ὅταν ὅμως προχώρησε στὴν ἀγωνιστικὴ του σταδιοδρομία, τότε προχώρησε καὶ στὴν ταπείνωση καὶ ἀπεκάλεσε τὸν ἑαυτό του ἐλάχιστο, ὄχι τῶν ἀποστόλων πλέον, ἀλλὰ τῶν χριστιανῶν! «*Ἐμοὶ τῶ ἐλαχιστωτέρω*

* Βλ. Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Γ', σελ. 163 ἐπ. (σ.ἐ.).

** Βλ. Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 66, 72, 158, 166 κλπ. (σ.ἐ.).

πάντων τῶν ἀγίων» –δηλαδή ὅλων τῶν πιστῶν– «ἐδόθη ἡ χάρις...». Καὶ πρὸς τὴν δύση τοῦ βίου του αἰσθανόταν πιά τὸν ἑαυτό του ὡς κατώτερο ὅλων τῶν ἁμαρτωλῶν: «Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ». Γνωστὰ ὅλα αὐτά, ἀλλὰ δὲν βλάπτει νὰ τὰ ἐπαναφέρωμε στὴ μνήμη μας.

Νομίζω, λοιπόν, ὅτι ἡ ταπείνωση εἶναι ὁ θησαυρὸς στὰ ταμεῖα τὰ πνευματικά. Ὅπως στὰ οἰκονομικὰ ταμεῖα μιᾶς χώρας πρέπει νὰ ὑπάρχει νόμισμα ὑγιὲς καὶ σταθερό, ἔτσι πρέπει καὶ στὰ πνευματικὰ ταμεῖα νὰ ὑπάρχει ταπείνωση.

B

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἀναφέρω ἐδῶ κάτι ἄλλο: Ὑπῆρξε ἓνα σχέδιο τοῦ Χίτλερ –δηλαδή τῶν οἰκονομικῶν του συμβούλων– νὰ καταστρέψει τὴν Ἀμερική. Αὐτὸ τὸ σχέδιο ἦταν πολὺ ἀπλό. Τὰ τυπογραφεῖα τῆς Γερμανίας θὰ ἐτύπωναν ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια πλαστὰ δολλάρια, μὲ τὰ ὁποῖα, σύμφωνα μὲ ὠρισμένο σχέδιο, θὰ κατέκλυζαν τὴν Ἀμερική. Τότε, φυσικά, τὸ δολλάριο θὰ ἐκάμπτετο. Γιατὶ θὰ εἶχε στὸ μεταξύ ἀποκαλυφθῆ –καὶ θὰ τὸ διέδιδαν πρῶτοι αὐτοί– ὅτι ἐγέμισαν τὴν Ἀμερική μὲ πλαστὰ δολλάρια, καὶ πήγαινε νὰ βρῆς τότε ποιά εἶναι τὰ πλαστὰ καὶ ποιά εἶναι τὰ γνήσια. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ, ἀκόμη καὶ ἂν μποροῦσαν κατόπιν νὰ ἀνακαλύψουν ποιά εἶναι πλαστὰ, δὲν θὰ μποροῦσαν πιά νὰ τὰ ἀκυρώσουν. Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦταν ὅτι ἡ Ἀμερική θὰ βρισκόταν σὲ ἓναν ψεύτικο νομισματικὸ πληθωρισμό. Ἦταν ἓνα σατανικὸ σχέδιο, μὲ ἓνα ὅμως μειονέκτημα: ὅτι τὸ σκέφθηκαν **[σελ. 155]** πολὺ ἀργά, πρὸς τὸ τέλος τοῦ πολέμου, καὶ δὲν πρόφθασαν νὰ τὸ βάλουν σὲ ἐφαρμογή. Μάλιστα, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου βρέθηκαν στὴ Γερμανία τὰ ἐργοστάσια ποὺ εἶχαν ἀρχίσει τὴν ἐκτύπωση τῶν πλαστῶν αὐτῶν δολλαρίων.

Καὶ τὸ μὲν χιτλερικὸ αὐτὸ σχέδιο δὲν ἐπραγματοποιήθη. Ἀλλὰ κάποιος ἄλλος, ὄχι ὁ τότε διοικητὴς τῆς Deutsche Bank, ὁ δόκτωρ Σάχτ, ποὺ τὸ εἶχε εἰσηγηθῆ, ἀλλὰ ἓνας ἄλλος, ποὺ ἀκούει στὸ ὄνομα «ἀντίδικος», ἔχει εἰσαγάγει ἓναν παρόμοιο πληθωρισμό. Ὅταν ὑπάρχει μία ἀρετὴ, γιὰ νὰ τὴν χτυπήσει, εἰσάγει «ψεύτικο χαρτονόμισμα». Πρέπει νὰ σᾶς πῶ ὅτι ἔχω πολὺ μεγάλη ἐκτίμηση... στὸν διάβολο, γιατί ἐπιμένει στὴ δουλειά του καὶ τὴν κάνει πάρα πολὺ καλά. Αὐτός, λοιπόν, ὁ ἀντίδικος κάνει τὸ ἐξῆς. Λέει: Πῶς θὰ χτυπήσω τὴν ταπείνωση; Θὰ τὴν χτυπήσω, ἀπλούστατα, μὲ τὸν πληθωρισμό. Ἐπλημμύρισε, λοιπόν, ὁ κόσμος ἀπὸ ταπείνωση – ψεύτικη, ἐννοεῖται. Καὶ ἀπὸ τὸν πολὺ πληθωρισμὸ στὴν ταπείνωση, γεμίσαμε ἀπὸ ὑπερηφάνεια καὶ οἴηση! Ὅλοι εἴμαστε «ταπεινόφρονες οἰηματίες»! Καὶ μία μορφὴ τῆς ἐλλείψεως ταπεινώσεως εἶναι καὶ ἡ αὐτάρκεια, ποὺ μᾶς κάνει νὰ μὴ μαθητεύωμε. Καὶ ὄχι μόνον δὲν ἔχομε μαθητεία –αὐτὸ εἶναι τὸ μικρότερο κακό–, ἀλλὰ δὲν ἔχομε οὔτε κἂν τὴ συναίσθηση τῆς ἀνάγκης νὰ ἔχομε μαθητεία, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο. Δὲν ξέρομε ὅτι μᾶς λείπει ἡ μαθητεία. Οἱ χριστιανοὶ στὴν ἀρχὴ ὠνομάζοντο «μαθηταί». Καὶ τὸ ὄνομα χριστιανὸς ἦταν σάν «παρατσούκλι», ποὺ λεγόταν ἀπὸ τοὺς Ἐθνικούς: «χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητάς

Χριστιανούς». Ἀλλὰ πρῶτα τὸ ὄνομά τους ἦταν μαθηταί, καὶ βλέπετε ὁ ἴδιος ὁ Λουκᾶς στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων νὰ λέει: «Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ». Ὁ τίτλος λοιπὸν εἶναι «μαθητής». Καὶ στὴν ἡλικία τῶν ὀγδόντα τόσων ἐτῶν, ὁ Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος ἔλεγε τὸ «νῦν ἄρχομαι μαθητῆς εἶναι». Ἐμεῖς καὶ τὸ νόημα τῆς μαθητείας τὸ ἔχομε ξεχάσει, καὶ εἶναι θαυμαστή ἢ μακαριότητα μὲ τὴν ὁποία ὁποιοσδήποτε χριστιανὸς καταπιάνεται μὲ ὅλα τὰ θέματα, χωρὶς νὰ ἔχει τὴν παραμικρὴ ἀνησυχία ὅτι πρέπει προηγουμένως νὰ μαθητεύσει. Αὐτὸ μοῦ θυμίζει τοὺς Σωκρατικούς διαλόγους. Στὸ διάλογο λ.χ. μὲ τὸν Ἀλκιβιάδη, ποὺ πάει νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὰ πολιτικά, μὲ τὰ κοινά, ὁ Σωκράτης τοῦ λέει: – Ποῦ πᾶς; Μπορεῖς μὲ τοὺς ἵππους νὰ καταπιαστῆς, ἂν δὲν ξέρεις; Μπορεῖς μὲ τὰ ναυτικά, [σελ. 156] ἂν δὲν ἔχεις μαθητεύσει ναυτικός; Μπορεῖς νὰ ἀσχολῆσαι μὲ τὰ μεγάλα, χωρὶς νὰ μαθητεύσεις; Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μᾶς κανεὶς δὲν θὰ τολμήσει νὰ πῆ ὅτι, λ.χ., θὰ γράψει μὲ τὴ γραφομηχανή, ἂν δὲν μάθει πρῶτα γραφομηχανή. Ἡ ὅτι θὰ ἀσχοληθῇ μὲ ὁδήγηση αὐτοκινήτου, ἂν δὲν μάθει προηγουμένως νὰ ὁδηγῇ. Ἀλλὰ τότε, μὲ τὴν ὁδήγηση ψυχῶν, ἔστω καὶ τῆς δικῆς του μόνο, μὲ ἔργο πνευματικὸ, πῶς μπορεῖ ὁ κάθε ἓνας νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του γιὰ ὅλα ἀρμόδιο, χωρὶς νὰ μαθητεύει;

Ἐπομένως, τὸ πρῶτο ποὺ παρατηρῶ εἶναι ἡ ἔλλειψη μαθητείας. Καὶ ὅμως, ἡ μαθητεία εἶναι ἡ ἀναπνοή μας. Ὅσο μαθητεύομε, τόσο γινόμαστε καὶ πιὸ ταπεινοί. Βέβαια, ὁ ἄνθρωπος ποὺ μαθητεύει, γιὰ μόνο τὸ λόγο ὅτι μαθητεύει, δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι καὶ ταπεινός. Ἀλλὰ ἡ μαθητεία εἶναι μία πολὺ μεγάλη ὠθηση πρὸς τὴν ταπείνωση, πρὸς τὴν ἀληθινὴ ταπείνωση ἐννοῶ, ὄχι πρὸς τὸ «χαρτονόμισμα τοῦ Σάχτ».

Γ

Ἐπειτα, μὲ μία προσπάθεια χριστιανικὴ ἢ δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἀσχολούμεθα ἢ ἀξίζει, ὅποτε ἀξίζει καὶ νὰ μαθητεύσωμε. Πρέπει νὰ μαθητεύωμε γιὰ ὅλα τὰ θέματα: ἀπὸ τὴν προσευχὴ ἕως τὰ θέματα τὰ σχετικά, λ.χ., μὲ τὶς κοινωνικὲς ἀσφαλίσεις, μέχρι τὰ ἱστορικὰ θέματα κ.ο.κ. Θὰ φέρω ἓνα παράδειγμα. Κάθε ἓνας ἀπὸ μᾶς ἔχει ἓνα ἐπάγγελμα, μία καριέρα. Πρέπει ὅμως συνεχῶς νὰ μαθητεύει. Γιὰ τὸ Ἐμπορικὸ Δίκαιο, λ.χ., πρέπει νὰ θεωρῶ τὸν ἑαυτό μου κατὰ κάποιον τρόπο καὶ ὡς φοιτητὴ τοῦ Ἐμπορικοῦ Δικαίου. Γιατὶ δὲν εἶναι δουλειά μου νὰ εἶμαι «ἀράχνη», ἀλλὰ νὰ εἶμαι «μέλισσα». Νὰ παίρνω ἀπ' ἐδῶ, νὰ παίρνω ἀπ' ἐκεῖ, καὶ ἔτσι νὰ μπορῶ νὰ δίνω. Ἡ πολιτεία δὲν μὲ ἔχει βάλει στὴν Πανεπιστημιακὴ αὐτὴ ἔδρα, γιὰ νὰ μεταδίδω ὅ,τι ἔμαθα πρὶν ἀπὸ μερικὲς δεκαετίες. Ὁ σκοπὸς εἶναι αὐτὰ μὲν ποὺ ἔμαθα τότε νὰ εἶναι ἡ μαγιά, ἀλλὰ καὶ νὰ διδάσκωμαι συνεχῶς καὶ νὰ μαθητεύω συνεχῶς καὶ ἔτσι νὰ ἀποδίδω. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ ὅλα. Καὶ πολὺ περισσότερο γιὰ θέματα ποὺ μᾶς εἶναι καὶ νέα. Καὶ αὐτὸ τὸ θέμα ἤθελα νὰ τὸ θέσω μὲ κάθε παρρησία καὶ νὰ πῶ κατ' εὐθεΐαν ὅτι δὲν θεωρῶ σωστὸ νὰ ἔχωμε τὴν παρρησία νὰ ἐλέγχωμε τοὺς ἄλλους καὶ νὰ μὴν ἔχωμε τὴν παρρησία νὰ

έλεγχώμεθα μεταξύ **[σελ. 157]** μας. Γιατί εάν δεν μαθητεύωμε συνεχώς, θα περάσωμε τή ζωή μας, χωρίς να κάνωμε τίποτε τὸ ἀξιόλογο.

Υπάρχουν, βέβαια, καὶ πολλοὶ ἀγράμματοι ποὺ ἐκυβέρνησαν τὸν κόσμον, ὅπως ὁ Μέγας Κάρολος, ὅπως ἀκόμη καὶ ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, ποὺ ἔμαθε ἐκ τῶν ὑστέρων λίγα γράμματα, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ γράψει τὰ ἀπομνημονεύματά του. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν χρειάζεται ἡ μόρφωση καὶ ἡ παιδεία. Ἡ παιδεία εἶναι ὁ κανονικὸς δρόμος. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ χριστιανικὴ καλλιέργεια.

Δ

Θὰ μὲ ρωτήσετε, τώρα, πῶς θὰ ἐκδηλωθῇ αὐτὴ ἡ μαθητεία. Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι ἡ μαθητεία αὐτὴ πρῶτα θὰ ἐκδηλωθῇ ἀκριβῶς μὲ τὸ νὰ ἀναγνωρίσωμε ὅτι μᾶς χρειάζεται μαθητεία.

Ἀλλὰ ἡ μαθητεία θὰ ἐκδηλωθῇ καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους τρόπους. Θὰ ἀναφέρω ἐδῶ δύο-τρεῖς:

Ἔνας τρόπος μαθητείας εἶναι τὸ διάβασμα. Δόξα τῷ Θεῷ ζοῦμε μετὰ τὸν Γουτεμβέργιο, καὶ μποροῦμε ὄχι μόνο νὰ ἀκοῦμε, ἀλλὰ καὶ νὰ διαβάζωμε. Υπάρχουν βιβλία καὶ περιοδικὰ γιὰ τὸ σκοπὸ μας. Ἀλλὰ τρόπο ποὺ νὰ μπαίνουν τὰ βιβλία αὐτὰ στὸ μυαλό μας ἐκτὸς ἀπὸ τὸ διάβασμα δὲν ἔχομε. Καὶ εάν δὲν διαβάζωμε, δὲν σοβαρολογοῦμε. Ἔνα κριτήριον τοῦ ἂν εἴμαστε σοβαροὶ ἄνθρωποι εἶναι τὸ ἂν διαβάζωμε. Γιατί ἢ τὴ χριστιανικὴ θεωρία τὴν δεχόμεστε, καὶ πρέπει νὰ τὴν μάθωμε καὶ νὰ τὴν ξέρωμε, ἢ δὲν τὴν δεχόμεστε, ὅποτε δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ κουραζώμαστε μὲ τὴν προσπάθεια αὐτή.

Πρέπει, ἐξ ἄλλου, νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι τὸ μονομερὲς διάβασμα δὲν εἶναι μόρφωση. Ὅπως καὶ ἐκεῖνος ποὺ διαβάζει ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μία πλευρὰ ἐνὸς θέματος μπορεῖ νὰ εἶναι διαβασμένος, ἀλλὰ δὲν εἶναι μορφωμένος, γιατί δὲν ἔχει ἰδέα ἀπὸ τὸν ἀντίλογο. Καὶ μορφωμένος λέγεται ἐκεῖνος ποὺ ξέρει καὶ τὸν ἀντίλογο καὶ ἔχει σχηματίσει μία πεποίθηση, ὄχι γιατί ἀγνοεῖ τὸν ἀντίλογο, ἀλλὰ γιατί ὑπερνίκησε τὸν ἀντίλογο. Καὶ μόνο ἂν εἶναι μορφωμένος, μπορεῖ νὰ τὸν ὑπερνικήσει.

Καὶ ἐπειδὴ ἔγινε πάρα πάνω λόγος γιὰ τὴν χριστιανικὴ κοσμοθεωρία, θὰ ἤθελα μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ νὰ προσθέσω **[σελ. 158]** παρενθετικὰ καὶ τὰ ἐξῆς: Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὸ ε' κεφάλαιον τῆς πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς του λέει: *«Βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί, ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ εἰσι»* – σήμερα μάλιστα περισσότερο πονηρὲς ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ– *«συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου»*. Ἀπὸ τὸ ρητὸ αὐτὸ βγαίνει ἡ ἀνάγκη τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας. Προσοχὴ ὅμως, γιατί ἡ κοσμοθεωρία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα βιβλίον, ἀλλὰ μία συγκρότηση ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλα καὶ ὑψηλὰ θέματα καὶ καταλήγει στὸ πῶς θὰ ἀντιμετωπίσωμε ἐκεῖνα ποὺ θὰ διαβάσωμε σήμερα στὴν ἐφημερίδα.

Γι' αυτό νομίζω ότι πρέπει να μελετηθῆ σὲ βάθος ἡ κοσμοθεωρία αὐτή, γιὰ νὰ μπορούμε νὰ συνεννοούμεθα πάνω στὰ ζητήματα ποὺ ἀντιμετωπίζουμε κάθε φορά, ὥστε, καὶ ὅταν ἀκόμη διαφωνοῦμε, νὰ μπορούμε πάντως νὰ τοποθετήσωμε κάθε ζήτημα στὴ μεγάλη του γραμμή.

Τὸ πρῶτο, λοιπόν, εἶναι τὸ διάβασμα.

Τὸ δεύτερο εἶναι νὰ βρίσκωμε δάσκαλο, γιὰ νὰ μαθητεύωμε. Καὶ ποιὸς εἶναι ὁ κατάλληλος δάσκαλος; Μά, κάθε ἕνας. Γιὰ ἐκεῖνον ποὺ ἔχει τὸ θεῖο δῶρο τῆς μαθητείας, κάθε ἄνθρωπος εἶναι δάσκαλος. Καὶ λέω «κάθε ἄνθρωπος», γιὰτὴ ἡ ἴδια ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς παραπέμπει καὶ σ' αὐτὰ ἀκόμη τὰ ζῶα, γιὰ νὰ διδασκώμαστε. Δὲν μᾶς παραπέμπει στὰ μυρμηγκία καὶ μᾶς λέει «ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα», δὲν μᾶς παραπέμπει στὶς μέλισσες; Ἄφοῦ λοιπόν καὶ τὰ ζῶα εἶναι δάσκαλοί μας, πολὺ περισσότερο εἶναι οἱ ἄνθρωποι. Δὲν μᾶς λείπουν οἱ δάσκαλοι, ἡ μαθητεία λείπει. Λείπει, δηλαδή, τὸ πνεῦμα τῆς μαθητείας. Στὸ θέμα αὐτὸ ἡ πεῖρα μου εἶναι ὅτι καὶ ἀπὸ τοὺς φοιτητὲς ἀκόμη διδάσκομαι. Πόσο λοιπόν περισσότερο θὰ διδαχθῶ ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ μεγαλύτερη πεῖρα. Καὶ ἐπὶ τέλους, ἄς σκεφθῶ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι ποὺ εἶναι ἀκριβῶς καὶ δάσκαλοί μου. Δὲν λείπουν λοιπόν οἱ δάσκαλοι, ἡ μαθητεία λείπει.

Καὶ τρίτο καὶ τελευταῖο, θέλω νὰ τονίσω τὴν ἀνάγκη νὰ μαθητεύωμε γιὰ τὰ θέματα μὲ τὰ ὁποῖα κάθε φορά θὰ καταπιανώμαστε. Ἄν θέλωμε νὰ κάνωμε μία σοβαρὴ προσπάθεια, πρέπει νὰ μελετοῦμε καὶ εἰδικὰ τὰ θέματα στὰ ὁποῖα στρέφεται ἡ προσπάθεια αὐτή.

[σελ. 159] Εἶναι ὠραῖο πρᾶγμα νὰ μαθητεύωμε. Εἶναι ὠραῖο πρᾶγμα καὶ νὰ διαβάζωμε καὶ νὰ ἀκοῦμε μὲ προσοχή. Ὅχι δηλαδή μόνο νὰ μιᾶμε, ἀλλὰ ν' ἀκοῦμε κι ὅλας. Νὰ μαθαίνωμε ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν συνεπιβάτη μας στὸ λεωφορεῖο, καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν συνοδοιπόρο μας στὴν ἴδια πνευματικὴ προσπάθεια. Κανεὶς ἀπὸ μᾶς δὲν εἶναι τόσο σοφός, ὥστε νὰ μὴν ἔχει ἀνάγκη νὰ διδαχθῆ ἀπὸ τὸν ἄλλο. Καὶ κανεὶς ἀπὸ μᾶς δὲν εἶναι τόσο ἀμαθής, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ δάσκαλος. Καθένας ἀπὸ μᾶς δὲν πρέπει, βέβαια, νὰ θέλει νὰ εἶναι δάσκαλος, ἀλλὰ νὰ θέλει νὰ εἶναι μαθητής. Ἄλλὰ τότε, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, θὰ εἶναι καὶ δάσκαλος!

Ε

Ὅπως προηγουμένως εἶπαμε, οἱ χριστιανοὶ στὴν ἀρχὴ ὠνομάζοντο μαθηταί. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὅλοι ἦσαν μαθηταί. Οἱ *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* μιᾶνε γιὰ τοὺς μαθητὲς ποὺ «ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ Πνεύματος Ἁγίου». Πόσο μοῦ ἀρέσει ποὺ τότε οἱ πιστοὶ ὠνομάζοντο μαθηταί! Τώρα ποὺ ἐγκαταλείπομε τὰ κατὰ συνθήκην, ὀδηγοῦμεθα στὴν ἀληθινὴ μαθητεία. Γιὰτὴ οἱ μαθηταί πρέπει νὰ εἶναι προσωπικότητες ἀφιερωμένες, καὶ ὄχι ἄβουλα πρόβατα. Ἐδῶ ἔχει θέση ἡ μάχη κατὰ τῆς ὑποκρισίας, γιὰ τὴν ὁποῖα ἔχομε καὶ ἄλλοτε μιλήσει. Καὶ στὸ ἐρώτημα «Ἀπέθανεν ὁ Θεός;» νὰ μπορεῖ τότε νὰ δίνεται ἡ ἀπάντηση: Ὅχι, βέβαια, ἀφοῦ

υπάρχουν οί μαθηταί για τούς όποιους ίσχύει τό «έπληροῦντο χαρᾶς και Πνεύματος Ἁγίου». Ὁ Χριστός θέλει ὅλους μας τέτοιους ἀληθινούς χαρούμενους μαθητές.

Νομίζω, ὅμως, ὅτι ὁ Κύριος στούς αἰῶνες πού πέρασαν δέν εἶχε μαθητές. Ὅλες οί διάφορες ὁμολογίες και δογματικές διαιρέσεις ἐνώθηκαν σέ ἕνα: Στήν ἄρνηση νά μαθητεύσουν στόν Κύριο! Στήν περικοπή μάλιστα ἀπό τό κε' κεφάλαιο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου πού ἀναφέρεται στή μέλλουσα κρίση, δέν θά μπορούσε κανένας νά βρῆ σαφέστερο τρόπο ἐκφράσεως ἀπό αὐτόν πού χρησιμοποιεῖ ἐκεῖ ὁ Κύριος, για νά τονίσει τή βασική σημασία πού ἀποδίδει στήν ἀγάπη πρὸς τόν πλησίον. Ἀλλά, ἀντί νά προσέξουν αὐτή τήν τόσο σαφῆ διδασκαλία τοῦ Κυρίου για τήν ἀγάπη, ἐπρόσεξαν ἄλλα σημεῖα, ἐντελῶς δευτερεύοντα, ὅπως, **[σελ. 190]** λ.χ., τί ἐννοεῖ μέ τούς «ἀδελφούς μου τούς ἐλαχίστους» κλπ. Ἐνῶ τήν διδασκαλία ὅτι «ἐπέίνασα και οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν» τήν ἀγνόησαν.

Ἡ χριστιανοσύνη δέν μαθήτευσε στή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, και γι' αὐτό δέν ἐπρόσεξε τό 25ο κεφάλαιο τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, μέ ἐξαίρεση τή χριστιανοσύνη τοῦ Δούλου Ἑλληνικοῦ Γένους. Ἐτσι ἡ χριστιανοσύνη ἀπορροφήθηκε ἀπό τὰ δογματικά και δέν ἐπρόσεξε τὰ βασικά και στοιχειώδη πού εἶπε ὁ Χριστός.

23

ΓΙΑ ΜΙΑ ΑΛΗΘΙΝΗ ΤΑΠΕΙΝΟΦΡΟΣΥΝΗ

Α

Ἡ ἀληθινὴ ταπείνωση δὲν ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ταπεινολογία, ἀλλὰ, ὅπως σὲ ἄλλη εὐκαιρία εἶπαμε, μὲ τὴ μαθητεία. Ἐξ ἄλλου, ἡ ταπείνωση πρέπει νὰ εἶναι γενικὴ καὶ ἀμοιβαία. Ἀλλὰ ἂν ποῦμε ὅτι, «ἐφ' ὅσον δὲν δώσεις σὺ ταπείνωση, δὲν δίνω κι ἐγὼ ταπείνωση», τότε ξεπέσαμε καὶ ματαιοπονοῦμε. Ἡ ταπείνωση δὲν δίνεται, ἡ ταπείνωση μᾶς δίνεται. Εἶναι χάρισμα ποὺ ζητοῦμε καὶ τὸ καλλιεργοῦμε μέσα μας, δηλαδή πρῶτα στὸν ἑαυτό μας. Γιατὶ ἂν ἓνας νόμος διέπει τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὸν ἀποδεικνύει ἢ πείρα, εἶναι ὅτι *«πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται»*.(*)

Ἔπειτα, ὁ ἀληθινὰ ταπεινὸς κρύβει τὸ καλὸ ποὺ κάνει. Θυμᾶμαι πάνω σ' αὐτὸ ἓνα φιλμ ποὺ εἶδα γιὰ τὸν Μπέκετ, τὸν ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Canterbury, ποὺ ἦταν κρυπτοάγιος καὶ δὲν ἔκανε γι' αὐτὸ ἐντύπωση. Τὸ φιλμ, λοιπόν, αὐτὸ παρουσίαζε ἓνα νέο ποὺ πηγαίνει στὴν Ἐκκλησία, γιὰ νὰ σκοτώσει τὸν ἀρχιεπίσκοπο ὡς προδότη, καὶ ἐκεῖ συλλαμβάνει τὸν ἀρχιεπίσκοπο «ἐπ' αὐτοφώρῳ»... προσευχόμενο! Ὁ ἀρχιεπίσκοπος, δηλαδή, νομίζοντας ὅτι εἶναι μόνος μέσα στὴν ἐκκλησία, προσευχόταν φωναχτά, χωρὶς νὰ ξέρει ὅτι πίσω του ἦταν ὁ δολοφόνος, ποὺ, μόλις ἄκουσε τὴν προσευχή, προσέρχεται γονατιστὸς καὶ παραδίνεται στὸν ἀρχιεπίσκοπο, καὶ κατόπιν φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ θυσιασθῆ γι' αὐτόν!

Μία ἄλλη ἀπόδειξη τῆς ἀγιότητος τοῦ Μπέκετ ἦταν ἡ ἐξῆς: Τότε οἱ ἀσκηταὶ συνήθιζαν νὰ χρησιμοποιοῦν ὠρισμένα μέσα [σελ. 162] ἀσκήσεως. Ὅταν, λοιπόν, τὸν σκότωσαν μέσα στὴ Μητρόπολη, τότε ἀνεκάλυψαν, χωρὶς προηγουμένως νὰ τὸ ξέρει κανεὶς, ὅτι φοροῦσε μία τέτοια ζώνη ἀσκήσεως (mortification).

Γι' αὐτὸ νὰ ξέρωμε ὅτι, ὅταν τὸ καλὸ ποὺ κάνεις τὸ φανερώσεις, χάνει τότε τὴν ὁμορφιά του.

Β

* Βλ. καὶ Πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 154 (σ.ε.).

Ἔχομε μιλήσει καὶ ἄλλοτε γιὰ τὴ διαφορὰ μεταξὺ ταπεινοφροσύνης καὶ καυχήσεως(*). Νομίζω ὅμως ὅτι θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ ἐπανέλθωμε σ' αὐτὸ τὸ θέμα, γιατί πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμε ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ κάνωμε τὸ ξεχώρισμα ἀνάμεσα στὴν ταπεινοφροσύνη ποὺ ἀφορᾷ στὸν ἑαυτὸ μας καὶ στὴν καύχηση ποὺ ἀφορᾷ στὶς ιδέες μας, στὴν πίστη μας. Τὸ ξεχώρισμα ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο, γιατί ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα, ἰδιαίτερα μάλιστα στὸ θέμα τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν μας. Πραγματικά, θὰ ἤθελα πολὺ νὰ ξέρω ἂν ὑπάρχει ἔστω καὶ μία μητέρα ποὺ νὰ μᾶς βεβαιώσει ὅτι ἔδειξε ταπεινοφροσύνη γιὰ τὸν ἑαυτὸ της καὶ καύχηση γιὰ τὶς ἀρχές της καὶ ἔπese ἔξω στὸ θέμα τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν της. Ἐκτὸς ἂν, ἀντὶ ταπεινοφροσύνης, ἔχει κόμπλεξ. Στὴν περίπτωση ὅμως αὐτὴ τὰ παιδιά εἶναι φυσικό, βλέποντας αὐτὸ τὸ κόμπλεξ στοὺς γονεῖς τους, νὰ ἔχουν ὄχι τὴν ἐντύπωση εὐλικρινείας, ἀλλὰ ἀμφιβολίας γιὰ τὴ διανοητικὴ τους ἰσορροπία. Βαρὺς ὁ λόγος, ἀλλὰ ἔτσι εἶναι. Γιατὶ ἡ ἀληθινὴ ταπεινοφροσύνη δὲν προβάλλεται, ἀλλὰ κρύβεται. Στὰ χίλια ἐννιακόσια χρόνια ὅμως ποὺ πέρασαν, διαπλάστηκε μία ψευδοταπεινοφροσύνη ποὺ, σ' ὅποιον τὴν συναντᾷς, βλέπεις ὅτι δὲν ὑπάρχει τόσο οἰηματίας ἄνθρωπος, ὅσο αὐτὸς ὁ «ταπεινόφρων»!

Ταπεινοφροσύνη ἀληθινὴ σημαίνει, π.χ., τὸ νὰ ἀναγνωρίσεις τὸ δίκιο τοῦ ἄλλου, ὅπου αὐτὸς ἔχει πραγματικὰ δίκιο, καὶ νὰ τοῦ πῆς τότε: «Ἔτσι εἶναι ποὺ τὸ λές. Αὐτὸ δὲν τὸ εἶχα σκεφτῆ. Εὐχαριστῶ πολὺ». Καὶ θὰ ὑπενθυμίσω ἐδῶ τὸ παράδειγμα τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ Frank, ποὺ, ὅπως ἔχω ἀναφέρει καὶ ἄλλοτε, στὴν **[σελ. 163]** 17ῃ ἐκδοσὴ τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου, διατυπώνει μία γνώμη πάνω σὲ ζήτημα ποὺ ἀναφέρεται στὴ θεωρία «περὶ ὑπαναχωρήσεως ἀπὸ τῆς ἀποπείρας» καὶ στὴ συνέχεια προσθέτει: *«Ἡ ἀντίθετη γνώμη εἶναι ἐσφαλμένη. Τὴν ἀντίθετη αὐτὴ γνώμη ὑπεστήριζα στὶς μέχρι τοῦδε ἐκδόσεις τοῦ παρόντος (16 ἐκδόσεις), ἕως ὅτου μοῦ ἐπέστησε τὴν προσοχὴ γιὰ τὸ ἐσφαλμένο τῆς γνώμης αὐτῆς παρατήρηση φοιτητοῦ στὸ φροντιστήριο»*. Αὐτὸ εἶναι γνήσια ταπεινοφροσύνη.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, πρέπει ἐξάπαντος τὰ παιδιά μας νὰ μᾶς δοῦν νὰ καυχώμαστε γιὰ τὶς ιδέες μας, γιὰ τὴν πίστη μας. Θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ δὲ νὰ πῶ ὅτι τὰ ἐνενηντα τοῖς ἑκατὸ τῆς ἐπιτυχίας στὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτὴ τὴν καύχηση τῶν γονέων γιὰ τὶς ἀρχές τους. Ἀλλὰ νὰ δοῦνε τὰ παιδιά ὅτι οἱ γονεῖς τους εἶναι πράγματι ὑπερήφανοι γιὰ τὴν πίστη τους. Διαβάστε τὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου –ποὺ εἶναι ὁ ταπεινοφρονέστερος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους–, γιὰ νὰ δῆτε ἐκεῖ τὴν καύχηση ποὺ ἔχει, ὅταν μιλάει γιὰ τὴν πίστη του! Νὰ μᾶς δοῦνε, λοιπόν, τὰ παιδιά μας δυνατούς.

Καὶ στὸ πιθανὸ ἐρώτημα ποὺ θὰ μᾶς κάνει τὸ παιδί μας: «Ὡστε σεῖς ποὺ πιστεύετε νομίζετε ὅτι ἀνήκετε στὴν ἐκλεκτὴ μερίδα;», ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχει τὸν χαρακτῆρα ἀπολογίας, ἀλλὰ νὰ τοῦ ποῦμε: «Παιδί μου, τί νόημα ἔχει αὐτὸ ποὺ μὲ ρωτᾷς; Ἄν μὲ αὐτὸ ποὺ ρωτᾷς ἐννοεῖς ὅτι ἐμεῖς εἴμαστε καλλίτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, δὲν τὸ νομίζομε αὐτό. Δὲν εἴμαστε οὔτε καλλίτεροι οὔτε χειρότεροι, γιατί δὲν ἔχομε καμμία ἀρμοδιότητα νὰ δικάζωμε τοὺς ἑαυτοὺς

* Βλ. *Ἡ πίστις ὡς βίωμα*, τόμος Δ', σελ. 149, 150 (σ.ἐ.).

μας. Ἐὰν ὁμως μὲ ρωτᾷς ἐὰν πιστεύω ὅτι οἱ ἀρχές μου εἶναι καλλίτερες ἀπὸ ὅποιεσδήποτε ἄλλες, θὰ σοῦ ἀπαντήσω ὅτι δυστυχῶς ἐδῶ καὶ μερικές δεκάδες ἐτῶν τὰ γεγονότα κάνουν ἐντελῶς περιττὸ τὸ νὰ ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημά σου, γιατί φωνάζει πλέον ἢ ἴδια ἡ πραγματικότητα. Καὶ χαίρω πολὺ, γιατί διαπιστώνω ἐνίοτε ὅτι στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχουν ἀκόμη κατάλοιπα, δὲν λέω πίστεως, ἀλλὰ πάντως σεβασμοῦ πρὸς τὴν πίστη. Ὁμολογῶ δὲ ὅτι ἔχω συγκινηθῆ πολλές φορές πού εἶδα ἐκδηλώσεις τέτοιου σεβασμοῦ πρὸς τὴν πίστη, ὅταν μάλιστα συγκρίνω τίς ἐκδηλώσεις αὐτές μὲ ὅ,τι βλέπω σὲ ἄλλους λαούς, πού ἔφθασαν στὸ σημεῖο νὰ δείχνουν μὲ διάφορες ἐκδηλώσεις ὅτι δὲν ἔχουν κανένα σεβασμό, οὔτε πρὸς τὴ σημαία τοῦ ἔθνους [σελ. 164] τους! Τώρα, θέλεις, παιδί μου, νὰ πῶ ὅτι καλλίτερος δρόμος εἶναι αὐτὸς ὁ τελευταῖος, καὶ ὄχι ὁ πρῶτος, τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν πίστη; Πῶς ὁμως νὰ τὸ πῶ; Εἶπες ὅτι εἶσαι εἰλικρινής. Ἔ, ἄς μὴν ἔχεις ἐσὺ τὸ μονοπώλιο τῆς εἰλικρινείας. Εἶμαι κι ἐγὼ εἰλικρινής. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὴν εἰλικρίνεια, ὀφείλω νὰ σοῦ πῶ ὅτι κουράστηκα νὰ ἀκούω συνεχῶς ὅτι οἱ νέοι σήμερα εἶναι εἰλικρινεῖς. Ἀλλά, τί θὰ πῆ εἰλικρινής; Ἐσύ, μὲ τὸ “εἰλικρινής”, ἐννοεῖς ὅτι μπορεῖς νὰ μὴ σέβεσαι κανέναν, οὔτε καὶ αὐτοὺς τοὺς γονεῖς σου, ἐπειδὴ τάχα εἶσαι εἰλικρινής! Ἀλλὰ ξέρεις πότε θὰ ἦσουν πραγματικὰ εἰλικρινής; Ἄν σὲ ἀκουγα νὰ ὁμολογεῖς δικὰ σου σφάλματα καὶ δικές σου ἀδικίες. Αὐτὸ εἶναι εἰλικρίνεια. Γιατὶ εἰλικρινής λέγεται ἐκεῖνος πού ὁμολογεῖ πράγματα δυσμενῆ γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ὁμολογῶ ὁμως ὅτι δὲν τὴν εἶδα αὐτὴν τὴν εἰλικρίνεια. Τὸ νὰ πάρωμε ὁμως τὸν κυνισμό καὶ νὰ τὸν μεταβαπτίσωμε σὲ εἰλικρίνεια, αὐτό, βέβαια, μεταβάπτιση εἶναι, μετονομασία εἶναι, ἀλλὰ εἰλικρίνεια, πάντως, δὲν εἶναι!».

Γ

Περὶ ταπεινοφροσύνης ἔχομε μιλήσει ἐπανειλημμένα(*). Γι' αὐτὸ τώρα θὰ περιοριστῶ νὰ μιλήσω ὄχι γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνη, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ἐχθροὺς τῆς ταπεινοφροσύνης.

Ἡ ταπεινοφροσύνη, λοιπόν, ἔχει τρεῖς ἐχθρούς.

Ὁ πρῶτος ἐχθρὸς τῆς ταπεινοφροσύνης εἶναι, βέβαια, τὸ ὅτι δὲν ἔχομε ἐπίγνωση πόσο πολύτιμο πράγμα εἶναι ἡ ταπεινοφροσύνη. Καὶ ὁμως, ἡ ταπεινοφροσύνη κοσμεῖ κάθε ἄνθρωπο πού εἶναι κάτι στὴν κοινωνία. Ὅταν σπούδαζα στὴ Γερμανία, μοῦ εἶχε κάνει ἐντύπωση ἡ ταπεινοφροσύνη τῶν Γερμανῶν καθηγητῶν, ὅταν τὰ γερμανικὰ Πανεπιστήμια ἦσαν γερμανικὰ Πανεπιστήμια. Καὶ ἀνέφερα προηγουμένως τὴν περίπτωση τοῦ Frank, καθηγητῆ τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου.

Καὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν τὴν ταπεινοφροσύνη σὰν κόσμημα. Ὁ Κύριος, βέβαια, τὴν ἀνύψωσε. Πραγματικά, ἡ ταπεινοφροσύνη [σελ. 165] εἶναι κόσμημα τῆς ζωῆς, σύντροφος τοῦ ἀγωνιστοῦ καὶ προϋπόθεση τῆς προσευχῆς. Αὐτὴν τὴν ἀρετὴ καὶ ἡ

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Β' σελ. 110, 111, τόμος Δ', σελ. 148, 149, 154, 167. (σ.ἐ.).

περίοδος τοῦ Τριωδίου προβάλλει μὲ τὴν εὐχή «Κύριε Βασιλεῦ δώρησαί μοι τοῦ ὁρᾶν τὰ ἐμὰ πταίσματα καὶ μὴ κατακρίνειν τὸν ἀδελφόν μου».

Ἐπομένως, ὁ πρῶτος ἐχθρὸς τῆς ταπεινοφροσύνης εἶναι ὅτι δὲν ἐκτιμοῦμε τὴν ἀξία της.

Ὁ δεῦτερος ἐχθρὸς τῆς ταπεινοφροσύνης εἶναι ἡ ταπεινοσχημία. Ὅταν, δηλαδή, ἕνας δείχνει ὅτι ἔχει ταπείνωση, χωρὶς πραγματικὰ νὰ ἔχει, καὶ ὀδηγεῖται ἔτσι σὲ μία κατάσταση ἀποκρουστική. Ἡ ταπεινοσχημία, ἐξ ἄλλου, ἔχει χαρακτηριστικὸ ὅτι δὲν δέχεται τὴν κριτική, καὶ εἶναι γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν ἐχθρὸς τῆς ταπεινοφροσύνης. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ταπεινολογία. Ἐπειδὴ, λ.χ., εἶπε κάποτε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅτι ὁ Χριστός, «ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ», δὲν σημαίνει ὅτι αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνει ὁ οἰοσδήποτε, χωρὶς νὰ ὑποκρίνεται.

Τρίτος ἐχθρὸς τῆς ταπεινοφροσύνης εἶναι τὸ inferiority complex, τὸ αἶσθημα μειονεκτικότητας, ποὺ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει καὶ σὲ ψυχοπάθεια. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ αὐτοκριτική δὲν εἶναι πλέον ἀνυψώνουσα καὶ ἀγιάζουσα.

Νὰ ἐπιδιώκουμε, λοιπόν, τὴν ἀληθινὴ ταπείνωση, ποὺ ἀποκτᾶται μὲ ἀγῶνα γιὰ τὸ ψυχικὸ ἀνέβασμα καὶ μὲ ἀφελῆ αὐτοκριτική.

Ἡ πράξη τῆς ταπεινώσεως μπορεῖ μὲν νὰ μὴν ὠφελεῖ ἐκεῖνον γιὰ τὸν ὁποῖον γίνεται, ἀλλὰ, πάντως, ὠφελεῖ ἐξάπαντος ἐκεῖνον ποὺ τὴν κάνει. Ἐνῶ ἡ πράξη τῆς ἐπαρσης, τῆς ἀλαζονείας, μπορεῖ νὰ εἶναι σκόπιμη γιὰ τὸν ἄλλον, ἀλλὰ γιὰ ἐκεῖνον ποὺ τὴν κάνει εἶναι καταστροφική. Ἐξ ἄλλου, ὅταν ὁ ἄλλος ταπεινώνεται, αὐτὸ πρέπει γιὰ μᾶς νὰ εἶναι παράδειγμα γιὰ μίμηση, καὶ ὄχι τίτλος γιὰ κατοχύρωση. Θεωρῶ δὲ τὸ Α τοῦ πολιτισμοῦ τὸ νὰ μὴν κάνεις χρῆση τοῦ θάρρους ποὺ σοῦ δίνουν.

Ἀναφορικὰ τώρα μὲ τὸ θέμα τῆς σχέσεως τῆς παρρησίας καὶ τῆς συνέσεως, ἔχω νὰ πῶ ὅτι ἐδῶ πλεον ἡ συνείδησή μας θὰ μᾶς πῆ καὶ θὰ μᾶς μαρτυρήσει ἐὰν αὐτὸ ποὺ κάνουμε τὸ κάνουμε ἀπὸ σύνεση ἢ ἀπὸ δειλία. Καὶ νομίζω ὅτι τὸ χαρακτηριστικὸ, τὸ κριτήριό πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι τὸ «ἐγώ» μας. Ἐὰν κάνουμε κάτι, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ συνετώτερο καὶ αὐτὸ τὸ μαρτυρεῖ **[σελ. 166]** καὶ ἡ συνείδησή μας, τότε νομίζω ὅτι μποροῦμε νὰ εἴμαστε ἡσυχιοί. Ἐπειτα, καὶ ἕνα περιθώριο σφαλμάτων πρέπει νὰ ἀναγνωρίζουμε στὸν ἑαυτὸ μας. Δὲν μποροῦμε νὰ ἀπαγορεύουμε στὸν ἑαυτὸ μας νὰ κάνει καὶ λάθη, γιὰτὶ αὐτὸ εἶναι ἀπάνθρωπο. Ἀρκεῖ ἡ συνείδησή μας νὰ μαρτυρεῖ ὅτι αὐτὸ ποὺ κάναμε τὸ κάναμε γιὰ λόγους συνέσεως. Ἐὰν, βέβαια, ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδειχθῆ ὅτι ἐκεῖνο ποὺ νομίζαμε γιὰ συνετὸ ἀποδείχτηκε ὅτι δὲν ἦταν συνετό, θὰ ποῦμε τότε ὅτι ἀνθρώπινο εἶναι τὸ νὰ πλανηθῆ κανεὶς. Δὲν πρέπει, δηλαδή, νὰ τὸ πάρουμε τὸ ζήτημα αὐτὸ περίφοβα. Καὶ τὸ θέμα τῆς ταπεινώσεως ἀπέναντι νεωτέρων, ὑφισταμένων κλπ. νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γίνεται μὲ σύνεση. Καὶ καλλίτερα εἶναι νὰ κάνουμε ἔστω καὶ ἕνα λάθος παραπάνω, ἀρκεῖ τὸ λάθος αὐτὸ νὰ εἶναι πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς ταπεινώσεως. Καὶ πάντως ἐμεῖς ὠφελούμεθα, γιὰτὶ ἡ ταπείνωση μᾶς ἀνεβάζει. Ὅλα, βέβαια, αὐτά, ὅπως εἶπαμε, πρέπει νὰ γίνονται μὲ σύνεση.

Θὰ κάνωμε, λοιπόν, τὸ καλὸ καί, ἐὰν αὐτὸ γίνεῖ δεκτό, τότε ἔχει καλῶς. Ἐὰν πάλι δὲν γίνεῖ δεκτό, θὰ ἔχωμε τὴν ἀπολογία ὅτι πάντως ἐμεῖς τὸ χρέος μας τὸ κάναμε. Καὶ ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ πῶ ὅτι ἐκεῖνα ποὺ μᾶς βλάπτουν δὲν εἶναι τὰ ἀσύνετα, ἀλλὰ εἶναι τὰ μὴ ἅγια. Ἄς βαδίσωμε «ἐν ἁγιασμῶ», ὅπως μᾶς φωτίζει ὁ Θεός, καὶ ἂν κάνωμε καὶ κάποιο λάθος, ὁ Θεὸς θὰ τὸ ἐπανορθώσει. Ὅφειλω ὅμως νὰ πῶ ὅτι ἡ ἐμμονὴ σὲ ἓνα λάθος δὲν εἶναι πλέον καὶ ἅγιο.

24

ΕΙΝΑΙ ΘΕΙΑ ΤΕΧΝΗ

Α

Ὁ Νίτσε καὶ ὁ Σοπενχάουερ καὶ οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι τῆς βουλητικῆς φιλοσοφίας διακρίνουν τὶς ἀρετὲς τοῦ ἀνθρώπου στὶς ἀνδρικές ἀρετὲς καὶ στὶς θηλυκὲς ἀρετὲς. Θηλυκὴ ἀρετὴ, λ.χ. εἶναι ἡ πραότητα, ἡ συνδιαλλακτικότητα, ἡ ὑπομονή, ἡ καρτερία, ἡ συγχωρητικότητα κλπ. Ἀνδρική ἀρετὴ εἶναι ὁ ἡρωισμός, ἡ θυσία γιὰ τὸ καθῆκον, ἡ πυγμή, ἡ δύναμη. Οἱ φιλόσοφοι, λοιπόν, αὐτοὶ κατηγοροῦν τὸν Χριστιανισμό ὅτι ἐγέμισε τὸν κόσμον μὲ τὶς θηλυκὲς ἀρετὲς καὶ ξερρίζωσε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τὶς ἀνδρικές ἀρετὲς.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μὲ τὴ λέξη «ἀρετὴ» ἐννοοῦσαν τὴ δύναμη. Τότε μάλιστα, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἡ πολεμικὴ τέχνη ἔκανε τὴν ἐπαναστατικὴ ἐκείνη τελειοποίησιν τῶν ὀπλων ποὺ λέγεται βέλος, κάποιος στάθηκε καὶ εἶπε: «*Ἡράκλεις, ἀπώλωλεν ἀνδρὸς ἀρετὰ*»! Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀρχαία ἐννοια τῆς ἀρετῆς. Τώρα, πλέον, μὲ τὴ λέξη ἀρετὴ ἐννοοῦμε τὴν πνευματικὴ ἀρετὴ. Ἀλλὰ τίποτε δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ κάνουμε λογικὰ διάκριση τῶν ἀρετῶν. Ἡμπορεῖτε νὰ πῆτε τὴ λέξη ἀρετὴ καὶ μὲ τὴν ἐννοια τῆς συνθέσεως, δηλαδὴ μὲ τὴν ἐννοια τῆς προσωπικότητος τῆς ὠλοκληρωμένης. Αὐτὸ εἶναι ζήτημα ταξινομήσεως. Τὸ ἐρώτημα ὅμως ποὺ ἐνδιαφέρει εἶναι τοῦτο: Ὁ Χριστιανισμὸς ἐκτρέφει πράγματι τὶς θηλυκὲς ἀρετὲς σὲ βλάβη τῶν ἀνδρικῶν;

Νομίζω ὅτι κατ' ἀρχὴν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πεῖρα, μᾶς ὠφελεῖ ἡ κριτικὴ. Καὶ ἡ κριτικὴ ποὺ ἔκανε ὁ Νίτσε νομίζω ὅτι ἦταν ὠφέλιμη, γιὰτὶ ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ ἀντιληφθῆ καὶ τὸν Χριστὸ ποὺ ὡς ἄνθρωπος ἦταν ἄνθρωπος πυγμῆς. Ἡ ἀλήθεια, βέβαια, εἶναι ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον περιέχει καὶ τὶς ἀνδρικές καὶ τὶς θηλυκὲς ἀρετὲς, ἔτσι ποὺ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῆ ὅτι εἶναι δύο Εὐαγγέλια: Τὸ Εὐαγγέλιον μὲ τὶς «ἀνδρικές» ἀρετὲς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον μὲ τὶς «θηλυκὲς» ἀρετὲς, καὶ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑπογραμμίσαι **[σελ. 168]** τὰ ἀντίστοιχα χωρία στὸ κάθε Εὐαγγέλιον. Ἀλλὰ στὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη ἀρετῶν εἶναι σὲ σύνθεση, καὶ ἄς λένε ὅτι θέλουν. Γιὰτὶ ὁ Νίτσε κατηγοροῦσε μὲν τὶς θηλυκὲς ἀρετὲς, πικράθηκε ὅμως πάρα πολὺ, ὅταν ἡ ἀδελφὴ του γιὰ ἓνα διάστημα ἐγκατέλειψε αὐτὲς τὶς θηλυκὲς λεγόμενες ἀρετὲς καὶ τὸν ἄφησε μόνο! Λοιπόν, αὐτὰ εἶναι μόνο λόγια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι χρειάζονται καὶ τὰ δύο, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο σὲ σύνθεση. Τί κάναμε ὅμως;

Άποσυνδέσαμε τὸ Εὐαγγέλιο, καὶ τὸ Εὐαγγέλιο μὲ τις ἀνδρικές ἀρετές τὸ βάλουμε στὴ φωτιά, ὅποτε ἔμεινε τὸ Εὐαγγέλιο μὲ τις θηλυκές μόνο ἀρετές, ποὺ αὐτὸ πλέον δὲν εἶναι Εὐαγγέλιο. Γιατὶ ὅταν καὶ ἀπὸ μία ὁμιλία μου κόψεις μία φράση, δὲν λές πλέον ἐκεῖνο ποὺ θέλω νὰ πῶ.

Συμπέρασμα: Ὁ Χριστιανισμὸς αὐτός, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴ Θεολογία ὄλων τῶν ὁμολογιῶν, δὲν μπορεῖ πλέον νὰ μᾶς κυβερνήσει τὴ ζωή. Ἐνῶ ἐμεῖς τὸν Χριστιανισμὸ γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ τὸν θέλομε, γιὰ νὰ μᾶς κυβερνήσει τὴ ζωή. Καὶ ἐὰν μοῦ κυβερνήσει τὴν ἐδῶ ζωὴ καλὰ, ἐὰν μὲ χειραγωγῆσει ἐδῶ σωστά, τότε εἶναι φυσικὸ νὰ μοῦ πῆ: Ἔχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι ἐγώ, ποὺ σὲ χειραγώγησα καὶ σὲ κυβέρνησα στὴ ζωὴ σου καλὰ, ἔχω καὶ ἄλλα πολὺ μεγαλύτερα ἀπὸ αὐτὰ νὰ σοῦ προσφέρω, ἀλλὰ αὐτὰ πλέον δὲν μπορεῖς ἐσὺ νὰ τὰ ἀντιληφθῆς, γιατί ἡ φύση τους εἶναι τέτοια, ποὺ ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρώπινη ἀντίληψη. Ἐὰν ἔτσι εἶχε τὸ πρᾶγμα, τότε κανένας ὑλιστὴς δὲν θὰ μπορούσε νὰ χτυπήσει τὸν Χριστιανισμὸ. Ἀλλὰ ἐπειδὴ αὐτὸ ποὺ εἶπαμε πάρα πάνω δὲν ἔγινε, αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ ἐξήγηση γιὰ ὅλες τις ἀπογοητεύσεις ἀπὸ τὴ μία μεριά, γιὰ ὅλες τις ἀποστασίες ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Καὶ ἔχοντας ὅλα αὐτὰ ὑπ' ὄψιν ὁ χριστιανός, στὴν ἀνατροφή ποὺ δίνει στὸ παιδί του, πρέπει νὰ δώσει καὶ αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: *«Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας ἀλλὰ δυνάμεως»*. Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ξεχνᾶμε. Καὶ αὐτὸ πάλι ἔχει σὰν συνέπεια ὅτι ὁ ἄνθρωπος μὲ τις θηλυκές ἀρετές ὑποχωρεῖ καὶ πάλι ὑποχωρεῖ καὶ συνεχῶς ὑποχωρεῖ καὶ ἐφαρμόζει τὸ ρητὸ *«ὅστις σὲ ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην»*. Ἀλλὰ ὅταν κανεὶς τὸ ρητὸ αὐτὸ τὸ παίρνει μονομερῶς, γίνεται ἀδύναμος ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ ἔχει ἀνάγκη νὰ ὀλοκληρῶνεται μὲ τὴν πυγμὴ. Δηλαδή, εἶναι ὥρα ποὺ πρέπει νὰ «στρέψεις καὶ τὴν ἄλλη σιαγόνα», καὶ εἶναι ὥρα ποὺ πρέπει νὰ δείξεις τὴν **[σελ. 169]** πυγμὴ. Ὅπως, π.χ., στὴν περίπτωση ποὺ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος φυλακίστηκε ἄδικα στοὺς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας, ἀξίωσε οἱ ἴδιοι οἱ στρατηγοὶ ποὺ τὸν ἔδειραν καὶ τὸν φυλάκισαν ἄδικα νὰ ἔρθουν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ φυλακή. Καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τοὺς τιμώρησε.

Πρέπει ὅμως ἐδῶ νὰ ξεκαθαρίσωμε ὅτι, ὅταν μιᾶμε γιὰ πυγμὴ, δὲν ἐννοοῦμε τὴν κακοποιοῦσα πυγμὴ, ἀλλὰ ἐκείνη τὴν πυγμὴ ποὺ κατοχυρώνει τὴν ἀλήθεια. Νὰ μπορεῖ, δηλαδή, ἔτσι ὁ ἄλλος νὰ ὑπολογίζει καὶ σὲ μία κύρωση.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅμως, πρέπει νὰ ξέρωμε ὅτι ἡ πυγμὴ εἶναι βέβαια μία ἀρετὴ, ἀλλὰ εἶναι παράλληλα καὶ θεία τέχνη καὶ δὲν ἀποκτᾶται ἀπὸ τὴ μία μέρα στὴν ἄλλη. Θέλει βοήθεια, θέλει Πνεῦμα Ἅγιο, γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος πυγμῆς. Καὶ τὴν προσπάθειά του αὐτὴ θὰ τὴν βοηθήσει, φυσικά, καὶ ἡ χρησιμοποίησή του συνθήματος γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς πυγμῆς.

Ἔχω ἐξ ἄλλου διαπιστώσει ὅτι μπορεῖ μὲν νὰ ἐφαρμόζει ἓνας τὸ *«ὅστις σὲ ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην»*, ἀλλὰ νὰ μὴ συγχωρεῖ τὸν ἄλλον, καὶ μάλιστα καμμία φορὰ νὰ ξεσπάει, καὶ τὸ ξεσπασμὰ του αὐτὸ δὲν εἶναι πλέον τίμιο, γιατί ἔκανε πρῶτα τὸν ἄλλον νὰ πιστέψει ὅτι δὲν τὸν ἐνδιαφέρει τὸ τί ἔγινε, ἐνῶ αὐτὸ ἦταν ψεύτικο. Γιατὶ ἂν ὁ ἄλλος ὑπελόγιζε σὲ ἓνα τέτοιο ξέσπασμα, ἴσως δὲν θὰ ἔκανε αὐτὰ ποὺ ἔκανε.

B

Ένα άλλο θέμα είναι ο αγώνας για το δίκαιο. Ο Jhering έχει γράψει ένα ωραίο βιβλίο με τον τίτλο *Ο αγώνας για το Δίκαιο*. Είναι το θέμα να αγωνίζεσαι για το δίκαιο. Βέβαια, άλλο είναι να χαρίσεις το δίκαιό σου, και άλλο να το αφήσεις να καταπατηθῆ.

Πάνω σ' αυτό το θέμα ένα ερώτημα είναι το εξής: Τί γίνεται με τον αγώνα για το δίκαιο τῶν ἄλλων; Ἄς υποθέσωμε, δηλαδή, ὅτι ἐγὼ ἔχω πεισθῆ, ὅταν ραπίζωμαι, νὰ στρέφω καὶ τὴν ἄλλη σιαγόνα. Ἐὰν ὅμως ραπίζεται ἓνας φίλος μου, δικαιούμαι μὲ τὴν ἴδια λογική, μεταβαπίζοντας τὴ δειλία μου σὲ κοσμοθεωρία, ν' ἀφήσω τὸ φίλο μου νὰ ἀδικῆται; Δὲν πρέπει νὰ εἶμαι ἀγωνιστικός, [σελ. 170] τουλάχιστον ὅταν βλέπω ὅτι ὁ ἄλλος πάσχει;

Γι' αὐτὸ στὴ χριστιανικὴ ἀγωγή χρειάζεται καὶ ἡ πυγμὴ καὶ νὰ δοθῆ μεγαλύτερη προσοχὴ στὶς ἀνδρικές λεγόμενες ἀρετὲς καὶ στὴν ἀγωνιστικότητα, γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ ἄλλος νὰ ἐμπιστευθῆ καὶ στὴν ἀγωνιστικότητά σου καὶ στὴ μαχητικότητά σου. Καὶ ἂς ἔχωμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ἄλλο πρᾶγμα εἶναι νὰ τοακῶνωμαι, καὶ ἄλλο εἶναι νὰ μάχωμαι, ὅπως ἄλλο εἶναι τὸ «δὲν τσακῶνομαι», καὶ ἄλλο τὸ «δὲν μάχομαι».

Ὁ θρησκευτικὸς τύπος, ὁ homo religiosus, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχομε πολλές φορές μιλήσει, εἶναι μαλακὸς τύπος. Ἐνῶ τὸ θέμα δὲν εἶναι νὰ μὴν εἶναι μαλακὸς τύπος, ἀλλὰ νὰ μὴν εἶναι ἐγωιστικὸς τύπος. Νὰ μάχεται ὄχι γιὰ τὸ ἐγὼ του, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὑπερ-εγὼ. Καὶ ἓνα πρόβλημα πού μὲ ἀπασχολεῖ εἶναι πῶς θὰ βροῦμε πάνω σ' αὐτὸ τὴν ἰσορροπία.

Ἐτέθη τὸ ερώτημα ἐὰν ἡ θυσία εἶναι ἐκδήλωση δυνάμεως ἢ ἀδυναμίας. Αὐτὸ τὸ ερώτημα μοῦ θυμίζει ἓνα ερώτημα τοῦ Σοπενχάουερ. Ὁ Σοπενχάουερ, λοιπόν, ἀφοῦ ἐκθέτει τὴ βουλευτικὴ του θεωρία ἀρνούμενος τὴ ζωὴ –γιατὶ εἶναι φιλόσοφος τῆς ἀπαισιοδοξίας–, καταλήγει στὸ ερώτημα: Τότε γιατί νὰ μὴν αὐτοκτονήσωμε; Καὶ λέει ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη θέληση στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοῦ νὰ κατορθώσει νὰ συντρίψει τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Δὲν ξέρω ἂν εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα, γιατί ἐκεῖνος πού αὐτοκτονεῖ ἐξαρτᾶται γιατί αὐτοκτονεῖ, γιατί μπορεῖ νὰ αὐτοκτονεῖ ἀπὸ δειλία. Στὸ ερώτημα, λοιπόν, ἐὰν ἡ θυσία εἶναι πράξη δυνάμεως, θὰ θυμίσω τὸ περιστατικὸ τῶν τριῶν ἐκείνων παλληκαριῶν στὴν τουρκοκρατούμενη τότε Κρήτη, πού ἔχω καὶ ἄλλοτε ἀναφέρει(*), πού κατάφεραν νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ πολιορκούμενο Ἀρκάδι καὶ νὰ πᾶνε νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ στρατηγεῖο βοήθεια γιὰ τοὺς πολιορκουμένους. Καὶ ὅταν εἶδαν ὅτι δὲν ἦταν δυνατόν νὰ γίνει τίποτε, ἐκεῖνο πού ἀμέσως σκέφτηκαν ἦταν ὅτι ἐμεῖς δὲν μπορούμε νὰ ζήσωμε, ἀφοῦ θὰ σκοτωθοῦν οἱ ἄλλοι στὸ Ἀρκάδι. Καὶ καταφέρνουν καὶ μπαίνουν πάλι μέσα στὸ Μοναστήρι, γιὰ νὰ ποῦν ὅτι βοήθεια δὲν ὑπάρχει, καὶ

* Βλ. *Ἡ πίστις ὡς βίωμα*, τόμος Γ', σελ. 133 (σ.ἐ.).

ὅτι μαζί σας θὰ σκοτωθοῦμε κι ἐμεῖς. Ἐὰν αἰσθάνωμαι θαυμασμό, ὅταν σκέπτομαι ἐκεῖνον ποὺ ἔβαλε τὴ φωτιὰ στὸ μπαρούτι τῆς ἀποθήκης [σελ. 171] τοῦ Ἀρκαδιοῦ, γι' αὐτοὺς τοὺς τρεῖς, ποὺ γύρισαν πίσω νὰ πεθάνουν μαζί με τοὺς ἄλλους, αἰσθάνομαι ἴλιγγο, τὰ χάνω κυριολεκτικά! Αὐτὸ τὸ ἀνέφερα, ὄχι γιὰ νὰ τὸ ἀξιολογήσω χριστιανικά, ἀλλὰ γιὰ νὰ πῶ ἀπαντώντας ὅτι καὶ ἡ θυσία ἐνίστε εἶναι πράξη κατ' ἐξοχὴν δυνάμεως.

Τέλος, ἓνα πρόβλημα εἶναι ποιά εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ ἠρωισμοῦ, τῆς πυγμῆς, τῆς ἀγωνιστικότητος, τῆς μαχητικότητος μέσα σὲ ἓναν χριστιανικὸ πολιτισμὸ. Τὸ πρόβλημα, βέβαια, αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ δύσκολα προβλήματα. Ἀλλὰ ἐὰν πρόκειται τὸ αὔριο νὰ εἶναι καλλίτερο ἀπὸ τὸ σήμερα, πρέπει ἡ πνευματικὴ καθοδήγηση νὰ ἀντιμετωπίζει με θάρρος τὰ προβλήματα αὐτά.

25

ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΥΝΑΜΕΩΣ

Α

Όπως είναι γνωστό, ο Κύριος είπε στους μαθητές Του τό «*μὴ φοβεῖσθε*», πού καιρὸς εἶναι πλέον νὰ τὸ πάρωμε ὄχι μόνο σὰν παραίνεση ἐνθαρρυντική, ἀλλὰ καὶ σὰν ἐντολή. Μὲ ἀπασχολεῖ, δηλαδή, τὸ ζήτημα ὅτι καιρὸς εἶναι ἡ χριστιανοσύνη νὰ ἀντιληφθῆ καὶ τὴν ἀνδρεία σὰν ἠθικὸ κανόνα. Ἡ χριστιανοσύνη ἔχει ξεχάσει τὴν ἀρετὴ τῆς ἀνδρείας. Ὁ φόβος ὅμως, εἶναι πράξη ἀνήθικη(*). Καὶ αὐτὸ εἶναι κάτι πού πρέπει νὰ τὸ σκεφθοῦμε. Θὰ μοῦ πῆτε, βέβαια, ὅτι δὲν εἶναι καὶ στὸ χέρι μας νὰ μὴ φοβώμαστε. Naί, ἀλλὰ στὸ χέρι μας εἶναι νὰ ἀποδοκιμάζωμε τὸ φόβο, στὸ χέρι μας εἶναι νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὴ τῆ στιγμῆ εἶμαι περίφοβος, ἄρα δὲν εἶμαι ἠθικὸς ἄνθρωπος. Καιρὸς εἶναι, λοιπόν, νὰ ἔχωμε σὰν περιεχόμενο τῆς ἠθικῆς μας καὶ τὴν ἀρετὴ τῆς ἀνδρείας, τῆς ἀφοβίας. Μεγάλο δὲ βοήθημα γιὰ τὴν ἀφοβία εἶναι ἡ αὐτοθυσία. Ὁ ἄνθρωπος πού λέει «*ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός*» δὲν ἔχει νὰ φοβηθῆ τίποτε! Ὅσο φοβόμαστε, τόσο δείχνομε ὅτι αὐτὸ τὸ ρητὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου δὲν ὑπάρχει στὴ ζωὴ μας. Καὶ ἐὰν πλέον οὔτε ὡς προσπάθεια ὑπάρχει, τότε εἶναι πράξη ἀνήθικη. Ἀλλὰ ἐὰν ὑπάρχει ὡς προσπάθεια, τότε εἶναι πράξη πού ταπεινώνει. Γιατὶ μᾶς δίνει τὴν συναίσθηση τῆς ἀμαρτωλότητος, ὅτι εἶμαστε δηλαδή ἀμαρτωλοί, τούλάχιστον κατὰ τὸ ὅτι φοβόμαστε, καὶ ἔτσι μποροῦμε νὰ ἔχωμε ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἄλλους τούς «*ἀγνοοῦντας καὶ πλανωμένους*», διότι καὶ ἐμεῖς εἴμεθα περιενδεδυμένοι μὲ ἀσθένεια.

Αὐτὸ εἶναι ἓνα ξεκίνημα πού πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ [σελ. 173] πολὺ. Ἄρκετους αἰῶνες ἀπασχοληθήκαμε μὲ τὶς ἀρετὲς τῆς πραότητος, τῆς ὑπομονῆς κλπ. Ἄς ἀρχίσωμε πλέον νὰ ἀπασχολούμεθα καὶ μὲ τὴν ἀρετὴ τῆς ἀνδρείας, τῆς πυγμῆς, τῆς δυνάμεως, τῆς ἀφοβίας καὶ τοῦ «*ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιοῦσθε ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον*».

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Β', σελ. 223, 224 (σ.έ.).

B

«Ὁφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν».

Ποιοί, ἀλήθεια, εἶναι οἱ δυνατοὶ καὶ ποιοὶ οἱ ἀδύνατοι; Γιὰ νὰ ἀπαντήσωμε σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, θὰ βοηθηθοῦμε ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι ὅλοι εἴμαστε ἄλλοῦ δυνατοὶ καὶ ἄλλοῦ ἀδύνατοι. Ὅταν, λοιπόν, βλέπωμε τὸν ἄλλον εἰλικρινῆ καὶ ἀγωνιζόμενο μὲ τὴν ἀδυναμία του, ἄς τὸν βοηθήσωμε, ἐὰν μποροῦμε. Ἐὰν πάλι δὲν μποροῦμε, ἄς τὸν παραδεχθοῦμε ὅπως εἶναι. Γιατὶ ὅταν εἶναι εἰλικρινής, πρέπει γιὰ μᾶς νὰ εἶναι ἱερὸ πρόσωπο, ὅσες ἀδυναμίες καὶ ἂν ἔχει.

Γ

Ὁ Κύριος *«ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ οὐχ ὡς οἱ Γραμματεῖς».* Ὅπως διεπίστωσα, ἡ ἐρμηνεία ποὺ ἐπικρατεῖ ἐπάνω σ' αὐτὸ εἶναι ὅτι, ὅταν ὁ Εὐαγγελιστὴς ἔλεγε *«ἐξουσίαν»*, ἐννοοῦσε ἐξουσίαν ὡς imperium. Ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία εἶναι ὀρθή, γιατί στο κάτω-κάτω ὁ Κύριος δὲν ἐμφανιζόταν μὲ κάποια ἐξουσία. Ἀπὸ ἀποψη κοινωνικὴ καί, ἄς ποῦμε, ἐκκλησιαστικὴ, ἦταν ἕνας λαϊκός, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ πῆ τί ἐπάγγελμα ἔχει. Γιατὶ δὲν εἶχε κἂν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ραββί, ἀφοῦ δὲν πληρωνόταν γι' αὐτό. Δὲν εἶχε, λοιπόν, κανένα imperium ἐξωτερικόν. Ἡ ἐξουσία του ἦταν, ἀπλούστατα, ἐκείνη ποὺ εἶπαν οἱ ὑπηρέτες τῶν ἀρχιερέων, ὅταν πῆγαν νὰ συλλάβουν τὸν Κύριο καὶ ἐγύρισαν πίσω ἄπρακτοι. Τοὺς λένε τότε οἱ ἀρχιερεῖς: Γιατὶ δὲν τὸν πιάσατε; Καὶ ἡ ἀπάντησή τους: – *«Οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος».* Δηλαδή, καὶ τί δὲν εἶπε! Καὶ ἡ πρωτοτυπία τοῦ Κυρίου δὲν εἶναι τόσο στὰ νέα λόγια, ὅσο στὴν νέα δύναμη. Ἡ δύναμη δὲ αὐτὴ δὲν ἦταν –ἐδῶ ἐπιμένω– **[σελ. 174]** ἡ ὑπερφυσικὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἦταν ἡ φυσικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἔλεγε τὴν ἀλήθεια. Συμπέρασμα: Ἐὰν καὶ ἐμεῖς θέλωμε νὰ *«ἐπακολουθήσωμε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ»*, πρέπει ὅπου μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία ὁ Θεὸς νὰ ἔχωμε τὴν ἀπόφαση νὰ μιᾶμε μὲ πίστη. Ὅπου δὲ δὲν ἔχωμε ἀκόμη πίστη, καλλίτερα νὰ μὴ μιᾶμε πάνω σ' αὐτό. Καὶ νὰ λέμε πάντα τὴν ἀλήθεια, ὑποκείμενοι βέβαια σὲ πλάνη, ἀλλὰ ὄχι καταφεύγοντες στὴν ὑποκρισία. Τότε θὰ ἔχωμε πραγματικὰ «ἐξουσία».

Ὁ κόσμος εἶναι διψασμένος ν' ἀκούσει ἕναν ἄνθρωπο νὰ λέει ὅ,τι ἀκριβῶς πιστεύει. Εἶναι δὲ ἀπίστευτὴ ἡ διαίσθηση ποὺ ἔχει ὁ ἄλλος νὰ καταλαβαίνει πότε τοῦ λὲς τὴν ἀλήθεια. Γι' αὐτὸ νὰ κυτᾶμε νὰ καταλάβει ὁ ἄλλος ὅτι, ὅταν μιᾶμε, μιλάει ἕνας ἄνθρωπος ἀπ' τὴν καρδιά του. Νὰ μποροῦμε, δηλαδή, πάνω ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινο τίτλο, νὰ ἐπιδιώξωμε τὸν τίτλο τοῦ ἀνθρώπου ποὺ μιλάει στὸν συνάνθρωπό του μὲ ἀγάπη, μὲ πίστη, ἀπὸ τὸ περίσσευμα τῆς καρδιάς του, ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὅπως τουλάχιστον αὐτὸς τὴν ἀντιλαμβάνεται.

Ἐξ ἄλλου, βλέπομε ὅτι, ἐνῶ ὁ Κύριος στὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία Του εἶχε πῆ τὸ *«ὅστις σὲ ραπίση ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην»*, ὅταν

ένας υπηρέτης Τοῦ ἔδωσε ράπισμα μπροστά στον Ἀρχιερέα, ὁ Κύριος δὲν τοῦ ἔστρεψε καὶ τὴν ἄλλη παρειά, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσε, εὐστοχη βέβαια, ἀπάντηση, ποὺ δὲν ἦταν ὅμως στροφή τῆς ἄλλης παρειᾶς. Ἐκ τοῦ ὅτι ὅμως δὲν τὸ ἔκανε αὐτὸ ὁ Κύριος τότε, δὲν σημαίνει ὅτι ἀκυρώθηκε αὐτὸ ποὺ εἶπε στὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους Ὁμιλία Του. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ παίρνουμε πάντοτε τὴν Ἁγία Γραφή κατὰ γράμμα, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ ἔχουμε πνεῦμα διακρίσεως. Ὑπάρχουν, δηλαδή, περιπτώσεις ὅπου πραγματικὰ χρειάζεται καὶ τὴν ἄλλη παρειὰ νὰ στρέψεις, ἀρκεῖ αὐτὸ νὰ μὴ τὸ κάνεις σὰν ἀποτέλεσμα ἀδυναμίας. Ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ εἶναι ἄνθρωπος δυνάμεως. Καὶ ὅ,τι κάνει νὰ τὸ κάνει ὄχι «τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος», ἀλλὰ γιατί ἔτσι πρέπει νὰ γίνει.

[σελ. 175]

Ε

Τελειώνοντας θὰ ἤθελα νὰ πῶ καὶ μερικὲς σκέψεις πάνω στὸ περιστατικὸ ἐκεῖνο ποὺ ἀναφέρει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὅταν ὁ Κύριος ἦταν σὲ δεῖπνο στὸ σπίτι τοῦ Λαζάρου ποὺ εἶχε ἀναστήσει. Σὲ μιὰ στιγμή, λοιπόν, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου ἢ Μαρία πῆρε ἓνα δοχεῖο μὲ πολύτιμο μύρο καὶ ἄλειψε μὲ αὐτὸ τὰ πόδια τοῦ Κυρίου. Ὅποτε, ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης ἀμέσως ἀντέδρασε στὴν πράξη αὐτὴ τῆς Μαρίας, διαμαρτυρόμενος γιατί νὰ σπαταληθῆ τὸ μύρο αὐτὸ καὶ νὰ μὴν πουληθῆ, γιὰ νὰ δοθοῦν τὰ χρήματα στοὺς φτωχοὺς. Καὶ τὸ εἶπε αὐτό, σὰν ὁ ἴδιος νὰ εἶχε πουλήσει κι' ὅλας ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του καὶ τὰ εἶχε δώσει στοὺς φτωχοὺς καὶ ἔφθασε τώρα νὰ ζητάει νὰ πουληθῆ καὶ αὐτὸ τὸ μύρο! Πραγματικὰ, αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Ἰούδας ἦταν μία πρόφαση ἐπαίσχυντη, ποὺ εἶχε ὅμως τοῦτο τὸ καλὸ: ὅτι μᾶς ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ δοῦμε τὸν Κύριο νὰ παρουσιάζει μία λεπτὴ πτυχή τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ἄλλο, βέβαια, ὅτι τὸ δίδαγμα Του αὐτὸ δὲν προσέχθηκε.

Ἀνέφερε ὁ Ἰούδας τοὺς φτωχοὺς. Βέβαια, ὅταν πεινάει ὁ ἄλλος, δὲν ἐπιτρέπεται τριακοσίων δηναρίων μύρο νὰ χύνεται. Αὐτὰ τὰ τριακόσια δηνάρια δὲν ξέρω πόσο κόσμος μποροῦσαν νὰ χορτάσουν. Καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ σπαταλᾷ ἓνα τέτοιο ποσό σὲ ἀρώματα, ὅταν ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ πεινᾶνε. Καὶ ὅμως, ὑπάρχουν στιγμὲς ποὺ πρέπει νὰ σπαταλήσεις ἀρώματα, μολονότι ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ πεινᾶνε! Καὶ εἶναι ὑπέροχη ἡ διδασκαλία αὐτὴ, γιὰ τὸ πῶς δηλαδή θὰ ἐπιτύχεις νὰ μὴν εἶσαι δοῦλος τοῦ γράμματος, νὰ μὴν εἶσαι δοῦλος τῶν φαινομένων, νὰ μὴν εἶσαι δοῦλος τῆς ἀντιφάσεως. Αὐτὴ ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου ταιριάζει μὲ ἓνα ἄλλο ποὺ εἶχε πῆ: *«Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε»*. Εἶναι τὸ δίδαγμα πῶς νὰ ἐξαίρεσαι καὶ παραπάνω ἀπὸ τὰ φαινόμενα καὶ νὰ κάνεις καὶ τὸ περιττὸ ἀκόμη, ὅταν τὸ περιττὸ αὐτὸ εἶναι ὄσιο! Εἶναι κάτι ποὺ δὲν ὑπάρχει, βέβαια, σὰν διδασκαλία συγκεκριμένη, ἀλλὰ ὑπάρχει σὰν «πνεῦμα ζωοποιῶν». Καὶ αὐτὸ εἶναι πραγματικὰ ὑπέροχο, αὐτὸ εἶναι Εὐαγγέλιο! Γεγονὸς ὅμως εἶναι ὅτι καὶ ὁ Ἰούδας τότε, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰούδας σήμερα, ἀρπάζεται ἀπὸ ρητὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς. [σελ. 176] Ἀγανάκτησε, βλέπετε, ὁ ἄνθρωπος, γιατί σπαταλήθηκαν χρήματα γιὰ τὸ μύρο, καὶ πῆγε ἔπειτα καὶ πρόδωσε τὸν Κύριο μὲ τὸν

ἐπαίσχυντο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον Τὸν πρόδωσε. Θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ δὲ νὰ πῶ ὅτι θεωρῶ βαρύτερο τὸ ὅτι ἐπεκαλέσθη αὐτὸ τὸ μῦρο τάχα γιὰ τοὺς φτωχοὺς, παρὰ τὸ ὅτι πῆρε ἔπειτα τὰ τριάκοντα ἀργύρια. Γιατὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐπεκαλέσθη τὸ Θεῖο Νόμο, γιὰ νὰ προδώσει ὅ,τι ἱερὸ καὶ ὅ,τι θεῖο ὑπάρχει στὸν κόσμον αὐτόν! Εἶναι ἓνα φαινόμενο πού καὶ τώρα τὸ βλέπομε νὰ ὑπάρχει καὶ πού θὰ ὑπάρχει πάντοτε, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἀφήνει νὰ ὑπάρχει στὸν κόσμον ἡ ὑποκρισία. Καὶ τονίζω ἄλλη μία φορά ὅτι ὁ Κύριος ποτὲ δὲν εἶπε «οὐαὶ ὑμῖν ἀμαρτωλοί», ἀλλὰ εἶπε «οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί». Καὶ αὐτὸ τό «οὐαὶ ὑμῖν ὑποκριταί» τοῦ ἐκόστισε τὴ ζωὴ. Γιατὶ ὁ Κύριος, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θεολογικὴ ἄποψη τοῦ ζητήματος, ὅταν τὰ δοῦμε αὐτὰ at hominem, κατὰ ἄνθρωπον, βλέπομε ὅτι –ὅπως καὶ ὁ Σωκράτης– πολὺ σὰν παλληκάρι πῆγε στὸ θάνατο. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἄς μιλήσει καὶ στὴ δική μας συνείδηση, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἔχομε χρέος σὲ πολλὰ πράγματα νὰ ἐκτιθέμεθα μᾶλλον σὰν μαχητές, παρὰ νὰ μένωμε σὰν ἄνθρωποι συμβιβαστικοί, γιὰ νὰ μὴν ἐλεγχθοῦμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους σὰν «ἀσεβεῖς».

Ἐκεῖνο, λοιπόν, πού χρειαζόμαστε εἶναι πνεῦμα μαχητικότητος, ἀγῶνος, δυνάμεως καὶ σωφρονισμοῦ.

26

ΧΑΛΥΒΔΩΣΗ*

Α

Διηγούνται ότι κάποτε ένας νέος ήθελε να μάθει την τέχνη του υαλοουργού. Πήγε, λοιπόν, και έργασθηκε σε ένα εργοστάσιο υαλοουργίας, και εκεί έμαθε τα μυστικά της τέχνης τόσο μάλιστα καλά, ώστε κατώρθωσε μόνος του να ετοιμάζει τον πολτό που χρειάζεται για την υαλοουργία, όχι μόνο όπως τον έκανε ο προϊστάμενός του, αλλά πολύ καλλίτερα. Και με τα καλούπια που ήξερε, έκανε διάφορα γυάλινα βάζα που ήσαν υπέροχα και άστραφταν πολύ περισσότερο από εκείνα του προϊσταμένου του.

Δυστυχώς όμως τα βάζα αυτά είχαν ένα σοβαρό ελάττωμα: Ήσαν τρομερά εύθραυστα. Άρκοῦσε, δηλαδή, ένα μόνο άκούμπημα επάνω τους, ένα φύσημα θα έλεγε κανείς, και κατέρρεαν σε ένα σωρό από μικρά θραύσματα. Ο νέος βασάνιζε το μυαλό του, για να ανακαλύψει τί συμβαίνει. Οί συνταγές ήσαν όπως τις έλεγε. Τί έφταιγε λοιπόν; Παρακολούθησε κρυφά τον προϊστάμενό του, και στο τέλος κατάλαβε ποιό ήταν το μυστικό: Ο προϊστάμενός του, την μέν ημέρα έκανε τον βασικό πολτό που χρειάζεται, τη νύχτα όμως έσταζε επάνω του λεμόνι, και αυτό το λεμόνι έδινε στερεότητα στο γυαλί. Έτσι, μόνον όταν ο νέος άρχισε να στάζει το λεμόνι επάνω στον πολτό, έκανε πραγματική υαλοουργία.

Δέν ξέρω αν πραγματικά το λεμόνι παίζει κάποιο ρόλο στην κατασκευή του γυαλιού. Άλλα στο κομψοτέχνημα που λέγεται χριστιανική προσωπικότητα έχει εξαιρετική σπουδαιότητα το ότι ο χριστιανικός χαρακτήρας εμφανίζεται εύθραυστος, ευαίσθητος, και μάλιστα τόσο πολύ, ώστε να μην άντέχει καθόλου. Έτσι, ή [σελ. 178] πίστη φαίνεται όχι μόνον να μην ενισχύει το χαρακτήρα, αλλά να δημιουργεί τέτοια ευαίσθησία και έλλειψη άντοχής και άνθεκτικότητας, ώστε ή άπιστία στον τομέα αυτόν να υπερτερεί, και να φθάνεις να λές ότι ή πίστη, από την άποψη αυτή, σαν να βλάπτει τον άνθρωπο, ιδίως στον άγωνά της ζωής, και, επομένως, να μην τον κάνει άγωνιστή, αλλά έναν άποτυχημένο στη ζωή.

Και το χειρότερο από όλα είναι το εξής: Αυτό το εύθραυστο, αυτή ή έλλειψη στερεότητας στο χαρακτήρα, παρατηρείται σε χριστιανούς γνησίους. Είναι από τα ελαττώματα που λυμάνονται τον είλικρινή και γνήσιο χριστιανό. Δέν πρόκειται,

* Η εισήγηση αυτή έγινε την 11-1-1953 (σ.έ.).

δηλαδή, για μειονεκτήματα για τὰ ὁποῖα στὸ τέλος-τέλος θὰ ποῦμε ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εὐθύνεται, ὅπως θὰ λέγαμε, ἂν ἐπρόκειτο γιὰ ἀνθρώπους ὑποκριτὲς καὶ μόνο στὴν ἐπίφαση χριστιανούς. Ἀντίθετα, τὸ τρομερὸ καὶ θανάσιμο, θὰ ἔλεγα, αὐτὸ μειονέκτημα παρατηρεῖται σὲ Χριστιανούς εἰλικρινεῖς, σὲ ψυχὲς εὐγενεῖς. Καὶ μάλιστα, ὅσο εὐγενέστερη εἶναι μία ψυχὴ, τόσο περισσότερο ἐπιρρεπὴς εἶναι στὴν πτώση αὐτή, πτώση πού ἀποτελεῖ τίποτε τὸ λιγώτερο ἀπὸ ἓνα πνευματικὸ ναυάγιο, πού ὁδηγεῖ καὶ στοῦ σώματος ἀκόμη τὴν ἐξασθένιση, καὶ ἴσως καὶ στὸ θάνατο.

B

Ἄς δοῦμε τώρα τίς ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς παθολογικῆς εὐαισθησίας. Μία πρώτη ἐκδήλωση εἶναι ἡ δειλία. Βλέπετε, δηλαδή, τὸν χριστιανὸ εἰλικρινῆ, εὐγενῆ, ἀλλὰ ἄψητο στὴ ζωὴ, καὶ διαπιστώνετε ἀμέσως ὅτι εἶναι δειλός, μὲ μία δειλία παθολογικὴ κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι περισσότερη ἀπὸ τὸν μέσο ὄρο τῆς δειλίας ἑνὸς κοινωνικοῦ ἀνθρώπου.

Μία πρώτη ἐμφάνιση τῆς δειλίας αὐτῆς εἶναι ὁ φόβος μπροστὰ στὰ παγκόσμια γεγονότα. Συνηθέστατο εἶναι τὸ φαινόμενο Χριστιανῶν πιστῶν πού τοὺς συνεχεῖς κινδύνους ἀπὸ τὰ διεθνή καὶ παγκόσμια γεγονότα –κινδύνους πού γεμίζουν τὴν γενεά μας– τοὺς ἀντιμετωπίζουν μὲ περισσότερο φόβο, μὲ περισσότερη δειλία καὶ μὲ περισσότερο ἐκνευρισμὸ ἀπὸ τοὺς ἀπίστους. Θὰ ἰσχυρισθῆτε ἴσως ὅτι αὐτὸ συμβαίνει, γιατί κλείνουν μέσα τους τὸ χτυποκάρδι γιὰ ὅλο τὸν κόσμο. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως εἶναι νὰ ἔχουν τὸ ἄγχος καὶ τὴν ἀγωνία ἀντὶ τῆς πίστεως καὶ τοῦ θάρρους.

[σελ. 179] Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ δεύτερη ἐκφανση τῆς δειλίας. Εἶναι ἡ δειλία γιὰ τὰ διάφορα περιστατικὰ τοῦ βίου. Εἶναι ἡ εὐπάθεια γιὰ περιστατικὰ οἰκογενειακά, ἀτομικά καὶ ἐπαγγελματικά, πού ὁ μέσος συμπολίτης τοῦ χριστιανοῦ πιστοῦ τὰ περνάει, χωρὶς καὶ πολὺ νὰ τὰ προσέχει. Ὁ χριστιανὸς θὰ σᾶς ἐξομολογηθῆ ὅτι δὲν κοιμήθηκε τὴ νύχτα γιὰ περιστατικὰ πού ἄλλος δὲν τὰ κρίνει ἄξια οὔτε κἂν νὰ διακόψει τὸ καφενεῖο του! Στὸ τέλος, μὲ τὴν εὐπάθειά του φθείρεται ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ἐνῶ δὲν ἔχει δὰ καὶ δοκιμασίες τόσο σοβαρές. Τόσο περισσότερο ὅσο, κατὰ ἀνεξάρητο κανόνα, ὅπου ὑπάρχει πίστη ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ παρηγοριὰ καί, ἐπομένως, στίς δοκιμασίες του θὰ ἔχει καὶ κάποια παρηγοριὰ καὶ κάποια ἐνίσχυση, πού ὁ ἄλλος τὴν στερεῖται. Καὶ ὅμως, παρ' ὅλον τοῦτο, τὸν βλέπετε νὰ στενοχωρῆται, νὰ μαραίνεται πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι κατὰ μέσον ὄρο στενοχωροῦνται οἱ συνάνθρωποί του πού δὲν ἔχουν τὴν πίστη. Καὶ ναὶ μὲν στὸ τέλος καταφεύγει στὴν προσευχὴ καὶ ἔπειτα λέει ὅτι τὴν ὑπερνικᾷ τὴ δειλία αὐτή, ἀλλὰ σ' αὐτὸ τοῦ ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος συνάνθρωπός του ὅτι ἐγὼ χωρὶς ὅλη αὐτὴ τὴν ἱστορία ἔχω συνηθίσει, ὥστε νὰ περνᾶω καὶ μία μπόρα πού ξεσπάει ἐπάνω μου, χωρὶς νὰ τὰ χάνω.

Ἡ τρίτη ἔκφανση τῆς δειλίας εἶναι ἡ δειλία ἀπέναντι στοὺς συνανθρώπους. Καὶ ἐπαναλαμβάνει μὲν ὁ χριστιανὸς τὸ ψαλμικόν: «*Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν κύκλω συνεπιτιθεμένων μοι*», θὰ τοῦ πῆ ὅμως ἡ πείρα ἡ ἀνθρώπινη, ἄφησε τίς «*μυριάδες τοῦ λαοῦ*» καὶ κύτταξε νὰ μὴν ἔχεις τόσο φόβο ἀπέναντι σὲ ἀνθρώπους πού τέλος πάντων καὶ οἱ ἄλλοι συνάνθρωποί σου δὲν τοὺς φοβοῦνται τόσο πολύ. Καὶ στὸ τέλος δὲν εἶναι μόνο ἡ δειλία ἀπέναντι στοὺς μεγάλους καὶ τοὺς τρανοὺς, ἡ δειλία ἀπέναντι στοὺς προϊσταμένους μας, εἶναι καὶ ἡ δειλία ἀπέναντι στοὺς μικροτέρους μας, ἀπέναντι καὶ στὸ γκαρσόνι ἀκόμη τοῦ ξενοδοχείου, πού δὲν θὰ τὸ ξαναδοῦμε ποτὲ στὴ ζωὴ μας. Μία δηλαδὴ δειλία, θὰ ἔλεγε κανεὶς, παθολογική.

Πραγματικά, λοιπόν, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμε σὰν ἓνα νόσημα πού παρουσιάζεται στὴν παθολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ μας ὅτι ἀκριβῶς γνήσιοι χριστιανοί, πού γιὰ τὴν εὐλικρίνειά τους δὲν ἐπιτρέπεται ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία, μὲ εὐγένεια ψυχῆς ἀναμφισβήτητη, δείχνουν μία δειλία πού «*οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται*».

[σελ. 180] Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐκδήλωση τῆς καταστάσεως αὐτῆς, τὸ εὐερέθιστο. Ὁ χριστιανὸς ἔχει πάρα πολὺ ἐκλεπτυνθῆ, λὲς καὶ δὲν ἔχει ἀντοχή, γιὰ νὰ τὸν ἀγγίξει κανεὶς, χωρὶς ἀμέσως νὰ ἀντιδράσει ὅλο του τὸ νευρικὸ σύστημα καὶ νὰ τὰ χάσει. Ἐρεθίζεται μὲ τὸ παραμικρό, στενοχωριέται μὲ τὸ παραμικρό, μιμούμενος μάλιστα σ' αὐτὸ τὸν προφήτη Ἰωνᾶ, πού ζήτησε ἀπὸ τὸν Θεὸ τὸ θάνατο, γιὰτὶ ξεράθηκε μία κολοκυθιά! Ἔτσι, χάνει τὴν εἰρήνη του, ἐπειδὴ αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος δὲν τοῦ φέρθηκε καλά. Ὁ κοσμικὸς ἄνθρωπος σὲ παρόμοιες περιπτώσεις, ἐὰν δηλαδὴ δὲν τοῦ φέρθηκε ἓνας καλά, ἢ θὰ τὸν βρῖσει, καὶ ἔτσι θὰ ξεσπάσει, ἢ ἀπλούστατα θὰ σκεφθῆ πῶς θὰ τὸν ἐκδικηθῆ. Ὁ χριστιανὸς δὲν ἔχει τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀνωτερότητα νὰ μὴν προσέξει τὸ ἄσχημο φέρσιμο τοῦ ἄλλου, δὲν ἔχει ὅμως καὶ τὴ δύναμη νὰ ἀντιδράσει, καὶ ἔτσι λυγίζει. Ἐπειδὴ δὲ πάντοτε θὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι στὸ περιβάλλον μας πού θὰ φέρωνται ἄσχημα, αὐτὸ σημαίνει ὅτι μὲ τὴν ἐρεθιστικότητα αὐτὴ εἶναι μαθηματικὰ βέβαιο ὅτι χάθηκε ὅποιαδήποτε ἐλπίδα νὰ δῆ ὁ χριστιανὸς εἰρήνη στὴν ψυχὴ του. Γιατί, ἐφ' ὅσον γιὰ τὴν εἰρήνη τῆς ψυχῆς μας βάλουμε σὰν ὄρο τὸ νὰ ἀλλάξει ἡ ἀνθρώπινη φύση, ἐπειδὴ φυσικὰ αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ, εἶναι βέβαιο ὅτι ἔτσι δὲν θὰ βροῦμε ποτὲ ψυχικὴ εἰρήνη.

Μία τρίτη ἐκδήλωση εἶναι ὅτι ἡ ἀγάπη σ' αὐτὸν τὸν χριστιανὸ παίρνει τὸν χαρακτῆρα μιᾶς ἄρρωστης συναισθηματικότητος. Γιὰ νὰ δοῦμε τί διαφέρει τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, πρέπει νὰ διαβάσωμε τὸν ὀρισμὸ τῆς ἀγάπης, ὅπως τὸν ἀναφέρει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὸ ιγ' κεφ. τῆς Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς του: «*Ἡ ἀγάπη... οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν... πάντα στέγει... πάντα ὑπομένει*». Ἡ ἄρρωστη ὅμως συναισθηματικὴ «*λογίζεται*» –δηλαδὴ σκέπτεται– τὸ κακόν, «*παροξύνεται*», δηλαδὴ ἐρεθίζεται, δὲν «*στέγει*», δὲν ἀνέχεται, δὲν ὑπομένει, ἀλλὰ διαρκῶς στενάζει, ἐρεθίζεται, κλαίει καὶ θρηνεῖ καὶ ἀνησυχεῖ. Ἡ ἀγάπη πάντα πιστεύει ἢ συναισθηματικὴ ὅμως αὐτὴ γιὰ ὅλα ἀνησυχεῖ. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο πρόσωπο, τὸ ἀγαπώμενο, ἀνησυχεῖ καὶ αὐτό. Ὁ ἓνας

άνησυχεί μήπως άνησύχησε ό άλλος, και έτσι γίνεται ένας φαύλος κύκλος, που οδηγεί σε ολοκληρωτικό ναυάγιο. Έτσι, ή άρρωστη συναισθηματικότητα είναι ή έκφυλιστική μορφή που κάνει, ώστε ή χριστιανική αγάπη [σελ. 181] να γίνεται αίτια θανάτου τής χριστιανικής ψυχής.

Θά μπορούσε βέβαια κανείς –και θά πρέπει άλλως τε– σε έγγύτερη μελέτη του θέματος αυτού να βρή πολλές άλλες εκφάνσεις αυτής τής έλλείψεως στερεότητας στο χριστιανικό χαρακτήρα. Άρκοϋν όμως για τήν ώρα αυτά που αναφέραμε. Γιατί και μόνο αυτά είναι άρκετά να εξηγήσουν το αποτέλεσμα. Και ποιό είναι το αποτέλεσμα; Στο μέν πρόσωπο του χριστιανού είναι όπως είπαμε, ή έλλειψη ειρήνης, ή παραμέληση τής προσευχής ή ή ταραγμένη και έναγώνια προσευχή. Τό «χαίρετε» είναι σπάνιο. Ό ζήλος για έργα χριστιανικά συνεχώς τaráσεται από αυτές τις συναισθηματικότητες. Είναι άκόμη ή φθορά και τής υγείας, ό μαρασμός του σώματος και τής ψυχής.

Άλλά δέν είναι μόνον αυτό. Η προσωπικότητα αυτή κατόπιν, στήν πνευματική οίκοδομή των άλλων χριστιανών, είναι πρόδηλο ότι χρεωκοπεί. Και αυτό είναι ή μικρότερη ζημιά. Υπάρχει και ή μεγαλύτερη, που είναι ό σκανδαλισμός. Σκανδαλίζεται ό άλλος, βλέποντας ότι ό άνθρωπος αυτός με αυτή τήν θρησκευτικότητά του γίνεται μία αδύνατη ύπαρξη. Και βρίσκει ότι ό Νίτσε είχε δίκιο, όταν θεωρούσε τόν Χριστιανισμό σαν το καταφύγιο των αδυνάτων, των ύστερημένων, των ψυχικά αναπήρων ανθρώπων. Και είναι μέν ό Χριστιανισμός τέτοιο καταφύγιο, αλλά όχι και ό δημιουργός αυτής τής αναπηρίας. Γιατί ή αναπηρία αυτή όφείλεται στήν παρεξηγημένη χριστιανικότητα. Είναι ένα «άναφυλακτικό» φαινόμενο από κακή χρήση του σωτήριου φαρμάκου, του φαρμάκου που λέγεται χριστιανική πίστη.

Γ

Άς έρθωμε τώρα στο θέμα που λέγεται αίτια. Ποιά, δηλαδή, είναι τα αίτια που κάνουν, ώστε να βλέπουμε χριστιανούς με άναμφισβήτητη ειλικρίνεια και ευγένεια ψυχής να έμφανίζουν αυτό το φαινόμενο τής άδυναμίας, που είναι πραγματικά άποκαρδιωτικό και θανατηφόρο; Οι αίτιες είναι πολλές, βέβαια. Και φυσικά, χρειάζονται μελέτη. Άλλά μπορούμε να άπαριθμήσωμε μερικές από αυτές.

Τήν πρώτη αίτια θά τή βροϋμε, εάν άπαντήσωμε ειλικρινά στο έξής έρώτημα: Τό θέμα δύναμη του χριστιανικού χαρακτήρα [σελ. 182] άπησχόλησε ποτέ τή χριστιανική ήγεσία με τή σοβαρότητα που του άρμόζει; Όχι βέβαια. Άλλά τότε ισχύει τό «Πώς δέ άκούσουσι χωρίς κηρύττοντος;» Άπλούστατα, δέν προσέξαμε τό ζήτημα τής δυνάμεως στή χριστιανική προσωπικότητα, τής έμφανίσεως δηλαδή τής χριστιανικής προσωπικότητας ως προσωπικότητας δυνατής.

Δεύτερο αίτιο είναι κάτι άκόμη χειρότερο. Είναι ή άπομόνωση χωρίων τής Αγίας Γραφής, με αποτέλεσμα να δημιουργήσωμε ένα χαρακτήρα εϋθραυστο και χρεωκοπημένο στο όνομα του Εύαγγελίου. Θά θυμηθώ για μία άκόμη φορά εκείνο

τὸ πολυπαθὲς χωρίο ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο, «ὅστις σὲ ραπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην», ποὺ χρησιμοποιήθηκε, γιὰ νὰ κάνει ἀνθρώπους ἀδύνατους, ἐνῶ Αὐτὸς ποὺ τὸ εἶπε, ὁ Κύριος, ἦταν ὑπόδειγμα χαλύβδινης προσωπικότητος. Ἡ ὅλη Του συμπεριφορὰ καὶ στὸ σπίτι Του καὶ στὸ περιβάλλον Του, εἴτε ἐπρόκειτο γιὰ τὴν Μάρθα, εἴτε ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Πιλάτο, ἦταν πραγματικὰ συμπεριφορὰ χαλυβδωμένης προσωπικότητος.

Ἐπὶ ὑπάρχει, ὅμως, καὶ τρίτο αἴτιο. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ ἔλλειψη πείρας καὶ τὸ ἀκοινωνήτο. Ἡ ἔλλειψη πείρας καὶ τὸ ἀκοινωνήτο μᾶς κάνει νὰ τὰ χάνωμε μπροστὰ στὰ γεγονότα τῆς ζωῆς, καὶ ἔτσι νὰ εἴμαστε ἄψητοι μπροστὰ σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ περιστατικὰ ποὺ ἀπαρτίζουν τὴ ζωὴ μας καὶ σὰν ἄτομα καὶ σὰν μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας. Μὲ τὴν ἔλλειψη πείρας, λ.χ., δὲν μαθαίνομε, ὅπως ἐνστικτωδῶς ὁ ἄλλος τὸ ξέρει, νὰ κρίνωμε τοὺς συνανθρώπους μας ὄχι μὲ βάση τὸ τέλειο, ἀλλὰ μὲ βάση ἀκριβῶς τὴ στάθμη ποὺ καλῶς ἢ κακῶς ἔχει ἡ κοινωνία. Ὁ ἄλλος, θέλετε ἀπὸ ψήσιμο ποὺ τοῦ δίνει ἡ κοινωνία, θέλετε καὶ ἀπὸ τὴ δική του κακία καὶ πονηρία, ἔχει ἐξοικειωθῆ καὶ μὲ τὴν πονηρία τῶν ἄλλων. Καταλαβαίνει ὅτι καὶ ὁ ἄλλος εἶναι κακός, ἰδιοτελής. Ἐμεῖς κλεινόμαστε στὸν ἑαυτὸ μας, ξεχνᾶμε τὴν κοινωνία, καὶ ἔπειτα, ὅταν βλέπωμε τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶναι ἀπλούστατα ἄνθρωπος μὲ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα καὶ τὶς κακίες, τότε τὰ χάνομε. Βέβαια, σ' αὐτὸ συντελεῖ πολὺ καὶ ἡ ἀπογοήτευση ποὺ παθαίνει κανεὶς ἀπὸ ψευδαδέλφους. Καὶ ὅταν λέμε «ψευδάδελφοι», δὲν ἐννοοῦμε ἐκείνους ποὺ εἶναι πέρα γιὰ πέρα ψευδάδελφοι, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους ποὺ, ἐνῶ βασικὰ εἶναι εὐκρινεῖς, ἀφήνουν πολλὰ τὰ **[σελ. 183]** ψεύτικα μέσα τους. Στὴν περίπτωση αὕτη εἶναι βέβαια καὶ κάπως δικαιολογημένο τὸ πρᾶγμα. Γιατί, στὸ τέλος-τέλος, εἶναι δικαιολογημένη ἡ ἀξίωση, ὅταν τέλος πάντων βρίσκωμαι ἀνάμεσα σὲ ὁμοπίστους μου, ἐκεῖ τουλάχιστον νὰ μὴ χρειάζεται νὰ «κουμπώνωμαι» καὶ νὰ μὴ χρειάζεται νὰ ὑπομένω καὶ νὰ μὴ χρειάζεται νὰ ἐγκαρτερῶ, ἀλλὰ νὰ ἐνισχύωμαι. Δικαιολογημένη βέβαια αὕτη ἡ ἀξίωση, ἀλλὰ μὴ χριστιανική. Γιατί ὁ Χριστὸς μᾶς θέλει ἀγωνιζομένους καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας καὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς μας. Ἀλλὰ ἐμεῖς ἔχομε παρεξηγήσει τὴν χριστιανικὴ ἀγάπη. Ὁ μὲν Ἀπόστολος Παῦλος λέει ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη «πάντα ὑπομένει». Ἐμεῖς οἱ χριστιανοὶ λέμε: «Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη πάντα προσδοκᾷ!» Αὕτη ὅμως ἡ ἀλλοίωση τοῦ Εὐαγγελίου κινδυνεύει νὰ κοστίζει τὴν ζωὴ μας. Ὁ ἀδερφός μας εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ μᾶς ἀσκῆ στὴν ὑπομονή, ὅπως καὶ ἐμεῖς, εἴτε τὸ ξέρομε εἴτε δὲν τὸ ξέρομε, ἀσκοῦμε τοὺς ἄλλους στὴν ὑπομονή, ὅπως ἀσκοῦμε στὴν ὑπομονή ἀκόμη καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο καὶ τὸ λυποῦμε κατὰ τὸ Γραφικὸ ἐκεῖνο: «καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως».

Ἀλλὰ ὑπάρχει, μαζὶ μὲ πολλὰς ἄλλες ἀκόμη, καὶ τέταρτη αἰτία ποὺ μποροῦμε νὰ ἀναφέρωμε. Εἶναι ἡ ἔλλειψη πίστεως. Ἄντι, δηλαδή, νὰ εἴμαστε πιστοί, γινόμαστε ἄπιστοι, ὀλιγόπιστοι. Ἀλλὰ εἶναι καὶ ἡ ἔλλειψη πίστεως εἰδικὰ στὴν ἀνάγκη τοῦ νὰ εἴμαστε δυνατοὶ καὶ χαλυβδωμένοι ἄνθρωποι. Δὲν καταλαβαίνομε, δηλαδή, ὅτι εἴμαστε ἄπιστοι, κάθε φορὰ ποὺ στενοχωρούμεθα. Γιατί τί εἶναι ἡ στενοχωρία; Εἶναι πρῶτα βλασφημία καὶ εἶναι, δεύτερο, λιποταξία. Βλασφημία μὲν,

γιατί τὸ νὰ στενοχωροῦμαι ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ πῶ: Κύριε λές ψέματα ὅτι θὰ εἶσαι μαζί μας καὶ ὅτι Ἐσὺ καὶ θέλεις καὶ μπορεῖς νὰ κατευθύνεις τὸ πᾶν στὸ καλλίτερο. Γιατί πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ στενοχωρηθῆ κανεὶς, ἐάν, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει, δὲν κάνει αὐτὸν τὸν συλλογισμό μέσα του;

Ἀλλὰ εἶναι, δεύτερο, καὶ λιποταξία γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ ἀποτελεῖ λιποταξία γιὰ ἓνα στρατιώτη, ὅταν θεληματικὰ τραυματίσει τὸν ἑαυτό του ἢ τὸν κάνει ἀνίκανο γιὰ τὴ μάχη. Εἶναι δὲ φανερό ὅτι ἡ στενοχωρία μᾶς κάνει ἀνίκανους γιὰ ἀγῶνα, ἢ τουλάχιστον μειώνει σημαντικὰ τὴν ἰκανότητά μας γιὰ τὸν χριστιανικὸ ἀγῶνα, καὶ ἐπομένως εἶναι ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ καὶ λιποταξία.

Λείπει, λοιπόν, καὶ γενικώτερα ἡ πίστη, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερα **[σελ. 189]** ἡ κατεύθυνση τῆς ζωῆς μας πρὸς αὐτὴν τὴ χαλύβδωση. Τί θὰ γίνει λοιπόν;

Δ

Ἄς ἔρθωμε τώρα στὴν θεραπεία. Γιατί, βέβαια, κάτι πρέπει νὰ γίνει.

Καὶ τὸ πρῶτο ποὺ πρέπει νὰ γίνει εἶναι νὰ καταλάβωμε τὸ ζήτημα. Πρέπει, δηλαδή, θεωρητικὰ νὰ ἀποσαφηνίσωμε ὅτι ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ ζῆ «*ἐν δυνάμει Θεοῦ*». Δηλαδή, ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἶναι φορέας τῆς Θεῆς Δυνάμεως. Πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ φοβᾶται τὸν Θεό, καὶ κανένα ἄλλον. Πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἐπαναλαμβάνει τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «*ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας*». Πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν δίνει καμμία σημασία, οὔτε γιὰ τὰ κοινωνικὰ κουτσομπολιά, οὔτε γιὰ εὐνοιες ἢ δυσμένειες, ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπάει ὅλους, ἀλλὰ δὲν φοβᾶται κανέναν, οὔτε τὶς μυριάδες τῶν στρατευμάτων, οὔτε τὶς «*παιδίσκες*» καὶ τὶς γειτόνισσες. Ἡ ἀνάγκη, λοιπόν, νὰ ἀποκτήσωμε αὐτὴ τὴ δύναμη δὲν ἔχει ξεκαθαρισθῆ. Καὶ πρέπει νὰ ξεκαθαρισθῆ. Καὶ αὐτὴ ἡ θεωρητικὴ τακτοποίηση εἶναι τὸ πρῶτο ποὺ πρέπει νὰ ἐπιτύχωμε.

Ἀλλὰ χρειάζεται, δεύτερο, ἡ ἄσκηση τῆς πίστεώς μας. Πρέπει, δηλαδή, νὰ ἐξασκηθῆ ἡ πίστη μας εἰδικὰ στὴ χαλύβδωση τοῦ χαρακτῆρα μας, καὶ νὰ καταλάβωμε ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιστρατεύωμε τὴν πίστη μας, κάθε φορὰ ποὺ θὰ ἐμφανίζεται ἡ δειλία καὶ ἡ ἀδυναμία μας, γιὰ νὰ χαλυβδώνωμε ἔτσι τὸν χαρακτῆρα μας. Ἡ χρησιμοποίηση αὐτῆς τῆς πίστεώς μας πρέπει νὰ γίνεται μὲ ἐπίγνωση. Παράδειγμα: Αὐτὴ τὴ στιγμή, λ.χ., στενοχωροῦμαι, γιατί ὁ προϊστάμενός μου φέρεται ἀπέναντί μου μὲ δυσμένεια. Νὰ σκεφθῶ ἀμέσως: Τί κάνω τώρα; Τώρα βλαστημῶ. Γιατί; Γιατί ὁ Χριστὸς μὲν μοῦ λέει ὅτι αὐτὸ τὸ θέμα ἄς Τοῦ τὸ ἀναθέσω, καὶ θὰ τὸ ρυθμίσει. Καὶ ἐγὼ τοῦ λέω: Naί, Κύριε, καλὰ τὸ λές, ἀλλὰ ποῦ ξέρω ἐγὼ ὅτι θὰ γίνει ὅπως τὸ λές; Βέβαια, δὲν τὸ λέω ἔτσι ὅπως τὸ εἶπα τώρα, ἀλλὰ τὸ κακὸ εἶναι ἀκριβῶς τὸ ὅτι δὲν τὸ λέω ἔτσι κατ' εὐθεῖαν. Γιατί μὲ τὴ στενοχώρια μου εἶναι σὰν νὰ τὸ λέω, χωρὶς νὰ ἔχω καὶ ἐπίγνωση ὅτι οὐσιαστικὰ τὸ λέω. Ἄς τὸ βγάλω, **[σελ. 185]** λοιπόν, εἰλικρινὰ στὸ προσκῆνιο, στὴν ἐπιφάνεια τῆς προσωπικότητάς μου, καὶ ἄς ἐξαναγκάσω τὸν ἑαυτό μου νὰ τὸ πῆ μεγαλόφωνα. Καὶ νὰ πῶ στὸν

ἐαυτό μου: Μιά καὶ στήν οὐσία βλαστημᾶς, πέστο φωναχτά, γιὰ νὰ καταλάβεις ἐπιτέλους τί λές. Βέβαια, αὐτὸ δὲν θὰ τὸ πῆς ἔτσι ποτέ. Ναί, ἀλλὰ ἀφοῦ τρέμεις νὰ τὸ πῆς φωναχτά, τότε νὰ τὸ ξερριζώσεις καὶ νὰ τὸ βγάλεις ἀπὸ τὴν ψυχὴ σου. Καὶ νὰ μάθεις ὅτι αὐτὸ ποὺ σὲ ἀπασχολεῖ εἶναι ἓνα θέμα ποὺ πρέπει νὰ τὸ ἀναθέσεις στὸν Κύριο.

Καὶ κάτι ἄλλο. Ὁ προϊστάμενος, ποὺ ἀναφέραμε γιὰ παράδειγμα, φέρεται καὶ ἀπέναντι σὲ ἄλλους συναδέλφους σου μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, χωρὶς ὅμως αὐτοὶ καὶ τόσο νὰ ταραζώνται. Θές νὰ πῆς γιὰτὶ τὸ ρίχνουν ἔξω, θές νὰ πῆς γιὰτὶ πίνουν κρασί, θές νὰ πῆς γιὰτὶ θὰ πᾶνε στὸ θέατρο, τέλος πάντων τὸ θέμα εἶναι ὅτι ἐσὺ πρέπει νὰ εἶσαι πιὸ ψύχραιμος ἀπὸ αὐτούς. Ἐὰν ὁ χριστιανὸς δὲν εἶναι ψύχραιμος, τότε ποιὸς πρέπει νὰ εἶναι; Ἐπομένως, ἢ πρέπει νὰ πῆς ὅτι δὲν εἶσαι πιστός, ἢ, ἂν εἶσαι πιστός, νὰ τὸ ἀναθέσεις στὸν Κύριο μὲ τὴν προσευχή. Νὰ σκεφθῆς, ἐπίσης, μήπως τὸ θέμα αὐτὸ μπορεῖς νὰ τὸ πῆς καὶ σὲ ἄλλον ἀδερφό σου, νὰ τοῦ ἀνοίξεις τὴν καρδιά σου καὶ νὰ συμπροσευχηθῆς μαζί του γι' αὐτό. Ἄς γίνεῖ αὐτὸ τὸ πείραμα, καὶ θὰ δῆτε τότε ὅτι θὰ εἶναι μία νίκη.

Καὶ δὲν θὰ εἶναι μόνο μία νίκη. Γιατὶ ἡ μία νίκη ἐτοιμάζει τὴν ἐπόμενη, καὶ ἡ ἐπόμενη τὴν μεθεπόμενη. Εἶναι, λοιπόν, ζήτημα ἀσκήσεως. Εἶναι καὶ ζήτημα τοῦ νὰ πιστέψωμε στὴ σπουδαιότητα ποὺ ἔχουν τέτοιες ἀσκήσεις. Ὁ μεγάλος κίνδυνος εἶναι νὰ τὰ θεωρήσωμε αὐτὰ μικροπράγματα καὶ νὰ πέσωμε πάλι στὴ στενοχώρια.

Τρίτο. Τὸ σύνθημα: «ἀνάγκη χαλυβδώσεως τοῦ χαρακτῆρα μας σὰν χριστιανῶν» ἢ «πρέπει νὰ χαλυβδώσωμε τὸν χαρακτῆρα μας», τὸ σύνθημα, λοιπόν, αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνωμε συνεχῶς. Καὶ ὅπως ἔχομε πῆ, ἔχει μεγάλη δύναμη τὸ σύνθημα. Νὰ τὸ λέμε, λοιπόν, συνεχῶς καὶ στὸν ἐαυτό μας καὶ στοὺς ἄλλους: «πρέπει νὰ χαλυβδώσωμε τὸν χαρακτῆρα μας», «ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ εἶναι χαλύβδινος χαρακτήρας». «Ἡ ἀγάπη τοῦ χριστιανοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἔκφανση δυνάμεως, καὶ ὄχι ἔκφανση ἀδυναμίας» κ.ο.κ. Ὅταν τὸ λές αὐτὸ καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνεις συνεχῶς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ σὲ ἐπηρεάσει. Ἐὰν δὲ ἓνα τέτοιο **[σελ. 186]** σύνθημα γινόταν πράγματι σὰν πνευματικὴ ἐπιστράτευση, θὰ ἦταν πλέον πολὺ πιθανὴ ἢ βελτίωση τοῦ χριστιανικοῦ χαρακτῆρα, ἀφοῦ, ὅπως εἶπαμε, ἡ ἀδυναμία τοῦ χαρακτῆρα λυμαίνεται ἀκριβῶς τὴ χριστιανικὴ ψυχικὴ εὐγένεια.

Θὰ ἀναφέρω σὰν τέταρτο θεραπευτικὸ μέσο μερικὰ ποὺ εἶναι μᾶλλον κοσμικῆς καὶ κοινωνικῆς χροιάς. Ἄς μὴ τὰ περιφρονήσωμε ὅμως, γιὰτὶ ἔχομε θρησκεία ὄχι ἀγγέλων, ἀλλὰ ἀνθρώπων. Ἄς κυττάζωμε, λοιπόν, νὰ πλουτίζωμε τὴν κοινωνικὴ μας πεῖρα καὶ νὰ βλέπωμε τί κάνουν καὶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι σὲ παρόμοιες περιπτώσεις. Τέλος πάντων, πρέπει νὰ μάθωμε ὅτι καὶ ἐμεῖς εἴμαστε ἄνθρωποι ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι, καὶ δὲν πρέπει νὰ πέφτωμε ἐκεῖ ποὺ ἄλλοι δὲν πέφτουν. Ἐπειτα, καὶ ἡ συναναστροφή μὲ ἀνθρώπους δυνατοὺς θὰ μᾶς βοηθήσει. Δὲν πειράζει νὰ διδασκώμαστε ἀπὸ ἐκείνους ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μαθηταὶ μας. Δὲν ὑπάρχει, βέβαια, ἀμφιβολία ὅτι αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι μαθηταὶ μας. Τούλάχιστον ὅμως ἄς γίνουν δάσκαλοί μας, ἕως ὅτου τοὺς κάνωμε μαθητές μας. Δηλαδή, ὅταν βλέπω ἀνθρώπους ἰδιαίτερα ψύχραιμους, μὲ ἰδιαίτερα δυνατὸ καὶ χαλυβδωμένο χαρακτῆρα, ἄς τοὺς παρακολουθήσω, γιὰ νὰ δῶ καὶ διδαχθῶ τὸ

μυστικό τους, να δώ πώς πετυχαίνουν αυτή τη χαλύβδωση, για να ζηλεύω επί τέλους, για να ντρέπωμαι και να ένισχύωμαι έτσι στη μάχη για την έπιτυχία αυτής τής χαλυβδώσεως.

Ένας άλλος τρόπος είναι ή μεγαλειοθεραπεία(*), δηλαδή ή βοήθεια που αισθάνεται ό χριστιανός, όταν προσπαθει να σκέπτεται μεγάλα θέματα. Η μεγαλειοθεραπεία έχει πρόδηλη τή συνέπεια και έδω. Γιατι δεν υπάρχει άμφιβολία ότι ό άνθρωπος που σκέπτεται μεγάλα θέματα χαλυβδώνεται πολύ εύκολότερα από εκείνον που σκέπτεται μικρά.

Άλλα και πάλι, όταν ένας άνθρωπος βλέπει τον έαυτό του να χάνεται στα μικρά από τον άδύνατο χαρακτήρα του, ως κυττάξει τα μεγάλα. Είμαι, λ.χ., στενοχωρημένος με τή γυναίκα μου ή με τó παιδί μου. Άς σκεφθώ, λ.χ., τó γενικώτερο θέμα που λέγεται ρύθμιση τής οικογένειας, και θα δώ ότι με τόν τρόπο αυτό μειώνεται ή κόβεται αυτή ή άρρωστη συναισθηματικότητα που προκαλεί τή στενοχώρια. Ιδιαίτερα δέ ή χριστιανική αγάπη, όταν [σελ. 187] πλαταίνει, λυτρώνεται από τήν υπερβολική συναισθηματικότητα.

Θα φέρω πάνω σ' αυτό ένα παράδειγμα. Μία χριστιανή μητέρα έχει, λ.χ., ένα μωρό. Ότι, βέβαια, θα αγαπάει τó μωρό της, δεν υπάρχει καμμία άμφιβολία. Άλλα δεν είναι ανάγκη, κάθε φορά που θα κλαίει τó μωρό της, να έχει άνησυχία και άγωνία, τή στιγμή που χιλιάδες άλλες μητέρες μή χριστιανές έχουν όχι ένα αλλά πολλά μωρά, από τα όποια τó ένα κλαίει, τó άλλο είναι άρρωστο κλπ., και όμως καταφέρνουν να διατηρούν τήν ψυχραιμία τους. Θέλετε να πήτε ότι ή ψυχραιμία τους αυτή όφείλεται σε σκληρότητα; Πρώτο μόν δεν είναι βέβαιο αυτό. Έπειτα, εάν αυτές οι μητέρες με τήν «σκληρότητα» αυτή κατορθώνουν να παλαίουν νικηφόρα στη ζωή, ή δέ άλλη, ή χριστιανή, με τήν αγάπη πνίγεται από τó κλάμα ενός μωρού, μα τότε πια με τή στάση της αυτή δείχνει ότι ή κατά κόσμον «σκληρότητα» είναι άνώτερη από τήν κατά Χριστόν αγάπη. Στο κάτω τής γραφής, θα σοϋ πη ή άλλη ότι έγώ με τή σκληρότητά μου ζω, ένω συ με τήν υπερβολική σου συναισθηματικότητα φθείρεσαι και άρρωσταίνεις.

Τί θα γίνει, λοιπόν; Απλούστατα, ή χριστιανή μητέρα θα τó αγαπάει τó παιδί της, αλλά όχι μόνο τó παιδί της. Θα αγαπάει δηλαδή όλα τα παιδιά του κόσμου, και τó δικό της φυσικά. Θα τó προσέχει μόν, αλλά όταν κλαίει, θα έχει υπ' όψιν της ότι τα παιδιά είναι για να κλαίνε, ότι οι άνθρωποι μας είναι για να δοκιμάζονται, οι άνθρωποι μας είναι για να άρρωσταίνουν, είναι για να δημιουργοϋνται και ζητήματα και για να γίνονται και παρεξηγήσεις. Θα περάσωμε από όλες τις μπόρες τής ζωής. Με άλλα λόγια, ό Χριστιανισμός είναι για να έχωμε πάρα πάνω, όχι για να έχωμε πάρα κάτω από εκείνο που έχει ό άλλος με όπλο του τó κοινωνικό ψήσιμο. Άν αυτό δεν τó καταλάβωμε, τότε δεν κάναμε τίποτε. Γι' αυτόν τó λόγο θα ώφελήσει πολύ να αφήσωμε τόν κομπασμό ότι είμαστε διαρκώς πάρα πάνω από τόν κοσμικό άνθρωπο, και να ποϋμε ότι με τήν πίστη πρέπει τουλάχιστον να φθάσωμε τήν ψυχραιμία του κοσμικού ανθρώπου, και ύστερα να τήν ξεπεράσωμε.

* Βλ. περισσότερα κατωτέρω, εις σελ. 227 έπ. (σ.έ.).

Και τήν πίστη μας πρέπει να τήν έπιστρατεύωμε μόνο για τὰ μεγάλα, για εκείνα δηλαδή που υπερβαίνουν τή συνήθη άντοχή, και όχι για ζητήματα που στους άλλους άνθρώπους περνάνε έντελώς άπαρατήρητα.

Είναι όμως και ένα άλλο: Ο Κύριος εἶπε στους μαθητές **[σελ. 188]** Του ότι, όταν πάτε σε μία πόλη και δέν σᾶς δέχονται, πηγαίνετε σε άλλη. Είναι δέ τόσες πολλές οί πόλεις, ώστε δέν θα προφθάσετε να τις έπισκεφθῆτε όλες, έως ότου έρθει ο Υἱός του άνθρώπου. "Όταν, λοιπόν, προσπαθήσετε έναν να τόν έπηρεάσετε ή να τόν βοηθήσετε, και δέν σᾶς άκούει, τότε, άντι να στενοχωριέστε, να πηγαίνετε σε άλλον." Η, όταν βλέπετε ότι αυτός ο δρόμος έκλεισε, να ξέρετε ότι ένας άλλος θα άνοίξει.

Θά έλεγα, επίσης, ότι βοηθοῦν πολύ και τὰ καλά βιβλία που έχουν σχέση με αυτό άκριβώς τὸ ζήτημα τῆς χαλυβδώσεως του χαρακτήρα. Και τέτοια βιβλία είναι βιογραφίες, ιδίως για άντρες που έμαθαν να έχουν πυγμή. Τους άνθρώπους πυγμῆς πρέπει να τους μελετοῦμε, να τους ζηλεύωμε, και όσο μπορούμε να τους μιμούμεθα, για να υπάρξει επί τέλους και χριστιανική πυγμή.

Θά ήθελα άκόμη να προσθέσω και μερικά έντελώς υλικά μέσα, όπως τήν άναψυχή, θά έλεγα μέχρι και ένα καφέ, μέχρι άκόμη και ένα κατάλληλο φάρμακο, για να βοηθήσωμε τόν έαυτό μας, όταν τόν βλέπωμε θλιμμένο και στενοχωρημένο.

Όπως εἶπαμε, ή στενοχώρια και ή θλίψη είναι άποτέλεσμα τῆς έλλείψεως του δυνατού, χαλύβδινου χαρακτήρα. Και για να κοπῆ τὸ άποτέλεσμα, πρέπει να φύγει ή αίτία. Αυτό είναι σωστό. Καμμιά φορά όμως, έστω και προσωρινά, ισχύει και τὸ άντίστροφο. Χτυπάμε τὸ άποτέλεσμα, και αυτό έχει επίδραση και στην αίτία. Δηλαδή, έστω και με τεχνητά μέσα, «ξαλεγράρει», όπως λέμε, κανείς τόν έαυτό του, παίρνει άέρα, παίρνει άναπνοή, και με αυτόν τόν τρόπο ένισχύει τόν έαυτό του στο να υπερνικήσει και αυτήν τή δυσκολία.

Ε

Μία μεγάλη συμφορά για τήν άνθρωπότητα είναι τὸ διαζύγιο τῆς καλωσύνης και τῆς δυνάμεως. Η άνθρωπότητα θέλει καλούς και δυνατούς άνθρώπους. Αλλά ή κοινωνία προσφέρει ή καλούς άνθρώπους χωρίς δύναμη και χωρίς πυγμή, χαζούς δηλαδή, ή άνθρώπους δυνατούς μέν και με νεῦρο και πυγμή, αλλά μαζί και με κακία.

Είναι δυνατό να υπάρξει ο συνδυασμός καλωσύνης **[σελ. 189]** και δυνάμεως; Είναι δυνατόν να υπάρξει ή πυγμή που θα είναι στην ύπηρεσία τῆς αγάπης; Είναι δυνατό. Πώς; Με τήν πίστη. Η πίστη είναι εκείνη που θα μάς δώσει τόν άνθρωπο τόν καλό που θα είναι και δυνατός, τόν άνθρωπο που θα ένώσει τήν καλωσύνη και τή δύναμη. Αλλά ή πίστη ή φωτισμένη, ή πίστη με επίγνωση, που θα καταλάβει ότι έχουμε άπόλυτη άνάγκη και για τὸ άτομό μας και για τήν άποστολή μας να χαλυβδώσωμε τόν χαρακτήρα μας. Ο χριστιανός πρέπει, επί τέλους, να καταλάβει ότι, εάν δέν είναι χαρακτήρας χαλύβδινος, ή καλωσύνη του και ή

εύγένεια τῆς ψυχῆς του θὰ εἶναι καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καταστροφή καὶ γιὰ τοὺς ἀδελφούς του προδοσία καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους σκάνδαλο. Πρέπει ἐπὶ τέλους νὰ καταλάβωμε ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποδυθοῦμε ὅλοι σὲ ἓνα γύμνασμα: νὰ χαλυβδώσωμε τὸ χαρακτῆρα μας. Καὶ αὐτό, μὲ τὴ θεία βοήθεια, δὲν εἶναι καθόλου ἀδύνατο. Ἄλλά, βέβαια, μόνο του δὲν γίνεται. Προσφέρεται ὡς ἀμοιβὴ μόνο στοὺς ἀγωνιστές, τοὺς «ἐν Κυρίῳ» ἀγωνιστές. Ὅσοι λοιπὸν εἶναι ἀγωνιστὲς ἄς ἔρθουν καὶ ἄς βάλουν τὰ δυνατὰ τους στὸ ἀγώνισμα, γιὰ νὰ χαλυβδώσουν τὸν χαρακτῆρα τους. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀνθρώπους χαλύβδινους, στοὺς ὁποίους ὁ χαλύβδινος χαρακτήρας θὰ εἶναι στὴν ὑπηρεσία τῆς ἀγάπης.

Αὐτοῦ τοῦ χαλύβδινου χαρακτήρα –μαζὶ μὲ τὴν ἀγάπη ὅμως– ἔχομε ἀνάγκη καὶ μεῖς γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας. Ἐπομένως, τὸ σύνθημα νὰ χαλυβδώσωμε τὸν χαρακτῆρα μας πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ. Αὐτὸ εἶναι ὅλο τὸ μυστικό. Πρῶτο, δηλαδή, νὰ ἀναγνωρίσωμε ὅτι δὲν τὴν ἔχωμε τὴ χαλύβδωση αὐτή. Δεύτερο, νὰ πιστέψωμε ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν ἀποκτήσωμε. Καί, τρίτον, νὰ πιστέψωμε ὅτι πρέπει γι' αὐτὸ νὰ ἀγωνισθοῦμε, ὅτι ὁ ἀγὼνας αὐτὸς εἶναι γιὰ μᾶς ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου, καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τὸν πάρωμε στὰ σοβαρά.

21

ΤΟ ΣΤΗΡΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ*

Α

Θὰ ἤθελα νὰ ἐξετάσωμε τὸ ζήτημα ποὺ ἀφορᾷ στὴν περισσότερη μεταξύ μας ψυχικὴ ἐπαφὴ καὶ ἐνότητα. Καὶ ἡ ἐνότητα(**) αὐτὴ εἶναι τόσο σπουδαῖο ἀγαθό, ὥστε μπροστὰ του νὰ ὑποχωρεῖ κάθε ἄλλο. Τὸ βλέπομε, ἄλλως τε, στὴν προσευχὴ ἐκείνη τοῦ Σωτῆρος ποὺ μᾶς διέσωσε ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὅπου τόσο ἐπαναλαμβάνεται τὸ «ἵνα πάντες ἐν ὧσιν».

Σχετικὰ ὅμως μὲ τὸ θέμα αὐτό, ὑπάρχει μία ἀπορία ποὺ ἀναφέρεται στὴ διάκριση ἀνάμεσα στοὺς συντηρητικοὺς καὶ στοὺς φιλελευθέρους, στὴ συντηρητικὴ καὶ στὴ φιλελεύθερη κατεύθυνση. Καὶ τὸ ἐρώτημα εἶναι: Μήπως, ἄρα γε, αὐτὴ ἡ διάκριση εἶναι πραγματικὰ ἓνα ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἐνότητα; Νομίζω ὅτι ὁ καλλίτερος τρόπος, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσωμε τὸ θέμα αὐτό, εἶναι ἡ εἰλικρίνεια. Καὶ ἡ εἰλικρινὴς κριτικὴ καὶ αὐτοκριτικὴ ἀποτελεῖ σὲ τέτοιες περιπτώσεις ἓνα ὄπλο ἀκαταμάχητο.

Β

Ἡ διάκριση αὐτὴ ἀνάμεσα στοὺς συντηρητικοὺς καὶ τοὺς φιλελευθέρους ἐμφανίζεται καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους τομεῖς. Πρῶτα-πρῶτα, στὴν ἀνάπτυξη τῆς φιλοσοφίας. Φιλελεύθεροι [σε. 191] ὠνομάσθησαν οἱ *libres penseurs*, ἐκεῖνοι δηλαδή ποὺ ἔλεγαν ὅτι εἶχαν τὴ σκέψη ἐλεύθερη, πρᾶγμα ὅμως κάπως διάφορο ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ἐλευθερία τῆς σκέψεως. Γιατὶ εἶναι μᾶλλον ἓνα ψευδώνυμο, ὅπως ψευδώνυμο ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ὁ Huxley ὠνόμασε ἀγνωστικισμό (Agnosticism)(*). Καὶ στὸ τέλος ἐμάθαμε νὰ μὴ μᾶς κάνουν ἐντύπωση ὅλοι αὐτοὶ οἱ ὄροι, γιατί ἀπὸ χριστιανικὴ ἀποψη ἡ πίστη ἔχει πρὸς τὴν ἐλευθερία τὸν ἴδιο λόγο ποὺ ἔχει τὸ πέλαγος πρὸς τὸ λιμάνι, ἢ μᾶλλον τὸ λιμάνι πρὸς τὸ πέλαγος. Πλέομε «ἐν ἐλευθερίᾳ», καὶ πλέοντες μὲ αὐτὴν τὴν ἐλευθερία καταλήγωμε στὸ λιμάνι. Τὸ

* Ἡ εἰσήγηση αὐτὴ ἔγινε τὴν 13-5-1957 (σ.έ.).

** Βλ. καὶ Δ. Μανωλοπούλου: «Ἡ ἐνότης ὡς βίωμα», *Συζητήσεις*, τόμος ΙΗ', σελ. 198 ἐπ. (σ.έ.).

* Βλ. Α. Ν. Τσιριντάνη, *Γιὰ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωση*, σελ. 31 ἐπ. (σ.έ.).

Ναυτικό Δίκαιο διδάσκει ότι, όταν τὸ πλοῖο φθάσει στὸ λιμάνι τοῦ προορισμοῦ του, ὁ πλοίαρχος δὲν παύει νὰ εἶναι ἐλεύθερος. Τὸ ἴδιο καὶ ἐκεῖνος ποὺ εἰλικρινὰ καὶ ἐλεύθερα πιστεύει καὶ καταλήγει στὸ λιμάνι τῆς πίστεως δὲν παύει νὰ εἶναι ἐλεύθερος. Ἔγινε πιστός, κάνοντας χρῆση τῆς ἐλευθερίας «ἢ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε», καὶ δὲν ἔχει δικαίωμα κανεὶς νὰ τοῦ ἀμφισβητήσῃ τὴν ιδιότητα αὐτή.

Ἀναφορικὰ μὲ τὸ φιλελεύθερο τῶν ἀντιχριστιανῶν φιλελευθέρων, ὅποιος αὐτὸ τὸ «φιλελεύθερο» τὸ παίρνει στὰ σοβαρὰ θὰ πληρώσει πολὺ ἀκριβὰ, ἐὰν ἐπιχειρήσῃ καμμιά φορὰ νὰ πάει ἀντίθετα σὲ ἓναν ἀπ' αὐτούς. Τὸ πείραμα μὲ τέτοιους *libres penseurs* τὸ ἔκανα πολλές φορές, καὶ διεπίστωσα ὅτι δὲν δέχθηκαν μὲ κανένα τρόπο τὴν παραμικρὴ ἀντίρρηση. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι αὐτοὶ σοῦ δίνουν μὲν τὴν ἐλευθερία νὰ σκέπτεσαι, ἀλλὰ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ σκέπτεσαι ὅπως θὰ σκέπτονται αὐτοί! Ἀλλὰ τέτοια ἐλευθερία, φυσικά, κάθε τύραννος τὴν δίνει στοὺς δούλους του.

Δεύτερη διάκριση ἀνάμεσα στοὺς φιλελευθέρους καὶ τοὺς συντηρητικοὺς εἶναι ἡ πολιτικὴ διάκριση. Κυρίως, βέβαια, αὐτὴ ἀναφέρεται στὸ κοινωνικὸ ζήτημα, καὶ ἐμφανίσθηκε, ὅταν ἐμφανίσθηκαν τὰ δημοκρατικὰ ἰδανικά. Ποιὰ σχέση ἔχουν τὰ δημοκρατικὰ ἰδανικά μὲ τὸν Χριστιανισμό, δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκτεθῇ σὲ σχετικὰ δημοσιεύματα (**). Θὰ μὲ συγχωρήσετε, λοιπόν, νὰ παραπέμψω γι' αὐτὸ τὸ θέμα ἐκεῖ καὶ νὰ προχωρήσω πάρα πέρα.

[σελ. 192]

Γ

Θὰ ἀναφερθῶ στὴ διάκριση ἐκείνη ποὺ δὲν εἶναι οὔτε φιλοσοφικὴ οὔτε πολιτικὴ, ἀλλὰ ἔχει μία ἔννοια σχετικὴ μᾶλλον μὲ τὸν τρόπο ζωῆς. Δηλαδή στὴ διάκριση ἀνάμεσα σ' ἓνα Χριστιανισμό ποὺ εἶναι αὐστηρὸς, καὶ σὲ ἓναν ἄλλον, ποὺ εἶναι ἐπιεικῆς.

Πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἡ τοποθέτηση εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὁ χριστιανὸς εἶναι καὶ αὐστηρὸς καὶ ἐπιεικῆς (*). Ὅπως –καὶ συνήθως– ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ αὐστηρὸς καὶ ἐπιεικῆς. Συνήθως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπιεικῆς μὲν ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του, αὐστηρὸς δὲ ἀπέναντι στοὺς ἄλλους. Ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ εἶναι αὐστηρὸς ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του, καὶ ἐπιεικῆς ἀπέναντι στοὺς ἄλλους. Πραγματικά, ὅπως ἔχομε πῆ καὶ ἄλλοτε (**), ὅσο αὐστηρότερος εἶναι ἓνας ἄνθρωπος ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του, τόσο ἐπιεικέστερος εἶναι ἀπέναντι στοὺς ἄλλους. Γιατὶ ὁ ἀγωνιστὴς ξέρεي πόσο δύσκολο πρᾶγμα εἶναι ὁ ἀγώνας. Ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ «λιθοβολοῦν» εἶναι ἐπιεικεῖς ἀπέναντι στὸν ἑαυτό τους. Καί, πραγματικά, ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὸ αὐστηρὸ καὶ ἐπιεικῆς στὸ θέμα αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ στὴν πραγματικότητα δὲν ἐμφανίζεται ὅπως ἐμφανίζεται στὴ θεωρία. Καὶ νομίζω ὅτι ἐκεῖνο ποὺ χωρίζει τοὺς

** Βλ. Περιοδικὸ Ἀκτῖνες, τόμος 1957, σελ. 49 ἐπ. (σ.έ.).

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Γ', σελ. 85 ἐπ. (σ.έ.).

** Βλ. Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Δ', σελ. 106, 176, 192 ἐπ. (σ.έ.).

χριστιανούς δὲν εἶναι οὔτε αὐτό. Ἔνας χριστιανός, ἂν εἶναι χριστιανός, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι αὐστηρὸς ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του καὶ ἐπιεικὴς ἀπέναντι στοὺς ἄλλους, ὥστε μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ τὸν μὲν ἑαυτό του νὰ τὸν σπρώχνει πρὸς τὴν τελειότητα, γιὰ δὲ τοὺς ἄλλους νὰ θυμᾶται ὅτι «οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν».

Ἡ διάκριση εἶναι ἄλλη: Εἶναι ἡ διάκριση μεταξὺ δύο κατηγοριῶν θρησκευομένων ἀνθρώπων. Ὑπάρχουν, δηλαδή, δύο εἰδῶν χριστιανοί, δύο τύποι χριστιανῶν. Ὁ ἕνας τύπος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔχει γιὰ ρητὸ τῆς ζωῆς του τὸ «Χριστῶ συνεσταύρωμαι· ζωὴ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ πιστεύει ὅτι ὁ Σταυρὸς τοῦ Κυρίου εἶναι ἀπαρχὴ γιὰ τὸ δικό του σταυρό. Ὅτι ἀγωνίζεται, ὅταν σηκώνει τὸ σταυρό του. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ πιστεύει σ' αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Κύριος, ὅτι ὅποιος [σελ. 193] ἔρχεται σὲ μένα καὶ δὲν σηκώνει τὸ σταυρό του δὲν εἶναι μαθητὴς μου. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὡς πρὸς τὴν προαίρεση – ἄλλο ζήτημα εἶναι, βέβαια, ἂν σὰν ἄνθρωπος γλυστράει καὶ ἴσως πέφτει – εἶναι ἔτοιμος κάθε μέρα γιὰ ἀγῶνες, καὶ ὅταν ἀκούει καὶ τὸ μαρτύριο ἀκόμη, σκέπτεται ὅτι πρέπει, ἂν χρειασθῆ, καὶ γι' αὐτὸ νὰ εἶναι ἔτοιμος. Εἶναι δηλαδή ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν ζεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ παίρνει στὰ σοβαρὰ τὸ ὅτι, ὅταν ἔγινε χριστιανός, ἐκλήθηκε σὲ ἕνα σύστημα ποὺ οἰκοδομεῖται ὄχι ἀπλῶς πάνω στὸ Σταυρὸ τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ πάνω στὸ σταυρὸ ὄλων μας.

Ἡ δευτέρη κατηγορία χριστιανῶν ἔχει γιὰ σύμβολο ἄλλο ρητό, «μπράβο Κολονέλλο». Δὲν ξέρω ἂν ἔχετε ἀκούσει τὸ ἀνέκδοτο, πῶς ἕνας Ἴταλὸς συνταγματάρχης, γιὰ νὰ δώσει θάρρος στοὺς στρατιῶτες του ποὺ δειλιοῦσαν, ὤρμησε πρῶτος αὐτὸς μπροστὰ τους, γιὰ νὰ τοὺς φιλοτιμήσει καὶ νὰ τρέξουν ἔτσι ἀπὸ πίσω του. Αὐτοὶ ὅμως ἔμειναν ἐκεῖ ποὺ ἦσαν καὶ τὸν ἄφησαν μόνο του νὰ προχωρεῖ, φωνάζοντας «μπράβο Κολονέλλο». Δηλαδή, ἡ νοοτροπία αὐτῶν τῶν χριστιανῶν εἶναι ὅτι ὁ Χριστὸς σταυρώθηκε, ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴ σταυρωθοῦμε ἐμεῖς. Αὐτὰ τὰ εἶπα σὲ ἕνα παγκόσμιο συνέδριο καὶ ἔκαναν ἰδιαίτερη ἐντύπωση. Ὑπάρχει, δηλαδή, ὁ Χριστιανισμὸς τῆς θυσίας, καὶ ὁ Χριστιανισμὸς τοῦ ἐγωισμοῦ. Ὁ χριστιανὸς τῆς θυσίας θὰ ἐπικαλεσθῆ βέβαια καὶ αὐτὸς τὴν Θεία βοήθεια καὶ προστασία, λ.χ., καὶ γιὰ τὶς ἐξετάσεις ποὺ θὰ δώσει τὸ παιδί του, ἀλλὰ δὲν τὸ κάνει αὐτὸ σὰν δοσοληψία. Γιατὶ αὐτὸ τὸ αἴτημά του ἔρχεται δεύτερο. Τὸ πρῶτο αἴτημά του εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ: «Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν».

Λοιπόν, τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἂν εἶμαστε συντηρητικοὶ ἢ φιλελεύθεροι. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἂν παίρνουμε στὰ σοβαρὰ καὶ στ' ἀλήθεια ὅτι «Χριστῶ συνεσταύρωμαι· ζωὴ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Ἐὰν αὐτὰ φαίνονται «ὠσεὶ λῆρος», σὰν φλυαρία, τότε τὸ ἔντιμο εἶναι νὰ ἀκούσωμε τὸν Κύριο ποὺ μᾶς λέει ὅτι δὲν σᾶς κρατᾶω μὲ τὴ βία. Ἐὰν ὅμως τὰ παίρνουμε στὰ σοβαρὰ καὶ τὰ πιστεύωμε, τότε πλέον αὐτόματα ὅλες αὐτὲς οἱ διακρίσεις ἐξαφανίζονται. Ὁ Σταυρὸς εἶναι τὸ «rendez-vous general» ὄλων, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῆ χωρισμὸς ἐκεῖ ὅπου ὁ Σταυρὸς ἐνώνει. Ὁ Σταυρὸς, ὄχι μόνο τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ὁ [σελ. 194]

σταυρός που σηκώνομε εμεῖς, που τουλάχιστον ἔχομε τὴν πρόθεση νὰ τὸν σηκώνωμε.

Ὅμως, στὸν ἀγῶνα αὐτὸν που κάνομε, συναντοῦμε ἀπειρία προβλημάτων. Καὶ ἡ ἀπειρία τῶν προβλημάτων φυσικὸ εἶναι νὰ δημιουργῆ καὶ ποικιλία μορφῶν, που ὅμως δὲν ἀποτελεῖ διαχωρισμό, ἀλλὰ ἔκφανση διαφορετικῶν τύπων ἀνθρώπων. Φέρνω ἓνα παράδειγμα: Ὑπάρχει ὁ τύπος ὁ ἀναχωρητικὸς, ὁ ἀπόκοσμος, ὅπως ὑπάρχει καὶ ὁ τύπος ὁ κοινωνικὸς. Ἡ διάκριση ἀνάμεσά τους θυμίζει τὴν ἀντίστοιχη ἐκείνη που ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν *vita activa* καὶ *vita contemplativa*, ἀνάμεσα στὴν θεωρία δηλαδὴ καὶ τὴν πράξη, που, ὅπως ἔχομε πῆ καὶ ἄλλοτε(*), ὁ χωρισμὸς ἀνάμεσά τους εἶναι φαινομενικὸς καὶ ὄχι ἀληθινὸς χωρισμὸς. Γιατὶ καὶ κατὰ τὴν θεωρία, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παγία παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε τὸ ἐντελῶς ἀναχωρητικὸ οὔτε τὸ ἐντελῶς κοινωνικὸ εἶναι Χριστιανικὸ. Ἀλλὰ μᾶλλον χρειάζονται καὶ τὰ δύο. Ὅποιος δὲν ἔχει καὶ τὴν ἰκανότητα τῆς «ἀναχωρήσεως» δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κοινωνικὸς ἄνθρωπος καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καλὸς χριστιανός. Ὁ ἄνθρωπος που θὰ ἐμφανισθῆ στὴν κοινωνία θὰ ἐμφανισθῆ ἢ ὡς κοσμικὸς ἄνθρωπος, ἢ ὡς χριστιανὸς που ἔχει τὰ συνθήματά του καὶ ξέρει ὅτι βρίσκεται στὴν κοινωνία, γιατί εἶναι ἀγωνιστής. Ἐχει τὴν πληροφορία ὅτι καὶ αὐτὸ εἶναι μέρος τοῦ σταυροῦ του καὶ μέρος τοῦ ἀγῶνα του. Ἄν δὲν ἔχει αὐτὴ τὴν πληροφορία, δὲν θὰ τὰ καταφέρει καὶ θὰ ἀποτύχει.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ μία ἀντίστοιχη διάκριση, τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὴ τυπικὴ καὶ τὴν οὐσιαστικὴ δικαιοσύνη. Κυμαίνεται ὁ Χριστιανὸς ἀνάμεσα στὴ τυπικὴ δικαιοσύνη, δηλαδὴ στὴν ἐκπλήρωση καθηκόντων μᾶλλον τυπικῶν, καὶ τὴν οὐσιαστικὴ δικαιοσύνη, που συνίσταται στὴν ἐκπλήρωση ἀπλῶς τῆς δικαιοσύνης. Θὰ πῶ ὅτι καὶ τὰ δύο εἶναι ἀπαραίτητα. Τὴν οὐσιαστικὴ δικαιοσύνη τὴν ἐκήρυξαν κ' ὅλας οἱ προφῆται. Ἐὰν διαβάσετε τοῦ Ἡσαΐου τὰ πρῶτα κεφάλαια, θὰ δῆτε τὴν ἀγανάκτηση γιὰ ἐκείνους που προσφέρουν θυσία: *«τίς γὰρ ἐξεζήτησεν ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;»*, ρωτάει. Ὅπως ὅμως ξέρομε, τὸ *Λευϊτικὸ* τὰ *«ἐξεζήτησε»*. Ἀλλὰ, βέβαια, δὲν τὰ *«ἐξεζήτησε»* μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Γι' αὐτὸ καὶ λέει στὴ συνέχεια, *ἔλατε καὶ δῶστε βοήθεια στὴ χήρα καὶ τὸ [σελ. 195] ὄρφανό, δῶστε καὶ τὸ μισθὸ τοῦ ἐργάτου κτλ. καὶ τότε μόνο νὰ ἐμφανισθῆτε μπροστά μου. Νὰ ἐκπληρώσετε, δηλαδὴ, τὴν οὐσιαστικὴ δικαιοσύνη. Καὶ ὁ Κύριος, ἄλλως τε, ὅταν λέει «*Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην*», ἐννοεῖ τὴν οὐσιαστικὴ δικαιοσύνη. Εἶναι ἐκεῖνο που λέει ὁ Ψαλμωδός: *«Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἔλαβεν»*, καί, ὅπως ἄλλοῦ ἢ Ἁγία Γραφή ἀναφέρει, *«δὲν ἐκινήθη μὲ τὸ ἐνέχυρον τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀπέδωσε τὸν βοῦν του, ἐπέστρεψε τὸ ληφθέν»*. Μαζὶ ὅμως μὲ τὴν οὐσιαστικὴ δικαιοσύνη, χρειάζεται καὶ ἡ τυπικὴ. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος που λησμονεῖ τὴν πνευματικὴ του τροφοδοσία χάριν, τάχα, τῆς οὐσιαστικῆς δικαιοσύνης, σὲ λίγο θὰ θυσιάσει καὶ τὰ δύο χάριν τοῦ ἰσχυροτέρου, που λέγεται «ἐγώ». Αὐτὸ δὲν εἶναι μόνο λόγια, εἶναι πραγματικότητα.*

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Α', σελ. 173 ἐπ. καὶ 207 ἐπ. (σ.ἐ.).

Ἐὰν ἔτσι ἀντιμετωπίσωμε τὸ πρόβλημα αὐτό, τότε θὰ προχωρήσωμε καὶ θὰ δοῦμε πῶς ὄ,τι εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ καθενός μας εἶναι ἀπαραίτητο καὶ γιὰ μία χριστιανικὴ προσπάθεια. Δὲν εἶναι νοητὴ ἡ χριστιανικὴ προσπάθεια χωρὶς τοὺς ἀναχωρητὲς τῆς –μὲ τὴν τροπικὴ ὅμως καὶ ὄχι τὴν τοπικὴ ἔννοια–, ὅπως ἦταν ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος καὶ οἱ σύγχρονοὶ τους, πού καὶ στὴν κοινωνία ζοῦσαν καὶ ἀναχωρητὲς ἦσαν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι νοητὴ ἡ χριστιανικὴ προσπάθεια καὶ χωρὶς τοὺς κοινωνικοὺς τῆς ἀνθρώπους. Ὅσον ἀφορᾷ τώρα τὸ κριτήριον πού θὰ μὲ ὠδηγήσει στὸ νὰ ἀποφασίσω ἂν θὰ εἶμαι σὲ τούτῃ ἢ σ' ἐκείνῃ τὴ διακονία, εἶναι τὸ νὰ ἐξετάσω ἂν ἔχω τὴν ἐσωτερικὴ πληροφορία ὅτι γιὰ αὐτὴν τὴν διακονία ἔχω ἰκανότητα, σ' αὐτὴν θὰ οἰκοδομήσω καλλίτερα, καὶ ἔτσι θὰ ἐξασφαλίσω καλλίτερα τὴν εὐνοια τοῦ Θεοῦ, ἢ ἂν αὐτὴ ἡ διακονία μοῦ ἀρέσει καλλίτερα, γιὰτί ἔτσι θὰ κάνω βολικώτερο τὸ Χριστιανισμό μου. Αὐτό, ὅμως, εἶναι ζήτημα εὐσυνειδησίας. Ὁ καθένας, δηλαδή, ἄς ρωτήσῃ τὴ συνείδησή του, καὶ ἄς κάνει ὄ,τι τοῦ πῆ αὐτή.

Τὸ θέμα, λοιπόν, δὲν εἶναι τί κάνομε, ἀλλὰ γιὰτί τὸ κάνομε. Ἐὰν μὲν τὸ κάνομε μὲ συναίσθηση ὅτι σηκώνομε ἔτσι τὸ σταυρὸ μας, τότε εἶμαστε ἐν τάξει. Ἐὰν τὸ κάνομε, γιὰ νὰ ἔχωμε ἓνα βολικὸ Χριστιανισμό, τότε κοροϊδεύομε τὸν ἑαυτὸ μας. Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι σὲ λίγο νὰ μαραθοῦμε. Καί, εἰδικώτερα, γιὰ τὸ χριστιανὸ πού θὰ ἐργασθῇ στὸν κοινωνικὸ τομέα θὰ ἔλεγα ὅτι **[σελ. 199]** τότε μόνο θὰ πετύχει σ' αὐτὴ τὴν κοινωνικώτερη πτέρυγα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅταν ἡ συνείδησή του τοῦ λέει ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ καθῆκον του, ὅτι σ' αὐτὴν θὰ ἀγωνισθεῖ, γιὰτί σ' αὐτὴν τὴν πτέρυγα τὸν ἔχει βάλει ὁ Θεός, ὅπως καὶ τὸν στρατιώτῃ δὲν τὸν ρωτᾶνε ποῦ θέλει νὰ πάει, ἀλλὰ τὸν στέλνουν ἐκεῖ πού εἶναι ἀνάγκη. Ἔχεις αὐτὸ τὸ φρόνημα, ἔχεις αὐτὴ τὴν πληροφορία μέσα σου; Εἶσαι ἀγωνιστής. Ἐὰν εἶσαι ἀγωνιστής, εἶναι ὅλα ἐν τάξει. Ἐὰν δὲν εἶσαι ἀγωνιστής, εἶναι ὅλα ἄσχημα. *«Τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν».*

Δ

Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ θὰ προσθέσω καὶ κάτι ἄλλο: Μὴ νομίσει κανεὶς – γιὰτί θὰ ἦταν μεγάλη ἀφέλεια νὰ τὸ νομίσει– ὅτι οἱ χριστιανοὶ χωρίζονται μεταξύ τους ἀπὸ τέτοιες διακρίσεις, καὶ ἂν ἀκόμη οἱ διακρίσεις αὐτὲς ὠδήγησαν κάποτε– κάποτε σὲ διαφωνίες. Δὲν εἶναι, ἄλλως τε, αὐτὸ περίεργο. Τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι πολὺ δύσκολα. Λέμε, λ.χ., γιὰ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Πολὺ καλά, ἀλλὰ μπορῶ νὰ φαντασθῶ πῶς θὰ ζοῦσε σήμερα ὁ Μέγας Βασίλειος; Ἔ, δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐκόλο. Βέβαια, θὰ πάρω ἀπὸ αὐτὸν τὶς μεγάλες γραμμές, ἀλλὰ στὴ σημερινὴ συγκεκριμένη ἐφαρμογὴ θὰ ποικίλλει τὸ πρᾶγμα. Καὶ εἶναι φυσικὸ, γιὰτί εἶμαστε ἄνθρωποι, νὰ γίνουμ καὶ λάθη. Χωρὶς ὅμως κάποιον περιθώριον λαθῶν –λαθῶν ἀληθινῶν, ἀλλὰ καὶ λαθῶν ὑποθετικῶν– δὲν γίνεται ἐργασία. Καὶ ἄς σκεφθοῦμε καὶ τὸ ἄλλο: Γιὰτί εἶναι δυνατὸν νὰ κάνει λάθος ὁ ἄλλος στὴν πράξη του, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κάνω καὶ ἐγὼ λάθος στὴν κρίση μου; Καὶ οἱ ὑπεύθυνοι μιᾶς πνευματικῆς ἐργασίας εἶναι ἄνθρωποι πού κάνουν λάθη, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι πού τοὺς

κρίνουν είναι και αυτοί άνθρωποι που κάνουν λάθη. Μπορεί όμως να γίνει χριστιανική συνεργασία χωρίς τον κόκκο αυτής της ταπεινώσεως; Θα γίνουν επίσης και ακρότητες, είτε προς τη μία πλευρά, είτε προς την άλλη. Άλλα οι ακρότητες δεν βλάπτουν, αρκεί να υπάρχει αγνότητα στην αγωνιστική πρόθεση. Αν σε πληροφορεί ή συνείδησή σου ότι θέλεις τό «Χριστῶ συνεσταύρωμαι» περισσότερο από ὅ,τι ζητᾶς, λ.χ., τὸ πτυχίο [σελ. 197] σου με ἄριστα, τότε δὲν χάθηκε ὁ κόσμος, ἂν γίνουν και λάθη. Ἐὰν ὑπάρχουν μεταξύ τῶν χριστιανῶν σχίσματα, δὲν ὀφείλονται σὲ τέτοιους λόγους. Μὴν εἴμαστε ἀφελεῖς. Μόνο τό «ἐγώ» εἶναι ἐκεῖνο πού χωρίζει τοὺς ἀνθρώπους.

Τό «ἐγώ» χωρίζει, καὶ ὁ σταυρὸς τοῦ «ἐγώ» ἐνώνει. Ὅταν οἱ ἀγνοὶ χριστιανοὶ με τὴ σταύρωση τοῦ «ἐγώ» τους –κατὰ τὴν πρόθεση, βέβαια– συναντῶνται στὸν ἀγῶνα, εἶναι ἐνωμένοι, καὶ ἂν ἀκόμη ἔχουν διαφορὰ καὶ ποικιλία στὴν ἐμφάνιση. Γιατὶ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ὁδοστρωτήρας. Ἄλλο ἐνότητα, καὶ ἄλλο ὁδοστρωτήρας. Οὔτε μέσα στὴν Ἁγία Γραφή ὑπάρχει ὁδοστρωτήρας, οὔτε μέσα στοὺς Εὐαγγελιστές. Ἡ διαφορὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ καθενὸς ὑπάρχει. Οἱ ἀποχρώσεις φαίνονται. Ἡ ἐνότης στηρίζεται στὴ σταύρωση τοῦ «ἐγώ». Ἡ ὑπάρχει αὐτὸ τὸ στήριγμα καὶ εἴμαστε ὅλοι ἕνα, ἀκόμη καὶ ὅταν νομίζωμε ὅτι δὲν εἴμαστε, ἢ δὲν ὑπάρχει, ὅποτε δὲν ὑπάρχει σωτηρία.

Καὶ στὰ μεγάλα πνευματικὰ προβλήματα πού γεννῶνται στὸν αἰῶνα μας, καὶ δισταγμοὶ θὰ ὑπάρξουν καὶ ταλαντεύσεις θὰ ὑπάρξουν καὶ ακρότητες θὰ ὑπάρξουν. Καὶ σὲ μιὰ πνευματικὴ προσπάθεια μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν δύο διαφορετικὲς πλευρές, ἡ ἀναχωρητικώτερη καὶ ἡ κοινωνικώτερη. Ἕνας ὅμως εἶναι ὁ δρόμος τῆς ζωῆς. Καὶ ἄς ξέρωμε καὶ τὸ ἄλλο: Ὅταν δύο ἄνθρωποι κάνουν τὸ ἴδιο πράγμα, δὲν κάνουν πράγματι τὸ ἴδιο, γιατί ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πνεῦμα με τὸ ὁποῖο τὸ κάνουν. Ἐνῶ δηλαδή ὁ ἕνας μπορεῖ νὰ εἶναι κοινωνικώτερος στὰ πλαίσια μιᾶς πνευματικῆς ἀποστολῆς, ὁ ἄλλος μπορεῖ νὰ τὸ κάνει ἀπὸ ἐγωισμό καὶ χωρὶς ἐκείνη τὴ φιλοσοφικὴ καὶ πολιτιστικὴ καὶ κοινωνικὴ προπαίδεια πού κάνει, ὥστε ἡ κοινωνικότητα αὐτὴ νὰ εἶναι ἄλλο στὸν ἕναν καὶ ἄλλο στὸν ἄλλον.

Εἴμαστε γενεὰ πρωτοπόρων καὶ ἔχομε ὅλα τὰ πλεονεκτήματα καὶ ὅλα τὰ μειονεκτήματα τῶν πρωτοπόρων. Μία γενεὰ πρωτοπόρων ἔχει τὸ πλεονέκτημα τῆς τιμῆς ὅτι αὐτὴ ἀνοίγει τὸν δρόμο, καὶ τὸ μειονέκτημα ὅτι, βέβαια, δὲν τὰ βρίσκει ἔτοιμα. Μία γενεὰ ἀργότερα ἀπὸ μᾶς θὰ ἔχει τακτοποιήσει πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ζητήματα. Στὴ δική μας γενεὰ ἔλαχε ὁ κλῆρος ὁ σκληρότερος καὶ ὁ τιμητικώτερος. Θα βαδίσωμε τὸν ἀγῶνα αὐτόν, με γνώση τῶν δυσκολιῶν.

[σελ. 198]

Ε

Καὶ ἐπειδὴ μιλάμε γιὰ τὴν ἐνότητα, θὰ ἀναφέρω ἐκεῖνο πού λέει ὁ Ἐπίκτητος: «*Προῖκα οὐδὲν δίδεται*». Καὶ ἡ ἐνότητα, ἐπομένως, μεταξύ χριστιανῶν πνευματικῶν ἐργατῶν δὲν δίνεται δωρεάν. Γιὰ νὰ ὑπάρχει ἐνότητα, χρειάζεται κάποια δαπάνη.

Κάτι, δηλαδή, πρέπει να θυσιάσω για χάρη της. Και για χάρη τῆς ἐνότητος θὰ θυσιάσω τὸ δίκιο μου.

Ἐπειτα, ὑπάρχει καὶ ἡ ἐνότητα τῶν συγκινήσεων. Εἶναι τὸ «*Χαίρειν μετὰ χαιρόντων καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων*». Ὄταν ὁ ἀδελφός σου κλαίει, γιὰ νὰ τὸν παρηγορήσεις, πρέπει καὶ σὺ νὰ κλάψεις. Σᾶς μιλῶ ἀπὸ τὴν καρδιά μου μὲ μόνο κριτήριο τὴν πεῖρα. Καὶ ἔχω διαπιστώσει ὅτι ἡ ψυχραιμία σὲ τέτοιες περιπτώσεις βλάπτει πολλές φορές τὴν ἐνότητα, γιατί θέλει καὶ ὁ ἄλλος νὰ δῆ τὴ συγκίνησή σου. Ἀλλιῶς, ἂν δὲν σὲ δῆ νὰ συγκινηθῆσαι καὶ σὺ μαζί του, σὲ θεωρεῖ μακριά του.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ἐὰν δὲν πενθοῦμε γιὰ ἐκεῖνα ποὺ πενθεῖ ὁ Χριστός, πῶς θὰ εἴμαστε μαθηταὶ Του; Νομίζω ὅτι ἡ κοινότητα τοῦ πένθους εἶναι ἓνα χαρακτηριστικὸ τῆς ψυχικῆς ἐνότητος.

Ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα εἶναι: Αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Κύριος πολλές φορές σὰν προσευχὴ πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα καὶ ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχή, δηλαδή τὸ «*ἵνα πάντες ἐν ὧσιν*», εἰσακούσθηκε ἀπὸ τὸν Οὐράνιο Πατέρα; Γιατί βλέπομε ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ ἐνότητα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας διασπάσθηκε. Καὶ ἂν ἦταν ἡ διάσπαση αὐτὴ νὰ γίνε, γιὰ τὸ λόγο ὅτι πολλοὶ δὲν μποροῦσαν νὰ ἀνεχθοῦν νὰ λένε οἱ ἄλλοι τὸν Χριστὸ κτίσμα, αὐτὸ τὸ καταλαβαίνω. Ἀλλὰ στὴν Ἐκκλησία ἡ ἐνότητα διασπᾶται ἀπὸ γεγονότα ἀσήμαντα. Μάλιστα, ἡ διάσπαση αὐτὴ σημειώνεται καὶ στοὺς πρώτους ἀκόμη αἰῶνες, καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «*Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμπαραλαβεῖν τὸν Ἰωάννην τὸν ἐπικαλούμενον Μᾶρκον. Παῦλος δὲ ἤξιου, τὸν ἀποστάντα ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας καὶ μὴ συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον. Ἐγένετο οὖν παροξυσμός, ὥστε ἀποχωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, τὸν τε Βαρνάβαν παραλαβόντα τὸν Μᾶρκον ἐκπλεῦσαι εἰς Κύπρον. Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν ἐξῆλθε...*». Καὶ μία λεπτομέρεια: Ὁ Μᾶρκος ἦταν ἀνηψιὸς τοῦ Βαρνάβα.

[σελ. 199] Καλλίτερα ὅμως εἶναι νὰ μὴ κρίνωμε κατ' ὄψιν. Ἔκανε, βέβαια, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος αὐτὸ ποὺ ἀναφέρουν οἱ *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* καὶ ἀποχωρίσθηκε ἀπὸ τὸν Βαρνάβα. Πόσες φορές ὅμως θὰ χρειασθῆ νὰ πῆ ἀργότερα «*Μᾶρκον ἀναλαθὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ· ἔστι γάρ μοι εὐχρηστος εἰς διακονίαν*». Ἔχομε, βλέπετε, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ τὶς ἀδύνατες στιγμές. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο μοῦ ἀρέσει πολὺ ἡ Ἁγία Γραφή. Γιατί κανένα ἀρχαῖο κείμενο δὲν θὰ τὸ εἶχε ἔτσι τὸ γεγονὸς αὐτό. Καὶ ἐνθαρρύνομαι καὶ παρηγοροῦμαι, ὅταν σκέπτομαι ὅτι ἀκόμη καὶ ἓνας Ἀπόστολος Παῦλος εἶχε τὶς ἀδύνατες στιγμές του. Γιατί καὶ τὰ μεγάλα ἀναστήματα ἔχουν καὶ τὶς ἀδύνατες στιγμές. Ἀλλὰ δὲν παύουν ἀπὸ τὸ λόγο αὐτὸ νὰ εἶναι μεγάλα ἀναστήματα. Καὶ ὁ Παῦλος δὲν εἶναι Παῦλος, γιατί δὲν εἶχε ἀδυναμίες, ἀλλὰ γιατί εἶχε ψυχικὸ μεγαλεῖο.

Ἡ προσευχὴ, λοιπόν, τοῦ Κυρίου «*ἵνα πάντες ἐν ὧσιν*», ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχή, εἶχε τὴν ἐκπλήρωσή της, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἔδειξε τὴν ἐνότητα, ἔννοια ἄγνωστη μέχρι τότε. Καὶ αὐτοί, βέβαια, οἱ Ἀπόστολοι παρουσίασαν ἀδυναμίες, ἀλλὰ καὶ πόσες φορές ἔκλαψαν γι' αὐτό!

Καταλήγω στο ότι ο Χριστιανισμός δεν είναι «πρυτανεΐον», είναι «νοσοκομείο». Ο Χριστιανισμός κατοικείται από άρρώστους. Και όταν δεν σου άρρέσει το νοσοκομείο, πηγαίνεις τότε στο νεκροταφείο!

Άς είμαστε πιστοί και έπιεικείς, όταν βλέπουμε την ένότητα να ένοχλήται. Θα κάνουμε, βέβαια, το πάν, για να την έχουμε. Δεν πρέπει όμως να αποθαρρυνώμεθα, όταν την βλέπουμε να έχει και διαταραχές.

Z

Η Πολιτική Οικονομία λέει ότι, για να γίνει, λ.χ., αυτό το φύλλο χαρτί, χρειάσθηκαν πολλοί εργάτες και μηχανές. Έτσι και για να γίνει μία πνευματική προσπάθεια όπως αυτή, χρειάζεται έργο που όπωςσδήποτε θα απαιτήσει θυσίες. Έξ άλλου, μέσα σε μία τόσο σοβαρή πνευματική προσπάθεια δεν έχουν θέση οι διακρίσεις θέσεων, ούτε διακρίσεις που λένε, λ.χ., ότι οι μόν είναι [σελ. 200] θεωρητικώτεροι, οι άλλοι είναι πρακτικώτεροι, πράγμα που ίσοδυναμεί με το να λένε «οι μόν είναι του ψωμιού, οι δέ άλλοι του νερού». Μπορεί ένας να ζήσει μόνο με νερό; Έάν μόνο τρώει, δεν θα διψάσει; Έάν μόνο πίνει νερό, δεν θα πεινάσει; Όλα, λοιπόν, χρειάζονται.

Αλλά για να πραγματοποιηθί ή ένότητα αυτή, απαιτούνται τρία ακόμη πράγματα:

Το πρώτο είναι ή ανακοινωτικότητα.*) Η ανακοινωτικότητα είναι ή «άτομική βόμβα» του πνεύματος. Δεν έννοώ την ανακοινωτικότητα που γίνεται με τρόπο άποτομο. Η ειλικρίνεια και ή εύγένεια είναι άδελφές, δεν είναι αντίπαλες. Και ή ανακοινωτικότητα πρέπει να είναι εύγενής στη μορφή, παιδαγωγική στον τρόπο, ειλικρινής και πλήρης στην ουσία.

Το δεύτερο είναι ή ανάγκη να υπάρχει και κάποια δυσπιστία άπέναντι στις διαβολές. Που σημαίνει ότι πρέπει πάντοτε να ανακρίνωμε. Όπως τότε οι πολιορκούμενοι της Κωνσταντινουπόλεως άφησαν άνοιχτή την πόρτα του τείχους κοντά στην Πύλη του Αγίου Ρωμανού, και από εκεί μπήκε ο έχθρός, ένω σ' όλα τα άλλα ήσαν ύπέροχοι, έτσι και κάθε φορά που ή «πόρτα» της ανακρίσεως έμεινε άνοιχτή και μπήκε μέσα στην ψυχή άνενόχλητη ή διαβολή, γιατί δεν ήξεραν να ανακρίνουν, όλα τότε πήγαν χαμένα. Έπομένως, χρειάζεται και δυσπιστία, που είναι φραγμός στις διαβολές, και στις δόλιες αλλά και στις έπιπόλαιες. Γιατί ο άλλος δεν καταλαβαίνει τί έγκλημα είναι να σπλώσεις την υπόληψη ένός ανθρώπου. Είναι έγκλημα πολύ μεγαλύτερο από το να τον σκοτώσεις!

Και το τρίτο είναι ότι έχομε ανάγκη... βαρηκοΐας. Είναι ανάγκη να γίνωμε και λίγο βαρήκοι, έάν θέλωμε να έχωμε ένότητα μεταξύ μας. Δεν είναι ανάγκη, δηλαδή, να άκούσωμε και κάθε τι το δυσάρεστο που είπαν για μάς. Μπορεί ο άνθρωπος που είπε αυτό το δυσάρεστο να βρέθηκε σε μιá κακή στιγμή και να του

* Βλ. και Η πίστις ως βίωμα, τόμος Γ', σελ. 57 και 71 έπ. (σ.έ.).

ξέφυγε και μία κουβέντα που δεν έπρεπε να την πη. Είναι, έπειτα, και το θυμικό μας, και εμείς οι Έλληνες είμαστε άνθρωποι που παρασυρόμαστε σε αϋθορητισμούς. Δεν είναι, λοιπόν, ανάγκη να τα άκοϋμε όλα. Θα σας πω μία χρυσή συμβουλή: Να **[σελ. 201]** άπαγορεύσετε στο περιβάλλον σας να σας μεταφέρουν τί λένε άλλοι έναντίον σας, έκτός, βέβαια, αν κάποιος ύπονομεύει την θέση σας και την τιμή σας. Άλλα εάν σε μία στιγμή είπε κάτι, έ, άνθρωπος είναι, είπε και μιά κουβέντα, δεν έχάλασε ο κόσμος!

Ή Ελλάδα έχει ανάγκη από την... βαρηκοΐα μας! Γι' αυτό χρειαζόμαστε και μία «χοντρή κρησάρα». Όποιος πολυπροσέχει τα μικρά, του ξεφεύγουν τα μεγάλα.

Για να ύπάρχει όμως αυτή ή ένότητα, χρειάζεται ο κάθε ένας από μας να την δημιουργεί. Και έδω είναι το περίεργο. Ένω ή ένότητα ύποτίθεται ότι είναι σχέση – και ή κοινωνιολογία λέγεται ή έπιστήμη των σχέσεων–, και όμως είναι έργο του ενός, του άτόμου. Το άτομο δημιουργεί την ένότητα. Γι' αυτό πρέπει ο καθένας μας να διατηρεί το πνεύμα της ένότητας ζωντανό μέσα του, έστω κι αν μείνει μόνος του. Να πεδίο για άγωνα και για άμιλλα. Την άμιλλα, ποιός θα είναι για την ένότητα περισσότερο έργατης!

Άς έχωμε άκόμη ύπ' όψιν μας και το έξης: Ότι οι άνθρωποι πολύ λιγώτερο πικραίνονται, όταν χωρίζονται για λόγους ιδεολογικούς, παρά για λόγους έγωιστικούς.

Ή ένότητα, βέβαια, έχει σαν έπακόλουθο την ταπείνωση, αλλά και προϋποθέτει την ταπείνωση.

Και τελειώνω με το έξης: Έαν θέλωμε να γίνωμε άξιοι της άποστολής μας, πρέπει να γίνωμε... «έλατα»! Τα έλατα, νομίζω, ζοϋν σε ύψόμετρο πάνω από 800 μέτρα. Ψηλά, λοιπόν! «Πάρε με ψηλά, γιατί θα με φάει ο κάμπος». Άς άφήσωμε το γιατί δεν έχωμε πολλούς πνευματικούς έργατες, και άς γίνωμε εμείς καλοί πνευματικοί έργατες. Και για να γίνωμε καλοί πνευματικοί έργατες, πρέπει ψυχικά να άνεβοϋμε. «Άνω σχώμεν τας καρδίας». Αυτό το ψυχικό άνέβασμα χρειαζόμαστε. «Μά, χαμηλά είμαστε τώρα;», θα πήτε. Και βέβαια χαμηλά είμαστε. Πάντοτε θα είμαστε χαμηλά. Το άνέβασμα δεν είναι στάση, είναι κίνηση. Πνευματικά ζω, σημαίνει άνεβαίνω. Πάντοτε θα άνεβαίνωμε. Και με αυτό το άνέβασμα θα δώσωμε νόημα στη ζωή μας, και το έργο μας θα γίνει τότε «φως έθνων». Και το ξέρω ότι θα γίνει, γιατί διαψευσθήκαμε στην άπαισιοδοξία μας, κάθε φορά που ύπολογίσαμε πιο πολύ στη λογική παρά στην πίστη.

Γι' αυτό το λόγο θα πω: Άς γεμίσωμε τον έαυτό μας με το **[σελ. 202]** μεγαλειό αυτό, με την άμιλλα της ταπεινώσεως και της ένότητος και της μαθητείας. Και τότε θα δοϋμε ότι ή ζωή μας όλόκληρη όλο και θα γεμίζει από μία χαρά την όποιαν «ούδεις αίρει άφ' ύμων»!

28

ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ΧΡΕΙΑΖΟΝΤΑΙ

Α

Ὁ βίος τῆς ομάδος τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Κυρίου δὲν φαίνεται νὰ ἦταν μὲ ρυθμό, δηλαδή μὲ τάξη, ἀφοῦ, ὅπως γράφει ὁ Εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος, «οὐδὲ φαγεῖν ἠύκαιρουν». Καὶ δὲν ἦταν ὁ βίος τους μὲ ρυθμό, ὄχι μόνο γιατί ἐπρυτάνευε ἡ ἀγάπη, ἀλλὰ γιατί ἐπρυτάνευε καὶ ἡ πνευματικὴ ἐπανάσταση. Τὸ ἔργο τοῦ Κυρίου ἦταν ἐπαναστατικόν, ἠφαιστειῶδες, καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἦταν μὲ ρυθμό καὶ τάξη.

Φυσικά, δὲν σημαίνει αὐτὸ ὅτι δὲν χρειάζεται ἡ τάξη στὴ ζωὴ. Καὶ δὲν σημαίνει ὅτι, ὅταν κανεὶς δὲν ἀκολουθεῖ τὴν τάξη καὶ τὸν ρυθμό, ἀκολουθεῖ ἐξάπαντος τὸν Κύριο, ἢ ὅτι κάθε ἕνας ποὺ εἶναι ἄτακτος στὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ του μιμεῖται τὸν Χριστό. Δὲν εἶναι ἔτσι. «Καιρὸς παντὶ πράγματι». Καὶ κάθε ἄνθρωπος εἶναι καμωμένος γιὰ ὠρισμένη ἀποστολή. Βέβαια, ὅταν παλαίεις μὲ κύματα, ἀναγνωρίζω ὅτι δὲν μπορεῖς νὰ ἔχεις τὸν ρυθμό τοῦ κωπηλάτου ποὺ κωπηλατεῖ σὲ μία γαλήνια λίμνη. Ἡ ὅταν περνᾷς μία ζούγκλα ὀρεινὴ καὶ ἀνοίγεις δρόμους, δὲν μπορεῖς νὰ ἔχεις τὴν εὐθυγράμμιση ποὺ ἔχει μία λεωφόρος σὲ πεδιάδα. Ἀλλὰ, ἔστω καὶ ὡς σύνθημα, ὁ ρυθμὸς πρέπει νὰ ὑπάρχει. Γιατί, πάλι, δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ δουλειὰ χωρὶς ρυθμό.

Εἰδικὰ ὡς πρὸς τὴν προσευχή, δὲν πρέπει νὰ συγχέωμε τὴν προσευχή μὲ τὸ ρυθμὸ προσευχῆς. Ὁ Θεὸς ἔχει δώσει διάφορα χαρίσματα σὲ κάθε ἄνθρωπο. Σὲ ἄλλον ἔχει δώσει τὴ μόνωση, ὅπου μπορεῖ νὰ τηρεῖ τὸ ρυθμὸ καὶ τὴν τάξη. Ὁ ἄλλος πάλι, ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένος καὶ ὡς ἐπαγγελματίας καὶ ὡς οἰκογενειάρχης νὰ ἀπασχολῆται μὲ χίλια δυὸ ζητήματα, πῶς θὰ μπορέσει νὰ τηρήσει τὸν ρυθμό; Γι' αὐτό, ὅταν ἀσχολούμεθα μὲ τὸ χριστιανικὸ αὐτὸ μήνυμα, ἃς ἔχωμε τὴ συναίσθηση ὅτι καὶ αὐτὸ προσευχὴ **[σελ. 204]** εἶναι. Καὶ εἴτε διαβάζομε ἕνα περιοδικό, εἴτε ξεκουραζόμαστε, νὰ ἔχωμε τὴ συνείδηση ὅτι τὸ κάνωμε, γιὰ νὰ εἴμαστε πιὸ εὐχρηστοὶ στὴν διακονία μας στὸ ἔργο αὐτό. Ὅπως καὶ ὅταν ἕνας πηγαίνει καὶ προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του σὲ ἕναν ἀσθενῆ, καὶ αὐτὸ προσευχὴ εἶναι.

B

Ἡ ἀποστολή, λοιπόν, τοῦ καθενὸς εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἄλλου. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἓνας ὁδοστρωτήρας ποὺ βάζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ λένε καὶ νὰ κάνουν τὰ ἴδια πράγματα, ἀλλὰ εἶναι ἐνότης σκοποῦ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι καὶ ὁ πρωτοπόρος μὲ τὴν ἀρρυθμία καὶ ὁ συνεχιστὴς καὶ ἐμπεδωτὴς μὲ τὸν ρυθμὸ ἐπιδιώκουν τὸν ἴδιο σκοπὸ. Ἐπομένως, καὶ τὰ δύο χρειάζονται. Καὶ ὁ καθένας μας πρέπει μὲ ταπείνωση νὰ δῆ γιὰ ποῦ τὸν ἔχει τάξει ὁ Θεὸς σὲ σχέση μὲ τὰ χρονικὰ σημεῖα στὰ ὁποῖα ζῆ, μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία του, μὲ τὸν χαρακτήρα του, μὲ τὶς ἰκανότητές του, μὲ τὶς ἀνάγκες ποὺ ἔχει ἢ πνευματικὴ ἀποστολὴ στὴ γενεά του καὶ στὸν τόπο του. Καὶ ἀνάλογα νὰ τακτοποιεῖ τὸν ἑαυτό του, φροντίζοντας πάντως νὰ ἀποφεύγει τὶς ἀκρότητες. Τὸ ἀρχαῖο ἐκεῖνο ρητὸ «μηδὲν ἄγαν» εἶναι καὶ ἐδῶ ὁδηγός. Γι' αὐτό, ἄλλος καλεῖται νὰ ὑπηρετήσῃ μὲ τὸν ρυθμὸ, καὶ ἄλλος μὲ τὸν ἐπαναστατικὸ, τὸν εὐζωνο τρόπο. Κανένας δὲν καλεῖται νὰ ὑπηρετήσῃ μὲ τὸ «ἄγαν». Τὸ «μηδὲν ἄγαν» εἶναι καὶ αὐτὸ ὁδηγός. Ἡ ἀφιέρωση στὴν πνευματικὴ ἀποστολὴ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ «μηδὲν ἄγαν» ἀπὸ τὸ ἄλλο ὁδηγοῦν στὸ σωστὸ δρόμο.

29

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ*

Α

«Υπάρχει ἄρα γε ὕλη; Πραγματικά, ὑπάρχει ὕλη;» Εἶναι τὸ ἐρώτημα ποὺ δεσπάζει σήμερα στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη, εἶναι καὶ ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ποὺ ἐδέσποζε στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ περασμένου μόλις αἰῶνα: «Υπάρχει ἄρα γε Θεός; Ὑπάρχει ἄρα γε πνεῦμα; Ὑπάρχει ἄρα γε ψυχὴ;». Ὁ σημερινὸς αἰώνας θέτει τὸ ἐρώτημα: «Ἄρα γε, ὑπάρχει ὕλη;» Ἀλήθεια, ποῦ εἶναι τώρα ὁ Büchner, ὁ Haeckel, ὁ Feuerbach, μὲ τὸν ὑλισμὸ, ὄχι σὰν θεωρία, ἀλλὰ σὰν κάτι τὸ αὐτονόητο! Δὲν ἔχουν περάσει πολλὲς δεκαετίες ἀπὸ τότε ποὺ εἰδικὸ περιοδικὸ κυκλοφοροῦσε στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ μεταδώσει τὶς θεωρίες τοῦ Χαϊकेλ καὶ τοῦ Φόϋερμπαχ καὶ νὰ μᾶς πῆ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτὸ ποὺ τρώει, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι, ἐὰν ἑκατὸ ἄνθρωποι τρῶνε συνεχῶς φακές, θὰ ἔχουν τὸν ἴδιο ψυχικὸ κόσμο, ἀφοῦ τὸ ἴδιο φαγητὸ τρῶνε καὶ οἱ ἑκατό! Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ εἶχε συντάκτες καθηγητὲς τῆς Φυσικομαθηματικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὁ Μάρξ εἶχε βρῆ τότε τὸν ὑλισμὸ αὐτὸν ἑτοιμο καὶ τὸν πῆρε σὰν κάτι τὸ αὐτονόητο, γιὰ νὰ οἰκοδομήσει τὸ διαλεκτικὸ καὶ τὸν ἱστορικὸ ὑλισμὸ. Καὶ σήμερα, μετὰ τὸν Heisenberg, τὸν Max Planck, τὸν Einstein καὶ τὴν ἀτομικὴ ἐνέργεια, κατηγορεῖσθε πλέον, ὅταν χτυπᾶτε τὸν ὑλισμὸ, ὅτι πυροβολεῖτε ἐναντίον ἐνὸς πτώματος! Καὶ ἀρχίζει νὰ εἶναι τῆς μόδας τὸ ἐρώτημα ποὺ εἶπαμε στὴν ἀρχή: Ὑπάρχει ἄρα γε ὕλη; Ὑπάρχει κἂν ὕλη; Ὅχι πιά ἂν ἡ ὕλη εἶναι τὸ πᾶν –καὶ αὐτὸ ἦταν ὁ ὑλισμὸς– ἀλλὰ ἂν ὑπάρχει κἂν ὕλη!

[σελ. 206]

Β

Μὴ νομίζετε ὅτι θὰ ἀσχοληθοῦμε τώρα μὲ τὸν ἐπικήδειο τοῦ ὑλισμοῦ, ἢ μὲ τῆς ὕλης τὸν ἐπικήδειο. Ἀντίθετα, τώρα ποὺ ὁ ὑλισμὸς εἶναι πτῶμα, θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἀφιερῶσω τὴ συγκέντρωσή μας αὐτὴ στὴν ἀπολογητικὴ τοῦ ὑλισμοῦ, στὴν ἀπολογητικὴ τῆς ὕλης. Καὶ αὐτὸ τὸ κάνω, ὄχι μόνο ἀπὸ ἱποτισμὸ πρὸς ἀντιπάλους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Τὸ ἂν ὑπάρχει ὕλη δὲν τὸ ξέρω, γιὰτι αὐτὰ

* Ἡ εἰσήγηση αὐτὴ ἔγινε τὴν 23-3-1954 (σ.ἑ.)

τὰ θέματα εἶναι πέρα ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη γνώση, εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ ἀπειροστό ἐκεῖνο κομμάτι τῆς πραγματικότητος ποὺ μποροῦμε νὰ τὸ γνωρίσωμε. Δὲν ξέρω, λοιπόν, ἂν ὑπάρχει ὕλη. Ξέρω ὅμως ὅτι ὑπάρχει σῶμα, ξέρω ὅτι ἔχομε σῶμα μὲ σάρκα καὶ ὀστέα, ὅτι εἴμαστε ἄνθρωποι, καὶ γι' αὐτὸ ἔχομε τὰ σχετικὰ προβλήματα. Καὶ τὸ ἀνθρωπιστικὸ αἴτημα ποὺ μᾶς ἀπασχόλησε(*) μοιραῖα πρέπει νὰ περιλάβει καὶ τὸ θέμα ποὺ λέγεται ἡ σωματικὴ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, καὶ νὰ ἀντιμετωπισθῇ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν πλευρά. Καὶ ἐμεῖς δὲν εἴμαστε ἀντιὑλισταί, δὲν εἴμαστε τίποτε τὸ «ἀντί», δὲν εἴμαστε ἄρνηση· εἴμαστε θέση. Ὑπάρχει καὶ χριστιανικὸς ὑλισμὸς, μὲ τὴν ἔννοια τῆς θεωρίας τοῦ πῶς ἡ ὕλη θὰ χρησιμοποιῆται σὲ ἱεραρχικὴ τάξη στὴν ὑπηρεσία τοῦ πνεύματος. Ὑπάρχει δηλαδὴ καὶ τὸ θέμα πῶς, σὲ μία ἀνθρωπιστικὴ προσπάθεια ὅπως αὐτὴ ποὺ ἔχομε ἐκθέσει σὲ διάφορες εὐκαιρίες, θὰ πάρει καὶ ἡ ὕλη τὴ θέση της. Ἡ ὕλη, βέβαια, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ τῶν ἀναγκῶν ποὺ προβάλλει τὸ σῶμα αὐτὸ γιὰ τὴ συντήρησή του καὶ τῶν ἐπιδράσεων ποὺ ἀσκεῖ ἐπάνω στὸ πνεῦμα.

Εἶχαμε πῆ σὲ ἄλλη εὐκαιρία ὅτι μία πλάνη ποὺ ἐδημιούργησε τὶς αἱρέσεις εἶναι ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι μία ὀριακὴ γραμμὴ, καὶ ὅ,τι εἶναι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τῆς γραμμῆς αὐτῆς εἶναι ἀντιχριστιανικὸ. Ὅ,τι δὲ εἶναι ἀπὸ τὴ γραμμὴ αὐτὴ καὶ πρὸς τὴν ἄλλη πλευρὰ εἶναι χριστιανικὸ. Τὸ νὰ εἶναι κανεῖς, λ.χ., κοιλιόδουλος εἶναι ἀντιχριστιανικὸ. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα –λέει ἡ πλάνη αὐτή–, δηλαδὴ πρὸς τὴν ἀντίθετη πλευρὰ, ὅσο πιὸ πέρα προχωρήσεις, τόσο τὸ καλλίτερο. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξήγηση ὅλων τῶν αἱρέσεων.

Ὁ Χριστιανισμὸς ὅμως δὲν εἶναι γραμμὴ· εἶναι ὁδός. Καὶ ὁ [σελ. 207] Σαῦλος ἐπήγαινε νὰ συλλάβει ὅσους θὰ εὑρίσκε «τῆς ὁδοῦ» ταύτης. Ἡ ὁδὸς εἶναι δύο γραμμές. Ἄμα πᾶτε ἔξω ἀπὸ τὶς δύο γραμμές αὐτές, εἴσθε ἔξω ἀπὸ τὴν ὁδό. Ὑπάρχουν παρεκκλίσεις ἀριστερές, ὑπάρχουν ὅμως καὶ παρεκκλίσεις δεξιές. Καὶ μία τέτοια παρέκκλιση, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, εἶναι ἡ «ἀφειδία τοῦ σώματος», τὸ νὰ μὴ ἐνδιαφέρεσαι δηλαδὴ γιὰ τὸ σῶμα. Εἶναι ἡ δῆθεν «θρησκεία τῶν ἀγγέλων», ποὺ τὴν εἰρωνεύεται ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Καὶ ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται εἶναι τὸ νὰ βροῦμε «τὴν ὁδὸν ταύτην».

Γ

Καὶ ἡ ἀναγνώριση τῆς εὐθείας ὁδοῦ γιὰ τὴν ἱεραρχικὴ ἔνταξη τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ὁδηγεῖ στὸ πρῶτο σημεῖο, ποὺ λέγεται οἰκονομία. Ἡ οἰκονομία, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τοῦ πολιτισμοῦ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῆς Βάδης, εἶναι μία ἀπὸ τὶς ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ. Εἶναι ἡ ἀξία ποὺ ἀνάγεται στὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν μὲ τὰ λεγόμενα οἰκονομικὰ ἀγαθά.

Καὶ ἐδῶ ἀμέσως προβάλλει μιὰ μορφή: εἶναι ὁ homo oeconomicus, ὁ οἰκονομικὸς ἄνθρωπος τῆς κλασσικῆς οἰκονομικῆς Σχολῆς, ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν

* Βλ. καὶ περιοδικὸ *Συζητήσεις*, τόμος Α', σελ. 7 ἐπ., 141 ἐπ. (σ.ἐ.)

ξέρει τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πάλη γιὰ τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ. Τὸ μόνο ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει εἶναι, στὸ τέλος τῆς ἀναλύσεως, τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ, ἡ οἰκονομία, τὰ χρήματα. Εἶναι ἡ θεωρία ποὺ, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ ὑφάσματα, ἔχει καὶ αὐτὴ δύο ὄψεις. Στὴ μία ὄψη ἔχει τὴ θεωρία τὴν ἐλεύθερη, τὴν καπιταλιστική, καὶ στὴν ἄλλη ὄψη ἔχει τὴ θεωρία τοῦ διαλεκτικοῦ ὑλισμοῦ. Καὶ ἡ μὲν μία ὅλα τὰ ἀνάγει στὴν οἰκονομία, ἡ δὲ ἄλλη ἐξηγεῖ ὅλα τὰ κοινωνικὰ καὶ ἱστορικὰ φαινόμενα μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, στὸ κέντρο βρίσκεται ὁ ἄνθρωπος, γιὰ τὸν ὁποῖο στὸ τέλος τὸ πᾶν εἶναι – γιὰ νὰ τὸ ποῦμε κάπως χονδρικά– τὰ χρήματα.

Ὁ ἄνθρωπος; Εἶναι, λοιπόν, αὐτὸ τὸ ὄν ἄνθρωπος; «*Δίπουν καὶ ἄπτερον ὄν*», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Πλάτωνος, θὰ εἶναι περίπου, ἀλλὰ ἄνθρωπος ἂν εἶναι... ἢ μήπως «*παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσιν τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς*»; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ [σελ. 208] σήμερα δὲν τὸ θέτει κανεὶς, γιὰτὶ ὅλοι δέχονται ὅτι αὐτὸς ὁ homo oeconomicus εἶναι ἓνα φάντασμα, ποὺ στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει.

Ὅπως δὲποτε, στὸν homo oeconomicus ἡ ἄλλη πλευρὰ ἀντιτάσσει τὸν ἄνθρωπο ποὺ δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ. Τὸν εἶδα αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο, ὅταν ἤμουνα μαθητὴς στὸ Γυμνάσιο. Εἶχα τότε ἓναν καθηγητὴ ποὺ, σὲ μία στιγμή ἐνθουσιασμοῦ καὶ νομίζοντας ὅτι θὰ μᾶς ἐφανάτιζε περισσότερο, ἄρχισε νὰ μᾶς λέει: «Καὶ τί εἶναι τὰ χρήματα; Παλιόχαρτα εἶναι!». Ἐγώ, ἀπὸ παιδὶ συνηθισμένος νὰ ἐλέγχω αὐτὰ τὰ πράγματα, ἔκανα μία πονηρὴ σκέψη: Ἐάν, λέω, αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κλέψουν τὸ πορτοφόλι του, θὰ εἶναι ἄρα γε εὐχαριστημένος ὅτι τὸν ἀπάλλαξαν ἀπὸ παλιόχαρτα; Ἐρώτημα στὸ ὁποῖο δὲν χρειάσθηκε πολὺ νὰ περιμένω τὴν ἀπάντηση. Γιατὶ ἔπειτα ἀπὸ δύο-τρεῖς μέρες εἶδα τὸν ἴδιο καθηγητὴ σὲ μία διένεξη ζωηρότατη μὲ κάποιον, καὶ κατάλαβα ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ χρήματα. Ὅστε, φιλονικεῖς καὶ σὺ γι' αὐτὰ τὰ παλιόχαρτα! Νά, λοιπόν, ποὺ δὲν εἶναι παλιόχαρτα, ἀφοῦ ἓνας καθηγητὴς χάνει τὴν εἰρήνη τῆς ψυχῆς του καὶ φιλονικεῖ καὶ φέρεται καὶ κάπως μὲ ἀπρέπεια γι' αὐτὰ τὰ παλιόχαρτα! Ὅστε, ὁ μὲν homo oeconomicus εἶναι ἓνα κτῆνος. Ἀλλὰ καὶ τὰ «παλιόχαρτα» εἶναι ἓνα ψέμα. Τὸ ἓνα εἶναι κτηνώδες, τὸ ἄλλο εἶναι σατανικό. Γιατὶ κάθε τι τὸ ψεύτικο εἶναι σατανικό, ἀφοῦ ἡ Ἁγία Γραφή λέει γιὰ τὸν διάβολο, ὅτι «*ψεύστης ἐστὶ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ*». Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ οἰκονομία εἶναι μία ἀξία ποὺ πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ πάρει τὴ θέση της στὴ σειρά τῶν ἀξιῶν.

Δ

Πῶς ὅμως θὰ ἐκδηλωθῇ αὐτὴ ἡ ἔνταξη; Θὰ ἐκδηλωθῇ πρῶτα στὴν ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι –γιὰ νὰ μεταχειρισθῶ πάλι τὴν Γραφικὴ ἔκφραση– ἀγωγή «*αὐτάρκειας*». Πρέπει, δηλαδή, ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ παιδὶ νὰ συνηθίσει στὴν ἀρμόζουσα ἐκτίμηση τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν, γιὰ νὰ ἔχει «*ἐν παντὶ πᾶσαν αὐτάρκειαν*». Αὐτὸ τὸ θεωρῶ οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς ἀγωγῆς. Γιατὶ αὐτὴ ἡ αὐτάρκεια θὰ τοῦ δώσει βοήθεια γιὰ τὴν ἐλευθερία, γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία, γιὰ τὸν

πολιτισμό. Μπορεί βέβαια [σελ. 209] αύριο να θυσιάσει τα οικονομικά αυτά αγαθά. Άλλα άλλο θυσία, και άλλο σπατάλη. Και όπως ο Κάρλ Μάρξ είπε ότι δεν λέγονται προλετάριοι εκείνοι που δεν εργάζονται –και είναι γι' αυτό μόνοι τους δυστυχισμένοι–, αλλά είναι «κουρελοπρολεταριάτο», για το οποίο η επανάσταση δεν ενδιαφέρεται, έτσι θα έλεγα και εγώ ότι οι άνθρωποι αυτοί που από άμελεια ή από έσφαλμένη κατεύθυνση αποτυγχάνουν στην αυτόαρκεια αυτή δεν θυσιάζουν τίποτε, αλλά απλούστατα ναυαγοῦν. Αυτή η πράξη τους δεν είναι ήρωισμός· είναι ναυάγιο. Και το ζήτημα είναι να μάθουμε, τέλος πάντων, ότι άλλο είναι το ναυάγιο, και άλλο είναι ο ήρωας.

Ε

Έαν το πρώτο που χρειάζεται είναι, όπως είπαμε, η αυτόαρκεια, το δεύτερο είναι η εργατικότητα, η εργασία, η εργασία σαν αποστολή. Το θέμα αυτό δεν θα μᾶς απασχολήσει εδώ, γιατί από μὲν τὴν ἄποψη τῆς θέσεως τῆς ἐργασίας μέσα στη θεωρία τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν μπορεῖ βέβαια αὐτὴ τὴν ὥρα νὰ ἀναπτυχθῆ ἕνα τόσο μεγάλο θέμα, πάνω στο ὁποῖο ὑπάρχει καὶ πολλὴ βιβλιογραφία. Ἀπὸ δὲ τὴν ἄποψη τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐργασίας σαν ἀξίας, εἶναι εὐτύχημα ὅτι πάνω σ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καμμία διαφωνία, γιατί κανεὶς δὲν ἐτόλμησε ἀπὸ πνευματικὴ ἄποψη νὰ κατακρίνει τὴν ἐργασία. Εἶναι, βλέπετε, καὶ ἡ Ἁγία Γραφή που μᾶλλον θὰ μπορούσε νὰ κατηγορηθῆ –καὶ ἔχει, ἄλλως τε, κατηγορηθῆ– ὅτι πολυσπρώχνει πρὸς τὴν ἐργασία, παρὰ τὸ ἀντίθετο. Εἶναι τὸ γνωστὸ ἐκεῖνο «εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω». Μόνο πῶς, ἴσως, δὲν εἶναι ἐξ ἴσου γνωστὸ τὸ ἐξῆς: Ὑπάρχει κάποιος σοφός, που σήμερα τὸν θεωροῦν πολλοὶ ὡς μεγάλο σοφό, ἀρνητῆς, ὄνομα τῆς μόδας, που σὲ ἕνα του βιβλίου γράφει ὅτι ἔφυγε ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό, ἐπειδὴ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέει τὸ «εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω». «Ὡστε», λέει, «τὰ νήπια που δὲν ἐργάζονται νὰ μὴ τρῶνε;»!

Ζ

Καὶ προχωρῶ σὲ ἕνα τρίτο, στο νὰ ἔχωμε δηλαδὴ ὑπ' ὄψιν μας ὅτι καὶ ἐδῶ ὑπάρχει καὶ ἐκδηλώνεται ἡ διαλεκτικὴ, ἡ αἰώνια [σελ. 210] διαλεκτικὴ. Ναί, ἡ οἰκονομία, τὰ οἰκονομικὰ αγαθά, ἡ οἰκονομικὴ αυτόαρκεια εἶναι ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετο, τὸ «οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ἄνθρωπος», εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια. Καὶ θέλετε νὰ ξέρετε γιατί ὑπάρχει σήμερα πολιτισμός; Γιατί ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, χιλιάδες, μυριάδες ἄνθρωποι, που πίστεψαν ὅτι «οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ἄνθρωπος», καὶ ἐγκατέλειψαν ὅλα ὅσα εἶχαν καὶ τὰ ἐθύσασαν –δὲν ἐναυάγησαν, ἀλλὰ τὰ ἐθύσασαν–, ἂν θέλετε, τὰ ἐτοποθέτησαν στὴ μεγάλη ἰδέα τοῦ μεγάλου ἐκείνου μηνύματος, τοῦ μεγάλου ἐκείνου κηρύγματος που εἶναι ὁ πολιτισμός. Ὁ πολιτισμός χρωστάει πάρα πολλὰ

στούς φτωχούς, και μάλιστα στους έκούσια φτωχούς, που ήσαν και είναι πολύ περισσότεροι από ό,τι νομίζουμε. Σ' αυτούς ο πολιτισμός χρωστάει άσυγκρίτως περισσότερα από ό,τι όφείλει στα δολάρια. Είναι και αυτό αλήθεια. Και όλοι θα συμφωνήσωμε ότι, εάν κανείς ήθελε να φέρει ένα δείγμα μωρίας που διακρίνει τη σύγχρονη εποχή –κάθε εποχή έχει και μία ειδική έκφανση μωρίας–, αυτό δεν θα ήταν τόσο εκείνο το δείγμα μωρίας που αναφέραμε πάρα πάνω για «τά μη εργαζόμενα νήπια», αλλά αυτό που υπάρχει στη σημερινή σκέψη και διατυπώνεται ένιοτε με την έρώτηση: «Πόσα δολάρια, άρα γε, χρειάζονται, για να έκπολιτίσωμε την Εύρώπη;» Ή, «φθάνουν τόσα δολάρια, για να κάνωμε Χριστιανική την Ίαπωνία;», Όλοι μας, νομίζω, θα δεχθοϋμε ότι αυτό είναι πράγματι δείγμα μωρίας. Γιατί, άπλούστατα, ο πολιτισμός δεν οικοδομείται από τους προϋπολογισμούς, αλλά μόνο, άφοϋ πρώτα οικοδομηθῆ, έξυπηρετείται από τους προϋπολογισμούς. Θεμελιώνεται όμως και ιδρύεται από όλες τις θυσίες. Άς συγκρίνωμε μόνο τα έπιτεύγματα που έχουν να παρουσιάσουν τα διάφορα έργα με προϋπολογισμούς δισεκατομμυρίων, με εκείνα που παρουσιάζουν πνευματικά έργα που έχουν κάποιο προϋπολογισμό, μόνο γιατί ο Άστικός Κώδιξ το έπιβάλλει.

Η

Αυτό είναι μία αλήθεια που μάς φέρνει, τέταρτο, στο θέμα της έπιστήμης που άσχολεϊται με την Οικονομία, της έπιστήμης της Πολιτικής Οικονομίας. Τεράστιο θέμα αυτό, τεράστια εύτυχως και ή σχετική βιβλιογραφία. Το έρώτημα προβάλλει με ένα [σελ. 211] όνειρο, εύγενικό όνειρο, που έχει γεμίσει βιβλιοθήκες: Να είχαμε μία χριστιανική Πολιτική Οικονομία! Κατά τη γνώμη μου, αυτό είναι τόσο δυνατό, όσο είναι δυνατό να έχωμε μία χριστιανική χημεία, μία χριστιανική άλγεβρα, μιá όποιαδήποτε άλλη Χριστιανική έπιστήμη. Δεν είναι, λοιπόν, δυνατά αυτά. Ή οικονομία είναι έπιστήμη, και κάθε έπιστήμη έρευνά την αλήθεια με βάση τους δικούς της νόμους. Και κάθε άληθινός έπιστήμονας έφαρμόζει τους νόμους αυτούς και προχωρεί στην έρευνά του, χωρίς να είναι γνωστό ποϋ θα καταλήξει. Γιατί όταν είναι δεδομένο ποϋ θα καταλήξει, τότε αυτό δεν είναι πλέον έπιστήμη. Στην περίπτωση, λοιπόν, της Πολιτικής Οικονομίας, θα έρευνήσει τους διαφόρους συντελεστές της παραγωγῆς, την κατανάλωση, την όλη κίνηση των οικονομικών αγαθών, τους οικονομικούς νόμους, θα τους υπαγάγει σε γενικώτερες αρχές ή σε μαθηματικούς τύπους, σύμφωνα με την τελευταία μόδα που επικρατεί τώρα στην Πολιτική Οικονομία, θα προχωρήσει στην έρευνά του, όποτε μοιραία, αναπόφευκτα –γιατί αυτό είναι αναπόφευκτο, δεν είναι έπιταγή– αναπόφευκτα, λοιπόν, θα φθάσει στην άξια που λέγεται άγιο. Γιατί ενώ το άγιο δεν άποτιμᾶται οικονομικά, το άγιο πάντως έπιδρά στην οικονομία. Εάν δέ κανείς δυσπιστεί σ' αυτό και θέλει να ψηλαφήσει το πράγμα, θα τον βοηθήσω, λέγοντάς του να αρχίσει την ψηλάφησή του από το αντίθετο: Να ψηλαφήσει, δηλαδή, τις οικονομικές συνέπειες που έχει ή έλλειψη της άξιας του άγιου από μία κοινωνία.

Ἀλλὰ γιατί νὰ πειραματισθοῦμε; Μήπως δὲν ἔχομε κι' ὅλας πειραματισθεῖ; Λέτε καὶ ἔγινε αὐτὸ ad hoc γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, ὅταν πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια ἓνας πακτωλὸς –ὄχι ὁ μυθικὸς ἐκεῖνος, ἀλλὰ ὁ ἀληθινὸς πακτωλὸς– ἐπέρασε, ὅπως τὸ Gulf Stream, τὸν ὠκεανὸ ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ καὶ πλημμύρισε τὴν Εὐρώπη γεμάτος δολλάρια, δισεκατομμύρια δολλάρια, καὶ κατέκλυσε τὴν Εὐρώπη, μὲ ἀποτέλεσμα περίπου ἴσο μὲν μὲ τὸ μηδὲν ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀνασυγκροτήσεως, ἀρνητικὸ δὲ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ψυχικῆς ἀνασυγκροτήσεως. Γιατὶ ἔγινε αὐτό; Διαβᾶστε, λοιπόν, τὶς ἐφημερίδες γιὰ τὸ πῶς ἔγινε ἡ διαχείριση τοῦ «Σχεδίου Μάρσαλ» σὲ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου, μὲ ἀρχὴ αὐτὲς τὶς Ἰνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, μὲ τί ἠθικὴ κατάπτωση ἔγινε, μὲ τί ἔλλειψη πνευματικοῦ ἔρματος, γιὰ νὰ δῆτε τὴ διαφορά.

[σελ. 212] Καὶ σκεφθῆτε τί θὰ γινόταν, ἐὰν τὸ «Σχέδιον Μάρσαλ» τὸ ἔπαιρναν στὰ χέρια τους ἄνθρωποι ποὺ μέσα τους νὰ λειτουργοῦσε ἡ ἀξία ἅγιο, ἀντὶ ἐκείνων ποὺ ἐπλημμύρισαν τὴν Εὐρώπη, κατασπαταλώντας τὰ χρήματα τοῦ Σχεδίου αὐτοῦ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ πραγματοποιοῦντες μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τοὺς διαφόρους συνδυασμοὺς τῶν συμφερόντων τους. Τότε θὰ βλέπατε ἓνα ἀπειροστὸ ἀπὸ τὸ ποσοδὸ αὐτοῦ τοῦ Σχεδίου Μάρσαλ τί θαύματα θὰ ἔκανε!

Βέβαια, ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἐπιστήμη καὶ ἔχει μόνο τὸ ἀληθὲς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ δέχεται διαταγές. Ἀλλὰ εἶναι πλέον ἐπιστήμη ἡ οἰκονομία, ὅταν κλείνει τὰ μάτια μπροστὰ στὴν πραγματικότητα αὐτή; Μόνο ἂν τὴν ἀναγνώρισει, θὰ ὑπερνήσει τὸ «φάντασμα» ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, γιατί ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει σχέση μὲ φαντάσματα. Καί, πάντως, ἡ ἐπιστήμη τῶν φαντασμάτων... δὲν γεννήθηκε ἀκόμη! Ὁ homo oeconomicus εἶναι ἓνα φάντασμα. Ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι: ὁ ἄνθρωπος ὡς πνεῦμα καὶ ὡς σῶμα. Καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη πρέπει νὰ ἀναγνώρισει τὴν ἀλήθεια αὐτή.

Θέλετε νὰ σᾶς πῶ κάτι γιὰ τὴν κοινωνικὴ οἰκονομία; Ἡ ἀξία τοῦ δολλαρίου ποικίλλει. Σὲ μία κοινωνία ἀνθρώπων μὲ ὑψηλὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο, ἔχει ἀπειροπλάσιαν ἀξία, καὶ μόνο γιατί λειτουργεῖ ἡ πίστη στὶς συναλλαγές, καὶ ἡ πίστη αὐτὴ φέρνει κυκλοφορία, πτώση τοῦ ἐπιτοκίου καὶ ζωογόνηση τῶν συναλλαγῶν. Δῶστε τὴν ἐμπιστοσύνη ὅτι τὰ λεπτὰ θὰ ἀποδοθοῦν ἐξάπαντος, καὶ θὰ δῆτε τότε τὸ ἐπιτόκιο νὰ κατρακυλίσει πολὺ πιὸ γρήγορα ἀπ' ὅ,τι κατρακυλάει τὸ θερμομέτρο, ὅταν πάψει ἡ θέρμανση τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἀνοίξουν τὰ παράθυρα, ὥστε νὰ ἔρθει μέσα ὅλο τὸ κρῦο τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος. Μόνο πῶς αὐτὴ ἡ πίστη δὲν δημιουργεῖται μὲ νόμους, ἀλλὰ σχετίζεται πολὺ μὲ τὴν ἄλλη πίστη, τὴν αἰώνια Πίστη, γιατί σχετίζεται μὲ τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ τῶν ἀνθρώπων.

Θ

Πέμπτη ἐκδήλωση εἶναι τὸ κοινωνικὸ ζήτημα καὶ ἡ κοινωνικὴ πρόνοια. Ἐδῶ, ἡ πνευματικὴ πλευρὰ –καὶ αὐτὸ σὰν ἀποτέλεσμα ὑπολανθάνουσας αἰρέσεως– ἔδειξε μία ἀδιαφορία, μὲ τὴν πρόφαση ὅτι αὐτά, τάχα, ἀφοροῦν στὰ ἐπίγεια, τὰ ὑλικά, ἐνῶ ἐμεῖς ἐνδιαφερόμαστε γιὰ τὰ πνευματικά! Σὰν νὰ μὴν εἶναι ἡ **[σελ. 213]**

κοινωνική δικαιοσύνη, ως δικαιοσύνη, πνευματικό αίτημα. Σάν να μη χαρακτηρίζεται ή δικαιοσύνη από την Αγία Γραφή θρόνος του Παντοκράτορος. Και σαν ή κοινωνική Πρόνοια, ως πρόνοια, να μην είναι αγάπη, και σαν να μη λέει πουθενά το Εύαγγέλιο ότι ο Θεός είναι Αγάπη. «Εάν ένας συνάνθρωπός μας είναι γυμνός και δεν έχει φαγητό, και τόν δοῦμε και τοῦ δώσωμε ἀπλῶς τήν εὐχή μας νά πάει εἰρηνικά νά ζεσταθεῖ και νά χορτασθῆ, χωρίς νά τοῦ δώσωμε ἐκεῖνα πού χρειάζονται, τότε ποιὸ εἶναι τὸ ὄφελος;». Ποιὸς τὸ λέει αὐτό; Οὔτε ὁ Adam Smith, οὔτε κανένας ὀπαδὸς τοῦ homo oeconomicus. Τὸ λέει ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος. Ἔτσι, ἀδιαφορήσαμε μπροστὰ στὸ κοινωνικὸ ζήτημα, και πολλές φορές ἀδιαφοροῦν πολλοὶ και γιὰ τήν εὐποιΐα, παρ' ὅλο ὅτι ἡ Αγία Γραφή λέει «τῆς δὲ εὐποιΐας και κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε».

Ἔπειτα, σὲ ὅλα τὰ «κλίματα» –θὰ ἔλεγα και σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες– ἔχω ἀκούσει νά λένε: «ὦχ, ἀδελφέ, ἠθικολογίες θὰ κάνωμε τώρα;» Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἠθικολογία, εἶναι κάτι ἀνώτερο. Ὅπως και, ἀντίθετα, ὑπάρχει ἡ προσπάθεια νά ἔχωμε ἠθική χωρίς καλλιέργεια πνευματική. Ἀλλά, ὅπως πολλές φορές εἶπα, ἡ προσπάθεια αὐτὴ μοιάζει μὲ τήν προσπάθεια νά ἔχωμε μὲν μήλα, νά ξερριζώνωμε ὅμως τὶς μηλιές!

Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ χρειάζονται δύο διευκρινίσεις.

Ἡ πρώτη ἀναφέρεται στὸ κοινωνικὸ ζήτημα. Τὸ κοινωνικὸ ζήτημα ἔχει μαζί μὲ ἄλλες πλευρὲς και τὶς ἐξῆς δύο: Τὴν ἐπιστημονική και τὴν ἠθική πλευρά. Ἡ ἠθική πλευρὰ εἶναι σχετικὴ μὲ τὴν ἔννοια τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἐπιστημονική πλευρὰ εἶναι σχετικὴ μὲ τὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία και στὸ τέλος μὲ τὴ σκοπιμότητα ἢ μὴ σκοπιμότητα αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ρυθμίσεως. Τὸ δεύτερο, δηλαδή ἡ ἐπιστημονική πλευρά, δὲν μπορεῖ νά λυθῆ ἀπὸ χριστιανική σκοπιὰ. Δὲν μπορεῖ, δηλαδή, ἀπὸ χριστιανική σκοπιὰ νά ὑπαγορευθῆ ὀποιοδήποτε δεδομένο, γιὰ αὐτὸ μόνο μὲ τὴ ἐπιστημονική ἔρευνα θὰ βρεθῆ, ὅπως δὲν μπορεῖ ἀπὸ χριστιανική σκοπιὰ νά ὑπαγορευθῆ ἕνας ἀλγεβρικός τύπος ἀντὶ ἄλλου. Ἐπομένως, εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἀποτυχημένες ὅλες οἱ προσπάθειες νά σχεδιασθοῦν χριστιανικές, τάχα, ὑπαγορεύσεις τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, γιὰ αὐτὰ εἶναι θέματα ἐπιστήμης και ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Ἀλλά ὡς πρὸς τὸ ὅτι πρέπει νά ὑπάρχει τὸ αἶτημα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, δὲν μπορῶ νά καταλάβω [σελ. 214] πῶς θὰ ὑπάρχει ἀνθρωπισμὸς ὀποιασδήποτε μορφῆς –και, φυσικά, περισσότερο ἀπὸ ὅλα χριστιανικός ἀνθρωπισμὸς– πού δὲν θὰ θεωρεῖ τὴν κοινωνική δικαιοσύνη ἕνα ἀπὸ τὰ πρωτεύοντα αἰτήματά του. Τὸ ὅτι πρέπει νά βασιλεύσει ἡ κοινωνική δικαιοσύνη εἶναι τὸ σημερινὸ ἐπιτακτικὸ αἶτημα. Τὸ πῶς ὅμως στὰ ἐπὶ μέρους θὰ ἐμπεδωθῆ αὐτὸ τὸ αἶτημα εἶναι τὸ τεχνικὸ, ἄς ποῦμε, ζήτημα, πού εἶναι ἔργο τῆς ἐπιστήμης. Ἡ δίψα τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἀπόδειξη ὅτι εἴμαστε «*θείας κοινωνοὶ φύσεως*».

Ἡ δεύτερη διευκρίνιση εἶναι ὅτι δὲν πρέπει νά συγχέωμε αὐτὰ πού εἶπαμε μὲ τὴν εἰδίκευση ἑνὸς ἔργου σὲ θέματα πού βρίσκονται ἔξω ἀκόμη και ἀπὸ τὴν κοινωνική πρόνοια. Δὲν σημαίνει, δηλαδή, ὅτι κάθε χριστιανικὸ ἔργο πρέπει ἐξάπαντος νά κάνει τέτοια πρόνοια. Ἄμα ἀνοίξετε τὶς *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, θὰ δῆτε ὅτι τὸ πρῶτο πού ἔγινε ἦταν ὅτι οἱ Ἀπόστολοι εἶπαν ὅτι δὲν μπορούμε ἐμεῖς νά

έγκαταλείψωμε τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ «*διακονεῖν τραπέζαις*». Μὲ τὴν ἐξῆς ὁμως διαφορά: Ὅτι ἐφρόντισαν γιὰ τὸ ποιοὶ θὰ ὑπηρετοῦν σ' αὐτές. Δὲν ἀντίκειται, λοιπόν, σὲ ὅσα εἶπαμε ἢ ὑπαρξὴ ἐκείνου ποὺ ἀφιερώνει τὸν ἑαυτό του στὸ κήρυγμα. Ὁ κήρυκας μπορεῖ –ἴσως πρέπει– νὰ μὴν ἀσχολῆται μὲ αὐτὰ τὰ ἔργα. Τὰ κηρύγματα του ὁμως πρέπει νὰ τὰ θεμελιώνει, νὰ τὰ ἐνισχύει, νὰ τὰ ζωντανεύει καὶ νὰ τοὺς δίνει «*εἶδος καὶ κάλλος*». Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ μὲ τὸ ἐξῆς: Δὲν νομίζω ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει σώνει καὶ καλὰ νὰ λύνει ὅλα τὰ κοινωνικὰ ζητήματα καὶ νὰ κάνει καὶ Πολιτικὴ Οἰκονομία, ὅπως μοῦ συνέβη κάποτε νὰ ἀκούσω σὲ μία ἐκκλησία ἕναν ἱερέα νὰ κηρύττει, καὶ ἐπὶ μισὴ ὥρα νὰ ὑφίσταμαι μάθημα Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ Ἐμπορικοῦ Δικαίου ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀγαθοῦ αὐτοῦ ἐφημερίου, ποὺ κατὰ τὰ λοιπὰ μοῦ θύμιζε τόσο ὠραῖα τὸν ἐφημέριο τῆς Βολισσοῦ ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Ὁ ἄμβωνας, λοιπόν, θὰ θεμελιώνει τὴν ἀγάπη καὶ τὴ δικαιοσύνη, τὴ δίψα καὶ τὴν πίστη στὸν ἀγῶνα, καὶ μὲ αὐτὸ θὰ δίνει τὸ θεμέλιο γιὰ τὴν εὐποΐα καὶ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη, γιὰ τὴν ἔνταξη τῆς οἰκονομικῆς προσπάθειας στὶς ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ ἀνθρωπιστικὸ αἶτημα δὲν πρέπει νὰ ξεχάσει τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα. Μπορεῖ ὁ κήρυκας γιὰ τὸν ἑαυτό του νὰ μένει «*ἐσθίων ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον*», ὅπως ὁ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Ἀλλὰ τὸ ἔργο του θὰ εἶναι νὰ κηρύττει ἐκεῖνο ποὺ ἐκήρυττε ἐκεῖνος: «*μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε*». [σελ. 215] Καὶ αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ κήρυγμα ποὺ θὰ ἐτοιμάζει τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν εὐποΐα.

Ἐπὶ ὑπάρχει ὁμως καὶ ἕνας ἄλλος τομέας ὅπου ὁ χριστιανικὸς αὐτὸς ὕλισμός θὰ ἐκδηλωθῆ. Καὶ αὐτὸς ὁ τομέας εἶναι ἡ τεχνικὴ, ὁ τεχνικὸς πολιτισμός. Ἡ γνώμη ὅτι μόνον ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς εἶναι πολιτισμὸς διατυπώθηκε ἀπὸ πολλοὺς τεχνικούς. Φυσικά, ἡ τάση καθενὸς ποὺ ἀσχολεῖται μὲ κάτι νὰ ὑπερβάλλει κάπως τὴν ἀξία τῆς ἀσχολίας του εἶναι πολὺ ἀνθρώπινη. Καὶ στὸ τέλος, μπορῶ νὰ καταλάβω τὸ κήρυγμα «*ἐμεῖς οἱ τεχνικοὶ θὰ τὰ διορθώσωμε ὅλα*», γιὰτὶ κάθε πλάνη μπορεῖ νὰ βρῆ κατανόηση. Ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, ὅτι δηλαδὴ ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς δὲν εἶναι καθόλου πολιτισμὸς, γιὰτὶ ὁ πνευματικὸς πολιτισμὸς θὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν τεχνικὴ πρόοδο, αὐτὸ δὲν μπόρεσα ποτὲ νὰ καταλάβω τί εἴδους στήριγμα βρῆκε. Ἐχω πῆ καὶ ἄλλοτε ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ παραθεωρήσωμε τὶς σημερινὲς τεχνικὲς προόδους. Γιὰτὶ ἐὰν τὶς παραθεωρήσωμε ἐμεῖς, τὶς ἀρπάζει ἡ ἄρνηση, καὶ ἔπειτα βλέπομε τὰ ἀποτελέσματα καὶ θρηνοῦμε γι' αὐτὰ, ἔχοντας αὐτοὺς τοὺς θρήνους σὰν παρηγορία γιὰ τὴν ἀδράνειά μας. Ἐνα παράδειγμα εἶναι τὰ «*κομφὸρ*» τοῦ σπιτιοῦ. Περρασμένες γενεές ἐνδιαφέροντο κυρίως γιὰ τὰ διαφόρων ποιοτήτων καὶ προελεύσεων βελουῖδα καὶ γιὰ τὴν ἐπίπλωση στὴν Louis XV καὶ Louis XVI στὰ διάφορα σαλόνια, γιὰ τὰ ταπέτα κλπ. Σήμερα τὰ σπιτία ἐνδιαφέρονται περισσότερο γιὰ τὴν ἠλεκτρικὴ κουζίνα, γιὰ τὰ κομφὸρ. Αὐτὸ εἶναι μεγάλη πρόοδος, γιὰτὶ ὁ ἄνθρωπος φεύγει ἀπὸ τὸ μάταιο καὶ πάει στὸ χρήσιμο. Εἰδικώτερα δὲ τὰ σύγχρονα κομφὸρ βοηθοῦν τὴ γυναῖκα, τὴν νοικοκυρά, ὥστε τὸ ἔργο τῆς νὰ εἶναι ἐλαφρότερο. Ἐτσι καὶ ἡ ὑπηρετρία –ἕνας θεσμὸς τελείως ἀντικοινωνικὸς, γιὰτὶ βλάπτει καὶ τὸ σπιτί ἀπὸ ὅπου ἔφυγε μὲ τὴ φυγὴ τῆς καὶ τὸ σπιτί ὅπου μπαίνει σὰν ἕνα ξένο σῶμα– ἡ ὑπηρετρία, λοιπόν, γίνεται πιά περιττή. Εἶναι ὠραῖο τὸ θέαμα

τώρα –πού ἄλλοτε ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸ φαντασθῆτε– νὰ χτυπᾶτε τὸ κουδούνι τοῦ σπιτιοῦ ἐνὸς διαπρεποῦς ἐπιστήμονος, ἀξιωματοῦχου κλπ., καὶ νὰ σᾶς ἀνοίγει ἡ ἴδια ἡ κυρία μὲ τὴν ποδιά της καὶ νὰ λέει: «μὲ συγχωρεῖτε, [σελ. 216] γιατί μαγειρεύω τώρα, ἀλλὰ σὲ λίγο θὰ εἶμαι ἔτοιμη». Ὅλα αὐτὰ γίνονται μὲ τὰ κομφορ. Καὶ κατορθώνεται, ἐπὶ τέλους, νὰ μὴ γίνεταί ἐκεῖνο πού γινόταν ἄλλοτε, ἡ μισή δηλαδή ἀνθρωπότης ἄλλο σκοπὸ νὰ μὴν ἔχει, παρὰ νὰ ικανοποιεῖ τὴν κοιλιόδουλιὰ τῆς ἄλλης μισῆς!

Νά, τώρα, ἓνα ἄλλο παράδειγμα: Ἐχομε τὸ τεχνικὸ ἀπόκτημα πού λέγεται ραδιόφωνο. Ὅλοι παραπονούμεστε ὅτι τὸ ραδιόφωνο δὲν ἔχει πρόγραμμα ικανοποιητικὸ. Ποιὸς φταίει γι' αὐτό; Τὸ ραδιόφωνο; Ἐκεῖνοι πού συντάσσουν τὸ πρόγραμμα; Ἀλλὰ γιατί; Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τὸ συντάσσουν ὅπως νομίζουν ὅτι εἶναι τὸ καλλίτερο. Φταῖνε, ἐπομένως, ἐκεῖνοι πού νομίζουν ὅτι μποροῦσε νὰ λειτουργεῖ καλλίτερα τὸ ραδιόφωνο, ἀλλὰ δὲν κάνουν τίποτε γι' αὐτό. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἀλβανικοῦ Ἔπους δὲν ὑπῆρχε μία ραδιοφωνικὴ ἐκπομπὴ ἐνισχυτικὴ τοῦ ἐθνικοῦ μας ἀγῶνα. Ὅποτε ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία ἔκανε ὥστε δύο-τρεῖς ἄνθρωποι νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ νὰ ἐτοιμάζουν ὁμιλίες γιὰ δύο ἐκπομπές τὴν ἐβδομάδα, πού τις ἔδιναν στὸν Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ, καὶ οἱ ἐκπομπές αὐτές ἦσαν ἡ πνευματικὴ τροφοδοσίᾳ τοῦ ἀγωνιζομένου Ἑλληνα. Ποιὸς, λοιπόν, φταίει; Τὸ ραδιόφωνο φταίει; Ἡ τεχνικὴ φταίει;

Γιὰ νὰ τελειώσω, θὰ ἀναφέρω ἓνα ἄλλο παράδειγμα: Πῶς θὰ μποροῦσε τὸ τηλέφωνο νὰ εἶναι ἔργο εὐποιΐας; Βέβαια, αὐτοὶ πού πονοῦν, οἱ δυστυχημένοι καὶ οἱ θλιβόμενοι, δὲν ἔχουν πάντοτε τηλέφωνο. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἔχουν τηλέφωνο δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ πόνους καὶ θλίψεις καὶ ἀνάγκες. Τί ὠραῖο, λοιπόν, πού θὰ ἦταν οἱ κυρίες πού ἔχουν τηλέφωνο στὸ σπίτι τους νὰ ἔκαναν ἓνα εἶδος «τάξιμο», κάθε ἡμέρα νὰ κάνουν ἓνα τηλεφώνημα, ἴσως δύο, ἴσως τρία, ἀλλὰ ἄς ποῦμε ὅπωςδήποτε ἓνα τηλεφώνημα τὴν ἡμέρα, μὲ σκοπὸ τὴν εὐποιΐα. Μία καλημέρα σὲ ἓναν ἄρρωστο, μία καλὴ κουβέντα, μία κουβέντα συμφιλίωσης κλπ. τί θὰ μποροῦσε ἀλήθεια νὰ κάνει!

Κ

Ἐπείγομαι νὰ ἔρθω –ὅπως βλέπετε ἀπλῶς θέτω τὰ ζητήματα– σὲ ἓνα ἄλλο θέμα. Ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχή, τὸ κεντρικὸ μας θέμα εἶναι ὅτι τὸ ἀνθρωπιστικὸ αἶτημα πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσει [σελ. 217] τὸν οἰκονομικὸ παράγοντα. Ἐνα, λοιπόν, ἄλλο, εἰδικώτερο θέμα εἶναι τὸ θέμα πού λέγεται ὑγεία. «*Mens sana in corpore sano*», «*Νοῦς ὑγιῆς εἰς σῶμα ὑγιές*», ἔλεγε ὁ Γιουβενάλης, σὰν εὐχὴ βέβαια στοὺς θεοὺς, γιὰ νὰ τοῦ δώσουν νοῦ μὲ ὑγεία σὲ σῶμα μὲ ὑγεία. Ὁχι, φυσικά, ὅτι στὰ σοβαρὰ ἐννοοῦσε ὅτι ὅπου ὑπάρχει σῶμα μὲ ὑγεία ἐξάπαντος ὑπάρχει καὶ μυαλὸ μὲ ὑγεία, μὲ ἐξυπνάδα. Γιατὶ ἡ πεῖρα δὲν τὸ ἐπιβεβαιώνει. Ἀλλὰ πάλι καὶ ἡ παραμέληση τοῦ σώματος τί ἀποτέλεσμα θὰ φέρει; Γιατὶ ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ καλλιέργεια τοῦ σώματος σὲ ὑπηρετὴ τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ στὸ θέμα αὐτό,

πού απλῶς τὸ θέτω, μὲ προλαβαίνει ἡ μορφή που ἀναζητοῦμε, τοῦ χριστιανοῦ γιατροῦ, τοῦ γιατροῦ που εἶναι ταυτόχρονα καὶ πνευματικὸς ἄνθρωπος. «Medicis ruis res miranda». Ὁ γιατρός ὁ εὐσεβής, τί θαυμάσιο που εἶναι! Νὰ εἶναι εὐσεβής, βέβαια, ἀλλὰ νὰ μελετάει κιόλας. Καὶ ὅταν λέω νὰ μελετάει, δὲν ἐννοῶ μόνο τὴν ἐπιστήμη του, ἀλλὰ καὶ τὴν κοσμοθεωριακὴ τοποθέτηση τῶν σχέσεων τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς.

Λ

Καὶ ἔρχομαι στὸ πέμπτο καὶ τελευταῖο, στὴν πέμπτη καὶ τελευταία ἔκφανση αὐτοῦ τοῦ «χριστιανικοῦ ὕλισμοῦ» καὶ τῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ ὕλικου παράγοντος ἀπὸ τὸ ἀνθρωπιστικὸ αἶτημα.

Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἔκφανση ὑπάρχει ἓνας πόλεμος που φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ τελειώσει. Εἶναι ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στὴν ψυχαγωγία καὶ τὴν πνευματικὴ ζωὴ. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ περιφρονεῖ τὴν ψυχαγωγία σὰν περιττή, ἂν μὴ καὶ βλαπτική. Ἡ ψυχαγωγία, πάλι, περιφρονεῖ τὴν πνευματικὴ ζωὴ σὰν βλαπτικὴ τοῦ κεφιοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι οὔτε πνευματικὴ ζωὴ γίνεται, οὔτε κέφι γίνεται. Γίνεται, ἀπλούστατα, τὴν καλλίτερη περίπτωση, Χόλλυγουντ!

Πρέπει ὅμως κάποτε νὰ ἀναγνωρίσωμε τὴ σπουδαιότητα τῆς ψυχαγωγίας. Ἡ ψυχαγωγία εἶναι ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν τὴν ἔχει, βέβαια, ἡ Σχολὴ τῆς Βάδης στὸν κατάλογο τῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ὅμως ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ, γιατί συνδέεται μὲ ἄλλες, ἀναγνωρισμένες ἀξίες.

Καὶ συγκεκριμένα:

[σελ. 218] Πρῶτα, ἡ ψυχαγωγία εἶναι ἀνάπαυση. Πόσο δὲ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἀνάπαυση τὸ βλέπομε ἀπὸ τὴν πρώτη ἐντολὴ τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου γιὰ τὴν ἀργία τοῦ Σαββάτου, που ἦταν βέβαια καὶ λατρευτικὴ ἐντολή, ἦταν ὅμως καὶ ἐντολὴ ἀναπαύσεως καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ τῶν ἀλλογενῶν καὶ τῶν κτηνῶν ἀκόμη, δηλαδὴ ἐντολὴ καθολικῆς ἀναπαύσεως. Καὶ ἡ ψυχαγωγία ἀποτελεῖ τὸν τρόπο που δίνει στὴν ἀνάπαυση τὴν πιὸ σκόπιμη μορφή.

Δεύτερο, ἡ ψυχαγωγία συνδέεται μὲ τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Δὲν ἐννοῶ ἐδῶ τὴ βαθιὰ χαρὰ, τὴν ἀνώτερη χαρὰ. Ἀλλὰ ἐννοῶ ἐκεῖνες τὶς μικροχαρὲς τῆς ζωῆς. Ἐκεῖνη τὴ χαρὰ που αἰσθάνεσθε, βλέποντας μία ὠραία ἀνατολὴ ἢ μία ὠραία δύση, κάνοντας ἓνα περίπατο, ἀκούοντας ἓνα ὠραῖο τραγούδι, βλέποντας ἓναν ὠραῖο πίνακα, λέγοντας ἓνα ὠραῖο ἀστεῖο, βλέποντας κάτι που σᾶς δίνει μία χαρὰ, ἀπολαμβάνοντας τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνα τὰ μικροδῶρα –δῆθεν μικροδῶρα– που βοηθοῦν ὅμως τὴ μεγάλη χαρὰ. «Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει...», εἶπε ὁ Κύριος –γιὰ νὰ ὁδηγήσει, βέβαια, σὲ ἄλλο συμπέρασμα, ἀλλὰ, ὅπως πάντοτε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μεταφορικὴ, καὶ ἡ βασικὴ πρόταση εἶναι ἀληθινή–, γιὰ νὰ δῆτε καὶ νὰ διδαχθῆτε ὅτι «οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἐν τούτων». Ἀλλὰ πρέπει γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ νὰ καταδεχθῆτε νὰ ρίξετε μιὰ ματιὰ στὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ «πῶς αὐξάνει»! Καὶ στὸ ἐρώτημα «Τί χρειάζονται, τί πρακτικὴ

ἀξία ἔχουν ὅλα αὐτά;», θὰ ἀπαντοῦσα: Ἀλήθεια, νὰ μὴ τὸ σκεφθῆ αὐτὸ ὁ Δημιουργός, ποὺ γέμισε τὴ φύση ἀπὸ τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ καὶ ἀπ' τὸ κελάιδισμα τοῦ σπίνου καὶ ἀπὸ τὴν ὁμορφὴ θάλασσα καὶ ἀπὸ τὶς ὁμορφιὲς τῆς ζωῆς, ἀντὶ νὰ τὴν γεμίσει μὲ φασόλια καὶ μὲ πατάτες καὶ μὲ πρακτικὰ πράγματα!

Τρίτο, ἡ ψυχαγωγία βοηθεῖ στὴν κοινωνικότητα. Λοιπόν, ξέρετε ὅτι, γιὰ νὰ δῆτε ἕναν ἄνθρωπο ἐὰν εἶναι πολιτισμένος καὶ κοινωνικός, θὰ τὸν δῆτε στὴν ψυχαγωγία; Εἶναι ἡ εἰλικρινέστερη ἔκφραση τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Χαλαρώνεται ἡ «νευρὰ τοῦ τόξου», καὶ φαίνεται ὁ ἄνθρωπος ὅπως πράγματι εἶναι. Κυττᾶτε τον πῶς ψυχαγωγεῖται, πῶς παίζει, πῶς ἀστειεύεται, τί εἶδος χιοῦμορ κάνει, κί' ἀπ' ἐκεῖ θὰ καταλάβετε ἐὰν εἶναι εἰλικρινῆς ἄνθρωπος. Ἡ ψυχαγωγία, λοιπόν, εἶναι ἕνας παράγων κοινωνικότητας.

[σελ. 219] Τέταρτο. Ἡ ψυχαγωγία συνδέεται –ἔμμεσα μὲν, ἀλλὰ συνδέεται– μὲ τὴν ἀξία ποὺ λέγεται ὠραῖο, καὶ σὲ συνάφεια μὲ τὴν ἀξία ποὺ λέγεται τέχνη. Εἶναι λοιπόν ἀξία, καὶ σὰν τέτοια πολιτιστικὴ ἀξία χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπὸ κάθε πνευματικὴ προσπάθεια. Ἡ ψυχαγωγία, λοιπόν, δίνει τὸν ἀπαιτούμενο καιρὸ καὶ τὴν ψυχικὴ ἄνεση, ὥστε νὰ χρησιμοποιηθῆ ἡ ἀξία τέχνη καὶ νὰ συνυφανθῆ στὸν πολιτισμὸ μας.

Θὰ μπορούσα πολλὰ ἄλλα νὰ πῶ, ἀλλὰ *«ἐπιλείπει με διηγούμενον ὁ χρόνος»*. Γιὰ τὸν πνευματικὸ ἄνθρωπο, γιὰ τὸ χριστιανό, ἡ ψυχαγωγία εἶναι τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο ποὺ θὰ κάνει τὸ Χριστιανισμὸ του Χριστιανισμὸ διαρκείας. Εὐκολώτερα τότε πλέον συγχωρεῖ καὶ τὸν ἄλλον, εὐκολώτερα ἀντιμετωπίζει μία ἀντιξοότητα. Τί τὰ θέλετε, ὁ χριστιανὸς ἀκολουθεῖ τὸν Χριστό, ποὺ εἶπε: *«εἰς τοῦτο γεγέννημαι καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ»*. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι αὐτή: Ὅτι ὁ Θεὸς ἔκανε τὸν ἄνθρωπο σῶμα καὶ ψυχὴ. Καὶ ἡ ἀνάπαυση τοῦ σώματος, καὶ ἡ διανοητικὴ ἀκόμη –γιατὶ στὴν ψυχαγωγία μετέχει βέβαια καὶ ὁ διανοητικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου–, αὐτὸ τὸ ξαλάφρωμα, ἡ χάλαση τῆς «νευρᾶς τοῦ τόξου», βοηθεῖ τὸ πνεῦμα.

Πῶς τὸ εἶπαμε αὐτό; Βοηθεῖ τὸ πνεῦμα; Ὡστε βοηθεῖ τὸ πνεῦμα ἡ ψυχαγωγία; Μά, τώρα πέσατε ἀπὸ τὸν Ἄρη; Δὲν ἔχετε δῆ, λοιπόν, τὴν ποιότητα τῆς ψυχαγωγίας ποὺ προσφέρει ἡ κοινωνία; Καὶ θὰ τολμήσετε νὰ μοῦ πῆτε ὅτι αὐτὴ ἡ ψυχαγωγία βοηθεῖ τὸ πνεῦμα; Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι ἡ ψυχαγωγία εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ, ποὺ οἱ φύλακες τὸ ἄφησαν νὰ τὸ κλέψει ὁ διάβολος. Γιὰ νὰ μιλήσω νομικά, τὴν κατοχὴ καὶ νομὴ τῆς ψυχαγωγίας τὴν ἔχει ὁ διάβολος. Τὴν κυριότητα ὅμως τὴν ἔχει ὁ Θεός. Καὶ τὸ θέμα εἶναι ὅτι ὁ κύριος καὶ μὴ νομεὺς τῆς ψυχαγωγίας θὰ τὴν διεκδικήσει ἀπὸ τὸν νομέα καὶ μὴ κύριο μὲ μέσο ἕνα χριστιανικὸ πολιτισμὸ. Καὶ τότε θὰ δῆτε ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅταν βρῆ μία τέτοια, πνευματικὰ σεβαστὴ ψυχαγωγία, θὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἄλλη. Μπορεῖ, βέβαια, νὰ ξενυχτᾷ τώρα ὁ ἄνθρωπος μέσα σὲ μία ἀτμόσφαιρα καὶ σωματικὰ ἀποπνικτικὴ. Ἄν τοῦ δώσετε ὅμως μία ἄλλη ψυχαγωγία –ἀλλὰ ἀληθινὴ ψυχαγωγία, ὄχι δῆθεν ψυχαγωγία–, θὰ παρατήσῃ τὴν ψεύτικη καὶ θὰ ἔρθῃ στὴν ἀληθινή. Ὁ Ροῖδης λέει κάπου ὅτι οἱ χοῖροι ἀγαποῦν νὰ κυλιῶνται στὸ βόρβορο, ὄχι γιατί τοὺς ἀρέσει ὁ βόρβορος, ἀλλὰ γιατί τοὺς ἀρέσει **[σελ. 220]** αὐτὴ ἡ δροσιὰ ποὺ αἰσθάνονται. Ἐάν, λοιπόν, τοὺς

προσφέρετε καθαρὸ νερό, γιὰ νὰ κυλισθοῦν ἐκεῖ, θὰ δῆτε ὅτι θὰ ἀφήσουν τὸ βόρβορο καὶ θὰ τρέξουν στὸ καθαρὸ νερό. Δὲν ξέρω ἐὰν ἡ κατὰ γράμμα ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ποὺ λέει ὁ Ροῖδης εἶναι ἀληθινή. Ἡ μεταφορὰ ὅμως τῆς εἰκόνας αὐτῆς στὸ θέμα τῆς ψυχαγωγίας εἶναι πολὺ ὀρθὴ καὶ ἀποτελεῖ ἔλεγχο γιὰ ὅλους μας. Ξέρω, δηλαδή, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἀκόμη καὶ ἐὰν ἔχει τελείως ἀποκτηνωθῆ ἀπὸ τὸν σημερινὸ ψευτοπολιτισμό, θὰ τρέξει στὸ καθαρὸ νερό, ἀρκεῖ νὰ τοῦ προσφερθῆ. Μόνο ὅτι ἡ ψυχαγωγία αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ψυχαγωγία ἀληθινή, νὰ εἶναι ζύμη καὶ ὄχι προζύμι, γιατί, ὅπως καὶ ἄλλοτε ἔχομε πῆ, ἅμα πολυμπῆ προζύμι, ξινίζει τὸ ψωμί. Ἡ ἀληθινὴ ψυχαγωγία πρέπει, πρῶτα, νὰ εἶναι ἀληθινὴ χαρὰ τῆς ζωῆς, καί, δεύτερο, νὰ μὴν εἶναι μέσο προπαγάνδας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄν θέλετε νὰ ἐλκύσετε ἀνθρώπους στὸν Χριστιανισμό, θὰ τοὺς ἐλκύσετε μὲ τὴν ἔκθεση τῶν ἀρχῶν σας καὶ τῶν ἰδεῶν σας, καὶ ὄχι μὲ τὴν ψυχαγωγία. Καὶ ἀπόδειξη αὐτοῦ εἶναι τὸ ἐξῆς: Πηγαίνουν, λ.χ., οἱ νέοι καὶ οἱ νέες στὸ χορὸ ποὺ ὀργανώνει ἡ τάδε χριστιανικὴ κίνηση, ἄς ποῦμε στὸ Βερολῖνο, ὡς μέσο γιὰ νὰ τοὺς προσελκύσει, καὶ ὕστερα βρίσκουν ὅτι ὠραῖα μὲν ἦταν, ἀλλὰ ἐὰν σὲ ἓνα ἄλλο ντάνσιγκ ὀργανωθῆ καλλίτερος χορὸς, γιατί δὲν θὰ πᾶνε ἐκεῖ; Μὲ ποιὰ, δηλαδή, λογικὴ θὰ πᾶνε στὸ λιγώτερο πετυχημένο, καὶ δὲν θὰ πᾶνε στὸ περισσότερο πετυχημένο;

Ἡ ψυχαγωγία, λοιπόν, θὰ εἶναι ξεκούρασμα τῶν πνευματικῶν ἐργατῶν, τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν αὐτὲς τὶς πεποιθήσεις. Ἄλλο, βέβαια, εἶναι τὸ ζήτημα ὅτι ἡ ψυχαγωγία αὐτὴ θὰ ἀποτελεῖ αὐτόματα καὶ ἀπολογητικὴ δύναμη, γιατί θὰ ἀποτελεῖ ἀπάντηση στὴν κατηγορία ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς κάνει τὴ ζωὴ στεγνὴ καὶ σκυθρωπὴ. Δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι μέσο προπαγάνδας.

Αὐτὰ πρέπει νὰ κάνει τὸ ἅγιο γιὰ τὴν ψυχαγωγία. Ἡ δὲ ψυχαγωγία πρέπει νὰ σέβεται τὸ ἅγιο. Ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ νὰ σέβεται τὸν ἄνθρωπο. Βάλτε στὴν ψυχαγωγία τὸ «ἀλάτι» τοῦ σεβασμοῦ, βάλτε καὶ στὸ ἅγιο τὴν πληρότητα τοῦ ἀνθρώπινου βίου, ποὺ περιλαμβάνει καὶ τὴν ψυχαγωγία, καὶ τὰ ἄλλα εἶναι πλέον μόνο ζήτημα καλῆς θελήσεως. Γιατί ἐὰν δὲν κερδηθῆ ἡ μάχη τῆς ψυχαγωγίας, ἡ χριστιανικὴ ἐργασία δὲν κάνει τίποτε. Ἐὰν τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα δὲν κυβερνᾷ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὴν προσευχὴ ὡς τὸ ποδόσφαιρο, τότε τὸ ἀνθρωπιστικὸ αἶτημα δὲν **[σελ. 221]** θὰ ἐκπληρωθῆ. Τὸ ἀνθρωπιστικὸ αἶτημα θὰ ἐκπληρωθῆ, μόνο ἐὰν ἔχωμε πνευματικὴ κατεύθυνση ποὺ νὰ ἐφαρμόζεται σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, σύμφωνα μὲ τὸ «τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός» τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Καὶ ἡ ψυχαγωγία εἶναι μία ἐκφάνση τῆς ζωῆς, καὶ πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ κυβερνηθῆ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Τὸ πνεῦμα, δηλαδή, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσει τὴν ἀνάγκη τῆς ψυχαγωγίας. Καὶ ἡ ψυχαγωγία πρέπει νὰ μάθει νὰ σέβεται τὶς ἀξίες τοῦ πνεύματος. Καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν πειραματισθῆ ξέρουν τώρα ὅτι ἀπὸ τὴν καλὴ ψυχαγωγία οὔτε τὸ πνεῦμα βλάπτεται, οὔτε ἡ ψυχαγωγία. Καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχαγωγία γίνονται εἰλικρινεῖς. Εἶναι εἰλικρινῆς ἡ πνευματικὴ ζωὴ, ὅταν περιλαμβάνει τὴν ψυχαγωγία. Καὶ εἶναι εἰλικρινῆς ἡ ψυχαγωγία, ὅταν σέβεται τὶς πνευματικὲς ἀξίες.

Λυπᾶμαι, γιατί απόψε άπασχοληθήκαμε με θέματα τοῦ «κατωτέρου όρόφου», ή, άν θέλετε, τοῦ «ύπογείου» τῆς πνευματικῆς ύποστάσεως. Ἐάν έστενοχώρησα μερικούς, εάν τοὺς ἔβαλα σέ άνησυχία, εάν μερικοί, πού θεωροῦν ότι κατέχουν τὶς παραδόσεις καὶ τόν έαυτό τους τόν αἰσθάνονται γερὰ θεμελιωμένο καὶ άποτελοῦν τήν «δεξιά» τῆς χριστιανικῆς παρατάξεως, εάν, λοιπόν, αὐτοὶ ποῦν ότι σκανδαλίσθηκαν κάπως γιά ὅσα εἶπα, τοὺς εύχαριστῶ πολὺ γιά τή φιλοφρόνηση! Αὐτὸς ἦταν ὁ σκοπός μου. Σκοπός μου ἦταν οἱ ὀμιλίες αὐτὲς νά εἶναι ὀμιλίες άνησυχίας, καὶ ὄχι πνευματικῆς οἰκοδομῆς. Καὶ εάν σ' αὐτήν τήν ὀμιλία άσχολήθηκα με τόν Χριστιανισμό στό σωματικό του μέρος, συγγνώμην, αλλά οἱ εκπρόσωποι τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἄνθρωποι με σάρκα καὶ ὀστά. Τὸ ἄνθρωπιστικό, λοιπόν, αἴτημα άναφέρεται σέ ἄνθρώπους με σάρκα καὶ ὀστά. Καὶ ή μεγάλη ἄνθρωπιστική ιδέα τοῦ Χριστιανισμοῦ θά έκδηλωθῆ σέ ἄνθρώπους με σάρκα καὶ ὀστά. Καὶ πρέπει νά δοῦμε τί πρέπει νά γίνει με αὐτὰ τὰ «*ὀστράκινα σκεύη*», στὰ ὀποῖα κατοικεῖ ὁ θησαυρός αὐτός. Βλέπετε, γιά νά σωθῆ ή ἄνθρωπότης, «*ὁ Λόγος σὰρξ έγένετο*», «*πεπειρασμένος δέ κατὰ πάντα καθ' ὀμοιότητα χωρὶς άμαρτίας*».

Ἐκεῖνο πού θέλησα νά πῶ ἦταν ή ἀλήθεια, ὄχι με ὀδηγὸ τήν σκοπιμότητα, οὔτε καν τήν άπολογητική σκοπιμότητα, αλλά **[σελ. 222]** τήν ἀλήθεια «*ὡς έξ εἰλικρινείας... κατενώπιον τοῦ Θεοῦ*», ὅπως λέει ὁ μέγας Ἀπόστολος. Ἀλλά νομίζω ότι οὔτε ἐκεῖνοι πού έσκανδαλίσθηκαν κάπως θά ἔπρεπε νά σκανδαλισθοῦν. Πρέπει μᾶλλον ὄλοι νά δοξάσωμε τόν Θεό, γιατί ἀνήκομε σέ μία πίστη καὶ σέ μία ιδεολογία ὅπου μπορούμε νά μιᾶμε έλεύθερα καὶ ὅπου δέν ἔχομε καμμία ἄλλη σκοπιμότητα έκτός άπό τήν ἀλήθεια.

Τὸ ἄνθρωπιστικό αἴτημα θά βρῆ τήν έκπλήρωσή του μέσα σέ μία τέτοια πνευματική προσπάθεια, πού θά κυβερνάει τόν ἄνθρωπο, άφοῦ πρῶτα τόν κατανοήσει σέ ὄλες του τὶς ἀνάγκες. Γιατί μόνον ὅταν κατανοεῖ, μπορεῖ νά κυβερνάει. Καὶ ή πνευματική αὐτή κυβέρνηση άπό τὸ πνεῦμα τὸ χριστιανικό εἶναι πρὸ πάντων σπουδῆ καὶ μελέτη καὶ κατανόηση. Μόνον ἔτσι θά γίνει ἐκεῖνο πού χρειάζεται, γιά νά ἔχωμε πραγματικά ἕνα αὔριο καλλίτερο άπό τὸ σήμερα. Ἐτσι μόνον θά ἔχωμε ἕνα Χριστιανισμό πού ὄχι μόνον στὰ βιβλία, αλλά καὶ στήν κοινωνική πραγματικότητα θά εἶναι μία ὑπόθεση σοβαρή, πού θά τήν παίρνουν στὰ σοβαρὰ ἄνθρωποι σοβαροί!

30

ΜΙΑ ΚΑΤΑΠΛΗΚΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Α

Ἀπὸ τὸν πολὺ θησαυρὸ τῶν νοημάτων καὶ διδαγμάτων ποὺ ὑπάρχουν στὴν περιγραφή τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου γιὰ τὴν συνάντηση τοῦ Κυρίου μὲ τὴν Σαμαρείτιδα, πραγματικὰ δὲν ξέρει κανεὶς τί νὰ πρωτοπῆ. Ὅλοι αἰσθανόμαστε τὸ μεγαλεῖο τῆς Σαμαρείτιδος.* Πηγαίνει στὸ πηγάδι μὲ τὴ στάμνα της, γιὰ νὰ ἀντλήσει νερό, καὶ βλέπει ἕναν Ἑβραῖο ποὺ τῆς λέει: Δώσε μου νὰ πιῶ νερό. Ἐκείνη τοῦ λέει τότε: Πῶς ἐσύ, ποὺ εἶσαι Ἰουδαῖος, ζητᾶς ἀπὸ μένα, μία Σαμαρείτιδα, νὰ πιῆς νερό; Ἐμφανίζεται ἔτσι φανατικὴ πατριώτισ, ποὺ μισεῖ τοὺς Ἑβραίους, γιὰτι ξέρει ὅτι οἱ Ἑβραῖοι, ποὺ εἶναι πολὺ ἰσχυρὸς λαός, μισοῦν τοὺς λίγους Σαμαρεῖτες. Ὁ Κύριος ὅμως τῆς ἀπαντᾷ ὅτι, ἂν ἤξερες ποιὸς εἶμαι, τότε θὰ μοῦ ζητοῦσες νὰ σοῦ δώσω ἐγὼ «ὕδωρ ζῶν». Ἡ Σαμαρεῖτις τότε τὸν ρωτᾷ ποῦ τὸ ἔχει αὐτὸ τὸ «ὕδωρ τὸ ζῶν» κλπ. Καὶ στὴ συνέχεια ὁ Κύριος τῆς λέει, πήγαινε καὶ φώναξε τὸν ἄνδρα σου καὶ ἔλα ἐδῶ. Ἐκείνη τοῦ ἀπαντᾷ ὅτι δὲν ἔχει ἄνδρα, καὶ ὁ Κύριος τῆς λέει τότε: τὴν ἀλήθεια εἶπες ὅτι δὲν ἔχεις ἄνδρα, γιὰτι εἶχες πέντε ἄνδρες, καὶ αὐτὸς μὲ τὸν ὁποῖο τώρα συζῆς δὲν εἶναι ἄνδρας σου. Καὶ σ' αὐτὴ τὴν αὐστηρὴ συμπεριφορὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀπαντᾷ ἡ Σαμαρεῖτις; Ἀπαντᾷ μὲ τό: Κύριε, βλέπω ὅτι εἶσαι προφήτης! Ἐτσι ἡ Σαμαρεῖτις, μὲ τὴν ἀνωτερότητα καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀπαντήσεώς της, «ἐνίκησε» τὸν Θεό! Δὲν εἶναι, ἄλλως τε, ἡ πρώτη φορὰ ποὺ συμβαίνει κάτι τέτοιο. Καὶ ἄλλη μία φορὰ ἔχομε ἄνθρωπο ποὺ «ἐνίκησε» τὸν Θεό. Καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος πάλι γυναίκα ἦταν, ἡ Συροφοινίκισσα ἐκείνη ποὺ ὅταν τῆς εἶπε ὁ [σελ. 224] Κύριος ὅτι δὲν μπορῶ νὰ ἀφήσω τὸ ψωμί τῶν παιδιῶν καὶ νὰ τὸ δώσω στὰ «κυνάρια», τὰ σκυλιά, τοῦ ἀπάντησε: Ναί, Κύριε, ἀλλὰ καὶ τὰ σκυλιά τρῶνε ἀπὸ τὰ ψίχουλα ποὺ πέφτουν ἀπὸ τὸ τραπέζι τῶν κυρίων των. Καὶ τότε τῆς λέει ὁ Κύριος: «Ἵθι γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις!» Μὲ ἐνίκησες! Τί μεγάλο πρᾶγμα εἶναι νὰ εἶσαι νικητὴς τοῦ Θεοῦ! Ἡ Καινὴ Διαθήκη ἔχει δύο τρεῖς φορές –ἀλλὰ καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κάπου– μερικὰ παραδείγματα τέτοιου μεγαλείου ποὺ προκαλοῦν τὸ θαυμασμὸ τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ μεγαλεῖο ἄς μὴν ἀπορροφήσει τὴν προσοχή μας τόσο, ὥστε νὰ μὴ δοῦμε καὶ κάτι ἄλλο μεγαλειῶδες στὴ Σαμαρείτιδα. Τὸ ὅτι, δηλαδή, ἔσπευσε νὰ

* Βλ. καὶ Ἡ πίστις ὡς βίωμα, τόμος Γ', σελ. 65, 66 (σ.ἐ.).

γίνει ιεραπόστολος. Καί αυτό πιά πάει πολύ! Πρῶτα-πρῶτα, παρατάει ἐκεῖ τὴ στάμνα της. Μά, ἦταν ἀνάγκη νὰ τὴν παρατήσῃ; Καὶ προσέξτε, γιατί δὲν εἶναι εὐκολο νὰ καταλάβωμε τὴ νοοτροπία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ στάμνα θὰ ἔπρεπε νὰ πιῆ καὶ νὰ πλυθῆ ἀκόμη. Καὶ ἀφοῦ παράτησε τὴ στάμνα της, πάει νὰ βρῆ τοὺς ἄλλους συμπατριῶτες της στὴν πόλη καὶ νὰ τοὺς πῆ – ἀλήθεια, τί νὰ τοὺς πῆ; Ὅτι τῆς εἶπε ὅλα ὅσα ἔκανε στὴ ζωὴ της! Καταλάβετε τί ταπείνωση εἶναι αὐτή; Πραγματικά, μὲ πιάνει ἴλιγγος μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν ταπείνωση! Καὶ τί τοὺς λέει στὴ συνέχεια; Μά, μήπως εἶναι αὐτὸς ὁ Χριστός; Γιὰ ἐλᾶτε καὶ σεῖς νὰ δῆτε. Ἔρχονται, λοιπόν, οἱ συμπατριῶτες της «μελίσει» ἀπὸ τὴ Συχάρ στὸ πηγάδι αὐτό, ὅπου βλέπουν τὸν Κύριο καὶ τὸν παρακαλοῦν νὰ μείνῃ στὴν πόλη τους. Ἐκεῖ ἔμεινε πράγματι δύο μέρες, ὅπου πάρα πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς πίστεψαν στὸν Χριστὸ καὶ τῆς ἔλεγαν ὅτι τώρα πιά δὲν πιστεύομε πιά μόνο ἀπὸ αὐτὰ ποὺ μᾶς εἶπες, γιατί εἶδαμε καὶ μόνοι μας ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός.

Καὶ ἐδῶ βλέπομε τὴν ἐπανάσταση ποὺ κάνει ὁ Κύριος, ὅταν, ἐνῶ ἦταν Ἑβραῖος, πῆγε καὶ ἔμεινε στὴ Σιχέμ δύο ἡμέρες φιλοξενούμενος τῶν... Σαμαρειτῶν! Ναί, εἶναι φοβερὸ μεγαλεῖο! Εἶναι μεγαλεῖο ποὺ ζαλίζει!

B

Ἀλλὰ ἄς ξεζαλιστοῦμε λιγάκι ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο αὐτὸ καὶ ἄς δοῦμε ἀμέσως γιατί λέει ὁ Κύριος στὴ Σαμαρείτιδα ὅτι «*πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ [σελ. 225] προσκυνεῖν*». Ἔτσι ποὺ ἔφθασε νὰ τῆς πῆ ὅλα ὅσα ἔκανε στὴ ζωὴ της, θὰ μποροῦσε ἢ θαυμαστὴ αὐτὴ γυναίκα νὰ τοῦ πῆ: Ἀφοῦ εἶσαι προφήτης, δὲν μοῦ λές σὲ παρακαλῶ πότε θὰ τελειώσει αὐτὴ ἡ ἱστορία νὰ μὴ ζῶ καὶ ἐγὼ μὲ ἓνα μὴ νόμιμο ἄνδρα; Τίποτε ὅμως ἀπ' αὐτὰ δὲν τοῦ εἶπε. Ἀλλὰ τὸν ἐρώτησε ἀμέσως ποῦ πρέπει νὰ προσκυνοῦμε τὸν Θεό, γιατί, ὅπως τοῦ εἶπε, ἐσεῖς οἱ Ἑβραῖοι προσκυνεῖτε στὸν ναὸ τοῦ Σολομῶντος, ἐνῶ ἐμεῖς στὸ ὄρος Γαριζεῖν. Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ σωστό; Καὶ τῆς λέει τότε ὁ Κύριος: Ἄκουσε, κυρία μου –γιατὶ τὸ «*γύναι*» σημαίνει περίπου κυρία–, οὔτε στὸ ὄρος αὐτό, οὔτε στὴν Ἱερουσαλήμ προσκυνεῖται ὁ Θεός. Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ εἶναι πνευματικὴ, καὶ δὲν εἶναι συνδεδεμένη μὲ ἓναν ὠρισμένο τόπο: «*Οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις...*», γιατί ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα. Ἀλλὰ πάλι, τί σημαίνει αὐτό; Ὅτι κάθε λατρεία ποὺ δὲν γίνεται οὔτε στὸ ὄρος Γαριζεῖν οὔτε στὰ Ἱεροσόλυμα εἶναι πραγματικὴ πνευματικὴ λατρεία; Πότε λατρεύομε τὸν Θεό «*ἐν πνεύματι*»;

Βέβαια, κατ' ἀρχὴν, δὲν τὸν λατρεύομε μόνο μὲ τοὺς τύπους. Πηγαίνεις, λ.χ., σὲ μία ἐκκλησία καὶ τὴν βλέπεις γεμάτη εἰκονογράφηση. Εἶναι πνευματικὴ ἢ λατρεία σ' αὐτή; Ὁχι. Κατόπιν φωνάζεις ἓνα χρωματιστὴ καὶ σβήνει τὶς εἰκόνες καὶ γίνεται ἡ ἐκκλησία ἄσπρος τοῖχος. Μήπως ἔτσι ἔγινε πνευματικὴ ἢ λατρεία; Ὁχι, φυσικά. Κάτι ἄλλο πρέπει νὰ εἶναι ἡ πνευματικὴ λατρεία. Πότε, λοιπόν, λατρεύομε τὸν Θεό «*ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ*»; Ἡ ἀπάντηση εἶναι: Ὅταν τὸ πνεῦμα μας εἶναι στραμμένο πρὸς τὸν Οὐρανό, δηλαδή πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Ἀπόστολος

Παῦλος μᾶς διδάσκει πότε λατρεύομε τὸν Θεό «έν πνεύματι» καὶ ποιὸς εἶναι ὁ καρπὸς τοῦ Πνεύματος καὶ ποιὸς εἶναι οἱ ἐκφάνσεις τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου. Λατρεία, λοιπόν, εὐάρεστη στὸν Κύριο εἶναι ἡ στροφή τῆς ζωῆς μας, ὥστε νὰ εἶναι σύμφωνη μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν δὲν τὰ καταφέρνωμε ὁμῶς; Τότε ἄς ἔχωμε τὸλάχιστον τὴ στροφή τῆς θελήσεώς μας σὰν ἀγωνιστική προσπάθεια, ὥστε, καὶ ἐὰν κανεὶς πέφτει, νὰ γίνεται αὐτό, χωρὶς νὰ τὸ θέλει. Γιατὶ ὅλα αὐτὰ νοοῦνται καλόπιστα καὶ ἀγωνιστικά. Στὸ τέλος, «έν πνεύματι λατρεία» εἶναι ὁ καλὸς ἀγώνας, ὁ ἀγώνας, γιὰ νὰ ζοῦμε σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Θὰ μπορούσα νὰ πῶ πάρα πολλὰ καὶ γιὰ τὴ συζήτηση τοῦ Κυρίου μὲ τοὺς μαθητές Του, ἀλλὰ πρέπει δυστυχῶς νὰ κλείσω. **[σελ. 226]** Ἕνα μόνο θέλω τελικὰ νὰ πῶ: Ὅτι ἡ μορφή τῆς Σαμαρείτιδος, μορφή γυναίκα ἀμαρτωλῆς, εἶναι μία μορφή καταπληκτική! Καὶ ἡ μορφή αὐτὴ δὲν μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἔρημο τῆς Θηβαΐδος, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀμαρτωλὴ γυναῖκα.

Μὲ ἔχει συγκινήσει τόσο πολὺ αὐτὸ τὸ περιστατικό, ὥστε σκέπτομαι καὶ κάτι ἄλλο: Τί θὰ λέγατε, ἀλήθεια, νὰ πετάξωμε αὐτὸ τὸ περιστατικὸ πὺ μᾶς διέσωσαν τὰ Εὐαγγέλια, ἀφοῦ τὸ θέλουν τὰ διάφορα «μεγάλα πνεύματα» τῶν νέων τῆς ἐποχῆς μας; Καὶ νὰ τὸ ἀντικαταστήσωμε μὲ τί; Ποῦ ἄλλοῦ θὰ βροῦμε τὸ περιστατικὸ αὐτὸ τῆς Σαμαρείτιδος; Γι' αὐτὸ ἄς εὐχαριστήσωμε τὸν Θεό, πὺ μᾶς διεσώθη αὐτὴ ἡ περικοπή.

31

ΜΕΓΑΛΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑ*

Α

Θὰ συνδέσωμε τὸ θέμα μας μὲ τὴ φράση ποὺ ἀναφέρεται στὸ δ' κεφάλαιο τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου: «ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα».

Θὰ πρέπει νὰ προσέξωμε τὴ λέξη «μέγα», ὅτι τὸ φῶς εἶναι μέγα, μεγάλο. Εἶναι μία λέξη ποὺ δὲν τὴν ἔχομε προσέξει, καὶ γι' αὐτὸ εἶναι μεγάλη ἢ ζημιὰ καὶ ἡ συμφορὰ ποὺ παθαίνει ὁ Χριστιανισμὸς μας, ἀκριβῶς γιατί δὲν προσέξαμε τὴ λέξη «μέγα», τὴ λέξη μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, τὴ λέξη «τὰ τίμια ἡμῖν καὶ μέγιστα ἐπαγγέλματα δεδώρηται». Γενικά, δὲν ἔχομε προσέξει πόσο μεγάλη εἶναι ἡ κλήση στὴν ὁποία καλούμεθα. Καὶ ἐπειδὴ δὲν τὸ προσέξαμε, δὲν τὸ ἀφωμοιώσαμε, δὲν τὸ κάναμε κανόνα τῆς ζωῆς μας, καὶ ἔτσι αὐτὸ γίνεται ἓνα «σαράκι» καὶ μία ἐστία «μικροβίων» ποὺ μολύνει τὸ χριστιανικὸ μας ὄργανισμό.

Πραγματικά, στὴ μελέτη τῆς παθολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ μας συναντοῦμε κι' ὅλας μία ἀρρώστια ποὺ κάνει νὰ μὴ αἰσθανώμαστε ὅτι ἡ χριστιανικὴ μας κλήση καὶ ὅ,τι συνδέεται μ' αὐτήν, τὸ χριστιανικὸ μήνυμα, ὁ Χριστιανισμὸς, εἶναι κάτι τὸ ἀπείρως μεγάλο, ποὺ μπροστὰ του κάθε ἄλλο πρᾶγμα εἶναι μικρὸ καὶ χάνεται, ὅπως ἐκμηδενίζεται καὶ τὸ ὕψος τῶν Ἰμαλαΐων ἀκόμη μπροστὰ στὶς ἀποστάσεις τῶν ἄστρων. Κάθε ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἀσύλληπτα μικρὸ μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο τῆς χριστιανικῆς κλήσεως. Ἡ κλήση αὐτὴ εἶναι κάτι τὸ πραγματικὰ μεγάλο. Τὸ μόνο μεγάλο!

Καὶ ὄχι μόνο στὸ σύνολό του ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι κάτι ποὺ τὸ μεγαλεῖο του εἶναι ἀσύγκριτο καὶ μοναδικό, ἀλλὰ καὶ [σελ. 228] εἰδικώτερα τὸ κάθε τι μέσα στὸν Χριστιανισμό εἶναι μεγάλο. Καὶ αὐτὸ ἐπίσης δὲν τὸ ἔχομε προσέξει. Μπορεῖ καμμία φορὰ νὰ λέμε γενικά καὶ ἀόριστα ὅτι εἶναι μεγάλη ἢ χριστιανικὴ μας πίστη καὶ ὁ Χριστιανισμὸς. Ἀλλὰ δὲν ἔχομε καταλάβει ὅτι στὸ μεγαλεῖο αὐτὸ μετέχει καὶ κάθε τι ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴ χριστιανικὴ μας κλήση, μέχρι καὶ τὶς ἐλάχιστες λεπτομέρειες.

Μεγάλο εἶναι τὸ αἰώνιο μήνυμα. Ἀλλὰ μεγάλη εἶναι, πρῶτον, καὶ ἡ ἱστορία τῆς χριστιανοσύνης ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ προφήτης Ἡσαΐας εἶπε ὅτι, μολονότι θὰ ὑπάρχει παντοῦ σκοτάδι, στὴ γῆ Ζαβουλὼν καὶ στὴ γῆ Νεφθαλεὶμ θὰ ἐμφανισθῇ τὸ φῶς. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ πραγματικὰ κατὰ γράμμα ἔλαμψε στοὺς τόπους ἐκείνους

* Ἡ εἰσήγηση αὐτὴ ἔγινε τὴν 12-4-1953 (σ.έ.).

τὸ φῶς, ἐνῶ ὅλη ἢ ἄλλη ἀνθρωπότητα ἦταν στὸ σκοτάδι, καὶ μέχρι σήμερα, ὅπου τὸ φῶς δὲν εἶναι πιά μόνο στὴ γῆ Ζαβουλῶν καὶ στὴ γῆ Νεφθαλείμ, ἀλλὰ λάμπει γύρω-γύρω στὸν πλανήτη μὲ ἓνα Εὐαγγέλιο πού ἔχει μεταφρασθῆ σὲ χίλιες τόσες γλῶσσες, ἀπὸ τὴν ἡμέρα λοιπὸν ἐκείνη μέχρι σήμερα ἔγινε κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο μᾶς πιάνει ἴλιγγος. Ἰδιαίτερα μάλιστα ἂν ἀναλογισθῆ κανεὶς πόσα ἐμπόδια ἐν τῷ μεταξύ ὠρθώθηκαν καὶ ὅτι ἡ διάδοση αὐτῆ τοῦ Εὐαγγελίου δὲν ἔγινε, γιατί «ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος», ἀλλά, παρ' ὅλον ὅτι ὅλα συνεμάχησαν γιὰ νὰ μὴ γίνει, σήμερα ἔχομε τὸν πλανήτη ὀλόκληρο φωτισμένο, γιὰ ἐκείνους φυσικὰ πού θέλουν νὰ δοῦν τὸ φῶς.

Κάθε τι εἶναι μέγα, μεγάλο στὸν Χριστιανισμό. Ἄπειρο εἶναι τὸ μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρα, ἀσύγκριτο τὸ μεγαλεῖο τοῦ Θεανθρώπου, τοῦ Κυρίου. Ἀλλὰ ἀσύγκριτο εἶναι, δεύτερον, καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς στροφῆς τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Χριστό, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴ στροφή τῆς ψυχῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴ στροφή τῆς ψυχῆς ἐνὸς ἀμαρτωλοῦ. Εἴτε πρόκειται γιὰ ἓναν σοφὸ πού στρέφει τὸ βλέμμα πρὸς τὸν Οὐρανό, εἴτε γιὰ ἓνα παιδάκι πού μόλις ψελλίζει καὶ λέει τὴν πρώτη του προσευχή. Ἀσύγκριτο εἶναι καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ὁποιοδήποτε ἐρημοκκλησιοῦ ὅπου ἔγινε προσευχή. Ἀσύγκριτο μεγαλεῖο χαρακτηρίζει καὶ κάθε τι πού συνδέεται μὲ μία γνήσια Χριστιανικὴ προσπάθεια. Ὅπως ἀσύγκριτο εἶναι τὸ μεγαλεῖο τῆς πάλης μιᾶς ψυχῆς μὲ τὴ δική της ἀσθένεια, μπροστὰ στὸ ὁποῖο ὁποιαδήποτε ἄλλη σελίδα τῆς Ἰστορίας, ἢ μᾶλλον ὅλες οἱ σελίδες τῆς Ἰστορίας μαζεμένες ὡχριοῦν! Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἀσθένεια τῆς ψυχῆς εἶναι **[σελ. 229]** μεγαλείου ἀρνητικοῦ, ἀλλὰ καὶ κάθε βῆμα πρὸς τὴν ἐξυγίανση εἶναι ἡ μεγαλειωδέστερη πράξη πού μπορεῖ νὰ φαντασθῆ ὁ ἄνθρωπος. Τὸ δὲ μεγαλεῖο αὐτὸ εἶναι τόσο συνυφασμένο μὲ τὸν Χριστιανισμό, ὥστε ὅποιος δὲν τὸ αἰσθάνεται δὲν καταλαβαίνει τί εἶναι Χριστιανισμός. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο δὲν μπορεῖ νὰ γίνει κανεὶς χριστιανός, ἂν δὲν μπορέσει νὰ μελετήσῃ μέσα του τὸ μεγαλεῖο αὐτὸ καὶ νὰ αἰσθανθῆ ἓνα ρῖγος ἱερὸ μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο τῆς ἀποστολῆς του.

Μεγαλεῖο, λοιπὸν, εἶναι ὁ Χριστιανισμός, πολὺ μεγάλο πρᾶγμα εἶναι κάθε τι πού συνδέεται μὲ αὐτόν. Γι' αὐτό, τρίτον, καὶ ὁ χριστιανὸς εἶναι μέγας, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ εἶναι χριστιανός. Κάθε χριστιανὸς εἶναι ἐκπροσώπηση τοῦ Θεοῦ μεγαλείου, καὶ κάθε τι πού συνδέεται μὲ τὴ χριστιανικὴ του ζωὴ εἶναι μεγαλειῶδες. Ἔτσι καὶ ὁ χριστιανός, ὡς χριστιανός, εἶναι μεγαλειώδης, καὶ ὅ,τι κάνει γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς του εἶναι μεγαλειῶδες. Ἐχομε ὅμως καταφέρει νὰ μὴ τὸ δεχώμαστε αὐτό, νὰ μεταφράζωμε τὸ αἶσθημα μειονεκτικότητας πού ἔχομε σὲ ταπεινοφροσύνη καὶ νὰ μὴ δεχώμαστε τὸ μεγαλεῖο τῆς πνευματικῆς μας κλήσεως τάχα ἀπὸ ταπεινοφροσύνη. Ἀλλὰ ταπεινοφροσύνη δὲν σημαίνει νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμε τὸ μεγαλεῖο τῆς κλήσεώς μας, ἀλλὰ ἀκριβῶς νὰ τὸ αἰσθανθοῦμε καί, συναισθανόμενοι τὴ δική μας μικρότητα, νὰ γνωρίζωμε πὼς μόνο μὲ τὴ θεία ἐπέμβαση γεφυρώνεται καὶ ἐνώνεται τὸ ἀπειροελάχιστο μὲ τὸ ἀπείρως μέγιστο.

Θὰ ἤθελα, τέταρτο, νὰ ἐξάρω τὸ μεγαλεῖο τῶν εἰδικωτέρων ἐκδηλώσεων τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, καὶ ἰδίως τὸ ἀσύγκριτο μεγαλεῖο ποὺ ἔχει ἐκεῖνο ποὺ λέγεται προσευχή. Ὁ χριστιανὸς προσεύχεται συνεχῶς καὶ δὲν προσεύχεται ποτέ! Ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ πέρασαν δεκάδες χρόνια ψελλίζοντας ἢ λέγοντας προσευχές, καὶ ὅμως βλέπεις ὅτι ὁ ψυχικὸς τους ὀργανισμὸς πάσχει ἀπὸ πλήρη ἀβιταμίνωση ἀπὸ ἀποψη προσευχῆς. Καὶ τοῦτο γιατί, ὅταν προσευχώμαστε, δὲν καταλαβαίνομε ὅτι κάνομε τὸ μεγαλειωδέστερο πρᾶγμα ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει ἓνας ἄνθρωπος!

[σελ. 230] Καὶ ἤθελα νὰ ρωτήσω: Ποιὸς ἀπὸ μᾶς, τὴν ὥρα ποὺ θὰ πῆ ἓνα «Πάτερ ἡμῶν», αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του νὰ ἀνεβαίνει πολὺ ψηλότερα παρὰ ἂν τὸν καλοῦσε ὁποιοσδήποτε Πρωθυπουργὸς ἢ ἀρχηγὸς Κράτους, γιὰ νὰ τοῦ ἀπονεμίει τὸ μεγαλύτερο ἔστω παράσημο ἢ νὰ ἔχει μαζί του μία συνεργασία; Naί, ἀλλὰ ἐὰν λέμε τὸ «Πάτερ ἡμῶν», χωρὶς νὰ τὸ αἰσθανώμαστε αὐτό, τότε δὲν προσευχώμαστε, τότε ἡ προσευχή μας εἶναι βλάβη, δὲν εἶναι ὠφέλεια. Γιατί τότε μόνο δικαιούμεθα νὰ προσευχώμαστε, ὅταν λέμε: Τώρα θὰ κάνω τὴν πιὸ μεγαλειώδη πράξη ποὺ μπορεῖ ἄνθρωπος νὰ κάνει πάνω στὴ γῆ: Θὰ πῶ «Πάτερ ἡμῶν»! Αὐτὸ λέγεται προσευχή.

Γενικά, πέμπτον, εἶναι ἀσύλληπτο τὸ μεγαλεῖο τῆς σχέσεώς μας μὲ τὸν Θεό. Καὶ πρέπει νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψιν μας ὅτι μόνο μὲ μεγάλα πρᾶγματα μπορεῖ νὰ συντεθῆ ἡ σχέση μας μὲ τὸν Θεό. Καὶ ὅμως, αὐτὸ δὲν τὸ ἔχομε ὑπ' ὄψιν μας. Καὶ ὅταν προσευχώμαστε, σπαταλοῦμε τὴ ζωὴ μας μὲ βαπτολογίες ἀπὸ τίς ὁποῖες λείπει ἡ στοιχειώδης προϋπόθεση τοῦ νὰ καταλαβαίνομε τί μεγαλειῶδες πρᾶγμα εἶναι αὐτὸ στὸ ὁποῖο καλούμεθα, καὶ νομίζομε ὅτι τὴ σχέση μας μὲ τὸν Θεὸ θὰ τὴν θεμελιώσωμε μὲ μικρὰ πρᾶγματα. Μικρολογοῦμε στὸν Θεό. Ὁ Χριστιανισμὸς μας εἶναι μικρολόγος. Ἀσχολούμεθα περίφοβα γύρω ἀπὸ τὰ μικρὰ καὶ τίς μικρότητες, καὶ κατορθώνομε ὥστε τὸ ἀσύλληπτο μεγαλεῖο νὰ τὸ μεταβάλλωμε μέσα μας σὲ ἀμελητέα ποσότητα.

Αὐτὸ ἐκδηλώνεται καὶ μὲ τὴν ἠθική μας. Κατορθώσαμε νὰ ἔχωμε μία μικρολόγο ἠθική, ποὺ δὲν ἔχει ὑπ' ὄψιν της τοὺς μεγάλους προσανατολισμούς, ἀλλὰ παραπαίει στὰ μικρὰ καὶ κατορθώνει νὰ βρῆται πολὺ χαμηλότερα, ὄχι μόνο ἀπὸ τὸν Οὐρανὸ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ γῆ. Εἶναι πιά τὸ ὑπόγειο τῆς ἠθικῆς ἢ ἠθική αὐτή. Καὶ ἐκπρόσωπός της εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχει ἀγωνία μήπως ἔφαγε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἂν διάβασε ἢ δὲν διάβασε σήμερα τὸ τάδε ἐδάφιο τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀλλὰ ταυτόχρονα κηλιδώνει ὑπολήψεις, χωρὶς καθόλου νὰ ἀνησυχεῖ, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα κλείνεται στὸν ἑαυτό του, χωρὶς νὰ ξέρει πόσο ἔνοχος εἶναι γιὰ τὰ ἐγκλήματα παραλείψεως ποὺ ἔχει τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο στὸ 25ο κεφάλαιο, καὶ ἔτσι δὲν φροντίζει νὰ κάνει τὴ ζωὴ του ἐστία εὐεργεσίας καὶ φωτός. Ἡ ἠθική του εἶναι ἐγκεντρική. Εἶναι ἡ ἠθική τῶν ἀνθρώπων ποὺ προσπαθοῦν νὰ δωροδοκήσουν τὴ Θεία Δικαιοσύνη. **[σελ. 231]** Μία τέτοια μικρολόγος ἠθική μᾶς ὀδηγεῖ καὶ σὲ ἓνα αἴσθημα μειονεκτικότητας. Καὶ πολὺ φυσικά. Γιατί, ἀφοῦ γιὰ τὴ μικρολόγο αὐτὴ νοοτροπία ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι τόσο μεγάλη ὑπόθεση, ἀφοῦ οἱ συν-χριστιανοί

μας, ἔ, ἐδῶ πού τὰ λέμε δὲν εἶναι καὶ τίποτε σπουδαῖο πράγμα, καὶ μία προσευχή ἀκόμη ἔχει πολὺ μικρότερη σπουδαιότητα ἀπ’ ἐκείνη πού ἔχει μία κοινωνική ἐπίσκεψη, γιατί τότε νὰ εἶμαστε περήφανοι καὶ νὰ ἔχουμε καύχημα γιὰ τὴν πίστη μας; Ἐνῶ, ἀντίθετα, ἔπρεπε νὰ χρειάζεται νὰ φροντίσωμε πῶς νὰ προφυλαχθοῦμε, γιὰ νὰ μὴ τὸ πάρωμε ἐπάνω μας ἀπὸ τὸ καύχημα, καὶ ἔτσι πέσωμε ἀπὸ τὴν καύχηση γιὰ τὴν πίστη στὴν καύχηση γιὰ τὸ ἐγώ. Δυστυχῶς, ὅμως, τέτοιος κίνδυνος δὲν ὑπάρχει καθόλου! Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει. Ἡ μικρολογία μας φθάνει καὶ μέχρι τῆς πίστεώς μας. Καὶ αἰσθανόμαστε ἔτσι μειονεκτικὸ τὸν ἑαυτό μας, μειονεκτικούς καὶ τοὺς ὁμοπίστους μας, μειονεκτικὴ καὶ τὴν ἱστορία μας. Αἰσθανόμαστε δειλία καὶ ντροπὴ γιὰ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ. Δὲν ὁμολογοῦμε τὴν πίστη μας, ὄχι μόνο γιὰ λόγους σκοπιμότητος –πράγμα πού ἴσως ἐξηγεῖται–, ἀλλὰ γιατί μέσα μας δὲν ἔχομε τὸ καύχημα αὐτό. Ἕνα αἶσθημα μειονεκτικότητος κυριαρχεῖ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ χριστιανοῦ μὲ τὴ μικρολόγο ἠθική, καὶ τὸ αἶσθημα αὐτὸ τῆς μειονεκτικότητος εἶναι ἢ φυσικὴ καὶ ἀναπόφευκτη συνέπεια τοῦ ὅτι δὲν αἰσθανόμαστε μέσα μας τὸ μεγαλεῖο τῆς κλήσεως τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ἐννοεῖται ὅτι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ αὐτὸ τὸ αἶσθημα μειονεκτικότητος μοιραῖα μᾶς ὀδηγεῖ σὲ μία θυσία. Ποιὰ θυσία; Τὴν ψευδοθυσία. Ὅταν ἀρνούμεθα νὰ θυσιάσωμε τὸ ἐγώ μας καὶ νὰ τὸ προσφέρωμε θυσία στὸν Κύριο, κάνομε κάτι ἄλλο: σπαταλοῦμε τὸ ἐγώ μας, σκορπίζομε τὸ ἐγώ μας. Εἶμαστε ὅμοιοι μὲ ἐκεῖνον πού λυπᾶται νὰ προσφέρει τὸ δῶρο πού πρέπει στὸν Βασιλέα τῶν ὅλων, καὶ γι’ αὐτὸ τὸ συντρίβει καὶ τὸ χαραμίζει. Χαραμίζομε τὴν ζωὴ μας. Καὶ πῶς τὴν χαραμίζομε; Γινόμαστε ἀπόκοσμοι, γινόμαστε ἀκοινωνῆτοι, ὄχι μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀγωνιστῆ πού –ἐκεῖ πού χρειάζεται– πηγαίνει καὶ ἀντίθετα στὸ ρεῦμα καὶ ἀντίθετα στὸν κόσμον καὶ ἀντίθετα στὴν κοινωνία, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου πού, χωρὶς νὰ ξέρει καὶ αὐτὸς γιατί, βρίσκεται στὸ περιθῶριο, ἐπειδὴ δύο δειλίες ἐνωμένες τὸν πετᾶνε πρὸς τὰ ἔξω: εἶναι δειλὸς ἀπέναντι στὴν κοινωνία καὶ δειλὸς ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του. Οὔτε στὴν κοινωνία εἶναι ἰκανὸς νὰ ἐμφανισθῆ, οὔτε καὶ **[σελ. 232]** στὸν Θεὸ ἔχει τὸ θάρρος νὰ πῆ: διακόπτω τὶς σχέσεις μου μαζί Σου. Καὶ ἔτσι, ἀντὶ γιὰ τὸν ἱερὸ ἀγῶνα, γίνεται μέσα του μία καταστρεπτικὴ πάλη, γίνεται μία ἀντίθεση, μία ἀντίφαση πού τὸν ὀδηγεῖ στὴν ἀνισορροπία.

Γ

Ἐὰν συμφωνήσωμε μὲ αὐτὴν τὴ διάγνωση, τότε πρέπει νὰ προχωρήσωμε στὴ θεραπεία. Πραγματικά, ὁ Χριστιανισμὸς μας ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μία δίαιτα, ἀπὸ μία «κούρα», πού λέγεται μεγαλειοθεραπεία. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ μάθωμε νὰ γίνωμε μεγάλοι, νὰ αἰσθανθοῦμε δηλαδὴ μέσα μας τὸ μεγαλεῖο. Ἕνα εἶδος «ἠλεκτροσόκ μεγαλείου» χρειαζόμαστε ὅλοι, γιὰ νὰ συνέλθωμε ἀπὸ τὴν ἀνισορροπία, ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα μειονεκτικότητος καὶ ὅλα τὰ ἄλλα πλέγματα μέχρι καὶ τὸ σύμπλεγμα κακίας. Καὶ μὴ φοβώμαστε ὅτι ἡ μεγαλειοθεραπεία αὐτὴ θὰ βλάψει τὴν ταπεινοφροσύνη. Ὅχι! Ἡ μεγαλειοθεραπεία, ἀντίθετα, κάνει δυνατὴ τὴν

ταπεινοφροσύνη. Ἐκτὸς ἐὰν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δέν... ἦταν ταπεινόφρων. Μοῦ φαίνεται ὅτι ἦταν ὁ μεγαλύτερος ταπεινόφρων τῶν αἰώνων! Καὶ μοῦ φαίνεται πὼς οἱ Ἐπιστολές του στὸ τέλος-τέλος δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ τραγούδι τῶν μεγαλείων τοῦ Θεοῦ! Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἦταν γεμᾶτος ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο αὐτὸ καὶ ἦταν καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ταπεινοφροσύνης. Ἐ, δέν θὰ χάσωμε τίποτε, ἂν τὸν μιμηθοῦμε, καθὼς καὶ αὐτὸς ἦταν μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ.

Αὐτὴ ἡ μεγαλειοθεραπεία θὰ ἔχει τὶς ἐξῆς ἐκφάνσεις:

Πρώτη ἐκφανση: Μεγαλεῖο στὴν ἠθική μας. Ἡ ἠθική μας πρέπει νὰ μεγαλώσει. Ἄς ἀφήσωμε τὴν ἀγωνία γιὰ τὸ «*ἡδύοσμον καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον*» καὶ ὅλες ἐκεῖνες τὶς κουτοπονηριές μὲ τὶς ὁποῖες κυτᾶμε νὰ ξεγελάσωμε τὸν Θεό. Καὶ ἂς ἀντιμετωπίσωμε τὸ πρόβλημα τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς ὅπως εἶναι στὸ ὑπέροχο μεγαλεῖο του. Ὁ Χριστὸς δέν μᾶς ζητεῖ νὰ κάνωμε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Ὁ Χριστὸς μᾶς ζητεῖ τὸ πᾶν! Πρέπει νὰ ξεκαθαρίσωμε ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δέν ἦρθε, γιὰ νὰ κατοχυρώσει τὸν ἐγκεντρισμὸ μας καὶ νὰ τὸν ἐξασφαλίσαι ἀπὸ τὴν πάλη τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἦρθε σὰν προσκλητήριον στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ ζωή. Ἐπομένως, ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι διδασκαλία θυσίας, διδασκαλία σταυροῦ. **[σελ. 233]** «*Εἴ τις ἔρχεται πρὸς με καὶ οὐ μισεῖ... ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν*» καὶ «*οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν ἑαυτοῦ καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναται εἶναι μου μαθητὴς*». Εἶναι ἡ ἠθική τοῦ σταυροῦ, τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀφιερώσεως. Ἐτσι, μὲ μεγαλεῖο, πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσωμε τὴ χριστιανικὴ ἠθική. Ἐὰν δέ, ὅταν ἀκοῦμε αὐτὸ τὸ κήρυγμα, αἰσθανώμεθα ὅτι εἶναι «*σκληρὸς οὗτος ὁ λόγος*» καὶ οἱ δυνάμεις μας μᾶς ἐγκαταλείπουν μπροστὰ σὲ τέτοιο μεγαλεῖο ἠθικῆς, τόσο τὸ καλλίτερο. Εἶναι πολὺ καλλίτερο νὰ τοποθετήσωμε τὸν ἑαυτὸ μας στὴν κατηγορία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πού ἀκόμη δέν μπόρεσαν νὰ ἐξοικειωθοῦν μὲ τὴν κλήση αὐτῆς τῆς μεγάλης ἠθικῆς –καὶ αὐτὸ λέγεται ταπείνωση–, παρὰ νὰ ξεγελοῦμε τὸν ἑαυτὸ μας ὅτι τάχα ἀκολουθοῦμε τὴ χριστιανικὴ ἠθική μὲ τοῦτο καὶ μὲ τὸ ἄλλο, πού τίποτε ἄλλο δέν εἶναι παρὰ ἡ ἄρνηση τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, γιὰτὶ εἶναι ἄρνηση τῆς θυσίας καὶ κατοχύρωση τοῦ ἐγωισμοῦ μας.

Ἐδῶ χρειάζεται μία διευκρίνιση: Ὅταν λέμε νὰ κάνωμε μεγαλειώδη τὴν ἠθική μας –δηλαδὴ νὰ λυτρωθοῦμε ἀπὸ τὴ μικρολογία τῆς ἠθικῆς μας, πού μᾶς κάνει ἀνῆθικους ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνωμε, καὶ πού, ὅπως εἶπα προηγουμένως, μᾶς βάζει ὄχι στὸν Οὐρανό, ἀλλὰ στὸ ὑπόγειο τῆς ἠθικῆς– ὅταν, λοιπόν, λέμε νὰ κάνωμε μεγαλειώδη τὴν ἠθική μας, δέν ἐννοοῦμε ὅτι δέν πρέπει νὰ προσέχωμε τὰ μικρὰ πράγματα. Δέν σημαίνει, δηλαδὴ, ὅτι θὰ εἴμαστε οἱ ἄνθρωποι πού ἀσχολοῦνται μὲ τὰ μεγάλα ἠθικὰ προβλήματα, καὶ παραμελοῦν τὶς εἰδικώτερες, ἔστω καὶ ἐλάχιστες ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς μας. Ὅχι! Τὸ θέμα εἶναι ἄλλο. Ὅτι δέν θὰ εἶναι μικρολόγος ἢ ἀπὸ μέρους μας ἀντιμετώπιση. Καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ ἐλάχιστα θὰ τὰ ἐντάσσωμε στὸ μεγαλεῖο τῆς πραγματικῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως. Ἡ διαφορὰ δηλαδὴ εἶναι ἡ ἐξῆς: Μὲ τὴν μικρολόγο ἠθική προσέχει ὁ πιστὸς μὲ μία ὑπερβολικὴ καὶ περίφοβη παρατήρηση ἐὰν, λ.χ., θὰ δώσει κάθε Κυριακὴ στὸ δίσκο τῶν πτωχῶν τῆς ἐκκλησίας ἕνα ποσό, καὶ μὲ αὐτὸ κυτᾶζει νὰ καθησυχάσει τὴ συνείδησή του ὅτι εἶναι ἐν τάξει ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ἢ,

ἀντίθετα, θὰ πῆ ὅτι δὲν εἶναι ἐν τάξει, γιατί δὲν ἔδωσε αὐτὸ τὸ ποσό, ἐνῶ ἂν τὸ ἔδινε, θὰ ἦταν ἐν τάξει.

Τὸ ὀρθὸ ὅμως εἶναι τὸ ἐξῆς: Ὁ χριστιανὸς ἔχει ὡς ἔμβλημά του τὴν θυσία. Ξέρει ὅτι ὅλα ἀνήκουν στὸν Κύριο καὶ ξέρει ὅτι πρέπει νὰ δώσει στὸ δίσκο τῆς ἐκκλησίας, γιατί εἶναι καὶ αὐτὸ μία **[σελ. 234]** ἔκφανση τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Μὲ τὸ νὰ δώσει ὅμως, δὲν ικανοποίησε τὸν Θεό, γιατί αὐτὸ γίνεται μόνο μὲ τὴν θυσία τὴν ὀλοκληρωτική. Μὲ τὸ νὰ μὴ δώσει πάλι, δὲν σημαίνει ὅτι ἀμάρτησε στὸν Θεό. Τὸ ζήτημα εἶναι γιατί δὲν ἔδωσε καὶ πῶς ἀλλιῶς ικανοποιεῖ τὸ νόμο τῆς ἀγάπης. Καὶ τότε μπορεῖ αὐτὸ τὸ ζήτημα τοῦ δίσκου νὰ ἐξαφανισθῆ μπροστὰ στὸ ὅλο θέμα τῆς ἀγάπης. Καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ μικρὰ πράγματα παίρνουν ἀσυγκρίτου μεγαλείου σπουδαιότητα μέσα στὸν Χριστιανισμό. Ἀρκεῖ νὰ πάρουν τὴν ἱεραρχική τους θέση: «*Ταῦτα δὲ ἔδει ποιῆσαι κακεῖνα μὴ ἀφιέναι*».

Δ

Δεύτερη ἔκφανση: Μία δεύτερη ἔκφανση τῆς μεγαλειοθεραπείας στὴν ὁποία πρέπει νὰ ὑποβληθοῦμε ὅλοι καὶ νὰ ὑποβαλλώμεθα ὅλοι, γιὰ νὰ ἀκολουθήσωμε τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἐξυγίανση τοῦ Χριστιανισμοῦ μας, εἶναι οἱ μεγάλες λύσεις στὰ προβλήματα τῆς ζωῆς. Ἐννοῶ τὸ ἐξῆς: Ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει καὶ πολλή λογική. Καὶ ἐπειδὴ ἔχει πολλή λογική καὶ ἐπειδὴ ἡ εὐσέβεια ἔχει ἐπαγγελία καὶ τῆς ἐδῶ ζωῆς, πολλές φορές συνηθίζομε νὰ σκαλώνωμε στὴ λογική αὐτή, καὶ ἔτσι ἡ ζωή μας καὶ ἡ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων της γίνεται ἓνα εἶδος χριστιανικοῦ ὀρθολογισμοῦ, χωρὶς τὸ ὑπερφυσικό, πὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καταλήγομε σὲ μία πίστη πὺ εἶναι ἀπολογητικὰ ἐσφαλμένη καὶ οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖ δεισιδαιμονία. Γιατί πίστη δὲν εἶναι τὸ νὰ λὲς ὅτι τὰ πράγματα θὰ ἔρχονται ὅπως τὰ θέλω ἐγώ, καὶ γι' αὐτὸ θὰ εἶναι καλὰ, ἀλλὰ πίστη εἶναι νὰ πῶ ὅτι ὅπως τὰ φέρει ὁ Θεὸς εἶναι πάντα καλὰ. Αὐτό, βέβαια, εἶναι δύσκολη πίστη, ἀλλὰ εἶναι μεγαλειώδης πίστη! Ἡ πρώτη εἶναι ἡ πίστη πὺ εἶχαν ὅλες οἱ θρησκεῖες καὶ πὺ τὴν ἔχουν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς γῆς τοῦ Πυρός. Ἀλλὰ ἡ πίστη ἡ χριστιανική εἶναι τὸ «*Πάτερ μου... γεννηθήτω τὸ θέλημά σου*». Θὰ φέρω τώρα ἓνα παράδειγμα. Ἄς ὑποθέσωμε ὅτι ἔχω ἓναν ἄνθρωπό μου ἄρρωστο. Θὰ ἀντιμετωπίσω τὸ ζήτημα πρῶτα-πρῶτα, βέβαια, μὲ τοὺς κανόνες τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς ἱατρικῆς, καὶ πρέπει, φυσικά, νὰ γίνεῖ αὐτὸ πὺ λέει ἡ ἐπιστήμη. Ἀλλ' ἐὰν ἐξαντληθῆ ἡ ἀντιμετώπιση μόνο στὴν ἐπιστήμη, τότε δὲν μιλάει ἡ πίστη μέσα μου. Καὶ μία **[σελ. 235]** πίστη πὺ μὲ ἐγκαταλείπει στὴν πόρτα τοῦ θαλάμου τοῦ νοσοκομείου δὲν εἶναι μεγάλη πίστη· εἶναι μικρὴ πίστη. Δὲν εἶναι λίγη πίστη, ἀλλὰ μικρὴ, δηλαδή πίστη σὲ κάτι πὺ τὸ χαρακτηρίζω μέσα μου μικρό. Ἀλλὰ μία τέτοια ἀντιμετώπιση θὰ μὲ κατεβάσει, θὰ μὲ βλάψει, θὰ εἶναι κάτι χειρότερο ἀπὸ τὴν ἀπιστία. Ἀλλὰ προχωρῶ. Ἀρχίζω τότε καὶ λέω ὅτι δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ στενοχωροῦμαι. Στὸ κάτω-κάτω τῆς γραφῆς, ἀπὸ τέτοιες ἀρρώστιες ἓνα 999⁰/₀₀ γίνονται καλὰ. Γιατί ἐγώ θὰ πάρω «τὸν

πρῶτο ἀριθμὸ τοῦ λαχείου», δηλαδή τὸ 1⁰/00; Καὶ μὲ αὐτὴ τὴ σκέψη ἠσυχάζω. Κακὸ εἶναι αὐτό; Ὁχι. Ἄλλ' ἐὰν μόνο σ' αὐτὸ στηριχθῶ, εἶναι καὶ αὐτὸ μικρὴ πίστη.

Τότε, λοιπόν, ποιά εἶναι ἡ μεγάλη πίστη; Ἡ μεγάλη πίστη εἶναι ὅτι θὰ ἀνησυχῆσω μὲν γιὰ τὸν ἄρρωστό μου, θὰ αἰσθανθῶ μέσα μου τοὺς νυγμοὺς τῆς ἀγωνίας, ἴσως νὰ ἔρθει καὶ ὁ ἰδρώτας τῆς ἀγωνίας ὡς «*θρόμβοι αἵματος*», ὅποτε ὅμως θὰ μιλήσει ἡ πίστη, ἡ μεγάλη πίστη, μὲ τὴ μεγάλη λύση, ποὺ θὰ πῆ μέσα μου: Τὸ θέμα εἶναι στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Θὰ ὑποταχθῆς στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Πήγαινε τὸν ἄρρωστό σου στὸ γιατρό, κάνε βέβαια ὅ,τι λέει ἡ ἐπιστήμη, παρακάλεσε τὸν Θεὸ νὰ τὸν θεραπεύσει, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἔχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι τὸ θέμα εἶναι στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Καὶ τίς σχέσεις σου μὲ τὸν Θεὸ θὰ τίς ἀποδείξεις, προσφέροντας τὸν ἄρρωστό σου στὸν Θεὸ καὶ λέγοντας: «*Θεέ μου, ὅ,τι πῆς Ἐσύ. Ἐσύ ξέρεις, ἐγὼ δὲν ξέρω*». Μπορεῖς νὰ τὸ πῆς αὐτό; Τότε νὰ ἡ μεγαλειοθεραπεία. Δὲν μπορεῖς νὰ τὸ πῆς αὐτό; Καὶ πάλι ἔχεις τὴν μεγαλειοθεραπεία, γιατί ἔτσι ταπεινώνεσαι μπροστὰ στὴν Θεία Μεγαλειότητα. Ἔχεις, δηλαδή, ἐπίγνωση τοῦ ὅτι αὐτὸ ἔπρεπε νὰ πῆς, ἀλλὰ δὲν ἔφθασες ἀκόμη στὴν ὠριμότητα νὰ τὸ πῆς. Καὶ αὐτὸ καλὸ εἶναι. Καὶ αὐτὸ ὀδηγεῖ στὴν ταπείνωση. Γιατί αὐτὸ δείχνει ὅτι ἔχεις συναίσθηση τοῦ τί ἔπρεπε νὰ σκεφθῆς, ποιὸ φρόνημα ἔπρεπε νὰ διαμορφωθῆ μέσα σου, ἀλλὰ ἀκόμη δὲν ἔχει διαμορφωθῆ. Καὶ τὸ νὰ αἰσθάνεσαι τὸν ἑαυτὸ σου ἀρχάριο, τὸ νὰ αἰσθάνεσαι τὸν ἑαυτὸ σου στὸν προθάλαμο ἢ ἀκόμη καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτόν, μικρὸ κέρδος εἶναι; Δὲν εἶναι καθόλου μικρὸ. Γιατί καὶ γιὰ ἐκεῖνον ἀκόμη ποὺ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν προθάλαμο, τὸ μεγαλεῖο μένει ἀνέπαφο. Εἶναι σὰν νὰ βρίσκωμαι στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ, καὶ βλέπω τὸ βουνὸ μπροστὰ μου μεγάλο. Εἴτε βρίσκομαι στοὺς πρόποδες, εἴτε βρίσκομαι στὴν κορυφή, **[σελ. 236]** αἰσθάνομαι τὸ μεγαλεῖο τοῦ βουνοῦ, ἡ μεγαλειοθεραπεία αὐτὴ ἐνεργεῖ μέσα μου. Τότε παύει νὰ ὑπάρχει, ὅταν τὸ βουνὸ ἐξαφανίζεται ἀπὸ μέσα μου, καὶ νομίζω ὅτι θὰ τελειώσω αὐτὴ τὴ δουλειὰ μὲ σωροὺς χωμάτων ἀπὸ ἐκείνους ποὺ παίζουν τὰ παιδάκια στὴν ἀμμουδιά.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ ἀναφορικὰ μὲ τὸν κίνδυνο ἐνὸς νέου Παγκοσμίου πολέμου. Στὶς ἀπειλὲς περὶ Παγκοσμίου πολέμου ὑπάρχουν οἱ ἐξῆς δυνατὲς ἀπαντήσεις: Μία ἀπάντηση εἶναι: «*ὦ, δὲν μὲ νοιάζει, ὅ,τι θέλει ἄς γίνεῖ*». Ψέμα, ἐννοεῖται, γιατί ὄλους τοὺς νοιάζει. Ἡ, πάλι, ταπεινοὶ ὑπολογισμοί, ὅτι τάχα ἐγὼ, φέρ' εἰπεῖν, τᾶχω κανονίσει ἔτσι ὥστε, καὶ ἂν ἔρθει ὁ ἐχθρὸς, θὰ περάσω καλά. Ἄλλη ἀπάντηση: «*Δὲν βαριέσαι, δὲν θὰ γίνεῖ πόλεμος*». Αἰσιοδοξία - ξεγέλασμα τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἄλλη ἀπάντηση: Εἶναι ἡ ἐναγώνια ἐκείνη ἀντιμετώπιση, ποὺ συνεχῶς παρακαλοῦμε τὸν Θεὸ νὰ μὴ γίνεῖ πόλεμος κλπ. Οὔτε καὶ αὐτὸ εἶναι πίστη. Ποιά, λοιπόν, εἶναι ἡ πίστη, ἡ μεγαλειώδης πίστη; Ἡ μεγαλειώδης πίστη εἶναι νὰ σκεφθῆς ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἤρθε στὸν Χριστό, βρίσκεται στὸ δρόμο πρὸς τὸ θάνατο, καὶ δὲν εἶναι καθόλου παράξενο μία μορφή τοῦ θανάτου νὰ εἶναι καὶ ἓνας ἄλλος Παγκόσμιος πόλεμος, ποὺ θὰ εἶναι μία ἀπόδειξη τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἶναι, βέβαια, μεγάλο, καὶ μπορεῖ νὰ ἀποτρέψει αὐτὴ τὴν κύρωση. Καὶ δὲν ἀπελπιζόμεστε καθόλου, γιατί ὁ Θεὸς μπορεῖ, ἀκούγοντας καὶ τίς προσευχὲς μας γιὰ τὴν εἰρήνη, νὰ τὸν ἀποτρέψει. Ἀλλὰ πάλι «*γεννηθήτω τὸ θέλημά*

Του». Ἐμεῖς θὰ ξέρωμε ὅτι, καὶ ἂν γίνεῖ τέτοιος πόλεμος, «οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ ταράττεσθαι τὴν γῆν καὶ μετατίθεσθαι ὄρη ἐν καρδίαις θαλασσῶν», γιατί για μᾶς ἰσχύει τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος». Παράλληλα θὰ ξέρωμε ὅτι ὅπωςδήποτε ἓνας νέος Παγκόσμιος πόλεμος, ἂν ὁ Θεὸς τὸν ἐπιτρέψει, θὰ εἶναι ἓνα σπρώξιμο για μετάνοια καὶ σωτηρία, ὅπως δὲ ὑπῆρξε καὶ ὁ δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος. Ἔτσι μόνο θὰ ἀντιμετωπίσεις μὲ μεγαλειώδη τρόπο τὰ γεγονότα. Αἰσθάνεσαι μέσα σου αὐτὸ τὸ μεγαλεῖο; Εἶσαι τότε στὸ μεγαλεῖο. Αἰσθάνεσαι ὅτι δὲν μπορεῖς νὰ ἀνέβεις τόσο ψηλά; Πάλι καὶ τότε εἶσαι στὸ μεγαλεῖο, γιατί ἀτενίζεις τὸ μεγαλεῖο τῆς πίστεως, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ μεγαλειώδης πίστη, ἀλλὰ σκέπτεσαι ὅτι σ' αὐτὴ μὲν τὴν πίστη μὲ καλεῖ ὁ Κύριος, ἀλλὰ ἐγὼ δυστυχῶς [σελ. 237] ἀκόμη εἶμαι στὴν ἀρχή. Καὶ αὐτὸ καλὸ εἶναι. Εἶναι σωστὴ ἀντιμετώπιση, εἰλικρινὴς ταπείνωση, ἰσορροπία.

Τρίτη ἔκφανση τῆς μεγαλειοθεραπείας εἶναι νὰ αἰσθανώμαστε αἴσθημα μεγαλείου για τοὺς δικούς μας, τοὺς ὁμοπίστους μας. Ἔνας ἀδελφός μας, ἓνας ἄνθρωπος, καὶ μόνο γιατί λέει μία προσευχή, εἶναι κάτι. «Οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ». Κάνομε μὲν αὐτοκριτικὴ ἐμεῖς οἱ χριστιανοί, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε τὴν ἀξία πού ἔχει καὶ μία μόνο προσευχή. Ἀλλά, βέβαια, ἄλλο ὁ ψευδοχριστιανὸς πού ἐμπαίζει, καὶ ἄλλο ὁ ἁμαρτωλός. Ὑπάρχει μεταξύ τους τεράστια ἀπόσταση. Ὁ ψεύτικος ἄνθρωπος ἀποκλείει τὸν Χριστό. Ἐνῶ ὁ ἁμαρτωλός, μὰ εἶναι ἐκεῖνος ἀκριβῶς πού προσελκύει τὸν Χριστό. Ὅπου ψευτιά, ἐκεῖ διάβολος. Ὅπου ἁμαρτωλός, ἐκεῖ εἶναι καὶ ὁ Χριστός, ὅπως, ὅπου νόσος, ἐκεῖ εἶναι καὶ ὁ γιατρός. Πρέπει αὐτὸ νὰ τὸ ἔχωμε ὑπ' ὄψιν, καὶ ἐπομένως τὸν ἀδελφὸ μας, μὲ ὅλες του τὶς ἁμαρτωλότητες καὶ τὶς ἀδυναμίες –ἐφ' ὅσον φυσικὰ δὲν πρόκειται για θεληματικὴ καὶ ἀπὸ πρόθεση ὑποκρισία–, πρέπει νὰ τὸν σεβώμαστε καὶ νὰ αἰσθανώμαστε μεγαλεῖο, γιατί ἔχομε ἐπαφή μαζί του, γιατί συναντώμαστε μαζί του, πολὺ δὲ περισσότερο, ἐὰν ἔχωμε καὶ τὸ εὐεργέτημα νὰ συμπροσευχώμαστε μαζί του, νὰ συνεργαζώμαστε χριστιανικὰ μαζί του. Κάθε φορὰ πού ἔχω τὴν τιμὴ νὰ συναντηθῶ μὲ ἓναν ἄλλον στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, συναντῶμαι μὲ τὸν Χριστό, πού εἶπε ὅτι, ὅπου συναντῶνται δύο ἢ τρεῖς στὸ ὄνομά Του, εἶναι καὶ Αὐτὸς τότε παρὼν ἀνάμεσά τους. Ἐὰν δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ αἰσθανθῶ τὸ μεγαλεῖο αὐτὸ –πού εἶναι παραπάνω ἀπὸ ὅποιαδήποτε καὶ ὅσοδήποτε λαμπρὴ κοσμικὴ εὐκαιρία–, τότε ἄς ἔχω τούλάχιστον τὸ ἄλλο μεγαλεῖο, τὸ νὰ αἰσθάνωμαι ὅτι πρέπει νὰ τὸ ἀνεβῶ αὐτὸ τὸ «βουνό», ἔστω καὶ ἐὰν τὰ «κότσια» μου για τὴν ὥρα δὲν βαστᾶνε. Ἄς ἔχω τούλάχιστον τὸ μεγαλεῖο τῆς ταπεινώσεως νὰ συναισθάνωμαι τί μοῦ λείπει. Τότε, ἀντὶ ψεύτικης ταπεινολογίας, ἐργάζεται μέσα μου τὸ μεγαλεῖο ἐκεῖνο πού δὲν τὸ ἔφτασα ἀκόμη.

[σελ. 238]

Z

Τέταρτη ἔκφανση τῆς μεγαλειοθεραπείας πού μᾶς χρειάζεται εἶναι τὸ νὰ συνηθίσωμε τὸν ἑαυτὸ μας νὰ ἀσχολῆται μὲ τὰ μεγάλα καὶ νὰ σκέπτεται τὰ μεγάλα.

Ένα παράδειγμα: Η χριστιανή νοικοκυρά σκέπτεται ότι σήμερα θα έπρεπε να ετοιμάσει το τάδε φαγητό, αλλά για το σκοπό αυτό χρειάζεται εκείνο κι εκείνο, και δεν τα βρήκε. Δύο στάσεις είναι δυνατές. Η μία είναι να πη: *ὤχ, ἀδελφέ, δὲν ἐνδιαφερόμεθα γι' αὐτά, γιατί «τὰ βρώματα τῆ κοιλία καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν, ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει».* Αλλά αυτό αποτελεί απάρνηση αποστολής. Δεύτερη στάση είναι ἡ ἀγωνία. Τὸ σωστὸ εἶναι ἡ νοικοκυρά να φροντίσει για τὸ φαγητὸ αὐτό. Αλλά ὅταν διαπιστώσει ὅτι ἀπορροφᾶται ἀπὸ αὐτὸ –πρᾶγμα πὸ εἶναι ἀνθρώπινο– καὶ ἀρχίζει πλέον ἡ μέριμνα γι' αὐτό, τότε ἕνας τρόπος, για να καθαρισθῆ τὸ μυαλὸ, εἶναι τὸ μεγαλεῖο. Να σκεφθῆ, λ.χ., τὸ ζήτημα τῶν ἀνέργων πὸ δὲν ἔχουν να φᾶνε. Να σκεφθῆ κάτι πὸ διάβασε για τὴ διάδοση τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Να σκεφθῆ –ἂν μπορεῖ να σκεφθῆ καὶ ἔχει τὴ σχετικὴ δυνατότητα– ἀκόμη πιὸ οὐράνια πράγματα, για τοὺς μάρτυρες τοῦ Κολοσσαίου καὶ τοὺς σύγχρονους μάρτυρες τῆς «Υπογείου Ἐκκλησίας» στὶς χῶρες πὸ διώκεται ἡ Πίστη, καὶ τέλος πάντων να βάλει τὸν ἑαυτὸ της στὴν «πρίζα» τοῦ μεγαλείου. Δὲν πρόκειται ἀπὸ αὐτὸ να πάθη τὸ φαγητὸ τίποτε. Αὐτὸ τὸ μεγαλεῖο γαλβανίζει, δὲν παραλύει. Ἐὰν πάλι δῆ ὅτι δὲν μπορεῖ να κάνει τέτοιες μεγάλες σκέψεις, τότε ἐπιτυγχάνει κάτι ἀκόμη ἴσως πιὸ μεγαλειῶδες, τὴ μεγάλη ταπείνωση. Ἐχει πλέον τὸ κριτήριο να πῆ ὅτι, να λοιπὸν πὸ πρέπει να μάθω να μοῦ μιλοῦν μέσα μου τὰ μεγάλα αὐτὰ θέματα. Γιατὶ ἕνα πρᾶγμα πὸ μᾶς μαραζώνει εἶναι μία τέτοια πηγὴ μικροβίων, ὅταν μᾶς ἀπορροφοῦν τὰ μικρὰ καὶ χάνομε τὰ μεγάλα.

Θὰ προσθέσω ὅτι μεγάλη σπουδαιότητα για τὴν μεγαλιοθεραπεία ἔχει καὶ ἡ συναναστροφή με πρόσωπα πὸ καὶ αὐτὰ ἔχουν μέσα τους μεγάλες σκέψεις. Ἐπίσης μεγάλη σημασία ἔχει, ὅταν βλεπώμαστε με ὁμοπίστους, να στρέψωμε τὴ συνομιλία μας πρὸς τὰ μεγάλα. Αλλά καὶ μεγάλη ἐπίσης σπουδαιότητα ἔχει τὸ να χρησιμοποιοῦμε ὅσο μποροῦμε περισσότερη ὥρα στὸ να **[σελ. 239]** διαβάζωμε βιβλία πὸ μᾶς ἀνεβάζουν πρὸς τὰ μεγάλα. Τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν χρειάζεται να εἶναι ὀπωσδήποτε θρησκευτικά. Για παράδειγμα θὰ ἀναφέρω τὸ διάβασμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Παπαρρηγοπούλου, πὸ, ὅταν γίνεται ἀπὸ ἕναν χριστιανό, εἶναι ἕνα ψυχικὸ «ἀσανσέρ». Αὐτὰ τὰ τρία μέσα ἔχουν τὸ ἐξῆς πλεονέκτημα, ὅτι ἀπαιτοῦν λιγώτερη θέληση, γιατί εἶναι βοηθητικά. Καὶ ἔτσι, με αὐτὸν τὸν τρόπο, θὰ μποροῦμε σιγά-σιγά καὶ μόνοι μας πλέον να ἔχωμε τὴν τάση αὐτὴ πρὸς τὰ μεγαλεῖα.

Τελειώνοντας θὰ ἀναφέρω ἐδῶ ἕνα ζήτημα: Ἐπαινῶ τοὺς γονεῖς πὸ ἐνδιαφέρονται για τὰ παιδιά τους. Αλλά ἂν ὅλο τὸ ζήτημα ἦταν οἱ γονεῖς να ἐνδιαφέρονται μόνο για τὰ παιδιά τους, δὲν ἄξιζε τὸν κόπο να ἰδρυθῆ ὁ Χριστιανισμός, γιατί καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοὶ ἐνδιαφέρονται για τὰ παιδιά τους. Αλλά πόσο θὰ ἤθελα τὸν χριστιανὸ γονέα, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀκριβῶς ἀπὸ ὅ,τι βλέπει στὸ παιδί του, να ἔχει ἕνα χτυποκάρδι για τὰ παιδιά τῶν ἄλλων! Καὶ ἔτσι σκεπτόμενος τὰ παιδιά τῶν ἄλλων, να ἰσορροπεῖ τὴν ἀγάπη για τὰ δικά του παιδιά.

Μιὰ τέτοια ἔκφανση μεγαλείου εἶναι ἡ μεγάλη ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη πὸ δὲν εἶναι «ἐγώ» οὔτε «τὰ ἐμά», ἀλλά εἶναι ἡ ἀγάπη πὸ ξεχύνεται σὲ ὅλη τὴν πλάση τοῦ Θεοῦ. Διηγοῦνται για ἕναν γιατρό, πὸ ἦταν κρατούμενος σὲ ἕνα στρατόπεδο

συγκεντρώσεως στο Μπούχενβαλτ, ὅτι δὲν στενοχωριόταν καὶ πέρασε ἐκεῖ τὴν περίοδο τῆς αἰχμαλωσίας του σχετικὰ εὐχάριστα, γιατί ἦταν τόσο πολὺ ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴ μέριμνα γιὰ τοὺς ἀρρώστους συγκρατούμενους του, ὥστε δὲν τοῦ ἔμενε καιρὸς νὰ σκεφθῆ τὴ δική του δυστυχία. Αὐτὸ δὲν σημαίνει, βέβαια, ὅτι δὲν σκεπτόταν τὴ δική του ὑγεία καὶ δυστυχία, ἀλλὰ ὅτι σκεπτόταν καὶ τὴ δυστυχία ὄλων.

Ἔτσι, αὐτὴ ἡ μεγαλειοθεραπεία, αὐτὴ ἡ ἀπασχόλησή μας μὲ τὰ μεγάλα δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ προνοοῦμε γιὰ τὰ ἀναγκαῖα. Ἀντίθετα, μάλιστα, μᾶς κάνει πιὸ ἐξυπνους καὶ δυνατούς, καὶ μᾶς ἐμποδίζει ἀπὸ τὴ στείρα μέριμνα καὶ ἀπὸ ἐκείνη τὴ μικρολογία ποὺ κάνει νὰ πηγαίνει «στράφι» ἢ Σταυρικὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ.

[σελ. 240]

Η

Καὶ ἄς τελειώσωμε μὲ μία πέμπτη ἔκφανση. Ἡ πέμπτη ἔκφανση εἶναι τὸ νὰ ἀπασχολῆται ὁ Χριστιανὸς μὲ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἔμπορεῖ νὰ τὸ κάνει αὐτὸ πολὺ, γιατί κουράζει. Ἀλλὰ κάποτε-κάποτε πρέπει νὰ τὸ κάνει, ἢ μόνος του ἢ μὲ ἄλλους. Νὰ ἀπασχολῆται μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, νὰ ἀπασχολῆται μὲ τὴ σωτηρία ποὺ δίνει, νὰ ἀπασχολῆται μὲ τὴν Δημιουργία, νὰ ἀπασχολῆται μὲ τὶς μεγάλες χριστιανικὲς ἀλήθειες. Ἡ ἀπασχόληση αὐτὴ ὀδηγεῖ σ' ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα στὸ ἀνέβασμα τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ ὅπου δὲν ξέρεις πλέον ἂν ἔχεις μπροστά σου ἄνθρωπο ἢ ἄγγελο. Εἶναι ἡ δοξολογία. Μία δοξολογία ποὺ δὲν λέγεται, φυσικά, «κατὰ συνθήκην», ἀλλὰ εἶναι συνέπεια τῆς συνεχῶς καλλιεργουμένης μέσα μας συναισθήσεως τοῦ μεγαλείου τῆς Πίστεώς μας. Αὐτό, πλέον, εἶναι μία ἐγγύηση ὅτι ἀνεβαίνομε στὶς κορυφές. Καὶ ἄς μὴ φοβηθοῦμε, ὅταν ἔτσι βαδίζωμε, γιατί καὶ στὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ ἂν βρεθοῦμε, θὰ εἴμαστε γονατιστοί. Ἡ ταπείνωση θὰ κλίνει τὸ γόνυ, καὶ ἡ σωστὴ πορεία θὰ ἀνεβάζει στὴν κορυφὴ. Καὶ ἡ ἀνθρωπότητα, βλέποντας τοὺς γονυκλινεῖς αὐτοὺς ὀρειβάτες, θὰ λέει: Βρῆκα ἐπὶ τέλους τὸ φῶς ποὺ ζητοῦσα, τὸ μέγα φῶς ποὺ πρέπει καὶ σήμερα νὰ λάμψει!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σελ. 5
----------------	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Η ΑΞΙΑ ΑΓΙΟ ΣΤΗ ΖΩΗ

1. Έπιδράσεις τῆς ἀξίας ἄγιο στὸν πολιτισμὸ	11
2. Σκέψεις γιὰ τὸ ἄγιο καὶ τὴν κοινωνικότητα	24
3. Πῶς θὰ τὸ ἐπιδιώξωμε;	31
4. Ζήτημα ζωῆς!	36
5. Ἕνα βῆμα	46
6. Τὰ «συνθήματα»	51
7. Τὰ «ἄλματα»	57
8. Δὲν θὰ κλείσει ποτέ!	64
9. Γιὰ μιὰ σωστὴ Ἐξομολόγηση	73
10. Ἔκανε καλά!	81
11. Ὅχι βεβιασμένα	88
12. Ἑρμηνευτικὸς ὁδηγὸς	91
13. Ὡς καινὴ διδαχὴ	97
14. Ψυχικὸ ἀνέβασμα	103
15. Φοίβη	112

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ

16. Δὲν ἀξιώθηκε προσοχῆς	121
17. Ὁ μεγαλύτερος τίτλος	127
18. Ὁ σοβαρώτερος ἐχθρὸς	132
19. Ἡ ἀντιμετώπιση	138
20. Νὰ εἶναι ἀπλὸς	144

21. Ὅπου ὑπάρχει ἀφέλεια	148
22. Ἀνάγκη μαθητείας	153
23. Γιὰ μιὰ ἀληθινὴ ταπεινοφροσύνη	161
24. Εἶναι θεία τέχνη	167
25. Ἄνθρωπος δυνάμεως	172
26. Χαλύβδωση	177
27. Τὸ στήριγμα τῆς ἐνότητος	190

28. Καί τὰ δύο χρειάζονται	203
29. Ὁ χριστιανικὸς ὕλισμός	205
30. Μία καταπληκτικὴ μορφή	223
31. Μεγαλειοθεραπεία	227

Η ΠΙΣΤΙΣ ΩΣ ΒΙΩΜΑ

Ε΄ ΤΟΜΟΣ

ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΗΣ «ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»
(«ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ») ΛΥΚΑΒΗΤΤΟΥ 11 106 72 ΑΘΗΝΑΙ
ΤΟΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟ 1987
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ GRAPHIC ARTS
ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 58 ΑΘΗΝΑΙ